

శ్రీరస్తు.

ఓం హయగ్రీవాయ నమః

శ్రీమత్సమస్తానాం పద్మజ్జలమనః పరిసదసద్వృత్తిః
అభగవన్తు దే నానాదేశానీతానైః ప్రాచీనవిద్వాన్
త్పస్తకసాహాయకాద్యధావతిపరికౌఢ్యపరివృత్తైః
ఏకాగ్నికాలదీప ముత్తరప్రశ్నానుసారేణ లగ్న
ముఖాద్యద్యుత్తాత్పాతశాంత్యంత విధివిధాయకః
ప్రాణాన్యైవ పివాహువిపంచదశసంస్కారకృతివాచకః
ఆస్తపటలత్రయోవింశతి ఖండాలక్మచిహిత్య
సమదాయరూపః

శ్రీమదాపస్తమ్బీయగృహ్యవృత్తిః..
శ్రీమస్తహిమండల మండనాయమాసమహిమూర్తురీ
మధ్యవిద్యోతమాసదివ్యరత్న సింహాసనారూఢ
శ్రీమచ్ఛామరాజవహర చాశోరైవ
జితో ధర్మాధికారిదక్రపర్వయ్యంగాయైవ
శ్రీమహిమూర్తురీమధ్యవతికాన్యం
విద్యాతరగ్గణౌఖ్యసీవయ ముద్రాక్షరశాలాయాం
జయవత్సరైముద్రాపితోవిజయతేతమామ్
ఇదానీమేతిస్తూల్యంసాధక మేకరూపవ్యధి
కాపీరైట్-రిజర్వ్డ్

సం ౧౮౯౪

అనుచున్న కావ్యరసమును బ్రహ్మసర్వవత్కమ

[illegible]

ప్రతిపద్యమునకు

ప్రతిపద్యమునకు ముద్రా

పుట

—పరిపాదములు—

- ౧ గృహ్యకర్తాకారము : పరిపాదములు
- ౪ గృహ్యకర్తాకారము : పరిపాదములు
- ౫ యజ్ఞోపవీతాకారము
- ౬ ప్రాక్షిణ్యమునకు ముద్రా
- ౭ నిత్యకర్తాకారము
- ౮ పరిపాదములు
- ౧౦ పరిపాదములు
- ౧౧ పరిపాదములు
- ౧౨ పరిపాదములు
- ౧౩ పరిపాదములు
- ౧౪ పరిపాదములు
- ౧౫ పరిపాదములు
- ౧౬ పరిపాదములు
- ౧౭ పరిపాదములు

—పరిపాదములు—

- ౧౮ పరిపాదములు
- ౨౦ పరిపాదములు
- ౨౧ పరిపాదములు
- ౨౨ పరిపాదములు
- ౨౩ పరిపాదములు
- ౨౪ పరిపాదములు
- ౨౫ పరిపాదములు
- ౨౬ పరిపాదములు
- ౨౭ పరిపాదములు
- ౨౮ పరిపాదములు
- ౨౯ పరిపాదములు
- ౩౦ పరిపాదములు
- ౩౧ పరిపాదములు

- అ త్రుమచాప ప్రమ్మగృహ్యవశ్యవిషయసూచీ
- 32 జ్యోతిషోక్త సక్షతశ్రేష్ఠా వాఙ్మిద్రవాదిత్ర
గీతావ్యయరాహిత్యతాదీనాం విచారః
- 33 మరపైషణా సక్షత్రవిశేషః
————— పృథమపటలశ్చితీయఖండే —————
- 33 అపకవివాహే నిగ్రహణే నక్షత్రం
వక్షాఃయినైవ సక్షత్రవిశేషః
- 34 కన్యాదానే కామ్యేసక్షత్రవిశేషః, గొమధమర్కా
- 35 గవాలంభనిమిత్రాని
- 36 వివాహావజ్యోకన్యాః
- 37 ఋద్ధిపరీక్షా
- 38 కన్యావరయోఃపరీక్షా
- 40 చక్షుశ్చక్షుఃపరీక్షా, లెముఖ్యత్వమ్
————— ద్వితీయపటలే చతుర్థఖండే —————
- 41 మరపైషణావిధిః
- 42 కన్యాసరీక్షణం
- 43 వైమిత్తికౌఽపవిధిః
జలానయనాయపైషణమ్
- 44 విభేదాన్వధానంయగచ్ఛి ద్రోసువణానిధానం
స్నానసంవాససాచార్చదన్యయోక్త్రసంవహానంచ
- 45 అగ్నేశివశ్చార్చితైకన్యావరయోరుపవేశప్రమ్
అభ్యధాగాంలే కన్యాభిమంత్రణమ్
- 46 పాణిగ్రహణానంతరప్రసాదీ
————— ద్వితీయపటలే పంచమఖండే —————
- 47 వైవాహికాగ్నావాజ్యహోమః
- 48 అశ్వాస్థాపనం, లాజహోమః
- 49 జయోదీపరీచేచనాలై యోక్త్రవిమోకః

ఓహవాపస్త్రమ్మగ్నహన్తగ్నవిషయహం

అశాన్తవిహన్తేన విభావ్యస్తానం

౧౦ విహన్తగ్నోరహన్తహం

౧౧ విహన్తగ్నోర్నిత్యహన్తహం

౧౨ అగ్నేరసగమనేతత్వాదకృమః

౧౩ అనుగమసప్తాయశ్చిత్తం, ప్రయాణకాలే

రథోత్తంథనెహహయోద్భంభనేచమంత్రః

౧౪ రథారోహణమంత్రః-చధిహస్తస్థం

తమపరిగమనం-తీర్థాదిస్యతికృమే మంత్రః

—————త్వతీయపటరెపస్థఖండే—————

౧౫ నావొనుమంత్రణం-వధాప్తస్థంకాలే నాన్య

దశాననిషేధః-అంతానంతరంజపః-భాండనాశా

దినిమిత్రేహోమః-తీరిస్త్రాదిన్యతికృమేజపః

౧౬ కన్యాయైగృహప్రదశానం-వాహయోర్విమో

కః-గృహప్రవేశః

౧౭ ప్రవిశ్యహోమః-చాలకాయథలచానం-

వాగ్మయః-ధువాదుంధతీదశానం

—————త్వతీయపటరేపస్తమఖండే—————

౧౮ అగ్నేయస్తాలీపాకః

౧౯ పార్వణస్తాలీపాకః

౨౦ ఔపాసహోమః

౨౧ ఇతరేషాంపార్వణవికృతిత్వం

౨౨ పార్వణవికృతిష్టపిదేవతాతిదేశాభావః

అగ్నేయసావిష్టకృతయోమః-ధ్యేప్రధానహోమః

౨౩ అతిథ్యాఖ్యకమః-అవికృతిత్వం

౨౪ వైశ్వదేవస్య దేవతాపదేశః

౨౫ సర్పబలితదుత్సగయోదేవతాపదేశః

—————త్వతీయపటరేపస్తమఖండే—————

- ౨ త్రిమహాచక్రస్థియగృహ్యపగ్నం కపయనూచీ
౩ ఉపాకరణోత్సర్జనయోధ్ధావతాపదేశః
౪ ఉపాకరణోత్సర్జనయోస్సప్తరూపంప్రయోగశ్చ
౫ హోమస్తాన్త్రదేక్షారాదేశ్చపత్రపెథః
౬ యత్నంవినాగ్నేజ్వలనైవైదిత్రికం సమిదాధానం
౭ వివాహాదిసమారంభ్యత్రిరాత్రింబ్రహ్మచర్యం
౮ శయ్యామధ్యేదంశస్తాపనం
౯ చతుర్థోహోమః సమావేశ జపశ్చ
౧౦ రజస్వలాయాఃప్రతిషిద్ధానికర్తాః
౧౧ ఋతుసమావేశనం

————— శృతీయపటలె నవమఖండె —————

- ౧౨ ఋతుతమనెయుగదినవ్రశంసా
౧౩ క్షవధుకాసాదినిమిత్తేహజపవిధిః
౧౪ దుపత్యోహృదయసంసర్గాధాంపతివశ్యకరంకర్త
౧౫ సపత్నిబాధనంకర్త
౧౬ వధ్వారాజయత్నాదిహరంబైషజ్యకర్త

————— చతుర్థపటలెదశమఖండె —————

- ౧౭ ఉపనయనవ్యాఖ్యానప్రతిజ్ఞా
౧౮ ఉపనయనేవయఃక్రమః
౧౯ ఉపనయనై ఋతునియమఃక్షురకర్తవ
౨౦ అశ్లాస్థాపనవాసఃపరిధానాది
౨౧ మాంజీధారణహస్తగ్రహణౌది

————— చతుర్థపటలె ఏకాదశఖండె —————

- ౨౨ ప్రశ్నప్రతివచనాది
౨౩ సావిత్రుపదేశః
౨౪ దండధారణంవణాక్రమేణదండాః
౨౫ ఆదిత్యవస్తానం
౨౬ కామ్యహస్తగ్రహణం ఉపనయనాగ్నేస్త్ర్య

ప్రియదాపై నమస్కృత్య హస్తప్రసాదమును పీ

హ ధారణం మోచలపణవజానం చ

౧౧౩ సమివాధానం ధాహరణం

౧౧౪ సంశాసనం వాహుదావలపాలాశంక ౬

— పంచమపటలే ద్వావిశిష్టం —

౧౧౬ స్నాన్యశోవృజప్యవేశాది

౧౧౮ మేఖలావిస్రంసనం దంతానవం

౧౧౯ స్నానవాసాపరిధానాది

౧౨౦ ఆజ్ఞాహోమంజయాది

౧౨౧ కుండలధారణం

౧౨౨ స్కంధాంతోదర్శనవేషకాదికం

౧౨౩ వాగ్యమనోత్సృగౌమిత్రసంధాపణాశ్రమాంతరగమనం

— పంచమపటలే త్రయోదశఖండే —

౧౨౪ స్నానానుకల్పః

౧౨౫ స్నాతకాయమధుపర్కస్సతంత్రిః

౧౨౬ ఆచార్యాదిభ్యోఽప్యేవమధుపర్కః

— షష్ఠపటలే చతుర్దశఖండే —

౧౨౭ సీమంతోన్నయనం

౧౨౮ పుంసుపనం

౧౨౯ క్షిప్రసువనం నామప్రసూతివేదనాహారం భేషజ్యక ౬

౧౩౦ జరాయువతనాథం భేషజ్యం

— శ్రిష్ఠపటలే పంచదశఖండే శ్రిష్టి —

౧౩౧ జాతకర్త

౧౩౨ నామకరణం

౧౩౩ ప్రవాసాహగతేనపితౄకార్యంపుత్రాద్యభిమంత్రణం

— శ్రిష్ఠపటలే షోడశఖండే శ్రిష్టి —

౧౩౪ అన్నప్రాశనం

౧౩౫ చౌలం

- ౬ త్రిమ వావ ప్రమ్మ గృహ్యశ్రీనిపియనూచీ
- ౧౪౯ గౌదానికం
- ..స ప్రమపటలెస ప్రదశఖండే..—
- ౧౫౦ గృహనిర్మాణ ప్ర వెశౌ
- ..స ప్రమపటలె అప్రాదశఖండే..—
- ౧౫౬ శ్వగ్రహశంఖ గ్రహ హరంకర్త
- ౧౫౮ సర్పబలితమత్సర్గశ్చ
- ..స ప్రమపటలే ఏకోనవింశఖండే..—
- ౧౬౨ ఆగ్రయణం
- ౧౬౪ హేమంతప్రత్యవరోహణం
- ౧౬౬ ఈశానబలిః
- ..అష్టమపటలెపీకవింశఖండే..—
- ౧౭౩ మాసిశ్రాద్ధం
- ౧౮౧ మాసిశ్రాద్ధ ప్రయోగః
- ౧౮౯ అష్టకాఅన్వష్టకాచ
- ..అష్టమపటలే ద్వావింశఖండే..—
- ౧౯౩ అన్వష్టకాపిండనిధానవికల్పః
- ౧౯౬ ఆచార్యాద్యధ్ధం ధనాదిభిక్షణం
- భిక్షణలబ్ధరథాదిస్వీకారః
- ౧౯౮ సంవాద మెవ్యతావిజగీషాఃకర్త
- ..అష్టమపటలె త్రయోవింశఖండే..—
- ౧౯౯ అసంభవోన్మీకర్త
- స్వసంభవసిద్ధయేభైషజ్యంచ
- ౨౦౦ అఘోషకర్మార్థంకర్త-స్నేహవిచ్ఛేదార్థంకర్త
- పలాయితదాసభ్యత్యాద్యాగమనార్థంకర్త
- ౨౦౧ దేహేఫలనిపాతాదౌ నిమిత్తైతత్తన్మంత్రిఃపక్షాశనం
- ఘాతావిరోహణాద్యద్భుతప్రాయశ్చిత్తమ్

శ్రీమదు

శ్రీహయగ్రీవాయనమః

—*శ్రీమదాపస్తమ్బప్రణీతం-గృహ్యసూత్రమ్*

శ్రీసుదనగృహచార్యకృత తాత్పర్యదర్శన సహితమ్

యోవక్షేరిజ్యతేనిత్యైకమభిశ్చదితైర్నిజైః (౧) తేభ్యోఽపవ
గౌదాయశ్చ తం నమామ్యచ్యుతంహరిమ్ || ౧ || ఆపస్తమ్బమునింపం
దే మందధీహితకామ్యయా । యోఽనుష్ఠేయపదాధానాం క్రిమకల్ప
మకల్పయత్ || ౨ || యత్యుతంవేదనచ్ఛాప్యమాద్రియంతేవిశ్చితః | స
కపదీచిరంజీయాద్వేదవేదాధాతత్త్వవిత్ || ౩ || (౨) సుదర్శనార్చనకురుతే
గృహ్యతాత్పర్యనిణాయమ్ | కేవలంవైదికశ్రద్ధాపైరితోమందధీరపి || ౪ ||

—ఓమ్ || అథ కర్తాణ్యచారాద్యనిగృహ్యంతే || ౧ ||—

అథశబ్దఆనస్తర్యాధాః । తదధాం పూర్వవృత్తముచ్యతే | ఇహహియజ్ఞాపిక
వింశతిభేదాః । తత్రచ సప్తపాకయజ్ఞసంస్థాః, ఔపాసనసోమో వైశ్వ
దేవం పూర్వణమష్టకా మాసిశ్చాద్దం సర్పబలిశానబలిరితి । సప్తహ
విద్యజ్ఞసంస్థాః, అగ్నిహోత్రం దర్శపూణమాసావాగ్రయణం చాతుర్థా
స్యాని నిరూఢ పశుబంధస్సౌత్రామణిః పిండపితృయజ్ఞాదయోదర్శిహో
మా ఇతి । సప్తేవద సోమసంస్థాః, అగ్నిష్టోమోత్సగ్నిష్టోమ ఉక్త్య
ష్టోడశీ వాజపేయోఽతిరాత్రోప్తార్యామితి । ఏతేచ నిత్యాః నియత
ప్రదానాదికాలీన జీవననిమిత్తకా ఇత్యధాః । కుతపతేనిత్యాః? । “జా
యమానోవైద్యాహ్లాత (శ్రీ)భిర్పణవాజాయతే బ్రహ్మచర్యేణఋషిభ్యో
పారభేదాః || — || (౧) భోగాపవగౌదాః, అన్యయంహరిం, అచ్యుతంహ
రిం, అద్యయంహరిం || — || (౨) సుదర్శనార్చన, తాత్పర్యదర్శనం || — ||

యజ్ఞేనచేద్యః ప్రజయావిద్యభ్యం (తైత్తిరీయసంహితా ౬-౩-౧౦) ఇత్యత్ర
 యజ్ఞేన త్యేకవచనం 'యజ్ఞం వ్యాఖ్యాస్యామః' (ఆపస్తంబపరిభాషా ౧-౧)
 ఇతివజ్ఞాత్వభిప్రాయం మనస్మానస్య భగవతో వసిష్ఠస్య 'నేయమికం
 వ్యావిద్యుత్రయం సంస్తుతమ్' (వసిష్ఠసంహితా ౧౧-౪౭) ఇతివచనైషామ
 వశ్యాపృథ్విశుత్వావగమాత్ । తథా "సాయంప్రాతరతఃకోర్ధ్వమ్" (ఆ
 ప- గృహ్య-౨-౧౯) "యావజ్జీవమగ్నిహోత్రం జహోతి, 'వసంతేవసం
 తే జ్యోతిష్టోమేన యజెత'" (ఆప- శౌత- ౧౦-౨-౫) ఇత్యేవమాదిభిః
 "అహహుఃపర్యవృజ్యతే" (తై-బ్రా-౨-౧-౩) అర్థమాసేధర్థమా
 సేవ్యవృజ్యతే (తై-బ్రా-౩-౨-౨) "పునర్భక్ష్యోఽస్యసామపీధోభవ
 తి" (తై-బ్రా-౩-౨-౩) ఇత్యేవమాదిభిః, (౧) కర్మాణ్యరమ్భనాన్
 దేనచ ప్రయోగాభ్యాసావగమాత్ । తథైవ సామస్యేష్ట్యాదెచ్చాకరణే
 వింద్రాగ్నపశువిభృష్టేష్ట్యాది ప్రాయశ్చిత్తవిధానేన ప్రత్యవాయోత్ప
 త్త్యవగమాత్ । తథైవ 'సవితాగ్నేతుహోతృనాత్సంకణానవశ్యత్'
 (తై-బ్రాహ్మణ-౨-౩-౭) ఇతి అగ్నిహోత్రాదిసామాంతానామాత్మనిష్క్ర
 యణాథాత్వావగమాత్ (౨) నతుసౌర్యాదివత్క్రైవలంకామ్యః, ఉక్తశే
 తూనాం స ర్వేషామనుపపత్తైః । యతపివైతే నిత్యాః అతపవ 'అనాహి
 తాగ్నితాస్తేయమ్' (మను-౧౦—౬౫) ఇత్యనాహితాగ్నితాయా ఉపవా
 తకగణై పారః । అతపవ నిత్యాధికారవిధిప్రయుక్తమాధానమ్ । కామ్య
 సిద్ధిస్తు నిత్యానుష్ఠానేనైవగుణఫలాధికారవిధయో ప్రాసంగికీభవతు । ఏ
 మాంసకమత్యాతుయద్యపికామ్యాధికారవిధిప్రయుక్తమాధానం, కామ్యా
 నుష్ఠానేన చ (౩) నిత్యసిద్ధిప్రసంగాత్ । తథాపికల్పనూత్రకారాణాం ప్రక్రి
 యయాసాధికారత్వేన (౪) ప్రయుక్తిశక్తియో (గ్య) గి తయా అన్యతోప్రయు
 క్తానిత్యాధికారవిధిప్రయుక్తిరప్రపన్నా 'యథావివరణాదౌ' ఇమతే

(౧) కర్మారమ్భప్రభృతిప్ర.....త్ ||—|| (౨) సౌర్యాదివత్ ఇతి న ||

(౩) నిత్యసిద్ధిప్రసంగాత్ ||—|| (౪) ప్రయుక్త శక్తియోగితయా, ||—||

స్వవిధప్రయక్తవధ్యయనమితి । తస్మాత్ మండపవధ్యమోఽపస్తంబ్యద్విధి
స్వరైవంపి త్రైచణికైరేతేచక్యం కర్తవ్యమ్ । ఆ చ నానాసాధన
కా నానాశాఖాంతరస్థాంగకా మిమాంసానాన్యాయసహస్రనిధాన్యచ
చనన్యకికా మండబుద్ధిభిరిదానిగతనైసుజ్ఞానాః । ఆజ్ఞానై చాను
ష్ఠాతుమశక్తాః కథంచనప్రప్యజేయురి । కృపావిప్రచేతస్కృతయా సూత్ర
కారణ 'యజ్ఞంవ్యాఖ్యాస్యామః' (ఆప-పరి-౧-౧) ఇతిపరిధామాయామే
కవింశతియజ్ఞానామాన్యతః (సంక్షేపతత్త్వ)వ్యాఖ్యానయతావస్తాల్నే
తానుష్ఠానానుపయోగాత్ 'ఆథాతదర్శనాణామసా' (ఆప-శ్లో-
౧,౧-) ఇత్యాదభ్యశ్రోతా హవిర్బజ్ఞానస్సమచంద్తాః తామవత్యాపియో
నైమిత్తికాః ప్రసంగాత్కామ్యత్త్వ (అ)నిశేపతోవ్యాఖ్యానాః । ..

అథ అనంతరం । ఆచారాల్—ఆప్ ఉత్సవసంగస్య అవిచ్ఛేదో
వ్యాప్తిరభిప్రేతోధః । చారః చరణం ప్రవతనమ్, 'పిండపితృయ
జ్ఞేన చరంతి' (ఆప-శ్లో-౧-౨-౨) ఇత్యాదా దర్శనాల్ । తేన యత్స్వ
రైవం దేశేషు సరైవం కాలేషుచ నరైవస్త్రైవిద్య స్మద్దేశ్యైర్దైర్దైక
ప్రయోజనాభావేప్రవిచ్చిన్నమవిగానెనాద్యయమాణం అతపవ మూలా
స్తరాసమ్భవాత్సవములభూతవేదానుమానే లింగభూతం కమకసుప్ర
వతనం స ఆచారః । తస్మాదాచారాల్ అనుమితైర్వేదైః యానిదౌ
పాసనహోమాదీనిపాకయజ్ఞశబ్దవాచ్యాని పాణిగ్రహణాదీని చ యజ్ఞేష్వ
ధికరిష్వయా దేహసంస్కారాథాని కర్తాణిగృహ్యంతే జ్ఞాయంతేక
తవ్యతేన । తాని । వ్యాఖ్యాస్యామ ఇతి శేషః । యతపవ ఆచారాను
మేయవేదావగమ్యాని గాహ్యాణి కర్తాణి అతపవ తెభ్యఃప్రథమమను
ష్ఠయైభ్యోపి పూర్వం శ్రోతానాం వ్యాఖ్యానం కృతమ్ । ప్రత్యక్షశ్రుతి
విహితేషు జిజ్ఞాసాయాః ప్రథమభావిత్వాత్, అనుమితవేదార్థజిజ్ఞా
సాయాత్పరమభావిత్వాత్, జిజ్ఞాసాశాస్త్ర్యధాత్వాత్ప్ర వ్యాఖ్యానస్యేతి ।
అత్రైద ఆచారాదిత్యాదారోపలక్ష్య గాహ్యాణి కర్తాణి వదన్మేమ

జ్ఞాపయతి । ఇహ సాక్షాదనిబద్ధానామపియేషాం ‘జమదగ్నీనాంతువ
జ్ఞాపవత్తమ్’ (అప-శౌ-౧-౧౨-౨) ఇత్యాదీనాం పదార్థానామాచా
రః కృత్స్నదేశాదివ్యాప్తస్సాన్యత్ తేపి వేదమూలాపవేతి । కృత్స్నదే
శాదివ్యాప్తిశ్చాధిక పాశరుక్త్యాదిభిశ్శృణ్వే దశనేన గృహ్యంతరై
ర్ధర్మశాస్త్రైః న్యాయబలన సంప్రదాయవిద్యావ్యాప్తవచనై
ర్వానిశ్చేతవ్యా । ఇదంచాధికాఽసూత్రమ్ । యాన్యంగాన్యత్తరత్ర ‘పు
రస్తాడుదగోవకకృమః’ (అప-గృ-౧౨౫) ఇత్యాదీని వక్ష్యంతే తేషాం
గాఽహ్యైకమార్థతాం, శ్రోతానాం సార్వత్రికాణామపి సవితో
ఽనిదమర్థతాం చ జ్ఞాపయితుమ్ । ఏతద్భ్ర(సమానో)ఉపదేశాతిదేశయో
రభానాత్ ॥

కెచిత్ — కర్మాణీత్యేతద్భ్రవ్యేవక్ష్యమాణాన్యస్తచ్చరణార్థాన్యే,
వ్యసతుధర్మశ్చాధికృతధర్మశాస్త్రైకవత్సర్వాద్రానితథాశ్రోతాసంతరం
గాఽహ్యైకకారశ్రోతౌ కసార్వత్రికధర్మాణామిహప్రాప్త్యర్థః ఇతి
— ఉదగయనపూర్వపక్షాహః పుణ్యాహేమకార్యాణి ౧ —

ఉదగయనాదయః ప్రసిద్ధాః । పుణ్యాహస్తవహ్నీనవధా విభ
క్తస్యాయుజోభాగాః ప్రాతస్సంగవమధ్యాహ్న పరాహ్ణసాయంశబ్దవా
చ్యాః పుణ్యనక్షత్రాపరపర్యాయాః పంచ । ‘సమానస్యాహ్నః పంచపు
ణ్యాని నక్షత్రాణి (త్రై-బ్రా-౧-౫-౩) ‘మిత్రస్యసంగవః । తత్పుణ్యం
తేజస్సవ్యహః’ (త్రై-బ్రా-౧-౫-౩) ఇత్యాదిశ్రుతిః । యగ్ధాస్తవ్యశ్శీలాని
చత్వార్యశ్శీలాని’ (త్రై-బ్రా-౧-౫-౩) ఇతి శ్రుతిః ॥

కెచిత్ — కృత్రికాదివిశాఖాంతాని దేవనక్షత్రాణి పుణ్యాహః ‘యా
న్యేన దేవనక్షత్రాణి । తేమకుర్వీత యత్కూరీస్యాత్ । పుణ్యాహపవకు
మతే’ (త్రై-బ్రా-౧-౫-౨) ఇతి శ్రుతిః ॥

ఉదగయనెత్యాదిరయం సమాసోదవంధవః । తేషాం కార్యాణిగా
హ్యైకీతి శేషః । ఏషాం సముద్భయః న వికల్పః । ఏతద్భ్రసామా

అపస్తంబగృహ్యే ప్రథమఃపటః.

స్యవిధానం తత్రతత్ర విశేషవిధానావాద్యతే సయమ్యతేచ । ఏనమ
ఒగయనాదీనాం విధానే సత్యసి క్వచిదసయమః ప్రతిధానతే । స్వ
ఋతవోవివాహస్య (అప, గృ, ౨, ౧౨) ఇతి వచనాత్ యదా ఓక్షిణా
యనేపి వివాహస్సాన్యత్రచా సమావర్తనం తత్కాలసమీపకాల ఏవ ।
ఇతరథాఉదగయనసమాప్తతస్య శరదివివాహేసతిచహుకాలస్యవధానే

అనాశ్రమే స తిచ్చేతదిసమేకమపిద్విజః ॥ (దక్షసం, ౨, ౧) ఇతి నిషే
ధాతికృమప్రసంగాత్ । కించ ఆశ్వలాయనగృహ్యే ' ఉదగయన ఆపూ
గృహణపక్షే కల్యాణే నక్షత్రే చౌటకర్తౌపనయనగోదానవివాహః ' (ఆ
శ్వ, గృ, ౧, ౫) ఇత్యత్ర చౌటవికారత్వాదేవ గోదానస్య ఉదగయనప్రా
ప్తౌ పునస్తత్ర తద్విధిః తద్వికారాంతరే సమావర్తనే ఉదగయనసయ
మనిసృత్యర్థః ఇతి గమ్యతే । తథావోధాయసీయే సమావర్తనస్యచౌ
టవికారత్వాదేవ ఆపూగృహణపక్షప్రాప్తౌ పునస్తత్ర తద్విధిరుదగయ
(న) నా నియమాధః ఇతి గమ్యతే । తథా గృహనిర్మాణప్రవేశయోజ్యోతి
శ్శాస్త్రే ఓక్షిణాయనస్యాపి విధానాత్ అవిగీతశిష్టాచారాచ్చ ఉదగయ
నానియమః । తథాఅపరపక్షేప్యాపంచమ్యోజ్యోతిశ్శాస్త్రాదేవశిష్టాః క
ర్తాశ్చాచరంతి । తదైవ జ్యోతిశ్శాస్త్రాదన్నప్రాశనగృహనిర్మాణప్ర
వేశాన్ రాత్రావప్యాచరంతి । తదైవ యదా పుణ్యః జ్యోతిషో
క్తదోషాపహతాః తదా అగ్నిలేవస్య తదుక్తగుణయక్తేషు అవిగానేనక
మాణ్యాచరంతి । జ్యోతిశ్శాస్త్రమపి వేదాంగత్వాదగృహ్యమాణ కా
రణత్వాత్, శిష్టపరిగృహీతత్వాచ్చ కల్పనూత్రాదివదాదరణీయమేవ ।
నిణయే తు శిష్టాః ప్రమాణం సర్వత్ర ॥.....

— ❀ యజ్ఞోపవీతినా ॥ ౩ ॥ ❀ —

కార్యాణీతి సంబంధః । నను యజ్ఞోపవీతం పాకయజ్ఞేషు ' పౌ
గవనగాణి ' (అప-వ-౨-౧౫) ఇత్యాదినా సిద్ధమ్ । వివాహాదిహోమే
షు జపాదిషుచ ' హోమే జప్యకర్మణి ' (అప-ధ-౧-౧౫) ఇత్యాది

నా | అత్రాత్మైతద్విధిర్యధః | సత్యమ్ | యత్రాప్రాప్తిహేమ
స్తవ్రత్యవరోహణాదిమ తత్రాయం విధిస్సాధవీవ ||

— ❧ ప్ర దక్షిణమ్ || ౪ || ❧ —

కార్యణీశ్యేవ సంబంధః | ఇదం తు ప్రాదక్షిణ్యం పాకయ
జ్ఞేషు తతోగ్రాటిషు చ వివాహాదిమపరిభాషాసిద్ధమపి వ్యతిరిక్తగాహ్యో
ధం విధీయతే | ‘తథాపవగః’ (ఆప-గృ-౧-౬) ఇతి చేత్థమేవ || ...

— ❧ పురస్తాదుదగోష్వక్రమః || ౫ || ❧ —

కార్య ఇతిశేషః | అయంతు సర్వేష్వపియజ్ఞాయజ్ఞరూపగాహ్యో
ష్వప్రాప్తత్యాద్విధీయతే ||

— ❧ తథా ౭ పవగః || ౬ || ❧ —

పురస్తాదుదగస్క్రియాపరిసమాప్తిః కార్యైత్యధః | నను ‘పు
రస్తాదుదగోష్వక్రమః’ ఇతి విధేరెవ సమంతపరిచేకాదావధన్విద్ధత్వా
న్నాదృష్ట్యం ‘తథా ౭ పవగః’ ఇతి | స | అనారభ్యమాణైశ్చైస్త్రినూత్రై
ప్రాచీలేభోత్పవనాదేదుదీచీ లెఖాకుటికరణాదెచ్ఛాపవగః పర్యవ
క్షిణాచ స్యాత్ | అతస్తద్వాధనాయేదమారదృష్టమేవ |

కెచిత్ — ప్రాచీనాం లెఖానాముదగుపక్రమః, ఉదీచీనాంచ ప్రా
గవగః, అగ్నిపరిస్తరణవదుభయవిధ్య(ర్థ)సంభవాత్ ఇతి || ...

— ❧ అ ప ర ప త్నే పితృణి || ౭ || ❧ —

కార్యణీశ్యేవ | అయంచ విధిస్సతంత్రపితృణిద్వేశేన | అం
గానాంతు సహప్రయోజ్యానాం ముఖ్యకాలత్యేవ కాలవిద్యపెత్తా ౭ భా
వాత్ | ఏషచ న పూర్వపక్షమూత్రాపవాదః | కింతహే? సర్వాపవా
దాధం విధ్యంతరమ్ | ఆః ! కుత ఏతజ్జ్ఞాయతే? | ‘నచ సక్తః శ్రా
ద్ధమ్’ (ఆప-ధ-౨-౧౭-౨౩) ఇతి జ్ఞాపనాత్ | యది హ్యయం పూర్వప
క్షమూత్రాపవాదస్స్యాత్, తతఉదగయనాదీనాం త్రయాణామపహ
ద్రాభావారూత్రావప్రసక్తేః పృతిషేధో న స్యాత్ | అస్తిచ పృతిషే

భిః, ఇత్యతో జ్ఞాయతే విధ్యంతఃమేవేతి । వ్యయోజనం ద్వవిశేషణ దక్షిణాయనె వ్యవరవక్షేహ్ని కామ్యశాస్త్రాని కతవాన్సీతి । మాసిశ్రాద్ధం తు 'మాసిమాసికార్యమ్' (ఆప-ధర్మ-౨-౧౬-౪) ఇతి వీష్ణయా దక్షిణాయనేపి సిద్ధమేవ । నవ్యస్త్రికసతి 'మాసిశ్రాద్ధసావరవక్షే' (ఆప-గృ-౨౧-౧) ఇతివిధిః కిమధః? । నియమాధః । తథాహి అపరవక్షుపవ మాసిశ్రాద్ధమ్, నపునదైవాత్తానుషాద్యా విఘాతాదపరవక్షే ౭తిక్రాంతే 'సర్వో౭పరవక్షః పూణణమాసస్య' ఇత్యాదివత్సూప్రవృత్తమేవ । కింతు ప్రారబ్ధస్థాతనిత్యకమవ్యావత్తౌప్రాయశ్చిత్తమేవ । తచ్చ 'భూభువనస్సువసాన్సహ' ఇత్యేకోహోమస్సర్వప్రాయశ్చిత్తాఖ్యః । 'యద్యవిజ్ఞాతా సర్వవ్యావదావ భూభువనస్సర్వరితి సర్వా అనుమృత్యాహవనీయపవ జహయాత్' (వి-బ్ర-౨౫-౩౪) ఇతి బహ్వచశ్రుతిః । అయంచాత్రాపాసనె, నైమిత్తికైకవిధిపరశ్రుతిస్థాహవనీయశబ్దస్య న్యాయతొనిమిత్తవత్సర్వార్థాగ్నిమాత్రప్రదర్శనాధిత్యాత్ । ఉపవాసశ్చ కార్యః । వేదోదితానాం నిత్యానాం కమణాంసమతిక్రమే । స్నాతకవ్రతలోపేచ ప్రాయశ్చిత్త మభోజనమ్॥(మను-౧౧-౨౦౩) ఇతిమనువచనాత్ । ఆత(మనాత్)మితోః)ప్రాణాయామశ్చ, 'నియమాతిక్రమే వాన్యస్త్రిక' (ఆప-ధ-౨-౧౨-౧౨) ఇతివచనాత్ । ఏలైషాం సముచ్చయ ఏవ న వికల్పః, 'ఏకస్త్రిక దోషే శూయిమాణాని ప్రాయశ్చిత్తాని సమభ్యుచ్ఛీయేరక' (ఆప-శా-౯-౧-౨) ఇతి దర్శితత్వాత్ ॥

ప్రసంగాదన్యేషాం లోపే౭పి ప్రాయశ్చిత్తముచ్యతే । ఏవమన్యేషామపి ప్రారబ్ధానాం పాకయజ్ఞానాం వ్యావత్తౌ, గౌణకాల౭ప్యతిక్రాంతే । గౌణకాలేతు సర్వప్రాయశ్చిత్తపూర్వకం త౭నుష్ఠేయాః । ఔపాసనహోమస్యతు బహుకాలాతిక్రమే అష్టభ్యోహోమకారభ్యః పూర్వంవృత్తైకం సర్వప్రాయశ్చిత్తపూర్వకం అతితాహోమాః

ఓహోవాః । అత్రోపవాసప్రాణాయామయోరాచారోసద్భవ్యతే ॥ ఓ
 భవంతి ధ్యాన్యమాణేష్యగ్నా ' ఆనుగతా మన్వయః' (ఆప-గృ-౫-౧౫)
 ఇత్యాద్యగుర్విత్తిప్రాయశ్చిత్తై భవంతి, ' చతురాత్రయమాయ
 మానూఽగ్నిర్హోకిస్సమృద్భవ్యతే' ఇతి పవనాత్ । యదపునరాలస్యాది
 నోత్పన్నాఽగ్నిరేవ చిరకాలం వత్తేత తదా స్మృత్యంతరతస్తత్కాలా
 నురూపం కృచ్ఛాగ్నికిం హోమద్రవ్యహానంచవదితస్యమ్ । స్వకాలే అ
 నాదద్వానాంతు పాకయజ్ఞానాం సర్వప్రాయశ్చిత్తం హుతావృతరంభః
 కతాః—కేచిత్ పాకయజ్ఞానాం స్వకాలేష్వినారమృతాదభ్యానాంచాక
 రణై గౌణకాలాతిక్రమేచ చతుర్గుహితేనాజ్యేన సగ్రహేణ సప్రహా
 త్రాజహన్వి । యద్యపి ' సప్రహాత్రాయజ్ఞవిభిష్టం యాజయేచ్ఛ
 తుర్గుహితేనాజ్యేన' (ఆప-శ్రా-౧౪-౧౪-౧౧) ఇతి శ్రాతోదర్శి
 హోమః యజ్ఞవిభేషే యుక్తః । తథాపి 'ఏషావాఅనాహితాగ్నైరిష్టిర్య
 చ్చతుర్వీతాః' (ఆప-శ్రా-౧౪-౧౩-౨) ఇత్యుపకర్య ' ఆహితాగ్నైస్తా
 న్ప్రతీయాదుభయోరితరాః, (ఆప-శ్రా-౧౪-౧౫-౫) ఇత్యుపసంహారాత్
 గాహ్యేవిభాగేపితాత్ప్రాయశ్చిత్తా విధానేనాపేక్షితత్వాచ్చ తద్వి
 భేషేపి యుక్తపవేతి । తత్తుకపదేనాస్వామినోక్తమ్ ॥

జాతకమాదీనాంతు స్వకాలాతిక్రమే సర్వప్రాయశ్చిత్తసూ
 ర్వికం తదనుష్ఠానం । కమాం గానాంతు లోపే సర్వప్రాయశ్చిత్తంప్రా
 ణాయామశ్చ । అనుష్ఠానంచాచారాదుపకారకాణామకర్మసమూహైః ।
 ద్రవ్యసంస్కారాణాంతు ద్రవ్యోపయోగాత్పర్వమేవసమ్భవతాం । పా
 కయజ్ఞేష్యగ్నిహుతికవిధా(తూ)వోపనయనేచాంగవ్యావత్తా 'భువ
 నాస్విహో' ఇతి తత్తత్కర్మా(ంగా)గ్నా హోమః । 'అనాజ్ఞాతం' ఇ
 తి తిస్రుభిశ్చ హోమోజహా । భువరనాజ్ఞాతవిధ్యధ్యయోర్వికలంబివా
 ద్యాహ్నాణావేక్షోవిధిః (ఆప-గృ-౨-౧౧) ఇతి 'శ్రుతితస్సంస్కారః' (ఆ
 ప-ధర్మ-౨-౧,౨) ఇతి శ్రాతప్రాయశ్చిత్తప్రాప్త్యర్థతాప్వత్ । నను

ధువః ఇతి విక్షిప్తాగ్నా ' అనాజ్ఞాత్' ఇతివాచయంతే । అత్యంత ఇ
హ వియోగోష్ఠీన్విభావాత్ నైమిత్రకానామస్యైవగర్వేకేతరాగ్రస
త్ప్రభానాగ్నౌ హోమస్యయంత్రత్వేచ్ఛ ॥

కెచిత్—సర్వేషు గాహ్యైకమేషు తదంగమ చ భేషే 'అ
నుక్రమస్యకాగ్రహస్య' ఇతి న్యాయేన గృహ్యస్తోత్రాని పాఠ్యశ్చ
త్రాన్యాహుః । తద్వివక్ష్యమ ॥

అలంపాగ్రసంగకేన । వ్రకృతముచ్యతే । యత్తు " అపరపక్షస్యాపరా
హ్యశ్చైయా" (అప-ధర్మ-౨-౧౬-౫) ఇత్యవసపక్ష-విధానమపరాహ్యవి
ధానాథమనువాదః । యథా పాత్తీనతే ' సర్వత్రానువపట్కారోద్వి
దైవప్యతుః గ్రహాదిత్యసావిత్రపాత్తీనతవజః' (అప-శౌం-౧౨-౨౩-౨)
ఇత్యనువపట్కారాధావే పాగ్రైఽపి 'అపివోపాంశ్వనువపట్కార్యా
తో ఇత్యుపాంశ్వనువపట్కారవిధానాథం ' నానువపట్కారోతి । అ
పివోపాంశ్వనువపట్కార్యాతో (అప. శ్రౌ. ౧౩.౧౪-౯-౧౧) ఇతి ।
'సర్వేష్వేవాపరపక్షస్యాహస్యే' (అప.ధర్మ.౨.౧౬.౭) ఇతిత్వహర్విశే
షణాథం । అపరపక్షస్యాహస్యేవమాశ్చిక్రాద్దం న పూర్వపక్షస్యాహ
స్యైవికత్వేనాప్యభిమతమితి । ఇతరథా ఆశౌచాదతిక్రాంతైవరపక్షే

దైవాత్పితౄణాంశ్చాద్ధైతుఆశౌచం జాయతేయది ।

ఆశౌచైధవ్యతీతే వైతేభ్యశ్చాద్ధౌ ప్రదీయతే ॥

ఇతి స్మృత్యంతరాత్కదాచిత్పురవక్షస్యాహస్యవికత్వేనైదం
స్యాత్ । నిత్యశ్చాద్ధంతు 'ఏవంసంవత్సరమ్' (అప-ధ-౨-౧౨-౧౨) ఇతి
అత్యంతసంయోగే ద్వితీయాబలాత్పురవక్షేఽపి ॥

❧ (ప్రాచీనావీతినా॥౮॥) ❧

పిత్ర్యాణి కార్యాణిశేషః । ఇదంతం వాసావిన్యాసభేదవిధానం
స్వతంత్రాస్వతంత్రసర్వపిత్ర్యాథమ్. 'ప్రాచీనావీతినా పిత్ర్యాణి' ఇ
త్యనేన వాక్యేన అవిశేషావగమాత్. ఉద్దేశ్యే పిత్ర్యమాత్రేలభ్యే అధి

అపరమ్యగ్రహణ ప్రభవము.

అత్యవశ్యమవధానమునకు ప్రతిపత్తి, కాంక్షావేషము
రూపము. అత్యవశ్యమవధానము.

కమలాస్తావనం వివాహగ్నావధిని చక్షురం గృహ (మా. స్త్రీ
౧-౯౭) ఇతి । అస్యాశ్వాసగృహావధిని చక్షురం గృహావధి
గ్నావధిని చక్షురం గృహావధిని చక్షురం గృహావధిని చక్షురం గృహావధి
నావధిని చక్షురం గృహావధిని చక్షురం గృహావధిని చక్షురం గృహావధి
తత్కమలాస్తావనం గృహావధిని చక్షురం గృహావధిని చక్షురం గృహావధి
కమలాస్తావనం గృహావధిని చక్షురం గృహావధిని చక్షురం గృహావధి
స్వతంత్రమవధానము తత్కమలాస్తావనం గృహావధిని చక్షురం గృహావధి
ఇత్యాత్మనఃపదశ్రవణాది । ప్రపంచ స్థానానాం పాపకర్మమునామి
పాపనాగ్నావధిని చక్షురం గృహావధిని చక్షురం గృహావధిని చక్షురం గృహావధి
నైః జాయాపత్యానురాగ్య సత్కమలాస్తావనం గృహావధిని చక్షురం గృహావధి
తామహాదేవ్య సమిడికరణ మవ్యపాసనే । సమిడికరణం స్వ
తత్పనివృత్త్యాపిత్వప్రాప్తి రూపస్యావధిని చక్షురం గృహావధిని చక్షురం గృహావధి
సంప్రదానాధానావధి, తత్పనివృత్త్యా జాయాపతిగామిత్యావధి । అత
వన సమిడికరణం సమిడికరణం పుత్రైర్నకరణము, పితౄణాం కృత్య
తృతీయా సమిడికరణమునైః । అత్యవశ్య పత్యావధిని చక్షురం గృహావధి
యావధిని చక్షురం గృహావధిని చక్షురం గృహావధిని చక్షురం గృహావధి
తోఽనగ్నిరనుపసితాది సంపత్తయే పూర్ణావధిని చక్షురం గృహావధి
సమిడికరణం కరంతి, తదా శ్రోత్రియాగారా దాహ్యైః గ్నావధి
ధాయనేన 'అథవా శ్రోత్రియాగారాదేవ తమాపాసనమ్' ఇత్యాపాస
న సంప్రవాత్, ఆచారాచ్చ । అనుపసితావధిని చక్షురం గృహావధిని చక్షురం గృహావధి

అహాత్యనుపసితావధిని చక్షురం గృహావధిని చక్షురం గృహావధి
౧౭౨) ఇతివచనాత్ 'సమిడికరణమునైః పత్యావధిని చక్షురం గృహావధి
(గౌ. సం. ౨-౫) ఇతి గౌరమవచనస్థ సప్తధాశబ్దస్య సకలార్థమునైః

తాత్పర్యస్వరూపసహితే

ప్రపంచసాక్షాత్కారము !

భృతావా భృతృప్రత్యోనా నపిండిశ్శివస్యపవనా !

సహింహింహం కృత్వా చర్యాదభ్యుదయంతతః ॥

ఇతి నవనాల్ యదాభ్యాత్మపుత్రాదిః కరోతి తదాయథోక్త
సహత్వ ఫలభాగిత్యయోరభావాల్ కౌత్రియాగారాదాహృతాగ్నా వేన
అన్యేతు—భృత్రాదిగతపితృత్వ ప్రాప్తిరపి పుత్రగతపూతత్వాది
ఫలవల్ పతిగామి ఫలమిత్యాసాసనే । తద్వింత్యమ్ ॥

తథా జాతకమచాలోపాకరణ సమాపనగౌదాససమావతానాన్య
పి తథోపనయసమపి । ఆచార్యకరణసిద్ధ్యంగ (సిద్ధ్యర్థ)నిధ్యంగ) వి
ధ్యర్థ) ముపనయమితి మలైపి నాచార్యస్యాపాసనై । తస్యనిత్య
ధాన్యత్వాల్ 'త్ర్యహమేతమగ్నిం ధారయంతి' (ఆప.స్కం.౧౧,౨౦) ఇ
తి సూత్రవిరూఢాల్ । వివాహోపన్యక్తి, "నిమంశ్యేనా అనన్యపా
ద్వివాహజన్యాపాసనస్య । సంభవేపి ప్రథమాపాసనస్య, స తస్మిన్ది
తీయాదివివాహః. 'యాంకామయేత రాష్ట్రమస్త్రేప్రజాస్యాదితీతస్యా
జ్ఞాపాసనే, ఇతి ప్రతిభాన్య మాపాసనభేదావగమాల్, బొధాయనీ
యే అగ్నిద్వయసంసర్గః విధానాల్, ఆచారాచ్చ । కర్మాధ్యసా
పాసనస్య సంస్కృతే దేశే, అనుపసమాహితస్యాన్యస్యవాఙ్మేః
'యత్ర క్వచాగ్నిమ్' (ఆప.ధ. ౨-౧-౧౩) ఇతి ధర్మశాస్త్రోక్తవిధినా అ
గ్నిప్రతిష్ఠాపనం కర్తవ్యమ్ ॥

కేచిత్—ఇదం నాగ్నింగం, కర్మాంగమేవేతి ప్రతికర్మకా
ర్యమ్- ఉభాయాం చాగ్నేధారణమితి

అథ సూత్రం వ్యాఖ్యానితే । అగ్నిమిద్ధావ । ఇందీతేత్యర్థః ॥
యద్యప్యర్థప్రాప్తమగ్నేరింధనం, తథాపైతదవనాల్ ఇద్దమపి పున
రిందీత । అత్ర విధ్యర్థః విజాదౌ గ్రాహ్యే క్వాగ్రహణమింధనస్య
పరిస్తరణపూర్వకాంతానియమాధణం । తేన ఇన్ధనానంతరం పరిస్తరణ

మేనకాంక్ష. నను తయోమోక్షానందమును సాధించుచును
మాధుర్యమును పొందవలయును ||

నన్నెక స్థానములై ఇంద్రుని ప్రణయోర్విధానై వాక్యమును సాధి
తే | సత్యము | నను సూత్రై వాక్యమును దోషము చూచునా చూడ
మితి నిర్వచనాత్ | ఇంద్రుని వాక్యమును ప్రయోజనము సాధి
గ్రహణము | పాగైగ్రహణజేయిం పరిస్తాతి | సర్వాదులను
పాగైగ్రహణజేయిం పరిస్తాతి ||

❖ ప్రాగుదగ్రహణై || ౧౩ || ❖

అధవాపాగైగ్రహణజేయిం పరిస్తాతి దక్షిణదక్షిణ
రతస్థై పాగైగ్రహణజేయిం పరిస్తాతి, 'ఉదగ్రహణజేయిం
సాచ్య' ఇతి శ్రౌతదశనాత్ | ఏతా ఉతా దక్షిణదక్షిణ
రోతి, ఉత్తరాంశాధరా బోధాయనధర్మాజ గ్రహణజేయిం
తాత్ 'దక్షిణతః పక్షదపరిష్టాద్యధర్మాత్' ఇతి | అత్ర 'అ
గ్నిమిథ్యా' ఇతి ప్రకృతే ప్యగ్ని 'అగ్నిమ్' ఇతి పునర్వచనం నియ
మాధుర్యం | అగ్నిమేవపరిస్తాతి' నాన్యదంగమపి | అన ఉత్తర
పూర్వైవానిహితముదకం బహిరేవ భవతి ||

ఇది — అతంత్రకష ఏపి కమనస్యైః పరిస్తాతి నియమా
ధుమితి ||

❖ దక్షిణాగ్రహణై || ౧౪ || ❖

పితృవు మునిశ్చాదాదిను కమనసు సర్వాదులను దక్షిణ
జేయిం పరిస్తాతి ||

❖ దక్షిణాగ్రహణై || ౧౫ || ❖

యవాన్, దక్షిణాగ్రహణై పాగైగ్రహణజేయిం | పశ్చాత్తురసాచ్య
దక్షిణాగ్రహణై ఉత్తరతాదక్షిణతస్థై పాగైగ్రహణై | అత్ర ఉత్తరాను
దక్షిణాంశాధరా తుర్యాన్ తథాపాగైగ్రహణై పరిస్తాతి

————— ❖ ఉత్తరేణాం చర్భాత్సంస్తీర్యదవంధవంస్యంబిపాత్రాణి
ప్రయునక్తి దేవసుయక్తాని ॥ ౧౬ ॥ ❖ —————

అగ్నేరుత్తరేణాం చర్భాత్ సంత్యజాతి । ఏతేషాం పాగ్
గ్నాః పోధాయనగృహ్యత్ । పృథితంచస్తరణం సముపసంగాత్ । ఉ
దక్ష్వస్తరణావసగః । పితృన్యషవగ్నేరుత్తరతవ పాగ్నైః ఉత్త
రతపచారోవిహగః, (ఆప.ప. ౨-౧౦) ఇతి సిద్ధేషిహపుత్రరణేతి వచ
నాత్ - పృథ్వీతేషాం 'అగ్నిమ్' ఇత్యధికశబ్దస్య అధికార్థవరత్యస్య
యక్త్యాత్, పరిస్తరణవద్విశేషస్యానుక్తేశ్చ । అవసగఃస్తుదక్షిణతపః
దేవసుయక్తాని, దేవకమఃసంయక్తాని । పాత్రాణి దవాన్దీని ।
దవంధవం, దేవదేవ । న్యంబి, అహోపిలాని । ప్రయునక్తి, సాదయతి ।
నను ఉత్తరత్ర 'మనుష్యసంయక్తాని' 'పితృసంయక్తాని' ఇతి విశే
షణేన సిద్ధత్యాత్. 'దేవసుయక్తాని' ఇతి వ్యథాం । న । దైవానిహి
కమాణి ద్వివిధాని - పురుషార్థరూపాణి మనుష్యసంస్కారాణి చ ।
తతోభయత్రాపి దైవపాత్రాణాం దర్వాదీనాం దవంధవతాసిద్ధ్య
భాత్యాత్ ॥

తత్రమనుష్యసంస్కారకర్తారైమకేమచిత్వాత్ప్రవవదమాహ ॥

————— ❖ సకృదేవ మనుష్యసంయక్తాని ॥ ౧౭ ॥ ❖ —————

మనుష్యసంయక్తాని మనుష్యదావరాసంయక్తాని అశ్వవాసామేఖ
లాదీని సకృదేవ క్రియాభ్యావృత్తిపరిహారేణ ప్రయునక్తి పాత్రబహు
త్వేభ్యపాయేన ॥

కేచిత్ — మనుష్యసంస్కారకమఃసు దర్వాదీనస్యపిసకృదేవేతి ॥

————— ❖ పితృకళాపితృసంయక్తాని ॥ ౧౮ ॥ ❖ —————

పితృకమాథాణిదర్వాదీనస్యధాపాత్రాదీనిదవకమేకంప్రయునక్తి
————— ❖ పవిత్రయోగసంస్కార అయామతః పరిమాణం పోక్షణీసం
స్కారః పాత్రపోక్షణి దశకపూర్ణమాసవ త్వాప్తిమ్ ॥ ౧౯ ॥ ❖ —————

పవిత్రయోగ్యసాక్షి దశావతారమునాథుని తుల్య మంత్రప
జంకాల్పః । సమావృత్తిస్తానౌ దర్శనా పాదేమత్రా పవిత్రేకు
రుతేత్యం కాస్తంవాస్తవధాన్య ఛందః, స సఖన । తతావదస్మి
శేత్ । ‘రాధగ్రామి’ (ఆప.౪.౨౯) ఇతి వచనాత్ ॥ తతస్తయో
మూలాదారభ్యైర్దర్శనమారంభమ్ । తయోశ్చాయామతః పరి
మాణం దశావతారమునవదేవ । యద్యపి ‘పవిత్రయోగ్యసాక్షి’
దశావతారమునవత్ ఇతి వచనాదేవ తద్వచాయామతః పరిమాణం
ప్రాప్తమ్ । తథాపి, యదాయామతః పరిమాణం పాదేమత్రాని త
దేవ తద్వత్, నత్విహ వృథుత్వేనాపి సామ్యమిత్వేనావధానం ‘అయా
మతః పరిమాణమ్’ ఇతి పునర్వచనమ్ ॥

కచిత్—పవిత్రయోగ్యయాయామతః పరిమాణం దశావతారము
నవత్, నత్విత్తస్య దర్శనగ్రయోశ్చాజ్ఞే ప్రత్యస్సమానయోగినియ
మూఢం పునర్వచనమ్ । ఏవంబువలెనూర్పరాణె దశావతారము
నవత్తాష్టిమి ద్దస్యదర్శనగ్రయోశ్చసంస్కారవ్రసిద్ధవదళనజ్ఞాతః
తదైవ చాచారః । తెన ఖాదికపాలాశావా శుల్బసన్నద్ధజ్వేనావిస్రస్య
త్రిః పోక్షితవ్యః । పాద్యైతచపూర్వేష్యసన్నద్ధవ్యః । దర్శనగ్రేచత్ప
ణంకాస్తంవా’ (ఆప. శ్రౌ. ౧-౧౧-౨) ఇత్యాదివిధినా సంస్కృత్యాజ్యప్ర
త్యసితవ్యే । అత్రచ యద్యప్యయమధః ‘అయామతః’ ఇతివా ‘పరి
మాణం’ ఇతివాన్యతరేణ సిద్ధః తథాపి నియమాంతరాధామేషమక్రమ్ ।
అయామత ఏవయత్పరిమాణం తదేవ పవిత్రయోగ్య దశావతారమున
వత్, నసంఖ్యాతః పరిమాణం । తేనైద్దస్య సంఖ్యాపరిమాణం వా ర్ష
పూర్ణమునాసితమేవ ‘ఏకవింశతివారుమి ద్దమ్’ (ఆప. శ్రౌ. ౧-౫-౬) ఇతి
అయామస్తేన పవిత్రయోగ్యయమితత్వాత్ । యద్యప్యనూయాజాభా
వాదేకవింశత్యా నకార్యం, తథాప్యేతద్బలాత్తత్ స్థానె జయదయః క
ల్పాన్ (ఇత్య) ఇతియ క్తం భూయిష్టంచ పూర్వవ్యాఖ్యానేన అన్యథా పి

తాత్పర్యార్థసహితం.

దైవి ప్రాప్తైకల్పయంతి ||

వాక్యజ్ఞానస్కారేపిదశామూసవత్తాప్తిమ్ | ఉదగగ్రాభ్యాం
పవిత్రాభ్యాం అనహితాయాం హైచిత్యాం సుదృఢపఠనీయతా
భ్యాం లిఖితుమయ వ్రాక్షేత్ | పాత్రప్రాక్షణమపి తదవత్తాప్తిమ్ | ఉ
త్తానాని పాత్రాశ్చవైధ్యేన విస్రవ్య తాభిస నవతిత్రేణపాణినా త్రిః
ప్రాక్షేత్ ||

❖ అపరేణాగ్నిం పవిత్రాస్త్రీతే పాత్రైః పఠనీయోదగగ్రా
భ్యాం పవిత్రాభ్యాం లిఖితుమయ సమప్రాణైహ్యుత్తోత్రరేణాగ్నిం
సర్వైశ్చ సాదయుత్వాదరైః పఞ్చాద్య || ౧౦ || ❖

అగ్నేరహారణ వశాత్ పవిత్రాస్త్రీతే క స్థింభితాపైత్రైః పఠనీ
యోదగగ్రాభ్యాం పవిత్రాభ్యాం లిఖితుమనతి | అత్ర పశ్యతేయోర
పి పవిత్రయోః పునగ్రాహణాత్పాణ్యోః పాగగ్రత్వమాచారసిద్ధమ్ |
'అంగుష్ఠోపకనిస్థి కాభ్యాముత్తానాభ్యాం పాచిభ్యామ్' (ఆశ్వ. స్మ. ౧-౩-౩)
ఇత్యాశ్వలాయనోక్తంచ జ్ఞాపితమ్ | తతస్తా అపస్సమం ప్రాణైహ్యు
త్తో పాగ్రాస్తానాభ్యాం ముఖనాసికాభ్యాం సమముద్భృత్య ఉత్తరేణా
గ్నిం పునస్త్రీణైః పు దధేమసాదయతి 'దర్భేషు' ఇతివచనాత్ | (అ
నేన స్రావ్యస్త్రీ (అన్యేషు పునస్త్రీ)ణైః పు) తతోదరైః పఞ్చాదయేత్ |
అత్ర 'అపరేణాగ్నిం' ఇతిగ్నిగ్రహణం పాత్రాణామపరణ మాధూ
దితి | 'ఉత్తరేణాగ్నిమ్' ఇతితు పాత్రవ్యవధాననివృత్త్యర్థమ్ ||

❖ బ్రాహ్మణం దక్షిణతోదర్భేషునిషాద్య || ౧౧ || ❖

అగ్నిమిద్దేవతి ప్రకృతత్వాత్ అగ్నేర్దక్షిణతోదర్భేషుకంపి బ్రాహ్మ
హ్మణ ముపవేశయేత్ | సతు దశామూసవ(దబ్బ్రహ్మ)బ్రాహ్మిహ్మ
ణం, సమానవిధాన వచనానాంచోదనాలింగాని వినాత్ర తదీయస్య బ్ర
హ్మణః ప్రాప్త్యభావాత్ 'బ్రాహ్మణం దక్షిణతోదర్భేషునిషాద్య' ఇతి
కృత్సమవిధానాచ్చ | తేనాత్ర బ్రహ్మధర్మాః పరణత్యునిరసనాదయో

పునర్విలాపయేత్ । తతోఽగ్రేః పశ్చాత్తాపితాయాం పవిత్రాంతహే-
తాయా మజ్యస్తాన్యం తివాజ్యమానయేత్ । ‘ఆజ్యంవిలాప్య’ ఇతి
ప్రకృత్యేపి పునరాజ్యగ్రహణమాజ్యప్రేవ నిర్వాపదయః ‘నపునః ‘ద
ధ్నుఃపాఞ్చలిచా జుహోతి’ (ఆప. గృ. ౨౨, ౧౦) ఇత్యత్ర పశుప్రభ
వ(స్య) హోమద్రవ్యత్వే(నమాన)పి య(ది)(దీయ)తదీయ న్నియాద్య
ధో(నిర్వాపదయోఽ)నవయ రిత్యేవమర్హమ్ ॥

కేచిత్—అతఃత్రకేచి కర్మణ్యాజ్యం నిర్వాపదభిన్నస్కార్యమి
త్యేవమర్హమితి ॥

అగ్నిమిత్యగ్నేరేవ పశ్చాన్నద్యౌహృద్యేతి ॥

కేచిత్తు—అన్యస్మిన్నగ్నో విలాపనం, హోమార్థాగ్నేరేవ పశ్చా
న్నివాప ఇత్యేవమర్హమితి ॥

అథాంగారానుదీచోనిరూహ్య నిర్వత్య, తేషాంగారేషు ఆజ్యమ
ధిశ్రిత్య, జ్వలతాత్మణానావద్యుత్య అధోగామిన్యాదీప్త్యా ద్యోతయిత్యా
దేవదర్భాగ్రే ఆనియతాయామే తృణాద్యంతథాయ చ్ఛితావైశ్చిస్సం
స్పృశ్య తే యగపదాజ్యే ప్రక్షిపేత్. ‘దేవో’ ఇత్యధికశబ్దాత్, ఆచా
రాచ్చ । అధోఽల్పకమాదాయాజ్యం ప్రదక్షిణంత్రీః పర్యగ్నికృత్వా సమ
స్తతోగ్ని మావత్య తదుదగవతారయేత్ । అత్ర నిరూహణోద్దానస
యోరుదగపవగఃస్య ‘తథాఽపవగః’ (ఆప. గృ. ౧-౬) ఇతి సిద్ధస్య
పునర్విధానమేతయోర్నిత్య ముదగేవాపవగః. నతు దైవే వికల్పేనా
పిప్రాగపవగః, నాపి పితేన్ద్రదక్షిణతోపవగఃఇతినియమాధాం । తత్రై
వ పితేన్ద్రేష్వేతయో ర్దధ్యస్థం పన్యగ్నికరణమపి సందంశన్యాయాద్దైవ
త్ప్రదక్షిణమేవ । ఇత్థమేవ శిష్టాచారః । తతోంగారాన్ పూర్వోనిరూ
హ్యా ప్రత్యూహ్య పునరాయతనస్థాగ్నినానయోజ్య । అత్రాజ్యసం
స్కారకాణాం అంగారాణాం ప్రత్యూహనవిధానాత్ ‘అవవృత్తైకర్త
ణి’ (ఆప. పరి. ౪-౨౩) ఇతిన లౌకికత్వమ్ । అవద్యోతనపర్యగ్నికర

తాగోష్ఠిస్తు యదా ఆయనస్థానపాదానం తదా వయోగోష్ఠిన్
వస్మత్తవదాత్వైస లోకత్యాత్ తాన్గం । యదాతు నిరూఢా తదా
తస్మిన్నేవక్షేపః । ఆఫ సూక్ష్మచక్షుశ్చాన్యః పరిత్యాన్యః పురరా
హారంత్యయమాప్యయ పురరాహృత్యాన్యహృన్యై త్త్యయమాప్యయ ఆప్త పుస్తా
దారభ్య పశ్యాన్నీతాన్ పురస్తాత్పరిసమాప్తిః ॥

కెదిత్—ఆజో బలాద్విపరీతమాచుః ॥

తతస్తే పవిత్రే అనువ్యహార్య ఆచారానుకూలం వ్యవహర్య, యది
గృధ్రిసాన్యత్రదావిసృణ్యాద్భిసంస్మృత్య హోగోష్ఠి ఆగ్నోపహరది
త్యధః ॥

ఇతి శ్రీసుదేశనాచార్యకృతే గృహ్యతాత్పర్యదర్శనే వ్యవహరికాండః

❖ ఆఫ ద్వితీయకాండః ❖

❖ యేన జుహోతి తదగ్నా ప్రసాదస్య దత్తై

స్సంమృజ్య పునఃపృతితస్య హోమోన్య నిధాయ దర్భాన్

స్సంస్మృశ్యాగ్నా ప్రహరతి ॥౧॥❖

యేన పాత్రేణ దర్వాస్యస్మరేణాజలిసావాహోతి తదగ్నాప్రసాద
స్యేత్త్యాది వ్యక్తార్థః । దర్వాన్యశ్చ హోమపాత్రత్వం, దర్వాన్యమా
ధాయాజ్యేనాధ్యానాయక్ (చ. గృ. ౧-౧౯) ఇత్యన్యపరేవాక్యేసి
ర్ధవదేశనాత్, ఆచారాచ్చ । బోధాయనైసతి 'సమృతి గృహీతా
వైదపః' ఇతి దర్శినిదాసు సమిధానాథా, నతు దర్వాన్యనిషేధా
థా । అతోదర్శిసుక్రమయోర్వికల్పః । తత్ర కేవలాభ్యుహావేషు ఏకై
వదర్శి సుక్రవోవా, ఉపస్తరణాద్యధావాత్ । చర్వాదిహోమమిత్యే
దర్వాస్యస్మరేవా, ఉపస్తరణాద్యధావాత్ హోమాధావ । ఉపస్తరణాద్య
ధావాసాపి సుస్కారః ఉపస్తరణాది ప్రదానాంతస్య హోమపదార్థా
త్వాత్, శ్రోతే సుక్రవోవా సుస్కారదేశనాత్, ఆచారాచ్చ । ద
ర్వాన్యదీనాం త్రయాణాం తంత్రవద్ధోమేషేవసంస్కారః, అతంత్రక

కా(రాని), కేకాద కా(విక)రాని, తెలివోవానె చెప్పినట్లు ప్రాచీ
తయో ప్రకారము సమ-తలవారెది పు-పమనే రాకుండున్నట్టి కం-
ప్రాయస్థుల్లోను 'అగాభ్యూహాదివిజ్ఞాన' (ఆం.గృ.వి-ఈ) ఇత్యా
దినామికారుం . అందు 'బలాంతాస్త్రై' (ఆం.కౌ.-వి-ఈ) ఇత్యా
దివాహిత్ర గణయన్త - శ్రీక వర్ణక సంస్కృతాక 'పరిశీక్షి
దధాతి' (తై.ద్వా. వి-ఆ-వి) ఇత్యాదివిధానాల్ చూడ్చి పరివిధ్యాపతి
సూత్రకాలస్యాభిప్రాయం, 'సమాఖ్య పరిశీక్షకో ఇతి సిద్ధపత్పరిశీక్షసి
క్ష్మిప్య తత్త్వానే సమాఖ్యవిధానాల్, ఆచారాచ్చ ||

✽ అక్షరమర్శిచక్రము - సహస్రస్వరైః
 క్రితాది ప్రాచీనమనుమలైనుచున్నస్వలి వత్సాదులచే
 ను న-చక్రలైనుచున్నస్వరైః ప్రకార ప్రాసనం దేవన
 వితరణము జరిగినమందు ॥ ౩ ॥ ✽

అగ్నిమేవోదతేన పరిపించతి న పరిధ్యాద్యుగమపి । తద్విధిమాహ
అదితేఽనుమస్యస్యేత్వాదిహ । స్రాచీనం ప్రాగాయతమ్ । ఉదీచీనము
దగాయతమ్ । సమంతం సగ్వతిః । అత్ర “ దేవసమగ్వసుపి ” ఇత్యేతా
వాసేపమంత్రాః, నచ్చ ఆదివ్రదేశః । తథానో త్రరేచరిశేపనే ప్రాసానీ
రితి ప్రసవపదస్యాహః । వైశ్వదేవకాండేపిక్వావిధాదేవ జే.వామ్న
తానాం ‘ అదితేఽనుమస్యస్యే ’ ఇత్యాగ్రీవామప్తానాం యజమాం పూ
ర్వోత్తరపరిశేచనస్తేప స్త్వసువాపారేషు పురిస్తానాభ్యాం వినియోగా
త్, వాఙ్మయప్రకరణస్తాయా ఋచః స్వత్రా పి వినియోగాయో
గ్యత్వాత్, ఆదివ్రదేశే సముదాయలక్షణాలైః, యజమా ప్రా దేవ
త్రాస్త్రకేయు చొపరీతత్వాత్, ఉపాపత్తే అపాపరూఢప్రసంగాత్
‘ తస్మాదృచంనాపేత్ ’ ఇతి బహ్వృచశ్చుతివిప్రతివిద్వన్ గృహణవ్యసం
గాత్, అస్తదీయానామాచారాచ్చ । విగ్రహస్తంజైతత్ బోధాయనానం
‘ అన్వయగోస్తాః ప్రాసానీరితి మంత్రాంతాన్ ’ ఘన్తమయతి ’ ఇతి ।

ఏవం చోత్తరపరిషేదనో అన్వయగోస్తాః ప్రాసావీ? ఇతి పూర్వమంత్రే
భ్యో విశేషమాత్మస్య పాహః, న పునరూహః | యథాగ్నో 'ఏతేనేవత్రై
ష్టుభేనచ్ఛంధసాఽహరిష్టకాముపదధే' ఇతి | సన్నామశబ్దశ్చాత్మగౌ
ణః | అతఃచైతేయంత్రాః ప్రవేశదేవకాండముపాకృత్య ప్రాగుత్పజ్జ
నాదధ్యేతవ్యాః బ్రహ్మయజ్ఞపారాయణయోశ్చ ||

❖ ❖ ❖ పైత్రుకేమసమంతమేవ తూష్టిమ్ || ౪ || ❖ ❖ ❖

పైత్రుకేమః కేమః సమంతమేవపరిషించతి, న 'దక్షిణతః ప్రాచీనం
ఇత్యాది! తచ్చ తూష్టిమ్ ||

❖ ❖ ❖ ఇద్ధమాధాయాఘారావాఘారయతి ద

శకపూర్ణమానవత్తూష్టిమ్ || ౫ || ❖ ❖ ❖

ఇద్ధమగ్రావాదధాతి | స చ ఖాదిరఃపాలాశోవా పంచదశసంఖ్యా
కోఽథలక్షణస్త్రాల్పాయామః, ఇద్ధనామధేయాత్, శ్రాతే దశకనాచ్చ |
యగపచ్చాధానం, 'ఇద్ధమ్' ఇత్యేకపదనేన సముదాయస్య వివక్షిత
త్వాత్ | తచ్చ తూష్టిం, మంత్రస్యావిధానాత్ ||

అన్యే— 'తూష్టిమ్' ఇత్యారధ్యేదమేకం సూత్రంకృత్వా, హిరణ్య
కెనినాంయోమంత్రః 'అయం త ఇద్ధః' ఇతి- సః 'అనుక్తమన్యతోగ్రా
హ్యమ్' ఇతినన్యాయేన నావసంహతఃస్య ఇతి వ్యాచక్షతే | ఓమం
పైత్రుకేమ సమంతపరిషేచనం సమంత్రకంస్యాత్ ||

కేవీత్— గృహ్యస్తరాల్, ఇద్ధేనాభిఘారాభ్యేయః ఇతి || అఘా
రా ఆఘారనామకౌ షోమాద్యౌ | ఆఘారయతి దీర్ఘధారయాజుషో
తి, దర్శసూక్తిమాసవత్ | 'ఉత్తరం పరిధిసంధిమన్వసహృత్య.....
దక్షిణాప్రాంచం ఋజుం సంతతం జ్యోతిష్తత్సాఘరమాఘారయన్' స
రావణీర్థకాస్తాని సంస్పృశయతి' (ఆప. శ్లో. ౨.౧౨-౨) 'దక్షిణంప
రిధిసంధిమన్వసహృత్య' (ఆప. శ్లో. ౨.౧౩-౧౧) 'ప్రాంచముడంచమ్'
(ఆప. శ్లో. ౨.౧౪.౧) ఇత్యాది 'ఋజుప్రాంచౌషోతవ్యోతిర్గంఢౌ'

వా వ్యతిపక్రావ్యతిపక్రావాః (ఆప.శ్రా.౧-౧౨-౨) ఇతి చైకవిధా
 స్త్రయ ఆఘారయతౌ ఏవదర్శపూర్ణమాసాధ్యం తుల్య కర్తవ్యాకిన
 పునర్ద్వితీయాఘోసస్య 'పూర్వార్థేనాధ్యే ఏశార్థేనా జహాయా
 త్' (ఆప.శ్రా.౧-౧౩-౨) ఇతి నాఘోపహ్నఃపి । ఇహాచ దావసప్యా
 సీనో దర్వావ్యతూష్టిమాఘారయతి, దర్పిహోమానామపూర్వత్వేనైష్టి
 కాఘార ధర్తాణాం మంత్రాణాంచాప్రాప్తేః । తూష్టిమితి 'తూష్టిం
 పంచాజ్యహుతీహుతావ్' (ఆప.గృ.౧౨.౨) ఇతి నల్ సావహాకాస్యా
 పి నివృత్త్యధికం । అతఃకథయోరాఘారయోః ప్రజాపతిదేవతా "య
 త్తూష్టిం తత్సావహావత్సమ్" (త్రై.బ్రా.౨-౧.౫) ఇతి శ్రుతేః । కథం పు
 నరీమావజహోతిచోదనో దర్పిహోమా? ఉచ్యతే । యద్యపి జహోతి
 త్వేవం న చోదనానైస్తి, తథాప్యాఘారయతితి దీర్ఘధారాగుణజహో
 తిచోదనార్థతావత్, యాజ్ఞికప్రసిద్ధేశ్చ దర్పిహోమావేవ । కించ 'అ
 థాజ్యభాగౌ జహోతి' (ఆప.గృ.౧-౩) ఇతి జ్యేష్ఠభాగౌ స్పష్టమేవ ద
 ర్పిహోమా, తత్సాహచర్యాదాఘారావపి తథా ॥ యథా । అంశార
 నారభ్యాధీ తస్య వినియోగసన్నిధౌరథావ్యేదాభ్యసాహచర్యాల్ సా
 మనియోగసమ్బంధః । ఏవం (వా)వ్యాఖ్యాత్ర)నమ్ । ఆఘారావాఘా
 రయతి । 'పురస్తాదుదగోవపక్రమః' (ఆప.గృ.౧-౫) ఇతి తస్మాత్పర
 త్వేన వర్జితం 'తథాపవగః' (ఆప.గృ.౧-౬) ఇతి గాహ్వ్యాపరిభా
 షామనుస్మత్య ప్రాగపవగాభ్యా ముదగపవగాభ్యాంవా దీర్ఘధా
 రాధ్యాం జహోతి, నతు కొణదిగపవగాభ్యాం । నాస్తేన్యస్తికాఘార
 ధర్తా మంత్రాశ్చ, ఆపూర్వత్వాదేవ । దేవతేతు దశేపూర్ణమానవ
 త్ ప్రథమస్య ప్రజాపతిః, ద్వితీయస్యేంద్రః(ఇత్యధికం) ఇత్యేవమర్థం
 తూష్టిమితి పూర్వవదేవ ॥

అన్యేతు—ఆఘారావితినామధేయం 'మాసమగ్నిహోత్రంజహోతి
 ఇతి నల్ ఏష్టికాఘారధర్తా దేశకమ్ । అత్ర 'సుగ్రహేణ ధువానా ॥

జ్యోతిషాదులను సహించుట (ఆప.శ్రా. ౨-౧౨-౨)
 'జ్యోతిషాతి బహుమాదయై' (ఆప.శ్రా. ౨-౧౩-౨) ఇత్యాదిను సర్వేషు
 ఆహార్యమేషు రన్తః క్రోధచ ప్రాప్తేషు 'ఆహారావాహారయతి' ఇ
 తి పరిసంఖ్యాకమ్ । ఆహారయతితి దీర్ఘధారాధర్మకావేష హో
 మాపర్యాల్, నాన్యధర్మకాపితి । తూష్టిమితి తు ధర్మావాంఛరభేదా
 నాం మంత్రాణాం సన్మత్యధికం । దశాపూర్ణామాసవదితి త్వనధిక
 మేవైత్యాదుః । తస్మ దర్పిహోవయోఽపూర్వయోః విశేషతశ్చ అం
 భాతయోః ధర్మాదేశానపేక్షత్వాత్ స్వతశ్చ నామ్నోధర్మలక్షణా
 యా అయక్తత్వాత్, ఆహారయతిత్వప్రచసతి గత్యంతరే పరిసంఖ్యా
 యా అన్యాయ్యత్వాత్ - ఆహారవృత్తి కథమపరిసంఖ్యానై చాతిదేశ
 వైషల్యేన పరిసంఖ్యాయాశ్చ మంత్రిపరిసంఖ్యానేపి సామధ్యాయే
 తూష్టిపదస్య నైయధ్యాయతైః, దశాపూర్ణామాసవదితి పదం వ్యధిక
 మితి సేవైవైవైక్తత్వాత్, ఆహారావాహారయతితి చ పదయోఽతిదేశ
 పరిసంఖ్యాధికత్వే హోమవిధాయక శబ్దాభావాత్, తద్భావాయచ ప
 రిసంఖ్యాత్వాగ్ సర్వేషామహారధర్మాణాం శిష్టాచారవిరుద్ధానుష్ఠానా
 పాతాల్. ఆచార్యాగాదీనామపీత్యమతిశయే అభ్యుపేయే తత్రాప్యైష్టి
 కాజ్యభాగాదిధర్మాణాం సవేషామనుష్ఠానప్రసంగాచ్చ । తస్మాత్సర్వే
 షేవ వ్యాఖ్యానై సుప్రమాప్తాకపే)

యోఽపూర్ణామాసావాహారా, యతశ్చ 'సమిదభావశ్చ । అగ్నిహో
 త్రనజం' (ఆప.వ.౩-౮-౯) ఇతి పరిభాషా, అతఏవ ఆహారసమి
 దోర్నివృత్తిః ॥

అన్యేకున్యంతి । తస్మిన్ పక్షే పరి(ధిని)ధానానంతరం శ్రోతే తథా
 దృష్టత్వాత్ ॥

అనూయాజసమిత్ అనూయాజాభావాదేవ నివృత్తా । తేనైర్ద సన్న
 హనం పరిధిస్సహాదశధా, వింశతిధా వా. నవచరైకవింశతిధా ॥

❖ అథాభ్యభాగో జహోన్యగ్నయేస్వాశా
త్వత్తరాధాపూర్వాధే సామాయస్వాసాతి దక్షిణా
ధాపూర్వాధేనమంపూర్వేణ ||౬|| ❖

అథ ఆహారానంతరం అథాభ్యభాగమప్యభ్యభాగ నామ
కావపూర్వా హోమా జహోతి । తత్ర ప్రథమమగ్నయే స్వాశేతిమం
త్రేణాగ్నే రుత్తరాధాపూర్వాధే, పూర్వదీక్షామిత్యధః । ద్వితి
యంసామాయ స్వాశేతి దక్షిణాధాపూర్వాధే, దక్షిణపూర్వాస్వామిత్య
ధః । సమంపూర్వేణ ఆహారానంతరమప్యభ్యభాగమప్యభ్యభాగ
యావత్సంతరే పూర్వాహుతస్తావత్సంతరే ఏవోత్తరం జహోతి, సపున
స్సన్నికృష్టం విప్రకృష్టంవా ॥

❖ యథోపదేశం ప్రధానాహుతీహుత్యా
జయాభ్యతానానాస్త్రిభృతఃప్రాజాపత్యాం వ్యాహృ
తీర్విహృతాఃసావిష్టకృతీమిత్యుపజహోతి । యదస్య క
మణోత్సరీరచం యదాప్ న్యూనమిహకరమ్ । అగ్ని
ష్టత్సిష్టకృద్విద్యాంత్యర్వంస్సిష్టం సుహుతం కరోతు
స్వాశేతి ||౭|| ❖

యథోపదేశం యేన యేన హవిరాదినా విహోదేషు ప్రధానాహు
తయ ఉపదిష్టాస్తేన తేన విధానేన తా హుత్యా- జయాః చిత్తంచ స్వా
శాతి త్రయోదశ అగ్నిర్భూతానామధిపతిస్సమావత్వస్త్రిన్నితి సానుషం
గా అభ్యతానా అష్టాదశ, ఋతాషాడితి రాష్ట్రభృతో ద్వావింశతిః
తత్ర ఋతాషాడిత్యనుదుత్య తస్మేస్వాశేత్యంతేన ప్రథమాహుతిం జ
హోతి । తాభ్యస్సాహుత్య ఇత్యేతావతైవోత్తరామ్ । ఏవముత్తరే పంచ
పర్యాయాః । తత్ర 'నామ స ఇదం బ్రహ్మ' ఇత్యనుషంగః । తాభ్యః
స్వాహా ఇతి చ । 'భువనస్యవతే...స్వస్తింసాహా' ఇతిత్రయోదశీ ।
పరమేష్ఠీత్యాదయః పూర్వవదంత్యాదయః పర్యాయాః । 'స నా భువన

స్య పతేయచ్చ సాహా ఇతి ద్వావింశి । ప్రజాపతే న త్వదేతా
స ఇతి ఋక్సామత్యై । ‘ప్రాజాపత్యయర్చావత్తికవసాయామవన
యేత్’) (తైత్తిరీయ, 3-2-1) ఇతి శ్లోకైః । సూత్రకారణ ‘ప్రాజాపతేన
త్వదేతాసీతి ప్రాజాపత్యయర్చా వత్తికవసాయామవసీయ’ అప-శ్రా-
-1-8) ఇతి వ్యాఖ్యాతత్వాత్ । వ్యాహృతీ విహృతాః- ‘భూఃసాహా,
భువఃసాహా, సువఃసాహా’ ఇతి । సావిష్టకృతీ ‘యదస్య’ ఇతి ఋక్
అత్ర చాసాన్యః సిష్టకృద్దేవతాకత్వం లింగాదేవ సుగమమ్ । దేవతాజ్ఞా
నస్య కమాంగత్వమపి ‘యోహవా అవిదితాక్షయచ్చండో దేవతా
బ్రాహ్మణేన మంత్రేణ యాజయతివాఽధ్యావయతివా స్థాణుమృచ్చతి’
ఇత్యాదిశ్లోకైః.

అవిదిత్వా ఋషిం చ్చండోదైవతం యోగమేవ ।

యోధ్యావయేష్టపి ద్వాపి పాపీయా జాయతే శునః॥

ఇతి స్తోత్రే శ్చ సిద్ధమ్ । అత్ర యత్రా షేయాదిజ్ఞానానాం నై
వవిధః పునర్విధః తత్ర తాని పాక్షికాణి గమ్యతే । ఏవమేతా జయా
దికా అష్టపంచాశదాహుతీః ప్రధానహోమానంతరముపజహోతి । య
త్రాపి సర్పబల్యాదా పార్షణాతిదిష్టః సిష్టకృత్ తత్రాపి ప్రధా
నాహుత్యనంతరమేవైతాః । తతః సిష్టకృత్, క్వాప్రత్యయాత్, ఉచో
పసంగాచ్చ ॥

కెచిత్—సిష్టకృత్సంతరం జయాదయః ‘అగ్నిః సిష్టకృద్దివీతీ
యః’ (అప-గృ-2-2) ఇతి సిష్టకృతః ప్రధానతుల్యత్వ జ్ఞాపనాదితి । న
ను యద్యత్రైవ సర్వప్రధానహోమానంతరం సాధారణ్యేన జయాదయ
ఉపవిష్టాః, కిమథాం తత్ర తత్ర ‘జయాదివృత్తిపద్యతే’ ఇతివచనమ్? ఉ
చ్యతే । యత్రైతద్వచనం నాస్తి పార్షణాదా న తత్ర జయాదయ ఇ
త్యేనమథామ! ఏవంతహ్యత్ర సాధారణవిధానమేవానర్థకం, కేవలం
జయాది విధ్యథాత్వాత్ । అన్యథా వివాహదావేలేషన్వారణ్యై (పి)

స)సాగ్రోకించ, అన్నిసమీపతరతరజమాన్యతానానిత్యాది మన్తస్స
నామ ఇత్య-తో గురుగ్రంథవిమలసంపదనసాస్తిత్ । తస్మాదవా
౯(మృ)మ్భాదినివృత్త్యథాంగస్తరాభివాద్యచైవ సాధారణ విధానమ్॥

కేవల్—యత్ర జ్యేష్ఠాగా సు పురిస్తా తరతరం తర్యపర్యతరజయా
ద్యుత్తరతుతరం, వతయోర్ద్యుత్తరం, యథోపదేశంప్రధానాహుతీ ఇత్య
విశేషా వ్రదానామనామా విధానాత్ । ఆగ్నేయేషి చ స్థానీహాక
జయాదినివృత్తపవ ' సిద్ధముత్తరం ' ఆవ-గృ-౨-౧౪) ఇతి వదన్వయసూ
త్రేణ జయాద్యుత్తరతుతరావదేశాత్, మూర్త్యాద్ధైవ హోవ్యన ' ఆవ
గృ-౨౨-౧) ఇత్యధిదేశాత్ । ఆజ్యహోమేషు జయాద్యుత్తరం క్రాంత
వత్సాస్త్రీపరిధనగ్నా వ్రహ్మశ్య తా దర్శిసంసారజ్ఞాభిజ్ఞానాది ప
రిధితత్సంసారాణాం క్రాంతవద్యుత్తరజ్ఞానసాక్షిత్వాత్, కృతకార్యా
ణాంప్రతిపత్త్యపేక్షత్వాత్, ఆచారాచ్చ । శమ్యాశ్చేత్, అక్తికాత
అపోహ్యః ' అథ శమ్యాపాహ్య, (హో-గృ-౬-౨) ఇతి బోధాయనవ
చనాత్, ఆచారాచ్చ ॥

—❦— పూర్వవత్పరివేశసమన్వయగోస్థాపానా

పీరితి మంత్రసన్నామః । ౧॥ ❦—

అగ్నిపరివేశనం పూర్వవత్ । అయంతు పీశేషః, ఆదిత్యనుమన్య
సేవ్యాదిమత్రిమనుమన్యసేవ్యస్య స్థానే ' అన్వయంస్థా ' ఇతి, దే
వసమీపతరతర ' ప్రసువ ' ఇత్యస్య స్థానే ' పానసాపి ' ఇతి । అత్ర
శ్రావణత్ ప్రణీతా విముంచతి తూష్ణం కృతకార్యాణామానాం ప్రతిప
త్త్యపేక్షత్వాత్ - ' ప్రణీతాభ్యాదిశోభ్యుపనీయ ' బౌ-గృ-౩౭) ఇతి
బోధాయనవచనాత్, ఆచారాచ్చ । ద్వాష్టాశ్చ యథా కై దానమా
నాదినా సత్కృతాగచ్ఛేత్ ॥

అత్రేయం స్థితిః । అగ్నిమిద్దేవ్యాది మంత్రసన్నామ ఇత్య-రిః
పావ్యాదీచ్యాంగసముదాయః సర్వగాహ్యప్రధానహోమానాం షా

ధారణః 'యథోపదేశం ప్రధానాహుతిహుతాద్' ఇతిప్రాచ్యోదీచ్య
పదార్థాపేక్షయా హోమా (నామ)నాం విశేషేణ ప్రాధాన్యాభిధా
నాత్ । ఏవంచాహోమేషు నామకరణాదిషు తంత్రస్యాప్రసంగపవ । న
నైవసమ'అగ్నేరుపసమాధానాద్యాజ్యభాగాంతై' ఇతి కిమర్థః స్తత్రతత్ర
పునరుపదేశః । ఉచ్యతే । యత్ర కేవలాజ్యహవిష్టూపసయనాదిషుఽస్యా
పదేశస్తత్రైవేదం తంత్రమ్ । యత్ర పునః 'అపివోత్తరయా జహుయా
త్' (ఆప.గృ.౫-౧౫) 'కామమన్యభ్యాంవా జహుయాత్' (ఆప.
గృ.౧-౨౬-౧౩) ఇత్యాదిషు నొపదేశః నైవ తత్ప్రేదం తంత్రమితి నిమ
మాఢః కుతఃతత్ । కేవలాజ్యహవిష్టేవ ప్రయోజనాద్దర మంతరేణా
న్యతంత్రస్యోపదేశాత్ । ఉపాకరణసమాపనాదీనాం తు తత్ర తంత్రో
పదేశాధావేషి కూష్ఠాండ్వేజహుయాభ్యుత్తమ్ 'ఇత్యాదేరివ తంత్రా
ధిత్వానగమాత్ అనేన సాధారణవిధానేనైవ తంత్రమ్ । తంత్రాధి
త్వానగమస్తు (కృత్స్నవిధానాథావాత్) గృహ్యంతరేషు తంత్రసతామే
వాపదేశాత్ ఆపస్తమ్బదర్శనానుగతోపదేశాత్ అవిగతశిష్టాచారాచ్చ
యద్యేవమాకైవపథహవిష్కేపి వివాచే కిమర్థః స్తంత్రోపదేశః? । ఉ
చ్యతే । లాజహోమానాం కృత్స్నవిధానేన తంత్రానపేక్షత్వాత్ ఉపస
యనాదినదాజ్యహోమాధా ఏవతంత్రోపదేశః । తథా 'తస్మిన్నుపవిశ
త ఉత్తరోవరః' (ఆప.గృ.౪-౯) ఇత్యస్యానంతరమేవ అగ్నేరుపసమా
ధానాది, నతు 'యథాస్థానముపవిశ్య' (ఆప.గృ.౫-౨) ఇత్యస్యానంత
రమితి క్రమాధాశ్చ । తథా కేవలౌషధహవిషిస్థాలీపాకేపి క్రమాధా
వీన । యద్యపి శ్రౌతే దశణాత్ పాత్రప్రక్షణానంతర మవఘాతాది
యక్తమ్. తథాప్యేతదవనబలాత్ తంత్రాత్పురస్తాదెవేతి । ఐశానేఽ
పి స్థాలీపాకే స్థండిలకల్పనాంతే తంత్రమ్, నతు పార్వణవద్భూహవప
ప్రతిష్ఠితాభిఘారణానంతరమితి క్రమాధావీన ॥

కేచిత్—కల్పాంతరవిసీలైషు అపార్వణాతిదేశేషు అజ్ఞానామేషు

ఆపస్తంబగృహ్యే ప్రథమఃపాదః.

५

తంత్రాధిపతి ' కూశాండేశికహుయాద్వైతమ్ ' ఇత్యాదిష్యస్య త
 న్నస్య ప్రాప్త్యధికం యథోపదేశమితి సామాన్యవిధానమ్ । అత్య
 త్యేమ తు వివాహాదిమ యేష్యేవ పునర్విధానం ప్రసేన నాన్యః (పా
 ణిపణ్య)హోమాదిషీతి నియమాధికం తత్రతత్ర తంత్రవిధానమ్ । పి
 త్యేమతు ' ఏకైకశః పితృసుయక్తాని' (ఆప.గృ. ౧,౧౦) ఇత్యాదివి
 శేషవిధానాత్ తంత్రసిద్ధితి ॥

పీఠం సర్వగావ్యోహమానాం సాధారణం స్తోత్రం విధిమహ్యైః,
 జదానీం పాకయజ్ఞేషు నైకల్పికం శ్రావ్యం విఘ్నమాహ॥

—*ॐ కి కా నాంపాకయ్యజ్జనబ్ధిః ॥౬॥*

లోకయంతి పేదరేపదార్థానతి లోకాః శ్రైవిద్యవృద్ధాః శిష్టాః
ద్విజస్థానః । తైలోక్తేరాచర్యంతేయాని కమాణి లాని లోకికాన్
లైషాం మధ్యే సప్తానాం ఔపాసనహోమదీనాం పాకయజ్ఞశ్రుతిః స
జ్ఞాతేన ప్రసిద్ధః నతు శ్లోతానాం,వివాహదీనాం, తత్ర లోకానామ
ప్రయోగాత్ । యది లోకప్రయోగాదేవైషాం పాకయజ్ఞానామతా ప్ర
సిద్ధేవ తహి ' పాకయజ్ఞేషుద్వ్యావృణోషేత్సోవిధిః ' ఇత్యేతావతాఽలమ్
కిమర్థం ' లోకికానాం పాకయజ్ఞశ్రుతిః ' ఇతి । ఉచ్యతే । పాకేన ప
క్షేన చరుణాసాధ్యోయజ్ఞః పాకయజ్ఞః ఇత్యేవం పునఃపన్నసంజ్ఞానువా
దాత్ నాంతరీయకావగతశ్చ రురేవాగ్నిహోత్రికవిధిహవిః ' న పునర్వి
ధ్యంతరవదాజ్యాదికమపీతి నియమజ్ఞాపనార్థమ్ । బొధాయనేనతు అ
త్రాజ్యమ్ హవిరపదిష్టమ్ । న తావ్నిహోత్రికం హవిరిహభవతి, అ
గ్నిహోత్రధర్మప్రాపక ప్రమాణాభావాత్ । ద్విజుఃహోతి ' (ఆప.గృ
౨-౧౧) ఇత్యేవమాదయః పునః పంచపదార్థాః వచనబలాద్భవతి ।
దేవతాస్తుత త్తన్నంత్రప్రతిపాద్యసవ ॥

— ❖ తత్ర బ్రాహ్మణావేష్టోవిధిః || ౧౦ || ❖ —

తతః లేమ పాశయజ్ఞేమ నుధ్యే పాశ్చాతాదిషు పంచసు బ్రాహ్మణా

వేత్తోవిధిభవతి । యోవిధిః పృత్యక్షమేవ బ్రాహ్మణమవేక్షతే, నాగ్ని
మిద్ధైవ్యక్యాదివల్లోకాచారానుమేయం సౌఖ్యమ వికల్పేన భవతిత్య
భః । నానయోర్విధోమిభః సంసగః । నాపిస్తాతకస్యానైన బా
ధః । పృత్యక్షబ్రాహ్మణస్యాపి స్తృత్యనువాదే కల్పసూత్రాధికరణన్యా
యేన స్మృతితుల్యపరమాత్వాత్ । అతఏవ ‘ సర్వంపాస్తానం తరతి తర
తిబ్రహ్మహత్యాంయోఽస్వమేధేనయజ్జలై’ (లై.సం.౩-౧౨) ఇతిశృత్యా
‘యజేతవాశ్వమేధేన’ (మను. ౧౧-౭౫) ఇతి మను స్మృత్యనువాదే అ
శ్వమేధద్వాదశవాపిఃకయోర్వికల్పః । బాధాయనీయేచస్యక్తాయమర్థః
తత్రావాహరంతి ॥

‘ ఆహారం ప్రకృతిం ప్రాహ దర్శిహోమస్య బాదరిః ॥

అగ్నిహోత్రంతథాఽఽత్రైయః కాశక్పన్నైస్తవపూర్వికామ్ ॥ ఇతితాం
సమిధః సంసాదయేదనాదేశాత్ ’ ఇతి । హోమమంత్రాదయస్తు వి
ద్యంతరీయా అథాదాదారాచ్చేహపి భవంతి । యద్యస్యాపి స్మృతితు
ల్యమేవ ప్రామాణ్యం కిమథం ‘ బ్రాహ్మణావక్షః ’ ఇతి ? । ఉక్తోత్తర
మైత్రేతత్ । అగ్నిహోత్రకవిధౌ భేషే ‘ యది యజష్ట’ (ఐ.బ్రా.౨౫
౩౪) ఇతి శౌత్రం ప్రాయశ్చిత్తమ్ । నతు స్తాతకనాశే ‘ యద్యవిజ్ఞాతా
సర్వవ్యాపదావ్’ (ఐ.బ్రా.౨౫-౩౪)ఇతి ॥

❧ ద్విజాహోతిద్వర్షిమాప్తేద్విఃప్రాశ్నా

త్యుత్సృప్యాచామతి నిరేఢీతి ॥౧౦॥❧

సర్వే ప్రధానహోమాః ప్రధానహోమత్వ సామాన్యాదేకోహోమ
ఇత్యభిప్రేత్యసిష్టకృదపేక్షయా శృతిఃద్విజాహోతీత్యాహసపునద్విజా
రేవ జుహోతీతి । ‘ సప్తదశప్రాజపత్యాన్’ (లై.బ్రా.౧,౩-౪) ఇతివది
హ సంప్రతిపన్న దేవతైకత్వాభావాత్ ॥

కేచిత్—యావంతః ప్రధానహోమాస్తావంతి చతుర్గృహీతానిసుగ్ర
చిసూపదాయహోమమంత్రాసర్వాన్అనుమృత్యసకృదేవజహ్వతి॥

ద్విర్విమాప్తేత్యాది వ్యక్తార్థమ్ ॥

ప్రయోగస్తు—న పరిస్తంబదర్శనసంస్కారో పస్తంబాదీని, అత్ర నుపదేశాత్ । చరుపాకస్తవధాన్వివ్యతేషవ । తేన చరుణా ప్రధానాహుతిసిద్ధకృత్ప్రాశనభక్షణభ్యః పర్యాప్తేన దర్శింపూర్వయత్వాఽపరేణాగ్నిం దధ్నేను సాదయత్వాఽఽదాయ తత్తస్యత్రైః సర్వాఃప్రధానాహుతీః క్రమేణ హుత్వా దర్వాన్వస్తతోలేపమాదాయ దధ్నేర్నిమృజ్య శేషాత్సిద్ధకృతే హుత్వా ప్రాచీనాపీఠీ పునలేపమాదాయ దక్షిణతాభూమ్యం నిమృజ్యాప ఉపస్పృశ్య యజ్ఞోపవీతీ దర్వాన్వలప మంగుళ్యాఽఽదాయ ప్రాశ్య శుద్ధ్యర్థమాచమ్య పునరప్యవంశ్యత్వా ఉదకావృత్యాత్సృప్య దర్వాన్వహవిశ్లేషం సర్వంభక్షయత్వా తాం నిర్లహ్యచమ్య తాం దధ్నేరధ్విః ప్రక్షాళయేదితి ॥

నను వైశ్వదేవోపాసనః ఘోషామయోఽకస్మాన్నాయం విధిః? ఉచ్యతే తత్ప్ర ' ఉభయతః పరిషేచనం ' (ఆప. గృ. ౩-౨౨) ఇతి ఏకకార్యయోః ద్వయోరపి విధ్యోః పరిసంఖ్యానాత్ । అతఏవ బహిర్లేపవృత్తివ త్ప్రారభావాచ్ఛ ॥

కేచిత్తు—పాకయజ్ఞ ఇత్యత్ర పాకశబ్దస్యాల్పవాచకత్వాత్ వివాహః దయోపి సామాద్యపేక్షయా పాకయజ్ఞాఇతి తేషవ్యవయంవిధిరితి । తన్ను, తెషాంమనుష్యసంస్కారార్థం లైప్స అప్రాధాన్యాత్ ప్రధానవాచియజ్ఞశబ్దవాచ్యత్వానుపపత్తైః ॥

ఏకాగ్నివిధికాండే వివాహమంత్రాణాం పూర్వమామ్ననాత్ వివాహమేవ పూర్వం వ్యాఖ్యాన్య తస్యోదగయనాది నియమాపవాదేన కాలమాహ ॥

—❧ సర్వముతవోవివాహస్య శ్రేణిరామాసావ

రిహాప్యోత్తమంచ నైదాఘమ్ ॥౧౨॥❧

సర్వేషద్భుతపః ప్రత్యేకం మాసద్వయరూపః వివాహస్య కాలాః

ద్వాదశాపి మాసాః సాపరవత్తాదికాః కాన్యైస్సిన కాలాభివ్యధాః ||
 ఋతవ ఇత్యనైన లక్షణయా మాసాపవ విధిత్సితాః సతవ ఇతి కుతా
 వగమ్యతే? ఉచ్యతే | శైశిరౌ మాసావితి మాసపద్యదాసాత్ | అన్య
 థా విధిపద్యదాసయో రకవిషయత్వాత్ లఘుత్వాచ్చ శిశిరం పరిహాప్య
 తి బ్రూయాత్ | ప్రయోజనంశు వివాహస్య పూర్వపత్నాది నియమాభా
 వః | యత్ర పునరుపనయాదాపేవం విధిశేత్సభావాద్యుత్తారేవ విధి
 త్సా | తత్ర ద్వ్యవదానదావీరా పురోహితస్య యాగసాధనత్వవత్
 సామాన్యవిధ్యవద్ధ పూర్వపత్నాదిద్వాదశాపి ఋతాః కర్మసాధన
 త్వ సిద్ధాః పూర్వపత్నాదిర్వియతపవ | శిశిరస్యతాః యాద్వామాసౌ
 మాసుభాల్పనౌ, నిదాఘస్య గ్రీష్మస్య యశ్చైత్రమౌత్తపమాఢః, తా
 నైతాంస్త్రీమాసాన్ పరిహాప్య వజ్జయిత్వా | అత్రైత్రమమితి తమ
 పృథగ్వియాత్ యస్సౌరతౌత్య నేదాఘః, యశ్చాధికమాసతా ద్వితి
 య ఆమాఢః తావపి పర్యదస్తా ||

❖ సర్వాణిపుణ్యోక్తాని సక్షత్రాణి ||౧౩|| ❖
 యాని జ్యోతిషే పుణ్యోక్తాని శుభఫలప్రదత్వేనోక్తాని సక్షత్రాణి
 సక్షత్రగ్రహణస్య ప్రదర్శనార్థత్వాత్తిథ్యాదీన్యపి | తత్ర పుణ్యోక్తాని
 సర్వాణ్యుక్తౌపసంహతావ్యాని ||

❖ తథామంగళాని ||౧౪|| ❖
 శంఖండుండుభిషితాతూణ వాదిత్యసంపగివాదనాని కులస్త్రీగీ
 తాని కేశవశ్చాస్విదివక్త్రలబ్ధనాహతథౌతాచ్ఛిద్రవిదిత్రవాసాధారణ గం
 ధానులేపన సుగంధ స్పర్శారణావదాతిగమనచ్ఛత్రధ్వజాదీని శిష్టాచార
 ప్రసక్తాని మంగళాని వివాహే ఉపసంహతావ్యాని ||

❖ ఆవృతశ్చాస్త్రీభ్యఃప్రతీయేరక ||౧౫|| ❖
 ఆవృతః క్రియాః వైవాహిక్యః అవిశేషాత్సమంత్రకా అమంత్రకా
 శ్చ | తాన్యర్వా ఆస్త్రీభ్యః సర్వవక్షాభ్యున్నకాశాదవగమ్య ప్రతీయే

కేవల — ఇన్ద్రకాభిరిత్యాది శబ్దసీధ్యాం వ్యూహ్యతే ఇత్యంతము
త్రస్తే స్వకాశబ్ద్య వ్యాఖ్యానాత్ శాఖాంతరీయా గాఢేతి కల్పయం
తః, మఘాను గవాం క్రియాదినా స్వీకారః, సేనాయశ్చ యుద్ధవ్యూ
హః అవిశేషాత్ పూర్వయోరు త్రయోవాన్ శబ్దన్యోరితి ప్రకృతాను
సయోగితయా వ్యాచక్షతే ||

❖ యాంకామయేత దుహితరంప్రియాస్యా
దితితాం నిష్ట్యాయాం దద్యాత్ప్రియైవభవతు(నే)నైవ
తుపునరాగచ్ఛతీతి ద్యాత్తావేక్షోవిధిః ||3|| ❖

ఇయంభుకః ప్రియాస్యాదితి యాం దుహితరం పితా కామయేత
తాం నిష్ట్యాయాం స్వాతా సరాయదద్యాత్ | సా తస్యప్రియైవ భవతి
నైవతు నైవచ రోగదారిద్యాదిना పీడ్యమానాఽధిఃసీపునః పితృగృ
హమాగచ్ఛతి, సప్రకృహవీవతస్యాస్సవే అథాస్సమ్మద్యంత ఇతి ద్యా
త్తావేక్షోవిధిః || అత్రాపి పూర్వవత్ స్వాతాపుణ్యోక్తనక్షత్రైర్వికల్పః

❖ ఇన్ద్రకాశబ్దో మృగశిరసి ||౪|| ❖

❖ నిష్ట్యాశబ్దస్వాతా ||౫|| ❖

ఏతే సూత్రే వ్యక్తార్థే ||

❖ వివాహేశాః ||౬|| ❖

వివాహస్థానే గౌస్సన్నిధాప్యా ||

❖ గృహేషుశాః ||౭|| ❖

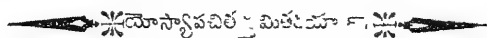
తథా గృహేషు శాలాయాం అన్యా గౌస్సన్నిధాప్యా ||

కిమథామిత్యత ఆహ ||

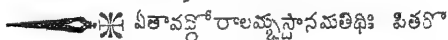
❖ తయావరమతిధివదర్శయేత్ ||౮|| ❖

తయా వివాహస్థానే సన్నిధాపితయా గవా, నత్వనంతరోక్తయా,
వరమతిధివత్ అతిధిం యథా అహాయేత్ పూజయేత్ | తయాహవిరు
త్పత్తిదావరణోత్పగ్దావరణ వాంగభూతయా యుక్తేన మధువక్తా

ఈ వరమనెహాధ్యాయసమపి స్రావయోజిత్యేన=3

యోగ్య మనస్య పితౌచావృత్తావధిచా నమ్మత్యే, లోకేచావధితోవి
ద్యాభి(జనాది)జన)సమ్మత్తాన్ । యదాప్య నరసాన్యవదితః పూర్వః । త
మితరయా గృహేషు సన్నిధాశ్చిరయా ఆతిథివదహాకయైరితి సంబంధః ।
ఏక స్తభువర్కద్యయమపి వివాహంగం వ్యతితాత్ । చాత్మపురుషార్థక
త్యేతు ' ఆచార్యయత్నివ'జెప్వదురాయరాజ్జేనరాయావదితాయచ(క్వి
చిచ్ఛబ్దోనాస్తి)ఇతి బ్రూయాత్ । చక్రవర్త 'ఆతిథిః' కరోవివాహశ్చ ' (ఆప. గృ- 3-౧౦) ఇతి వివాహసంబంధవేవాహ । నరమగచావదిత
చాతిథివదహాకయైరితి వక్రవ్యే ' వివాహేనాః ' ఇత్యాదికిమగ్గకం । ఉ
చ్యతే । ఉభయోః పూజయోర్భిన్నమిదేశత్యేన చిచ్ఛబ్దప్రతిజ్ఞాపనాకం
ఇతరథా సంభవతాం తంత్రితాస్యాత్ । ' సర్వేభ్యః (కా-)కామ)వి
భవత్వాత్ (వైకామంవిభావత్వాత్) ' ఇతి కల్పవృక్షే సజ్జాభ్యుత్పత్తి
గోప్యవికల్పేన గవైకత్వదగ్ధనాదిహాపి వరావచితయోవికల్పేన పృ
సక్తగవైకత్వం మాధూనితిప్రతిషేధాథకంచ ॥

వివాహశ్చ || ౧౦ || ❀

అతిథివేదాధ్యాయగతికి, పితరౌచ్రకాఃమః, వివాహశ్చేతియ
దేతత్రయం ఏతావత్ గవాలమ్భుఃగఃమఃనిమిత్తం । ఏతదుక్తంధన
తి । యథాఽతిథిగిరితరస్థ గవాలభాంగకర్తృనిమిత్తస్మాతాఃపంచవివా
హోప్యస్తాదేవ వచనాద్విశేవణాంతరనిరపేక్షణతి । యద్యేతస్మాత్ర
మేవం నవ్యాభ్యాయేతతదా 'శౌరితి గాంప్యాహ' (ఆప. శృ. ౧౩-
౧౫) శ్వాభూతేదభేణగాముపాకరతి (ఆప. శృ. ౨౨, ౩) 'వివా
హేశౌ' (ఆప. శృ. ౩, ౬) ఇత్యేవైరేవ సిద్ధత్వాత్ ప్యథామేవస్యా
త్ తేన అవేదాధ్యాయభ్యామపి వరాపచితాభ్యాం ధర్మోకగూఢ్హి

తాత్పర్యదర్శనసహితే.

ఈ మనువక్రొదయః । పెదాభ్యయిభ్యాంతు తత్సహితఇతి ।

కేచిత్ — దత్తత్రయమేవాస్తాం గోరాలంభస్తానమ్. నపునరస్యేషా
మిష ఏకత్వేనాశీశానబలిశ్శూలగవాపరసామా । ఏవంవదన్నస్తాకమపి క
ల్పాంతర్నితానపి విశేషాన్ ఏకత్వేనానుజానాతీతి ॥

అథ వివాపేవజనీయాః కన్యాఅహ —

❖ సుప్తాండదంతీం నిష్క్రింతాం వరణే వ

రివజయేత్ ॥ ౧౧ ❖

యా వరేషు వరణాదాం ప్యాపైషు స్వపితి, యా రోదితి, యావా
గృహాన్నిష్కాగ్రమతి, తా ఏతావరణే పరివజయేత్ అత్యంతం వజణ
యేత్, ఋద్ధాజ్యోతిషాదిభిజ్ఞాతాయామపి యతస్సాన్వపాదీనామత్యా
న్మద్ధిలింగతప్తం (ప్రబలత్వం చ) వివక్షితమ్ ॥

❖ దత్తాంగుస్తాం ద్యోతామృషభాం శరభాం

విసతాం ఏకటాముండాం మండూషికాం సాంగారి

కాంరాతాంపాలీం మిత్రాం స్వసుజాం వషణకారీంచ

వజయేత్ ॥ ౧౨ ❖

దత్తాద్యాః పంచదశకన్యా వజయేత్ । దత్తాఅన్యస్తేవాచా ప్రతి
శ్చుతా, ఉదకపూర్వం వా ప్రతిపాదితా । గుప్తా అదశకనాథాం కం
ఘికాదిభిరాప్యతా, ప్రయత్నసంరక్ష్యమాణావా దాశ్మీల్యాదిశుకయా?
ద్యోతా పింగాక్షీ, ఒభ్రుకేశివా, విషమదృష్టినాన్ । ఋషభా ప్రధా
నా, ఋషభస్నేహ శరీరం గతిః శీలం వా యస్యాస్యా, కకుదావస్తి య
స్యాస్యా । శరభాణిణాదీప్తిః, సర్వసీలలోమీనా, ఆరూపావా, నిష్ప్ర
భావా(నిష్ప్రభావా ఇతి నాస్తికవచిత్)

కేచిత్ — దశనీయా, యతస్సాజారకామ్య ॥

విసతా కుట్టా । ఏకటావికటజంఘా, విస్తీర్ణజంఘావా । ముండా
అపనితకేశా, అజాతకేశావా । మండూషికా అల్పకాయా, అరుణదర్శి

35

తాత్పర్యదర్శనసహితే.

లో ఇతి వ్యసం । న, సుగ్రహః తాత్పర్యే । అథవా యా ఏతారేఫలకా
 రోపాంతా గౌరీశాస్త్రాద్యాః, యాశ్చ ప్రకారాంతరేణాపి స్తుత్యం
 తస్మాత్తా రేఫలకారోపాంతాః, యథా సగోత్రాసమానప్రవరా పుం
 శ్చతీతి తాస్యవాకవలెన పరివర్జయేదితి జ్ఞాపనార్థం । ఇదంత్యహం వ
 క్తవ్యమ్ । అసత్యపి గత్యంతరే వ్యక్తేష్వబ్ధిలింగే సగోత్రాదీనాం
 సగృహానిషేధపవ । గౌర్యాదీనాంతు న తథా, గుప్తాదీనామితే॥

శబిల్ — సత్ప్రసాదే త్యాదికేయం శాస్త్రాంతరగీతా గాధా, తస్మా
 పాదపూజాని సర్వావలెన పరివర్జయేదితి వదానీతి పరికల్పయంతో
 యస్తాన్నక్షత్రాదినామా రేఫలకారోపాంతాశ్చ గహికాః, తస్తాస్తా
 స్సర్వా వలెన పరివర్జయేదితి వ్యాచక్షతే ॥

— ❀ శక్తివిషయే ద్రవ్యాణి పృథిచ్ఛన్నాన్యవ
 నిధాయ బుద్ధ్యాదుపస్పృశేతి ॥ ౧౫ ॥ ❀ —

శక్తిస్సామర్థ్యమ్ । విషయోఽవకాశః । అస్యామృద్ధిపరీక్షాయాఽవ
 తతత్పక్షిణాం సామర్థ్యస్యానకాశే సంభవతి, యదికన్యావ తదీయాశ్చై
 మాం పరీక్షామభ్యవగచ్ఛేయరిత్యర్థః । యతపవాత్య శక్తివిషయ ఇ
 త్యాహ, అత ఏవైషా ఋద్ధిపరీక్షాజ్యోతిషాదిభివైకవికీ, సతు నిత్య
 వివివాహంగమ్ । ద్రవ్యాణి వక్ష్యమాణాని మృత్పిండేషుచ పృథిచ్ఛ
 న్నాన్యేక స్థితి భావనే నిధాయ కన్యాం సమీపేచకృత్వా, తాంబూ
 యాదేషాం పిండానామేకముపస్పృశేతి ॥

కానితానీత్యతహ—

— ❀ నానావీజాని సగోస్మప్తాని వేద్యాః పా
 గ్గీనూకైశ్చైత్రాల్లోప్తగ్ శక్తృచ్ఛానలోష్టమితి॥౧౬॥ ❀ —

నానావీజాని విహీయవాదివీజాని । సంస్మప్తాన్యేక స్థితి పిండక్షి
 ప్తాని । వేద్యాః సామిక్యాః ఆహృతాః పాంశూః । క్షేత్రాల్ సస్య
 స్రవసన్నాదాహృతం లోష్టం । అవశిష్టేప్రసిద్ధే ॥

అపస్తంబగృహ్యే ప్రశ్నాపరి.

— పూజేషాం చతుర్థామసస్పృశ్యే నైయథానింగమ్యద్విః || ౧౩ || —

పూజేషాం చతుర్థామసస్పృశ్యే నై యథా (యోగ్యై) నింగమ్యద్విః ।
 నానాబీజానామపస్పృశ్యేనే ప్రజానాః సమ్యద్విః । వేద్యాః పాఠా
 నాః + యజ్ఞానాః + క్షేత్రాల్లాప్తప్రసాదానాః । శక్తతత్త్వ + పశూనా
 మితి । ఋద్ధినిశ్చయాదివిహాకరణవ్యతానశ్చయతత్త్వభేదః ॥

— ✽ ఉత్తమం పరిచక్షుతే || ౧౪ || ✽ —

ఉత్తమం శ్శానలోప్తం పరిచక్షుతే గహం తె శిష్టాః, జాయాష
 త్యైరస్యతతస్య వా మరణానిః (గా) గతాః) ఇతి ॥

ఉద్వాహ్యమాహ—

— ✽ బంధుశీలక్షణ సమ్మన్నావరోగాముప
 యచ్ఛేత || ౧౫ || ✽ —

అత్యసమ్మన్నామితి ప్రత్యేకం సమ్మగ్యతే । బంధుసమ్మన్నాం
 ప్రశస్తాభిజనాం । శీలసమ్మన్నామాస్తికాన్ది గుణాన్వితాం । లక్షణస
 మ్మన్నాం గూఢగుల్ఫత్వాదీస్త్రీలక్షణయక్తామ్ । అరోగాం క్షయావ
 స్తారకప్రాద్యచికిత్సర్పరోగరహితామ్ । ఉపయచ్ఛేత ఉద్వహేత్ ॥

అథ వరగుణానాహ—

— ✽ బంధుశీలక్షణసమ్మన్నశృతవానరోగ
 తి వరసమ్మత్ || ౧౬ || ✽ —

బంధుశీలక్షణసమ్మన్న ఇతి పూర్వపదావ్యభిఖ్యాతమ్ । శృతవాన్
 శృతాధ్యయనసంపన్నః అవిదుషకౌదిత కర్మానధికారాల్ ధర్మాద్య
 భాత్యాచ్చ వివాహస్య । అరోగ ఇతి పూర్వపత్ తస్యావ్యసమర్థత్వే
 నానధికారాల్ । (ఇత్యే) ఏవం భూతావరసమ్మత్ । ఏవంగుణాయవ
 రాయ కన్యాదేయేత్యభేదః ॥

అథ చైవ సప్తమే పదీయం మచమాహ—

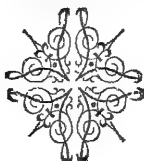
❖ యస్యాంశనశ్చ యుయోర్నిబంధస్త
సాన్యమృద్ధైతరదాద్వియైతేత్యేక ॥౨॥❖
ఇత్యాపస్తంబయే గృహ్యవశేషే తృతీయఖండః.
❖ సమాప్తశ్చ పృథమశపటలః❖

యస్యాంశనశ్చ యుయోర్నిబంధః నితరాంబంధ
చ, యస్యామానక్యలికయేన మనశ్చక్షుషీ నిబద్ధైవతిష్ఠత ఇత్యధాః
తస్యాంశనశ్చ సత్సాంధ్యారాధనాం సమృద్ధిః, నైతంధ్యుణ్ణి(ష)
మాసురాగ్రహాన మాద్రియేతేత్యేక బువతే । ఏరమ క్రంభవతి, అత్ర
మనశ్చక్షుషోర్నిబద్ధ ఏవాదరణైకారణం సతు జ్యోతిషాదినా జ్ఞాతాగు
ణాః । తథా తదభావ ఏవపరివర్జనే కారణం, న సాంపాదయోటోషా
తి । ఉభయోరపి మతయోదకత్తాదీనాం నిషేధమాద్రియేదైవ ‘సవణా
పూర్వకాస్త్రవిహితాయామ్’ (అప. ధ. ౨-౧౩-౧) ‘అనమానాష
గోత్రజాం’ ‘పంచమాత్మప్రమాదూర్ధ్వం’ ఇత్యాదివచనజాతాత్ ॥
ఇథం సుదర్శనాచార్యేణ (గృహ్యతాత్పర్యనిర్ణయం (సూత్రతాత్ప
ర్యదిశానమ్)

పృథమేపటలైకారి యథాభాష్యం యథామతి ॥

❖ ఇతి శ్రీసుదర్శనాచార్యకృతే గృహ్యతాత్పర్యదర్శనే తృతీయఖండః❖

❖ సమాప్తశ్చ పృథమశపటలః❖

— ३३ —

ఇవాని తిక్కపాదిమహా—

— ❖ సుహృదస్సమచేతా న్దంత్రవశో వరాణా
పహిణయూతా ॥ ౧ ॥ ❖ —

ఏతే యుగా బాహునాశ్చేతి కదిత్ ॥

❖ తానాదితో దావీదాని ముఖమున కయ్యెను ❖

అథ సూత్రస్యాపూజాత్వాత్క్రమఉచ్యతే—

కృతస్యానాయామో వరాణ్ పెషయిష్య ఇతి సంకల్ప్య, ప్రసన్న
 నైతి దావ్యధ్యం వరానభిమత్య 'యాయమముష్టాస్మి'లా స్తహస్యం
 కన్యాం వృణీష్యమ్' ఇతి పెషయేత్ । తతస్తే దుహితృమతో గృహంగ
 తాస్, కన్యాం దత్తసగోత్రతాపది దోషరహితాం బంధావదిగుణ సమ
 న్నాం చ యత్నతోఽవఘార్య దుహితృమఃతు పితృదికం 'శౌతమ
 గొత్రాయ విష్ణుతమణై భవదీయాం కన్యాం ప్రజానహత్వ కన్వభ్యో

స్వయమహే^౩ ఇతి బ్రూయిషుః । తతస్సపిత్రాదిదానాన్యమీతి ప్రతిబ్రూయాత్ । తతస్తే ప్రత్యేకస్య సిద్ధాథావయమితి వరాయ వేదయేయః । ఏతద్భవప్రపంచాద్యాసురావయోరెవ, నాన్యేషు, అర్థులలోపాత్ । ఆశ్రయస్థిన్నహని వివాహః తతః పూర్వమేవపంచమేత్యతీయేవా^౨హనియథాశోష్టాచార మంచురారోపణంకుర్యాత్ । తథాశోష్టావాహఇత్యద్య వివాహఇతిచ । ‘తథా మంగలాని’ ‘అవృతశ్చా (స్త్రీ)భ్యఃప్రతియేరక’ (ఆప, గృ-౨-౧౪-౧౫) ఇత్యుక్తాని కర్మాణి వరోపభూష్టయథాకాలం యథాయోగ్యంకరుతః ॥

కెచిత్—పూర్వేష్యుర్నాచీశ్రాద్ధం కల్పంతరాదితి ॥

తతః పిత్రాద్వివృతావయవం ప్రాప్తాయ వరాయ కన్యాముదకపూర్వం దద్యాత్, ఇమాం వత్సగోత్రజాం (లక్ష్మీదాయాః(లక్ష్మీం)లక్ష్మీనామ్నిం) లక్ష్మీదాయాం) గౌతమగోత్రాయ విష్ణుశర్మణే తుభ్యంప్రజాసహత్వకర్మభ్యః ప్రతిపాదయామీతి । గాంధర్వరాక్షసయోస్తు న ప్రతిపాదనం దాతృవ్యాపారానపేక్షత్వాత్ । తతస్తాం వరః ప్రతిగృహ్య వివాహస్థానె ‘యత్రకన్యచాగ్నిం’ (ఆప-ధ-౨-౧-౧౩) ఇత్యాదివిధినా^౨గ్నింప్రతిష్ఠాప్య, తత్రైవ యస్యాం శాలాయాం కన్యా^౨స్తే తాంగత్వామధుపకణం ప్రతిగృహ్యతి యథాహం యథావిధి । ఏవమేవ వరావచితౌపి ॥

అనంతరం వరః కింకుర్యాదిత్యత్రాహ—

❖స్వయందృష్టాత్వతీయాంజపెత్ ॥ ౩ ॥❖

వరః స్వయం కన్యాం దృష్టావ ‘అభ్యాశృణ్ము’ ఇతి తృతీయాం ఋచం జపెత్ । దృష్టైవ చక్షు(ః)ప్రీతి ఉపసంహరతి । జపశ్చ సర్వత్రచాతుస్సర్వేణ, నతు కరణమంత్రాదివదేకశృత్యా ‘ఏకశ్రుతిమా రాత్రముద్ధా’ (పా-౧-౨-౩౩) ‘యజ్ఞకర్మణ్య జపన్యాంఖసామసు’ (పా-౧-౨-౩౪) ఇతి వచనాత్ । అత్ర చ స్వయమితి విశేషణం వరయిత్యాణాం ప్రకృతానామయంజవో మూఢుడితి ॥

అపస్తంబగృహ్యోన్వితీయఃపటః.

కెచిత్—స్వయం వధూవేన దృష్ట్వా జపేత్, నతు వరానితి ||

స్వయందృష్టేత్వాదివ సర్వవేదాహనా మవికృతమ్ ||

❖ చతుర్థ్యాసమితేత ||౪|| ❖

‘అఘోరచక్షుః’ ఇత్యనయా సమితేత । వధావ దృష్టాస్వదృష్టి నిపాతయతి- అఘోరచక్షురపతిఘ్నేనీతి మంత్రలింగాత్ ||

కెచిత్— సమితేత అవయవకొనితేతేతి ||

అత్ర వరోవధూశ్చ దర్శేషావసీశాదర్శాత్థాదయమాణా కృతపాశ్చ
ణాయామా సచల్యయేతే, ‘అవాధ్యంకమాణి కతావ్యాని వజ్రా
శ్చోత్పాదయితవ్యాః’ ఇతి ||

❖ అంగుష్ఠేనోపమధ్యమయా చాంగుళ్యా

దధణం సంగృహ్యోత్తరేణ యజమా తస్యా భ్రూవోరుత

రం సంస్మృత్య ప్రతిదీపం నిరస్యేత్ ||౫|| ❖

ఉపమధ్యమా ఉపకిన్ఠికా, నతు ప్రదేశిని, తస్యా విస్రంశికేతి వ్యవదేశాత్ । ఉత్తరేణ యజమా ‘ఇదమహంయాత్సయి’ ఇత్యనైన । శేషం వ్యక్తమ్ । దధణం నిరస్యాప ఉపస్మృతేత్ ||

❖ ప్రాప్తేనిమి త్తడత్రరాంజపేత్ ||౬|| ❖

‘జీవాగ్రుదంతీ’ ఇతి మంత్రలింగానురూపే నిమితైప్రాప్తే మాత్రాదిభిః కన్యకయావా అన్యోన్యవియోగచింతయారోదనే కృతే ఇమామృచం జపేత్ ||

❖ యగ్దాంతమవేతా న్నంత్రవతడ త్తరయా

ద్భ్యఃపఃపిఙ్గయాత్ ||౭|| ❖

యగ్దాత్ సమసంఖ్యాకాత్ । సమవేతా న్నంత్రవతడతి పూర్వవత్ ఉత్తరయా ‘పుష్కత్కూరం’ ఇత్యతయా ప్రేషతావదుచ్చైకి ప్రాయుక్తయాద్భ్యః పఃపిఙ్గయాత్ వధూస్నాపనాథా అప ఆహతుణం ప్రేషయేత్ । ఏతచ బ్రాహ్మణావన ‘ఆస్త్యే బ్రాహ్మణా’ ఇతి మంత్ర

లింగాత్ । తేచ బ్యాహ్యతా యాస్విచ్చు పురుషాస్సాన్నినాదిషుపూర్వం
సమ్యక్తాస్సాన్యస్త్రైకావకాద్యసనీయావ ఆనయంతి, 'అపరఘ్నిః' ఇ
తి ముక్త్యేవంగాత్ ॥

—ఉత్తరైణయజుషాతస్యాశ్శిరసి దధేణవం
నిధాయ తస్మిన్నుత్తరయా దక్షిణాయగచ్ఛదగ్రిం ప్రతిష్ఠా
ప్య చ్చిద్రేయవిణాముత్తరయోతథాకాయోత్తరాభిఃప
చ్ఛచ్ఛిన్నాన్నపయితోవత్తరయాఽహలైన వాససాఽఽ
చ్ఛాప్య త్రయాయోక్తేణ సన్నహ్యతి ॥౧॥౩॥—

దధ్యావః, దధేః పరికల్పితమింద్రిం సగిశ్యాత్మిం పరిమండలాకా
రిమిష్యః (నిగళితకృతిఃపరిమండలాకాంత్యః) తదుత్తరైణ యజు
షా 'అర్యస్మైగ్నిం' ఇత్యేనేన వర్ధ్యాశ్శిరసినిధాయ తస్మిన్నిన్ద్రేవ సరడ
త్తరయా 'ఘనస' ఇత్యేతయా (కస్విచిద్వరఇతినా) దక్షిణం యగచ్ఛ
దగ్రిం యగస్వరక్షణచ్ఛిదగ్రిం దక్షిణస్యాన్తరదాహ్యచ్ఛిదగ్రిం । ప్రతి
ష్ఠాప్య చ్చిద్రేయవిణాముత్తరయా 'శుతేహిర్యం' ఇత్యేతయాం
తథాకాయ, ఉత్తరాభిః 'హిరణ్యనారాజ్యచయిషావకాః' 'ప్ర
చక్రముపాకత్వా' ఇత్యాదిభిఃపంచభిః ఋగ్భిః స్నాయతి (కస్విచిత్ప్ర
చక్రముపాకత్వేతినాస్తి) ఏతచ్ఛ పంచానామంతే సకృదేవ 'పచనా
దైకమణ బహుమంత్రయ' (ఆప-ప-౧-౪౭) ఇత్యుక్తత్వాత్ । ఏవం
సర్వస్య ఏవవిధేష్వన్నప్రాశనాదిషు ॥

కేదిత్ —పంచభిరివచనాత్ ప్రతిపంత్యమితి । తన్న తిస్సభ్యోవి
శిష్టమోవికల్పనివృత్త్యంత్యావద్య ఇతరభాగియాభ్యాన్యైవచకప్ర
త్యయాప్రతిగుణతార్థ్యవిధానస్నానాభ్యాన్యైకల్పనావత్తిఃప్రయుక్తి
గౌరవంచ ॥ (కస్విచిత్ప్రత్యైకత్యాన్తరభ్యంతరభేద్యంతం నాస్తి)

ఉత్తరయా 'పర్యాగివికాణోగిరిః' ఇత్యేతయా । అహలైన అని
వసితేన వాససా పరిధాప్య, ద్వీరాచమయ్య, ఉత్తరయా 'అశాసానా

అవ సమగ్నవ్యవస్థానియోపకరణం

౪౩

సామనసమ్ ' ఇత్యేతయాయోక్త్రాణసన్నహ్యతి | కృత్స్నవిధానంచేదం

కెదిత్ — విచ్చిత్తం సన్నహనవిధానం నాథామితి ||

అథైతాముత్తరయా దక్షిణేహస్తే గృహీ

తావత్సమగ్ననీయావతేణాగ్నిముదగగ్నం కటమాస్తీ

భ్య తస్మిన్నపవిత్రం ఉత్తరౌవరం | ౧౩ ||

అథశబ్ద ఉక్తాః, అథశ్చ స్మృతి మేనాథా ఇతి | ఏనాం వధూం దక్షిణ హస్తే గృహీత్యా, ఉత్తరయాః పూర్వాదేవతానయతు ' ఇత్యేతయాః సమగ్ననీయాగ్నయముఖమానయతి, సమిచ్ఛితి మత్తలిగాత్ వ్యవహతేపి సమనే వెనియోగాత్ | అగ్నేరహారణావశ్యాం దగగ్నిం, (వచ్చిత్తం పాగగ్నిమిన్యతి మస్తీ) కటమాస్తీభ్య, తస్మాత్ కటయగ్న పటపవిత్రం, యథోక్తం హోదక్షిణావధూః ||

అగ్నేరుపసమాధానాదాగ్నిభాగాంతే

ఉత్తరామాదితాదావ్యావృత్తిమయోమేతదితి || ౧౪ ||

అయం చ త్రాణదేశాః సమాధానాదగ్ని క్షేప | యదేషు లాజహోమాస్త్రుత్రిహనాన్ ఆగంతుకాః, తదా స క్రిమతంత్రవిధానాథాః | అథేతి పూర్వవత్ ||

కెదిత్ — కల్పాంతరసిద్ధోపాధానానంతరస్య సమాధానాథామితి ||

ఏనాం వధూం వరతదిత ఆసహంస్య ' సోమోవ్రతమః ' ఇత్యన్య ' సోమోవ్రతమః ' ఇతి దావ్యాగ్నిం ఋగ్భ్యవ్యవహిత్యయేత ||

అథాస్తేదక్షిణావనీయా హస్తేన దక్షిణ

మత్తాసహ సంగృహ్ణాయాత్ || ౧౫ ||

అనేన నిత్యవిధినా ' సోభీవాంగుష్ఠమ్ ' ఇత్యేతావంతాత్రస్య వ్యవహితస్యాపి సంబంధః | ఇతరథా స ఇతి సమూయాత్ | అస్తేవి అస్యా వధ్యాః, వష్ట్యథే చతుర్థాః | ఉత్తానం దక్షిణం హస్తం వరస్సేవ సాచాన్యగుల్లైస దక్షిణహస్తేన | ఆభీవాంగుష్ఠమ్ | అభిరుపవృథాః | ఇ

అపస్తంబగృహ్యే ద్వితీయఃపటః

❖ అథ పంచమశ్లోకః ❖

❖ ప్రాగ్ఘోమాత్ప్రదక్షిణమగ్నిం కృతావ్యథా

స్థానముపవిశ్యాన్వాదధ్యాయము త్రరా ఆహుతీజాహోతి

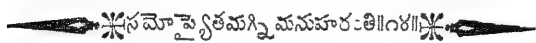
సోమాయజనివిదే సావేపేలైఃప్రతిమంత్రమ్ ||౧|| ❖

సఖేతి జపితావ, ప్రాగ్ఘోమాల్, హోమాత్పూర్వక్ అగ్నిప్రదక్షిణమేవ
వధావ సహ కుర్యాన్నానృదధాకృత్య మాసశ్యకమపి, ప్రాగ్ఘోమాది
త్యధిక గ్రహణాల్ । తతాయథాస్థానం ‘ ఉత్తరోవరః ’ ఇత్యక్తస్థా
నానతిక్రమేణ సత్సనియమేన ఉపవిశ్య వధావ మన్వాదధ్యాయముత్త
రాః ఉత్తరమంత్రకరణికా ఆహుతీహోమా జహోతి । కేవుస్త ఉ
త్తరేమంత్రాః ? కథంచ జహోతి? ఇత్యతలహ— ‘ సోమాయజనివి
దే ’ ఇత్యాదయష్టోడశమంత్రాః । తేషామాదిత్యత్వాది యజాంషి
‘ పెత్తాముంచతి ’ ఇత్యాదయోదాష్టదశశబ్దః । ఏలైఃప్రతిమంత్రం ప్ర
తిసావహారం జహోతి, న పునః ‘ యజ్ఞంసావహా వాచిసావహా వాలే
ధాసావహా ’ (త్రై.సం.౧-౧,౧౩) ఇతివల్ ‘ అవదీక్షామదాన్ధసావహా ’
(త్రై.సం.౧-౪-౪) ఇత్యేలైనైవ సావహారేణ హోమః । పూర్వేషాం
మహామాధాతావ । జహోతి శబ్దార్థశ్చ తద్ధితేన చతుర్థ్యా మంత్ర
లింగాదినా వా ప్రతిపన్నాశ్చోదితా దేవతాశ్చోదితేనైవ చతుర్థ్యంత
శబ్దేనోద్దిశ్య యజమానేన త్యక్తస్య హవిషశ్చోదితాధారే ప్రక్షేపః । ఇ
హచ మంత్రలింగాత్సోమదయోదేవతాః । తాశ్చ న జనివిత్త్వాదివిశేష
ణ విశిష్టాః । హోమవిధ్యనుపపత్త్యాహేమంత్రప్రతిపన్నానాం దేవతా
త్వం కల్ప్యం, సాచ దేవతామత్రకల్పనయా శామ్యతి । న పునర్నిర్ఘ్ని
జాం గుహీంవిశిష్టకల్పనాం (ప్రయుక్తిగౌరవా కల్పనాప్రయుక్తగౌర
వా) పాదికామయుక్తానుపేక్షతే । నచ గ్రాహకమంత్రామ్నారయోద
నుపపత్త్యా విశిష్టానాం దేవతాత్వకల్పనా । విశేషణానాం ‘ మూర్ధాన్

కెమితే — ‘ప్రసాదానామైత్య యథాస్థానమునకు’ ఇత్యేష
విధిని త్తేన సమర్థమైత్య విహరిత్యేష రూపయథాస్థాన నియ
మాధోక స యుక్తైః । ఏదో యతా వివాహే వహుప్రధాన్యేన త
స్యా అభ్యంతరీకావోనాన్వయస్య । వహుప్రధాన్యః చ స్త్రీణాం అపు
న సావాహుచేన వేదితవ్యమితి । ఏతచ్చ ‘తస్మిన్నపవిత్ర ఉత్తరీకః
(అప-గృ-౪-౯) ఇత్యర్థాంతే’ వ్యాఖ్యానమ్ । అత్యథాస్థానానువా
దేన పరిధామసిద్ధోపపేతస నియమానుసారాయా విధిః । ఉత్తరాక్షోభ
తైవా(జ్య)హుతి । రుపవృత్త జహోతి, న లాజహమామ్ । తే త్వస్మా
దేవ నియమాద్బహుతరగృహ్యంతరానురూధాన్వ అవిగతా స్తదీయాచా
రముల్లఘ్యాపి తిప్తతైవ హోతవ్యా ఇతి । తన్న, యతాపాసనోక్తా
దనదావరా దేహాసంస్కారోత్పాదనదావరా చ జాయాపర్వధయసా
ధ్యయజ్ఞోపకారక వివాహే తయోస్సమవేష సామిత్వక్షణం ప్రా
ధాన్యం । అపిచ, చోదితసవకమణసు పతి ప్రయోగే యస్మిన్యాధ
మః కతవ్యస్సానయా వధావసమేతి పత్న్యాస్సహావసచన త్
ప్రతిభూతప్రాధాన్యమేవ స్త్రీణాం । అపునవివాహస్సాసామప్ర
ధాన్యేన ‘తస్మాన్నైకాదౌపవీచితే’ (తై-స-౬-౬,౪) ఇతి నిషేధ
బలాదేవోపపద్యతే (౧) తస్మాన్నాన్వయకౌభ్యంతరీకావస్యా నియమే
విపర్యయే వా ప్రాప్తే, ఉపపేతనానువాదేన యథాస్థానముత్తరీక వర
ఇత్యేతన్నియమానుసారాయా విధిః । తేన లాజహమా అప్యాసీనేనైవ
హోతవ్యాః । తస్య ‘అసీనోదవీహమాణా జహోతి’ (అప-స-౩-౧౦)

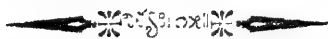
(౧) (అపిచత్వాది ఉపపద్యతే ఇత్యంతస్య స్థానే అయంపాఠః)ప్ర
త్యుత యస్మిన్యాధమశ్చరితవ్యస్సానయా సమేతి చోదితసర్వకర్త
సు పతిప్రయోగ ఏవ తయా సహత్వపచనాదప్రాధాన్యమేవ తస్యాః ।
యతాప్రభయథా “తస్మాన్నైకాదౌ పవీచితే” ఇతి నిషేధాదే
వ స్త్రీణామపునవివాహాః ॥

సమన్వయ ప్రవాహములు. ఇది కామములు. అందున నవ్యవా
ప్ర(వా)హములు. ఉభయత్ర 'స్వసహితా' (సహ-౧-౧-౧) అతివాక్యస్వసహితము. వాక్యప్రసంగం తు ర్వాహితాద్వి, వాక్యప్ర
రోనుకల్ప ఇతి జ్ఞాపయితుమ్. అత్ర విమర్శితావస్థానైవస్వసహిత
తత్తి యవాహతజ్ఞాపయినానశ్చ క్తావస్థానైవస్వసహితం ఏవ
సం పూర్వకాలతాం సమానకర్మకతాంవా ఏవగతి. కదాచిత్కే
వలక్రియావిధానమేవ సిద్ధవదనువదతి, యథా 'కదంకకర్మావస్థానైవ
రిస్తీ' (అప-శ్లో. ౧౧-౧-౧౫) ఇతి అత్రాహం మేకకర్మక దత్తప్రకారా
వ్యవహితా, వేదపరివాసనవిధానా (వేదాగ్రసేధానా) వేదాగ్రావృద్ధా
గ్నృగారసమూహనాయ తనోపలేపనానామ విమర్శితకర్మావస్థానైవ
తథాత్రాపి 'పరిశేషనాంతం కృత్వా త్రరాధాన్తం దేహి క్రియితుమ్య' ఇతి
ప్రకారామోక్షణాదేవమేవ కర్మావస్థానైవ. తథాదేహిమేవ 'ఏ
తస్మిన్కాలే శాంతంహవిరితి ప్రత్యక్షా తమాదయాహనసేవం గ
త్వా' (అప. శ్లో. ౧౩-౩-౪) ఇతి త్రాపి ప్రతివ స్థాతాదధిమేవం
నూతా, హోమకర్తాధ్యయః తత్సమానకర్మకత్వాభావః. తదైవా
న్యత్రాప్యశ్వమేధే 'దక్షిణాపస్థావాహం చ త్వంచ వృత్తహన్నితిబ్ర
హ్మ యజమానస్య హస్తం గృహ్యతి' ఇతి. తదైవాత్ర 'స్తోత్రచమక
త్యేతద్వాచయిత్యా గురవేవరందల్యాదాయపెర్వదాప్య' (అప-శ్లో.
౧౧-౧౭) ఇతి ||

ఏతం వివాహగ్నిం సమోష్ణో యామనుహరన్తి అన్యవాచ్యేన వ
ధావో పశ్చాన్నయన్తి పరికమిణః. ఏతమితిగ్రహణం వివాహగ్నేకౌ
పాసనాభ్య (స్య) సంస్కారశబ్దాభివ్యంగ్యస్య ప్రయాణేషి నిత్యం
ప్రత్యక్షనయనార్థమ్. అగృహ్యమాణత్యేతమిత్వస్తిన్నద్వైష్టాధికం స
వాధాన్య రోకికాగ్నేరనుహరణం స్యాత్. ఔపాసనస్య చ గృహ్య

సరేణ ప్రయాణే విహితం సమాహరణం స్యాత్ ॥

పాణిగ్రహణాదారభ్య సమాహరణం కర్మాధామయమగ్నిర్నిత్యః, యావద్దేవం నాత్మ్యజ్యే, 'పాణిగ్రహణాదిర్నిత్యమపాసనమిత్యాచక్షతే తస్మిన్ గాహ్యణి కర్మాణి' ఇతి హిరణ్యకేశివచనాత్ । అతః సాంకే వివాచేనమాప్తేపి 'అపస్పృశకమణి రౌకికస్సమ్మద్యతే' అప,వ,౪-౨౩) ఇతి న భవతి ॥

నిత్యకర్మైర్ధైర్యాపై ఇత్యాదిర్భూత్ ప్రయాణేష్యసమిధ్యాత్ సప్త-ణ్మైనా సమాహరణం గృహ్యంతువిహితం వికల్పేనాపి నస్యాత్ । యథా 'జహ్వసురేణ వాసర్యప్రాయశ్చిత్రాని జహాతి'(అప.శ్రౌ. ౨,౧౧,౧) ఇత్యత్ర 'అభ్యర్చ్యంకరార్చి'(అప-వ,౧-౨౬) ఇతివచనాత్ అభ్యర్చ్యరేషకరార్చి(నాన్యేషా-కర్తృత్వం) నతు 'జహాతి జపతీతిప్రాయశ్చిత్రే కామూమ్'(అప.శ్రౌ.౧,౧-౧౬) ఇత్యాశ్వలాయనసూత్రవిహితోఽపస్తంబకర్మచాపి ఏవంచ 'సమోపైతమగ్నిమనుహరంతి'(అప.గృ.౪-౧౩) ఇతి సర్వస్య ధర్మోదయం నవైవాహిక ప్రయాణస్తేవ । యథా 'సమోపైత(తరా)తా'నగ్ని అనావరోప్య' ఇత్యాగ్నికప్రయాణైర్యవిహితాధర్మస్సవాధాని । ఏవంవిధేహ యద్యపి యాజ్ఞికావికల్పంనెచ్చంతి, తథాపి వికల్పోస్తీత్యత్ర జ్ఞాపకం భవతి । 'సవణాపూర్వశాస్త్రనిహితాయాం యథాతు గచ్ఛతః పత్రాస్తేషాం కర్మాభిస్సమ్మన్తః' 'దాయేనావ్యతిక్రమశ్చౌపయోః, పూర్వవత్సామసంస్కృతాయాం వణాంతరే చ మైథునోపాషః'(అప-ధ-౨-౧౩-౧-౨-౩) ఇత్యసవణాదారంబుగ్రహణం వ్రతిషిధ్యస్వయమేవాహ సూత్రకారః 'సత్రయాణాం వణానామ్' (అప-వ-౧-౨) ఇతి త్రయాణామిత్యేతస్య వక్షస్యభోగభాష్యకారేణ వ్యాఖ్యాతః । తిస్రోహి తస్య భార్యాస్తస్మి

స్వేదేనమనామైతి యదా, తస్య కిం సహతాభిః కారణైర్బి
త్సేషమథాఽత్రనుభూయోఽతి । ఏతస్మిన్ భాష్యే సహజాఽహ
సంగమాస్తస్యైతదిహేతౌ స స్వైదేన నిష్పన్నాఽప్యైత । ఏవా
స్వేషవ్యేషసంభవః ఏకత్వస్య జ్ఞాపకశేషః ।

అస్యాసానస్యహ్నః(?) సౌమ్యత్వత్తిమాహ—

❖❖❖ అనుగతమన్వయః ॥౧౭॥ ❖❖❖

యద్యయమ్మిరనుగతః నివాణస్సత్తవా మన్వయః తైశ్యవీవావ
త్తాశేభ్యధిమన్వయః । యది తాని స స్మరసమథాని వా లేదాస్య
భస్తవా అరణీఃసంస్పృశ్య మన్వితవ్యః ॥

❖❖❖ శ్రోత్రియాగారాదవహన్యః ॥౧౮॥ ❖❖❖

అథవాఽశ్రితపేదస్స గృహవాసః క్యః । ఆయంచ వ్యవస్థితః ఏకత్వః
యది మధితేగ్నౌ వివాహస్తదామన్వయః । యద్యాహృతేగ్నౌ తదాహ
న్యః । నష్టేఽపహృతేవాగ్నావియమేవోత్పత్తిః । ఆనుగత ఇత్యస్య స
ష్టాపహృతయోః ప్రదశనాథతాత్పర్యే ॥

ప్రాయశ్చిత్తమాహ—

❖❖❖ ఉపవాసశ్చాన్యతరస్య భార్యాయాఃపత్య

వాః ॥౧౯॥ ❖❖❖

అన్యతరస్య కాలస్య అహ్నోవా రాలేవా సంబంధీ ఉపవాసః
అన్యసం భార్యాయాః పత్యవాః భవతి । చకారోగ్నుత్పత్తిప్రా
యశ్చిత్తయోస్సముచ్చయాభావః । యద్యహని రాత్రౌ వా ప్రాగ్భోజ
నాదనుగతిస్తదా మధితావ్యవహృత్యవాయిత్రీకృత్పతి విధినిష్ఠసమా
ధాయ 'యద్యవిజ్ఞాతా సర్వావ్యాపదావ' ఇతి సర్వప్రాయశ్చిత్తం
హుత్వా కాలశేషముపవసేత్ । యది భోజనాదూర్ధ్వం తదాతతా
ల శేషమాగామికాలంచ । సర్వాధాతువిజ్ఞాతమాత్ర్యవీవానుగమనే ఉత్సా
దనాదికార్యం, నిమిత్తానంతరం నైమిత్తికస్యావశ్యకతావ్యత్యాత్ ॥

అశ్వేను—భార్యపర్యవర్తియై పుష్పవాసో స వికల్పః, స్వామి త్యాగకేహిన్ 'పవనః సువోధయోరుపవాసః' (ఆప-ధ-౧.౧-౪) ఇతి స్తా తే సముచ్చయస్య దృష్టత్వాపచ్చ ! నా కబ్దిస్తు చాక్షణితి । తేషాము పవాసశ్చాచ్యతః కేవలైవ తాపదేవాలంకారం । అథాదేవ స్వామినో రుధయై పుష్పవాసోభవిష్యతి ॥

కవిత్— 'ఉపవాసశ్చాచ్యతరస్య భార్యయాః పత్యువానుగ తే' ఇతి సూర్యం చ్చిత్వాప్యవహితాన్వయకల్పసయా వ్యాచక్షతే, ఆ నుగలైఁగ్నా భార్యయాః పత్యుశ్చోపవాసోఽన్వతరస్యవతి । అత్ర ప్రసృతేషి పునరనుగత ఇతి గ్రహణమధికయత్నమంతరేణైవం విధా నాం ప్రాసం కాక్షణికా స స్యాత్, కింతు పరమప్రకృతార్థత్రైవ తి జ్ఞానయతుమితి ।

❖ అనుగలైఁగ్నా త్రయ జహయాన్మో

పవసేత్ ॥౨౦॥❖

అపినా అగ్నావనుగలైఁగ్న త్రయ 'అయాశ్చాగ్నే' ఇత్యేతయా ఆజ్యం జహయాన్మోపవసేత్ । అనుగత ఇతి పునవచనాన్మిష్టాప హృతయోర్నాయం వికల్పః, కించూపవాసపవ । అపివేత్యనేనేవ ఉప వాసపత్యే వ్యావృత్తై, నోపవసేదిత్యావమృదుపవాసమాప్రేక్షైవాయం వికల్పః । (సవన)ప్రాయశ్చిత్తం తస్మాత్ప్రప్యస్తేన ॥

❖ ఉత్తరాదధసోఽత్రమృణీ ॥౨౧॥❖

ఉత్తరా 'సత్యేనో త్రభితా' ఇత్యేషాదధసోఽత్రమృణీ, ఉత్తమృణే కరణమంత్రః ॥

❖ వాహాపుత్రరాభ్యాం యనక్తి దక్షిణమగ్రే ॥౨౨॥❖

ఉత్తరాభ్యాం 'యంజంతి బ్రధ్నం' 'యోగేయోగే' ఇతి దావ భ్యాం అశాన్వనడావహావాయుగధరో(రా) బధ్నాతి । తయోశ్చ ద క్షిణంవాహం పూజయంతి । దావభ్యాం దావభ్యామేకైకం, నై కైకయా । (యద్యేకైకయతదౌ త్రరాభ్యామితి ద్వివచనమవివక్షితా

భావసాధనము (ద్వైతము) అర్థము ఉత్తరాభ్యంతరములను దాని వాచ్యతానుసారముగా సమభివ్యక్తియొక్క సమానతాపర్యయోగా భిన్నతాపర్యయోగాలను మంత్రయోగసహితయోగముగా 'ఉత్తరాభ్యంతరము' (అవ-ప-స-స) ఇత్యసావవాదః । సన్దేహం ద్వితీయస్య మంత్రసాధనములైనా సాధనా ? సత్యమ్ । తథాపి, దానిభాగం దానిభాగమేకైకమితి పరమాప్రభావ్యకారణచనాదేకైకవాదయోజనే సహితమంత్రప్రయోగాలః కృత్స్నదేశకాలకథావ్యాప్తఇత్యనుమీయతే॥

— ❦ అరోహణము ఉత్తరాభిరభిమంత్రయతే॥ ౨౩॥ ❦ —

అరోహణమరోహంతి పంచభూమిః । నమభావశాన్త్యం దత్తుః । 'సుక్తిగోళము' ఇత్యాదిభిర్భుజస్థభిరభిమంత్రయతే । రథమేవారోహంతినా శాన్త్యం, సుచక్రమితి లింగవిరోధాత్ । 'ఉత్తరాభ్యంతరము' ఇతివా తిస్థభిరశాన్తికమారోహంతిమభిమంత్రయతే ॥

— ❦ సూత్రే వర్తనావ్యవస్థాంత్యంతర

యా నీలందక్షిణసాన్ధ్యలారోహితము ఉత్తరాభ్యంతరము॥ ౨౪॥ ❦ —

వర్తనాః వర్తనాంత్యంతరధాపరః । నీలం దక్షిణసాన్ధ్యమితి (స్త్రీలింగనిదేశాత్) । రసస్య భావిన్యోమతాంత్యాః 'నీలారోహితేభవతః' ఇత్యేతయా ద్వై సూత్రే వ్యవస్థాంతి త్యక్తస్త్రాంతి । ఏతద్భయం గపత్, నీలారోహితే భవత ఇతి ద్వివచనవింగాత్ తయోశ్చ సూత్రయోర్దక్షిణసాన్ధ్యం వర్తనాన్త్యం నీలం వ్యవస్థాంతి, ఉత్తరాభ్యంతరం లారోహితమ్॥

— ❦ తే ఉత్తరాభిరభియాతి ॥ ౨౫॥ ❦ —

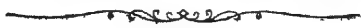
'యేవధ్యశ్చంద్రమ్' ఇతి తిస్థభివ్యవస్థితే సూత్రే అభియాతి ఉపరి గచ్ఛతి ॥

— ❦ తిథిస్థానచతుష్పదవ్యతిక్రమే చొత్త

రాంజుపత్ ॥ ౨౬ ॥ ❦ —

— ❦ ఇత్యావస్తమ్భియే గృహ్యప్రశ్నే పంచమఖండః ❦ —

ఓం నమః శ్రీకృష్ణాయ నమః । ద్రావిడభాషా (కానాది) కంఠాయనాథం
 ధ్యానం । చతుష్పదం శ్రీకృష్ణం । పతేమం వ్యతిక్రమే 'తా మందసానా'
 ఇత్యేతాం జపేత్ । తీర్థాదీశాం చాస్యతపస్యతకృషేపి కృతాన్ని
 యా ఏవ జపి, స త్వితరపదహితాయాః, యతో లింగాచ్ఛృతిబలీ
 యసే, 'వింద్యాస్య గాహాపత్యమువత్పతే' ఇతివత్ । నన్వత్కాచా
 రాచ్ఛృతినిమేదేతి న తయా లింగబాధోయక్తః । మైవ, లింగస్యా
 త్ (శ్రుతిహితేషవిషయ (శ్రుతివిహితప్రత్యక్ష) సాపేక్షత్వాత్ । త
 త్త హ్యనుమేయశ్రుతేదాక్షణ్యం, యత్కాస్యాః ప్రత్యక్షశ్రుతౌ నవి
 రోధః । అతోనుమేయాపి శ్రుతిసాపేక్షలింగబాధితేవ । వృత్తిభేదస్తు
 తీర్థాదీశద్భానాం తిర్రదవ్యక్తికమే మంత్రప్రయోగభేదాదుపపద్యతే ।
 అతస్తీర్థావ్యతిక్రమేపి స్థాణుపథకద్భా (దుమతి (వ్యతిక్రమ) స్థానసా
 మాన్యాస్తీర్థామేవాభివదతః । ఏవం స్థాణుమితరౌ । చతుష్పదమపీత
 రౌ । యథే ధ్వనంభరణమంత్రే ఉపవేషమేక్షణ భృష్టిశబ్దాన్నిసంస్పర్శి
 కాస్తమయత్వసామాన్యత్ ఇద్ధదారూణ్యవాభివదంతి । యథావా జా
 తకమణ్యుత్తరాధ్యామభిమంత్రణం మూర్ధాస్యవహ్మణం దక్షిణైక
 ణైక జాప ఇత్యభిమంత్రణౌవహ్మణజపానాం జాతసంస్కారకీయాసా
 మాన్యాదభిజహ్మమిత్యాభివదనం । కించాత్రాశ్వినోః ప్రాధాన్యేన
 స్థూయమానత్వాత్తత్సకాశాస్తీర్థాదివ్యతిక్రమోత్తదాయోపహతేః ప్రా
 భ్యమానత్వాదవికృతాయా ఏవ జపః । ఆపిచ పదాంతరోద్ధారే జగతీ
 త్వభంగప్రసంగః । న్యాయతస్తు జపమంత్రానాథాపరః । అతోనాత్రి
 తీర్థాదయోశ్వినోవాతాత్పర్యణాభిధీయంతే । తస్మాత్సుపపాదః కృ
 తాన్నియా ఏవజపః ఏషఏవ న్యాయోనదీనాం ధన్వనాం చ వ్యతిక్రమే
 ఇతి శ్రీసుదర్శనాచార్యకృతే గృహ్యతాత్పర్యదర్శనే పంచమఖండః

❖ అథ షష్ఠాధ్యాయః ❖

❖ నావము త్రయాయానుమంత్రయతే ॥ ౧ ॥ ❖

యది పథి నదీ నావా తరితవ్యాస్యాత్, తదా వరః 'అయంనా మ హ్యః పారమ్' ఇత్యేతయా నావమనుమంత్రయతే । తతస్తాముభావగ్ని నా సహరోహతః ॥

❖ నచనావ్యాం స్తరతీ పథూఃపశ్యేత్ ॥ ౨ ॥ ❖

నావ్యాన్ నౌనెత్సాన్ క్షేవరాన్ । తరతీతి చ్ఛాందసం రూపం । తరంతీ తరణకాలే । 'లక్షణశేతోఽస్తి క్రియాయాః' (పా-౩-౨-౧౨౬) ఇతి శక్త్యాదేశః । వహూర్నపశ్యేత్ । చకారాద్యధ్వాన్తరణదశన ప్రతి షెధశ్చ పరస్యకేవలం సహతరణమితి జ్ఞాపయతి ॥

❖ తీర్థాన్ త్రరాంజపేత్ ॥ ౩ ॥ ❖

పారంప్రాప్య 'అన్యపారే' ఇత్యేకాం పరపవజపేత్ ॥

❖ శ్మశానాధివృత్తిక్రమే భాణ్డే రథేవారిష్టే

ఁగ్నైరుపసమాధానాద్యాజ్యభాగాంఁతేనాన్వరథాయా

ము త్తరా ఆహుతీహుత్యా జయాదిప్రతిపద్యతే పరిషే

చనాంతం కరోతి ॥ ౪ ॥ ❖

శ్మశానాధివృత్తిక్రమే శ్మశానభూమెరుపరివృత్తిక్రమే, భాండ్వేవ భూభూషణాదౌ రథేవారిష్టే నష్టే, అగ్నైరుపసమాధానాది పరిషేచ నాంతం కరోతి । కేవలాజ్యహవిష్టు స వచనాభావే తంత్రమిత్యుక్తమే వ । ఆజ్యభాగాంతఇతి త్వన్నాన్వరథ్యకాలవిధ్యధాన్ । ఉత్తరాః 'యద్య తే చిదభిశ్రిషః' ఇతి వస్తకరణికా ఆహుతిః । శేషం వ్యక్తమ్ ॥

❖ ఊరిణామన్యేషాంవాలక్షణ్యానాం వృక్షా

ణాం నదీనాం ధన్వనాం చ వృత్తిక్రమ ఉత్తరేయథాచిం

గంజపేత్ ॥ ౫ ॥ ❖

క్షీరిణః క్షీరపంతః ప్లవస్యగ్రాధాదయః । లక్ష్మ చహ్నం తత్ర భవాః
 లక్ష్మణాః దుర్గాః (నీ)తిత్రిణికా సీమాకద(మ్బ)మ్బ ఇత్యేనమాద
 యః । నద్యః ప్రధ్ధాః । భవానోదీర్ఘాణ్యణ్యాని, దేవు గా
 మ్యః పవనానిసంతి । ఏతేషాం వ్యతిక్రమే ఉత్తరేయథాలింగంజపెల్
 ' దేుగంధవాణః ' ఇతి వృక్షాణాం వ్యతిక్రమే, ' యాఽషడ్యః ' ఇతి
 సదీనాం ధన్వనాం । యథాలింగమితి నచసం జాతక రవనాభూదితి । క్షీరి
 కామిత్వాదిబహుత్వమవివక్షితమ్, నిమిత్తగతత్వాత్, హవిరుభయత్వవత్ ॥

❧ గృహాను తరయా సంకాశయతి ॥౬॥ ❧

వరస్సప్తగృహాణ జ్ఞాతిధనసంయక్తాన్ వధూం ' సంకాశయామి '
 ఇతి ఋచా సంకాశయతి దశయతి । నను యద్యపి సమిత్వపసగః
 ' సమవదాయ దాహభ్యాం ' (ఆష-శౌ-౨-౨౦, ౩) ఇత్యాదౌసహ
 థాదృష్టః । తథాపి గృహాణాంజ్ఞాతిధనసహితత్వమేవాత్మాభిప్రేతమితి
 తతో నిశ్చయతే? ఉచ్యతే । ' సంకాశయామివహతుమ్ ' ఇతి మం
 త్రలింగానుసారాత్ । మంత్రార్థశ్చ భాష్యేక్తః ॥

❧ వాహపుత్రరాభ్యాం విముంచతి దక్షిణ

మగ్నే ॥౭॥ ❧

' ఆవామగ్ ' ఇతి దావ్యభ్యమేకైకం వాహంవిముంచతి ' ॥

❧ లోహితం చమానడుహం ప్రాప్తినగ్రివముత్తర

లోమ మధ్యేగారస్యాత్తరయాఽఽస్తీయగృహస్మి

పాదయన్నుత్తరాం వాచయతి దక్షిణేనపదా ॥౮॥ ❧

తతోవరః పూర్వం స్వగృహాణ ప్రవిశ్య ' శమవమమ్ ' ఇత్యేత
 యా యథాసూత్రం చమానస్తీర్య తతో వధూం దక్షిణేనపదా గృహాణ
 ప్రపాదయన్ ప్రవేశయన్ ' గృహాణ భద్రాణ ' ఇత్యేతాం వాచయతి

❧ స చ దేహలీమ(భి)ద్ధితిష్ఠతి ॥౯॥ ❧

సాచ ప్రవిశంతి దేహలీం నా(భి)ద్ధితిష్ఠతి ॥

అపస్తంబగృహ్య స్వీతియఃటలః

కేఁతీ—చరాదప్సకాపి ।

❖ ఉత్తరపూర్వదేశైశానస్యాగ్నే రుషః
మాఘానాద్యాన్యగ్గాంతైశాన్వీర్ధ్వాయామత్రరా ఆ
హుతిహుతాన్వ జయాది ప్రతిపద్యతే పరిచేచనాంతం
కృత్వాత్త్రయాచమణ్యుసవిశత ఉత్తరావః॥౧౮॥❖

ఉత్తరాః ‘ఆగ్గ’ గొస్తమ్ ‘ఇత్యాదిత్రయోదశాహుతిః । ఉత్తర
యా ‘ఇహ గావః పూయగ్వమ్’ ఇత్యేతయా । పూర్వమాస్తీర్ణాచ
మణ్యుసవిశతః । పూర్వమత్రపవ వః ॥

❖ అథాస్యాః పుగ్నోన్వజీవ పుత్రాయాః
పుత్రమజ్కుడత్రయోపచ్యే తస్తే ఫలాన్యత్తరేణయజ్
మా పృవాయోత్తరేజపిత్యా వాచంయచ్ఛ(త్వా)త్రాన
క్షత్రేభ్యః ॥ ౧౯ ॥ ❖

పుంసోఽః పుంసాః ఇత్యర్థపాఠః । యా పుంస ఏవ సూతే న స్త్రీ
రపి, యా చ సూతపివ, న తు వంధ్యాసతీక్రయాదినా పుత్రానతి, నా
పుంసూః । జీవంత ఏవపుత్రాః పుమాంసో యస్యాస్సాజీవపుత్రా, న
పునః ‘భ్రాతృపుత్రౌ సప్తసుదుహితృభ్యాం’ (పా.౧-౨-౬౮) ఇత్యేక
శేషవచనాద్యస్యా దుహితరోపిజీవంతి, పుత్రశ్చైకో జీవతి, సాపీహ జీ
వపుత్రా వివక్షితా, పుంసోన్వరితివిశేషణానుపపత్తైః । ఏవంభూతాయాః
పుత్రం ‘సోమేనాదిత్యా’ ఇత్యేతయానధ్యా అఽకడవచ్యే ‘పృన్వ
స్థః’ ఇతి యజుషాపుత్రాయ ఫలానికదశ్యాదీని ప్రదాయ ‘ఇహస్పీయం
వ్రజయా’ ఇతి ఋచౌజపిత్యా, ఉభౌవాచంయచ్ఛతః । అనక్షత్రే
భ్యః నక్షత్రాణామోదయాత్ ॥

❖ ఉదిలము నక్షత్రేషు పౌర్వామిదుదీపీం వా
దిశముపనిష్క్రమ్య ఉత్తరాభ్యాం యథాలింగం ధృవ
మరుంధతిం చ దశాయతి ॥ ౨౦ ॥ ❖

— ఇత్యావ స్తమ్భియేగృహ్యప్రశ్నే పష్టశ్శిఖండః —

ఉత్తరాభ్యాం ‘ భ్రవక్షితిః భ్రవయోనిః ’ ఇత్యేవాభ్యాం యథాలింగం పూర్వయా భ్రవము త్తరయాఽరుంధతీం చ దశాయతి వధూమ్ । యథాలింగమితి చ జాతకమవద్వాభ్యాం ద్వాభ్యామేక్షేకమాభూదితి.

కవిత్ — యథాలింగమిత్యత్ర నాసి, (పృథ్విక్త్యాణాం) అధ్యేత్యాణాం) ప్రమాదాత్ ప్రదేశాంతరదృష్టమిహ సంచరిత (పార)పరిత) మితి ॥

అవచే — ఉత్తరాభ్యాం యథాక్రమం భ్రవమరుంధతీం చ దశాయతి, యథాలింగమా । ఇతి (హితావ (భ్రాతృభిత్వా) సూత్రం సాధ్యాహారం వ్యావక్షతే । ‘ సప్తఋషయః ప్రథమామ్ ’ ఇత్యేతయా సప్తఋషీకృత్తికా అరుంధతీంచ సహదశాయతి । అరుంధతీమేవ వేతి వికల్పార్థం యథాలింగవచనమితి ॥

ద్వితీయేపటలెసిద్ధం యథాభాష్యం యథామతి ।

కృతంసుదశనాశ్చేణగృహ్యతాత్పర్యదశనమ్ ॥

❀ ఇతి శ్రీసుదశనాచార్యకృతే గృహ్యతాత్పర్యదశనే పష్టశ్శిఖండః ॥ ❀

— ❀ ద్వితీయఃపటలశ్చ సమాప్తః ❀ —

— ❀ —

— ❀ అథ తృతీయఃపటలః ❀ —

— ❀ —

— ❀ సప్తమశ్శిఖండః ❀ —

— అగ్రేనామాగ్నేయేన స్థాలీపాకేన యాజయతి ॥౧॥ —

నను ‘ అథ పత్నీవహంతి ’ ‘ శ్రవయిత్యా ’ ఇత్యేతావదేవ వక్తవ్యమ్, యత ఉత్తరత్ర ‘ అగ్నిదేవతా ’ (ఆప. గృ. ౭-౫) ఇతి విధానాదాగ్నేయత్వం సిద్ధం । స్థాలీపాకేనైతి తు శ్రవయిత్యేతి విధానాత్

ఏనాఃయాజయతీతిచాన్వరభాయామితివిధానాల్ కలసికమర్థమిదమధి
కమరభ్యతే 'అతైనాహుగ్నయేనస్థాపితాకేయాజయతి' ఇతి? ఉచ్యతే।
సూత్రం తావదప్యపిప్రణీతం నానర్థకంభవనుమహతి । తేన లోకేష్య
త్పత్తిస్థాధ్యాహారాదిభిరపి యచ్ఛాత్రస్యార్థకస్సమ్పాద్యతే సోపి వే
దాథాన్వషేయ(స్స)ఉచ్యతే- భృషమయంధతీం చ దశయిత్యా, అనం
తరం యత్రాగ్నేయేన స్థాపితాకేన యాగం కరోతి తత్రైవైనాంపత్తిం
యాజయతి పత్నాన్వరభాయాం జహోతి, నవర్యసు పాగ్నానివి
కారేషుచ । ఏవమతి దేశవిశేషాదకతయా సూత్రమర్థకవదేవ ॥

అన్యే—యాజయతీతి వచనాల్ వరాదన్యోప్యస్య స్థాపితాకయాగ
స్య కలెతి ॥ తన్న, ప్రకరణాన్వయినాహంగత్యాల్ 'సహంగం ప్ర
ధానమ్' (అవ.వ.౨౩౯) ఇతి సాంగస్య ప్రధానస్యైకకర్తృకత్యాల్

కచిల్—ఉత్తరత్ర్య న కేవలమగ్నిదేవతేతి విధిః, 'అగ్నిస్సీవస్త్వ
కృద్వివేచయః' ఇత్యపి । తేన ద్విదైవత్యాయం స్థాపితాకోమాభూత్
కింత్వేకదైవత్య ఏవేత్యేవమర్థక మాగ్నయేనేతి విధానమ్ । తేనాగ్నే
య ఏవనంకల్పితస్య ప్రీహ్యదేరథాక్షిప్తాలోకికో నివాహః కాగ్యః ।
"ఏనాం యాజయతి" ఇతితు నాస్తిక్ కమణ్యభయారధికారః, కిం
తువధావ ఏవ । వరస్తు ఋత్విచ్ఛాసీయః । తేన హోమాదా ద్యవ్యత్యా
గస్త్రీధనాదేవేతి । తన్న । వధ్వకాధికారే హి ప్రకరణావగతవివా
హంగత్వబాధః, అధికారసాధ్యభేదేన శాస్త్రతదర్థయోధేదాత్ ।
ఆచారసిద్ధవరకర్తృకత్వ బాధాపత్తిశ్చ, అన్యార్థివ్యభేద్య విరోధాల్ ॥

❖పత్న్యవహంతి ॥ ౨ ॥ ❖

స్థాపితాకాధానం ప్రీహ్యదికం । 'సాఽవహంతి' ఇతి వక్తవ్యే 'ప
త్న్యవహంతి' ఇత్యధికాక్షరాల్ పత్న్యవహంతమేవ కుర్యాత్, నతు
శృప(ణ)ణాదిక)మపి । తదాదికం వరపీవ ॥

కేచిల్—పత్నిత్యారమ్భదవహనసం పత్నికమైవ, నతు యజమా

సహజః । యజమానకీమః ల్వే హి సహాధికారే పార్వతాదౌ పర్యుర
జమానః స్యాత్, తస్య తస్య యజమానత్వాత్ । అతవ పార్వతాదౌ
నాన్యత్, పక్ష్యమానోతిహే పర్వామనాన్వీధ్యామిత్యవచ
నాదితీ । మైత్ర్య, విశ్వేకాధికారస్తేన నిరస్తత్వాత్ ॥

❖ క్రమముకావ్యభిఘాత్యపాశ్చిన ముదీదీనమోదాన్
స్య పృత్తితమభిఘార్యాగ్నేరువ సమాధానాద్యాజ్య
భాగాంలైసాన్వీధ్యామం స్థావీపాకాజ్ఞహోతి ॥3॥ ❖

ఉదాస్య సౌకర్యాదవరేణాగ్నిం పృత్తిష్టాప్య । పృత్తితమభిఘార
యతి । ఓషధిహవిష్కేష్టత్ర తంత్రవిధానం క్రమాధామిత్యుక్తమేవ
'అప్యహగాంలైసాన్వీధ్యామం' । ఉపస్తరణప్రభృత్యనావరమ్భః ప్ర
ధానహోమాంతమ్ ॥

❖ సకృదుపస్తరభిఘారణే ద్విరవదానం ॥౪॥ ❖

హోమచవ్యాకం సుగ్రహే దర్శ్యంతరేణ వా సకృదుపస్తరణం కా
ర్యమ్ । తతః పూర్వోద్ధృతవదానమ్ । త్రిజమదగ్నినాం సకృచ్చాభిఘా
రణమ్ । తతః సిన్ధుకృదధం చరొః పృత్యభిఘారణమ్, అన్వేష్టికావ
దానవిధి ప్రదశానాథాత్వాదాచారాచ్చ ॥

దేవతామహా—

❖ అగ్నిదేవతా సాన్వహారప్రదానః ॥౫॥ ❖

అగ్నిదేవతేతి విహితాగ్నివిశేషణాధమయం పరిభాషాక్తానువా
దః । కథం విశేష్యతే? ఇతి ఛెత్ సాగ్నిసాన్వహారప్రదానశ్చేదైవ
తా, సాన్వహారయోగ్యయాచతుర్థ్యావిభక్త్యాన్యైక్తశ్చేదిత్యధః । స
న్వసాన్వీధ్యామ మగ్నయే జహోతితి వక్తవ్యేకిమథమధికాక్షరం 'అ
గ్నిదేవతా సాన్వహారప్రదానః' ఇత్యవదిత్యతే? ఉచ్యతే । శబ్దో
దేవతా, నాథః అధోఽపయోగే చోదితచతుర్థ్యంత సప్తవాచక శబ్దే
వైవాచకరూపి, అథాస్యోద్దైష్టుమశక్యత్వాత్ ఉపకారాంతరస్య చ దు

ర్విరూపత్వాదితి మిమాంసకమర్చిమహా నాభిమతం । అర్చనావ దేవతే
తి స్వమతజ్ఞాననాథం ॥ కమితీచేత్ । కమణి పయోగానహాస్య
ప్రళమాతసాగ్నిశబ్దస్య ప్రయోగాత్ । నన్వర్థాస్య దేవతాన్విత్య
పుష్పకాగ్నేష్టనేవేతి నానష్టానే విశేషః । మైవమ్ । న కేవలం చతు
ర్థ్యంతశబ్దోచ్చారణపేవానుశ్ఛేయమ్- కింత్యర్థాస్య భావనావీతి । అ
త్యేతు జ్ఞాపకం ' ఆగ్నేయా ఇతిరుక్తిః ' (నిరు.౧-౩-౨) ఇత్యాది నిరు
క్తకారణచనమ్ ॥

కెచిత్—కల్పాంతరేషు ' అముషై స్వాపేతి జహుయాత్ ఋచా
వా తద్దేవత్యయా ' ఇతి వికల్పః చోదితః । స మాభూదస్తాకమ్ । పా
ర్వణేషు తద్వికారేషు చ ' అముషై స్వాహా ' ఇత్యేవజహుయాదిత్యేవ
మథామితి ॥

❖ అపి వా సకృదువహత్యజహుయాత్ ॥౬॥ ❖

అథవా దవ్యా సకృత్సాలీపాకాగ్నేహిత్వా జహుయాత్, నతుపూ
ర్వవచ్చ తురవత్తంపంచావత్తంవా అపూర్వత్వాద్ధర్మహోమానామ్ ॥

❖ అగ్నిస్సిష్టకృద్వివీతీయః ॥౭॥ ❖

దేవతేతి శేషః । స్థాలీపాకశేషాద్వివీతీయోహోమఃకర్తవ్యః । తక్ష్ణి
అగ్నిస్సిష్టకృద్దేవతేత్యర్థః । అథాసిద్ధేసి ద్వివీతీయేద్వివీతీయ ఇతి గృహ
ణై ప్రయోజనం ' సదసస్పతిద్వివీతీయః ' ఇత్యేత్రవక్తృతే ॥

కెచిత్—పూర్వహోమేన తుల్యధర్మాత్సజ్ఞాపనమ్ । తథాచ సతి
' యథోపదేశం ప్రధానాహుతిః ' ఇత్యేత్ర సిష్టకృతమపి హుత్వా
యాదీత్యేనమాది భవేదితి ॥

అస్యోత్పవదానవిధిమాహ—

❖ సకృదువస్తరణావదానెద్విరభిఘారణం ॥౮॥ ❖

సకృదువస్తరణమవదానం చ, ద్విరభిఘారణం చ కార్యమ్ । జమ్

దగ్గినాంతు ద్విరవదానమ్ | అవదానం దైవతాజ్ఞానీయః | నాపి హ
విఃప్రకృత్యభిసూరణం, విష్టికసౌవిష్టకృతావదానవిధి ప్రదశనాథాత్వా
త్ - ఆచారాచ్చ ||

❖ మధ్యాత్మార్పణస్యావదానమ్ || ❖

హవియో మధ్యాత్మార్పణస్య దైవతస్యావదానం కాశ్యం | ఉపఘాత
పక్షాథావీవాయమారమ్భః | చతురవత్తవత్తై త్రైవిష్టికవిధిప్రదశన బ
లాన్తధ్యాదుగుప్తవర్షమాత్రమవదానం | ' తిరస్కీనమవద్యతి పూర్వా
ధాన్ద్వితీయమనూచీనం చతురవత్తినః పశ్చాద్ధాన్త్రతీయంపంచావత్తి
నః ' (ఆప-శ్లో-౨౦౮-౯) ఇత్యవదానస్థానసిద్ధిః | ఏతేనోపఘాత
పక్షే చతురవత్తధర్మ ఉపస్తరణాచిర్నవనతత ఇతి దశకయతి ||

❖ మధ్యేహోమః || ౧౦ || ❖

హోమః ప్రక్షేపః | దైవతస్యాగ్నేః మధ్యే ఆఘారసమ్భేదే | ప్ర
ధానాహుతిబహుత్వే ' పూర్వాం పూర్వాం సంహితాం ' (ఆప-శ్లో-౨
౦౯-౨) ఇతిచ భవతి | అయంతూభయపక్షాథాః ||

❖ ఉత్తరాధాదుత్తరస్య || ౧౧ || ❖

ఉత్తరాధాధ్వవిష ఉత్తరస్య సిష్టకృత అవదానం కాశ్యం | అయ
మపి పూర్వవదుపఘాతపక్షాథావీవ ||

❖ ఉత్తరాధాపూర్వాధేహోమః || ౧౨ || ❖

తస్య సిష్టకృతా హోమోగ్నేరుత్తరాధాపూర్వాధేః | అస్యాపి
ప్రదశనాథాత్వాత్ ' అసంసక్తామితరాభిరాహుతిభిః ' (ఆప-శ్లో.
౨౧౦) ఇత్యపి భవతి ||

హోమోపస్తరణాద్యధాదనీద్వయలేపయోః పాత్రప్రయోగాధాం
సంస్తీర్ణాస్య చ బహిఃపః ప్రతిపత్తిమాహ—

❖ లేపయోః ప్రస్తరవత్పాస్తీం బహిరక్షత్వాగ్నే

ప్రహరితి || ౧౩ ||

లేవయోః దహిగర్వయలగ్నయోఃపాతాసాచనానాం సు-స్రీణాం బహిః ప్ర-ప్రసవత్రాప్యమత్తాగ్నిర్వదేవాగ్నా ప్రసా-తి । ఇదమపి ప్రదహనాభం । తేనాంజనాదిసంసారాహారం శౌతవత్రాస్త్వేనోతి ససు ప్ర-ప్రసవ- కోనుసవన్నమ్- బహిఃపాతాగ్నిమ్మ మూలానాం ద్వయోదహవ్యోః ప్ర-ప్రసవదహనాసమ్భవాత్ । ఉచ్యతే హోమదవ్యామగ్రమనక్తి, ఇరసాస్యం ద్యుమాలే, ‘అంతాల్లావా విష్వద్భివా’ (ఆప-ప-౪,౧౫) ఇతివచనాత్ । ఉచ్యతే ద్యివావా-అథావదం ఇలిపద్యేనృదేవోవ-ప్రతాద్యథా-యా-మూలం, హోమాథా-యా- మథ్యాగ్నే ।

అన్యేతు — ఆజ్యస్థాలీం భూవాస్థానేపక్షత్రదేవి తవఽతిలం జనస్యాపయక్త పాత్ర రవపృథివ త్ర్యభాతావత్ ఇదాంతంవా-౬౬హ వనీయే శంయ్యతే గాహావయే (ఆప.శ్రా-౩-౧౪-౬) ఇతివచ్చే ‘ఆజ్యస్థాల్యాంమూలం’ ఇతి దహనాచ్చ ఇమాతుపక్షేలేవయోరితిద్వినచన మాత్యోషభలపాభిప్రాయప, నతు పూనవదాపూరిత్యానిస్థాయం ॥

కెచిత్ — కల్పంతరాదవరణాన్నిం యక్తి బహిఃపహవిరాజ్యం చ ప్రతిష్ఠితం తస్మావా, పరిస్తరణాద్వా కించి దుపాహాయాంజనమితి తన్న, కల్పంతరోక్తబహిః పృతిష్ఠాపనోపసంహారస్య పాక్షికత్వేన నిత్యవదంజనానుపపత్తైః ॥

అత్ర సచనాథావాజ్జయాదిన్యత్రా సత్యాం తద్వధ్యమమపి పరిసేచనం న నివరతే, అగ్నయంగత్యాదిర్భూతాహ—

❀ సిద్ధము త్తరం పరిషేచనమ్ ॥౧౪॥ ❀

సప్తష్టమెతత్ । తతఃప్రసాదామోకోపి ।

కేచిత్ — సిద్ధము త్తరమితి పదద్వయమేకం వాక్యం । సిద్ధమవికృతం ఉత్తరం తంత్రశేషం జయాది । ఏతచ్చేదోత్పాష్యవలతమపి ‘యథోపదేశం ప్రధానాహుతీహుత్యా జయాధ్యతానా’ (ఆప-గృ-౩-౭) ఇతి శ్రౌత్యమస్య బలీయస్తాత్ ప్రధానతుల్యభమకస్విష్టకృతానం

ఓ మేన తథా 'పరిచెదనమ్' ఇత్యస్యావంత్యవిధ్యథామ్ । పరిచెచ
నామంత్యావంత్యవిధ్యథామ్ । తన్ను సిద్ధము త్తరం పరిచెచన
మితి చక్రతావంత్యవిధ్యథామ్ । తథా పచనాభావాదిహజయాద్యేన నాస్తి,
ఘోషాద్యవిధ్యథామ్ । తథా 'పరిచెదనమ్' ఇత్యస్యాపి సిద్ధము త్త
రిమిద్యేతదవ్యయినిరాకాశే క్షత్యాత్ కృత్యేత్యధ్యాహారోనిర్బిజః । అన
స్తస్య తు పాపప్రాప్తం స విధేయమేవ । తస్మాద్వరం యథోక్తశంకాని
స్మత్త్యగజేదేయమత్యమితి ॥

అంత్యోపసర్గిస్తా ద్వాహ్లాం భోజయేత్ ॥౧౫॥

తేన హరిశ్చేదేన : సర్పిస్తా ప్రభూతలౌకికాజ్యోవసిక్తేన । బ్రా
హ్మణం దక్షిణతోదధేణు నిపాదితం భోజయేత్, తస్యేహ పశ్యతాన్వి
త్ । అహం తు సపిషష్ట లైతి మమబుత్తిశయాథణః । భోజయేదిబలాచ్చ
హామద్రాహ్లాభోజనాయాలంచరుః కాఢ్యః ॥

అంత్యోపసర్గిస్తా ద్వాహ్లాం భోజయేత్ ॥౧౬॥

నన్విమం హరిశ్చేదయ క్తమివ ప్రలిభాతి । "యోస్యావంత్యవిధ్యథా
యా" (౧౫, గృ-౩-౯) ఇతి వ్యవహారాదన్యస్య దానకర్తృత్వప్రతితేః, ఇ
హ చాన్యస్యాభావాత్ । యద్యపి పత్నివిద్యలై, తథాపి తస్యాభూతర
పి ప్రవాసే సహాధికారేణ కర్మణు (వధేక) మధ్యగ) ధనత్యాగైను
మతిహ్వారైః పర్వతాన్వహ్యపగమాత్ । అథాత్మ 'ఏనాం యాజయతి'
ఇతి వచనాదన్యస్యావంత్యవిధ్యథామ్ । సా స్త్రీధనాదన్యస్యావంత్యవిధ్యథామ్ దదాతి
తేనచ ఋత్విగ్భూతాంసం ఆనతాభవతి । న చ వరాయైవ దానమ్- జా
యాపత్యోరన్యస్య దానాదన్యభావాదిత్యుచ్యతే । నైవం తత్ । వధ్వికా
ధికారే హ్యన్యస్యాభయతో వివాహంగనందస్తత్యేన ప్రతిపన్నవివాహంగ
త్యదాధిః అధికారసాధ్యభేదేన శాస్త్రులదధ్యాయోభేదాత్ । అథ ఉ
భయధికార వివాహసిద్ధ్యథామేవ వధూరనేనప్రధానకర్మణాపి యా

తాత్పర్యదర్శనసహితే.

‘సదేశాత్’ । అతః బ్రహ్మచర్యేణ ‘వ్యాపారానన్వృత్త్యా తస్యా మాసి శ్రాద్ధేన కల్పో వ్యాపారః’ ఇతివదితి । నైతత్ । హవిర్దైవతస్యా నుపదేశోఽపి ‘మాసమగ్నిహోత్రంజహోతి’ ఇత్యాదిషు ధర్మాతిదేశ స్య ద్దస్తత్వాత్ ॥

అపరం— ‘ఏకస్యతూభయత్వేనయోగవృథక్త్వమ్’ (జై-౪-౩ -*) ఇతి న్యాయేన ప్రకృతస్త్రేయస్థాలీపాకస్య ‘ఏవం పర్యసుకార్యః ఇత్యసికారాంతర సంబంధవిధిరితి । ఏతదపి । ఏవంసత్వేష కాద్యఇతి సూత్రం స్యాత్ । నన్వేషం కాద్యఇతి । కించ, పర్యసప్తనావరమ్భానిస్యా త్, యతస్సుచ ప్రళయకస్త్రేయస్ ప్రకృతకమణోధికారాంతరవిభ్యవగ మః । ధర్మాతిదేశేతు యథానాన్వారంభస్తథోక్తమేవ ‘అగ్రైనామా గ్నేయేన’ ఇతి సూత్రమితిదేశవిశేషాధామితి వదతా భాష్యకారేణ । అత్రైవ ‘అతహోధ్యమ్’ ఇతి వచనం వివాహమధ్యేపి పర్యారంభార్థం యద్యన్తత ఊర్ధ్వమిశ్యవిశేషవచనం తథాపి పౌణణమాస్యమేవారం భః । కాదైవేన ప్రయోజనైక్యాత్, స్థానావత్రా చాస్యామేవారంభ దేశానాత్ । స్యక్తమ్ చైతచ్ఛబ్దోగానామ్ । ‘అమావాస్యాచెత్సూ ర్య మాపద్యేత పౌణణమాసేనెష్టాధితత్కర్మాదకుర్వత్ పౌణణమా సీ మాకాక్షేదిత్యేక’ ఇతి । తస్మాల్ స్థాలీపాకానంతరం పౌణణమాసీచె త్సూర్యమాగచ్ఛ త్తదా వివాహమధ్యేపి పర్యారంభః । మాసిశ్రాద్ధస్య త్వారంభశ్చతుర్థిహోమాంతే అపరపక్షే శిష్టాచారాత్, బోధాయనవ చనాత్, కమమధ్యే కమాంతరారంభస్యాయుక్తత్వచ్ఛ । తథా వై శ్వేదెవస్యాపి ‘లెషాం మంత్రాణామపయోగే ద్వాదశాహమధశ్చ య్య’ (అప.ధ-౨.౩.౧౩) ఇత్యాదివ్రతం సపత్నీకశ్చురిత్యా వ్యవహార హన్యారంభః ॥

❖ పౌణణపాత్రస్తుదక్షిణత్యేకే॥౧౨॥ ❖

‘ధాన్యాదోః పౌణణం యత్క్రొచితావత్రంపౌణణపాత్రం । యద్వా

‘ అవమమృత్యుభయోరంతో కించిచ్ఛతాకృత్యవ్యయమ్ ।

శ్చంద్రులంబ చతాన్తరి క్షణాకపాత్రం ప్రచవతే ॥

ఇతి పచనాత్ ధాన్యమున్నీకాం ఆప్తామోశస్యకేం శతఃసూక్తపాత్రం
పాత్రగ్రంథకృత్యభయలింగం... ధాత్వోపస్థిత్యయం వికలోద్భవవృక్షభద్రానే
————— సాయఃసారలత డోష్టం హస్తేస్తే అహతి

తంబులైన్ద్రవైరాన్ అహయాత్ ॥౯౯॥ ❦

సాయం పాత్రం... హోర రారాచా చరణాకముపలక్షణమ్, అ
గ్నిహోత్రానుకారిత్యాచాసానహోమస్య । అరడోష్టం స్థాతీపా
కాంతాద్వివాహహూయకం వివాహస్యేవాత్ర పరమప్రకృతతావత్, న
త్యసంతుల్యత్యావస్థానం డోష్టం । యతో న ప్యాసంగికప్రకృతప
రామకస్య స్వసస్సప్తవామూర్తి । స్థాతీవాకాంతాదితి చ స్థాతీపాక వి
ధాయ ‘ అరడోష్టం ’ ఇతి పచనాత్ । ఆస్యచారమోహనంలేరం రా
త్రావేష, యది పచనాద్యో నాతీరాః । అతీతాశ్చేదవరేష్యస్సాయమే
వాగ్నిహోత్రాగ్రంథవేళాయామ్ । అత్ర హస్తేనేత్యాదితా కృత్య వి
ధానం । హస్తేనేతి విధానాద్దర్శ్యాదినివృత్తిః । తున్దులైన్ద్రవైరైతి వి
ధానాత్పాకస్య । ఉగ్రయతః పరిమేచసమితి పరిసంభాసినాత్ పాత్రగ్రంథ
మాణాం । వైశ్వదేవీత్రమేవ వ్యాఖ్యానమ్ । ఏతే ఇతి విశేషణాద
త్రాపి రిప్పరీయాహుతిః శిష్టకృత్యానీయా అంగమిత్యుక్తాః । తేనై
తాం విష్టుత్య కమనమాప్తౌ నైషా పునహోతవా కింతు నష్ట
ప్రాయశ్చిత్రవేష ॥

❦ స్థాతీపాకవర్ణనతమ్ ॥౧౦॥ ❦

అయం ‘ ఏతే అహతి ’ ఇతి ప్రాప్తస్యానువాదః పూర్వాహుతే రిన్ద
కల్పం విధాతుమ్, యథా- పాత్నీవతే ‘ నానువషట్కరోతి । అపి వా
పాంశ్వనువషట్కర్యాత్ ’ (ఆప-శౌ-౧౩-౧౮ ౯-౧౦) ఇతి ॥

❦ స్థాతీపూర్వాహుతిః ప్రాతరైవైకా ॥౧౧॥ ❦

సారి సూర్యదేవత్యా 'సూర్యయస్వాహ' ఇతి పూర్వాహుతిః
పాతహోమ ఇత్యేకే ||

❖ ఉభయతః పరిషేచనం యథా పురస్తాత్ || ౨౨ || ❖

ఉభయతః ఏతయోరాహుత్యోః పురస్తాదుపరిష్టాచ్చ పరిషేచనం య
థా పురస్తాద్విహితం 'అగ్నిం పరిషించతి' 'పూర్వవత్పరిషేచనమస్య
మంస్తాః' (ఆప. గృ. ౨.౮) ఇతి । పాకయజ్ఞేషు సప్తసున విష్యదస్య
ష్టి । 'స్తేషామిమాగ్ సాఽగ్నిహోత్రపీవ సువన్నా । అదో ఆహుః ।
స రేషు యజ్ఞకృతుషు' (త్రై. ద్రా. 3-౧౦-౯) ఇత్యత్ర 'తదిదం సర్వయ
జ్ఞేషూపస్సృజనం భవతి' (ఆప. శ్రౌ. ౪-౧.౭) ఇత్యత్ర సర్వశబ్దేన పృ
థ్వీతపరామణినా పృథ్వీతశ్చైతస్సర్వయజ్ఞానామేవ పరామర్శాత్ । అ
స్తాదేవ హోత్రః 'ద్విజాహోతి' (ఆప. గృ. ౨-౧౧) ఇత్యాదినా పరి
సంఖ్యాయ కృత్స్నవిధానాచ్చాగ్నిహోతికవిధావపి నైవ విద్యుదస్యష్టి ||

❖ పాఽన్వణనాతో న్యాని కర్తాః వ్యాఖ్యా

తాన్యాచారావాని గృహ్యంతే || ౨౩ || ❖

పాఽన్వణన వైవాహికేన స్థాలీపాకేన । అతో న్యాని ఆస్తాదన్యాని స
ర్వబల్యాదీని యాన్యాచారాద్గృహ్యంతే తాని కర్తాణి వ్యాఖ్యాతాని
తేషేవ కర్తృత్వాదేశో ఇత్యర్థః ||

నను కథం పాఽన్వణశబ్దవాచ్యత్వం వైవాహికస్థాలీపాకస్య ? ఇతిచేత్
నిత్యస్తానత్ 'ఉహోషితాభ్యాం పఽవసుకాఽభ్యః' (ఆప. గృ. ౨-౧౭) ఇతి
పర్వసు భవత్వాత్ పాఽన్వః । తస్య చ పాఽన్వొస్సాయం ప్రకృతిర్వైస
సంబంధీతి 'తస్యేదమ్' (పా. ౪-౩-౧౨౦) ఇతి పాఽన్వణశబ్దాదబ్బిత్వ
యో కృతేవార్యణ ఇత్యేషు రూపం భవతి । యద్యపి కర్తాస్తరాణామవ్య
యం ప్రకృతిః, తథాప్యస్య పాఽన్వణసంబంధితయా వ్యవదేశ్యత్వమేవ
యక్తమ్, యతోత్ర కర్మ (ద్రవ్య) దైవతయోరవ్యతిదేశః । కర్తాస్తర
మన్వితరథర్తాణామేవేతి । నన్వేషమపి, శిఘ్రావగతస్య నిత్యస్య పా

ప్రియమైన నా భార్య, కమిత యిలవితానగమ్యైశ్చ వైవాహిక
 గన్య ప్రాప్తియనుచున్నది? ఇతి శతే । న, వైవాహికం న మోక్షపదం
 బోధ్యమాతే, ఇతర్యే లిలభావాచ్చ । పోద్ధితేషునన్యాయః—య
 న్య పుష్కలో ధిమోక్షదేగస్సన్యేషాం ప్రకృతిః సహ భిక్షుకోభి
 యుకాక్ మూయతువహాంతే । తస్మాదన్యక్తం వైవాహికస్తేషు ప్రకృతి
 త్వేవ । అన్యత వైవాహికస్య పాపూర్వివాచ్యత్వం ధర్మశాస్త్రే వ్య
 క్తమేవ । ॥ పుష్కలంభయోవహానః । బాపవస్తమేవ కాలాంతరేభో
 జనం । తృప్తిశ్చాస్మన్య । యస్తేషుయోః క్రియం స్యాత్తదేతస్త్విషాని
 భుజీయామామ్ । అభిష్ట శయామాతాం । మైథునసజ్జనంచ । శోనీభూ
 తే స్త్రాపిహాః । తస్యోపచారః పాట్విజాన వ్యాఖ్యారః ॥ (ఆప-ధ, ౨, ౧
 -౪...౧౧) ఇతి నిన్దస్య పార్యజాన వ్యాఖ్యానాభిధానాత్, పట్విసం
 బంధినీకర్తాంతర్యాగ్రానుభవాత్, నిన్దస్యచ నిత్యేనేన వ్యాఖ్యా
 నే ఆలాశ్చయదోషాత్ ॥

నన్యశ్రేయః — ‘యచ్చైవయాః ప్రియం స్యాత్తదేతన్మహాని’
ఇత్యైతచ్చదేవైకవచనాం తైన ‘పర్వసుచ’ ఇతి బహువచనాంత నిది
ప్రపర్యాణః పరామర్శానుపపత్తైః, ‘పాణిగ్రహణాదధిగృహమేధినా
వృతమ్’ (ఆప.ఘ.౨,౧-౧) ఇతి పరమవ్యక్తం పాణిగ్రహణనక్షత్రం
పరామృత్యైః । తైన పృథివీవత్పరం పాణిగ్రహణనక్షత్రైః ప్రియభోజ
నాదికార్థైః । శోన్వీధూతైః చ స్థాలీపాకః కర్తవ్యః । తస్య చ కర్మాంత
రస్యాపచారః పార్శవేన నిత్యేన వ్యాఖ్యాత ఇత్యాహుః । తత్కథం ధ
ర్మశాస్త్రే వ్యక్తం వైవాహికస్య పార్శవశబ్దవాచ్యత్యమితి । తన్న. య
తాత్రనృతమేవ పరమవ్యక్తం । పాణిగ్రహణస్య తు తదవధితయా కీ
ర్తనమాత్మం । నక్షత్రం తు గమ్యమానమేవ । గమ్యమానంచైతచ్చదే
న పరామృష్టం ప్రియభోజనాదినా విశేషయితం చ సూహామ్ ॥ తదా
హురాచార్యాః ॥—

“గమ్యమానస్యచార్థస్య వైషద్యప్రపంచేవణమ్ ।

శబ్దాంతరైవేకత్వావా ధూమోయం జ్వలతితివత్ ॥

(తుల్య-వా-౧-౧-౨) ఇతి । ఆతశ్చాత్మ ‘వర్జ్యమచ’ ఇత్యుద్దేశ్య గతబహువిధ్యా విషక్షితత్వాత్ శ్రుతావ్యవహిరస్య ప్రకృతస్యపరావహస్యేవ పరావహో విశేషణం చ యుక్తమ్ । అత ఉపవాసాదేరివస్త్రియభోజనాదేరివ వర్జ్యమబంధాత్ ‘శ్వాహూతే స్థాలీపాకః’ ఇత్యవవాసాది ధర్మవిధానార్థమేవ ఉపాహితాధ్యానపర్యవశ్యాః ఇలిగృహ్య విహితస్య స్థాలీపాకస్యానువాదవవ, సకర్మాంతరస్య విధిః । అనువాదే చ తస్యేవచార ఇతి మార్గస్య పరావహో ఘటతే । విధాత్వస్యావచార ఇతిస్యాత్ । ఏవంచ యద్యపి ‘శ్వాహూతే స్థాలీపాకః’ ఇత్యాపాతకానువాదస్వరూపః తథాపి యస్యేమే విధీయమానా ఉపవాసస్త్రియభోజనాదయో ధర్మాన్సంబంధినస్తస్యేవచారి పాక్షిణాన వ్యాఖ్యాత ఇతి సాధ్యాహరిమేవేదం సూక్ష్మం వ్యాఖ్యాయమ్ । తస్మాద్దమశాస్త్రేపి వైవాహికస్య పాక్షిణశబ్దచ్యవదేశ్యస్తేవ ప్రకృతిత్వమ్ న నిత్యస్యేతి సిద్ధమ్ ॥

సన్వేనమపి శిశుబాధకత్వాత్ వైవాహికేనై వక్తవ్యే, కిమథామన్య వివాహంగస్యాపి సతా వివాహసంబంధం తిరస్కృత్య ‘పాక్షిణాన’ ఇత్యాహ? ఉచ్యతే । ఇతరాంగవదస్య సమాధిః కింతు శిష్టాచారసిద్ధాః పరిధయ ఏవైవైవమథాం । అత్రచ అతాన్యానీత్యాహ ఏ తత్పద్యశాస్త్రే వాపప్రధానహవింషినపకబల్బాదీని కర్మాణ్యనేనవ్యాఖ్యాతాని సత్సనేనతత్పద్యశాని పశుప్రభవ ప్రధానహవింషిపపాణామాదీనీ వస్తు । కుతమతత్? ‘తత్ర సామాన్యాద్వికారో గమ్యేత’ (ఆప-వ, ౩-౪౮) ఇతి పరిధాపావచనాత్ । కించ, అతాన్యానీత్యస్య సజ్జనమాసప్రభేదవిగ్రహవాక్యిత్యాత్ ‘సజ్జన యుక్తమస్యసదృశాధికరణైరథాహ్యథావగతిః’ (వై-ప-౨౪) ఇతి సజ్జనమాసభేదార్థనిర్ణయాత్

వాక్యసమాసయోర్భిన్నాథాన్వయే చాసమథాసమాపాదతైః । ధౌషధా
ని హవింసి పశుప్రభవాని చ కానికితిధాచ? ఇతిచేత్, పురోహతః
దనో యవాగూర్తండులః శ్మధుకాలాజాస్సక్రవః పిష్టాని ఘృకఃకాని
ధానాః కరమ్భాసురైత్యౌషధాని దాన్వదశవిధాని, పయోదధ్యాజ్యమా
మిక్షావాజిసమవదానాని పశుసంశ్కోణితం త్వగ్వపేతి పశుప్రభవాని ద
శవిధాని । ‘ అథ కర్మణ్యాదారాద్ధాని గృహ్యంతే ’ (ఆప.గృ.౧.౧)
ఇతి ప్రకృతేష్యత్ర పునర్వచనం గృహ్యప్రశ్నేఽనుక్తానాం మహారాజ
స్థాలీపాకగణహోమాదీనామేతద్వికృతిత్వం వక్తుమ్ । నను యద్యనేనైవ
సూత్రేణధౌషధహవిష్కేమ కర్మణుపాన్వితత్రాతిదేశః- కిమథం
“ అస్తమితే స్థాలీపాకః ” ‘ పార్వణవదాజ్యభాగానై ’ (ఆప.గృ.౧.౧-
౫-౬) ఇతి సర్వబలౌ పునర్వచనమ్? ఉచ్యతే । యద్యపిశ్కోతఆగ్రయ
ణ వైశ్వదేవాదీనాం భూయస్తేన పౌణణమాసతంత్రాశక్త్యాం
బిందాగ్నీస్య ముఖ్యత్వాత్ ‘ ముఖ్యంనా పూర్వచాదనాల్లాకవత్ ’
(జై.౧.౨, ౨, ౨) ఇతి సిద్ధాంతస్యాద్యేన ఆమావాస్యం తంత్రమితి ద
శితమ్ । తథాప్యత్రాన్వేషాంహవిషాం బహుత్వేప్యౌషధస్య ముఖ్య
త్వాత్ పావణతంత్రైవేతి ముఖ్యన్యాయంమందబుద్ధిహితార్థం ద
శయితుమేవ పునశ్చక్రం ‘ పావణవదాజ్యభాగాంతే ’ ఇతి । తైన
మాసిశ్శాద్ధైస్తకాకర్మాణి చ పావణమేవ తంత్రమ్ । యద్యప్యష్టకా
యాం వపాహోమస్య ముఖ్యస్యాపూర్వతన్వం, తథాప్యన్వేషాం కృత్స్న
విధానాభావాదాపధత్వాత్ ‘ స్విష్టకృత్ప్రభృతి సమాసమాపిండనిధా
నాల్ ’ (ఆప.గృ.౨.౨-౨) ఇతి దశనాచ్చ పావణమేవ తంత్రమ్ ।
అపూర్వహోమేతు ‘ పావణవత్ ’ (ఆప.గృ.౨.౨-౧) ఇతి పునర్వ
చన మపూర్వమాంసాదన పిష్టాన్నహోమానాం స్థానే వికల్పేన విహిత
స్యాషధహవిష్క స్యాపి దధిహోమస్య పావణతంత్రప్రాప్తింజ్ఞాపయి
తుమ్, న తస్మాదపూర్వహోమాథమ్ । తస్యాషధహవిష్కాదేవపావణతం

ఓ ప్రాప్తైః । ఓత్తానాపస్మైదాచ రిద్ధిమకపాప్రిద్యుకప్తా । యథాయ
స్వహవిషేషతాస్సాపకృతా భవేయస్తత్తా నేవాయవ్యాంయవాగూం ని
ర్వపేత్ ¹ (ఆప-శౌ-౯-౧-౨౨) ఇతి సాన్నాయ్యస్థానై విహితాయా
యవాగావప్సాన్నాయభర్తాః ॥

కెచిత్ — నిత్యపాపాని న్యాయకలపస్ససేవసేవాంయజ్ఞానాచల్పః ।
యద్యపి వైవాహికే ధర్మాత్మానం తథాపి నిత్యస్తేన కలపతిదేశోప
క్షితానాం ² ఇత్యస్య పరిగ్రహార్థః । అహోన్యాసీతి వచనాదేతత్సద్భ
శానాం పట్వంతానామేవ స్థాలీపాకానాం పశూనాంచాయంవికలాప్తి,
స తాప్సిగుణకానామ్ । కర్తాణీతి వచనాత్కర్మమాత్రస్తేన వ్యా
ఖ్యానం నకు కర్మకర్తృమకాలాదీనాం । తేన ³ గదకభానావకీర్ణానిర్
మునిం పాక యజ్ఞేన యజెత్, (ఆప-ధ-౧-౨౬-౨) ఇత్యత్రవశో న పత్ని
వత్సం । నాపిహృదయరుసగాదిమనవేషు(పా)వర్వణానియమః, వి
శేషతశ్చోపవాసస్య ధర్మశాస్త్రే పట్వసంబంధేన విధానాత్ । వ్యా
ఖ్యాతాంతే వచనాదస్యేషాం నైర్వక్యతీర్థమ్ । తేనానారబ్ధపార్వణో
పి తేషన్విధికారి । హృదయరుసగాదిమ పునస్తత్రవిధానం ఆజ్యహో
మవన్నియమాంశం । ఏతద్గుహ్యోపదిష్టేషు యత్రవచనం తస్మైవతం
త్రం, నాస్యత్ర । తేనాగ్రియజ్ఞ తంత్రలోప ఇతి । తన్న, యత ఉపది
ష్టధర్మకస్య వైవాహికస్య ధర్మాతిదేశేపి నైవహోపః । ప్రత్యుతనిత్య
స్య కలపతిదేశే పవాదీనామవ్యతిదేశాద్దోషః । కర్తాణీతివచనాన్ని
తి చేత్, సత్సాన్యధైర్యసమర్పణోపక్షితావత్ । అఖండగ్రాహణశ్చోద
క సోచచ్ఛంఖలత్వాత్ । దక్షిణాభావస్తు పర్యోజనం తస్య 'యో
సాంపదితస్తస్తా ఋషభం వదాతి' ⁴ (ఆప-గృ-౨-౧౬) ఇతి సిద్ధమ్ । త
థా సద్భుశేష్యయమతిదేశ ఇత్యక్తిమాత్రం, అసద్భుశేష్యవి పశుష్య
భ్యవగమాత్ । (పక్షిత్వాత్) అపక్షితా సాద్భుశ్యే దృవ్యత్వాదాజ్యపి
స్యాత్ । నచైవం వ్యాఖ్యాతశబ్దః వ్యక్తివికృతిత్వాభావాధః । ' ఏ

‘యథోపదేశం దేవతాః’ (ఆప. గృ-౨-౨౪) ఇత్యనువర్తతే । యథోపదేశం దేవతాః యో వికృతాశ్చపదిష్టాః ప్రధానహోమాస్తే అగ్నిం నిష్ప్రకృతం చాస్తరేణ ఆగ్నేయసావిష్టకృతయోహోమయోమః ధేన్వభవేయః । అత్రచ సిష్టకృతమితివదగ్నిమిత్యపి సిద్ధానువాదాత్, అన్యతశ్చ ప్రాప్త్యభావాత్, యోగవిభాగేనాగ్నిముద్దిశ్య జహుయాదిత్యన్యో వ్యధో విధీయతే । విభక్తస్య సూత్రస్య చాయం వివక్షితార్థః సర్వేషు తంత్రసత్సావ్యవధహోమేషు దధిహోమేషు చాపాకరణసమావసయోశ్చ శిష్టాచారాదగ్నేయాసావేత్యాజ్యేన అగ్నిముఖాఖ్యమంగహోమం సర్వేభ్యోపి ప్రధానహోమేభ్యః పూర్వం జహుయాదితి । నన్వత్ర సిష్టకృతమితి వ్యధః, సర్వత్ర సిష్టకృతశ్చేషప్రతిపత్త్యర్థఃత్వాత్ స్వత ఏషాసావంతే ఏష భవతీతి । నైషమ్—వికృతిషు ద్వివిధాః ప్రధానహోమాః, పార్వణవికారా అపూర్వాశ్చ, తేషాముభయేషామప్యంతపిష సిష్టకృద్యథా స్యాదిత్యేనవమధఃత్వాత్ । అన్యథాయథోమాంగం సిష్టకృత్తదంతపిషసన్యాత్ । తథాగ్నిమితి చోభయేభ్యః ప్రధానాహుతిభ్యః పూర్వమేవాగ్ని ముఖమిత్యేనవమధః సిష్టకృద్వస్త్వియమితి ॥

కవిత్వం — 'యథోపదేశం దేవతా అగ్నింసిష్టకృతంచ' ఇత్యేనమ
స్తమేకంసూత్రం । తస్మాద్ధాన్ — ' అగ్నింసిష్టకృద్విసీతీయః ' (ఆప-
గృ-2-2) ఇత్యత్యేనమస్తకృతః ప్రధానహోమతుల్యధర్మత్వ జ్ఞాపనాద్వి-
కృతిమ చ పావణప్రధానహోమ సతి, తస్మాప్సి లాపస్సాన్యత్, స మా-
భూదిత్యనేన సూత్రేణ ' యథోపదేశం దేవతాః' ఇత్యేనాద్య, అగ్నిం
సిష్టకృతం చ కుర్వాత్ ఇతి తానుతస్య సముచ్చయోవిధీయతే । తథా
' అంతరేణ ' ఇతి పదమేకం సూత్రం ' అంతరాత్వాప్త్యేణ ' ఇత్యాది-
వత్ । ప్రకరణాద్వికృతప్రధానహోమానాం జయాతీనాం చ మధ్యేన
తాన్వహి వికృతిమ సిష్టకృత్నిత్య ఏవేత్యధాన్ । ఇతరధాన్వచిత్రస్య

అంశః స్యాత్, 'స్థానీపాశాచుత్తరా ఆహుతిహూత్యా జయాదివ్రతే
పద్యతే' (ఆప-గృ-౧-౪) ఇత్యాదిపరిసంఖ్యతి క్కల్పేతి || తస్మిన్—వి
భాగే సాకాంత్యయోద్విజ్ఞాతీయాంతయోః అగ్నిస్సప్తకృతం ఇన్ద్రేయోః
అంతరేచత్యనైన సంబంధాకాంత్యేణ ఏకవాక్యత్వే సుభవతి వాక్యభేద
స్యాయి క్తత్వాత్ 'అగ్నిస్సప్తకృద్వివీతీయః' ఇత్యన్య ప్రయోజనాంతర
పరత్వాచ్చ | తథాపి, యదస్సప్తకృతం ప్రధానతల్పధర్మకత్వే, తదా
తల్పాపేక్షా ప్రధానలోపప్రాయశ్చిత్తమేవావద్యతే | తథా 'అంత
రేణ' ఇత్యన్య యథోక్తశ్చుతసమ్పన్ధ్యన్వయసంఘటే ఆప్రకృతగమ్యమా
నాన్వయో న యుక్తః | వ్యధం చైతత్, నవమతే స్పష్టకృతస్సముచ్చ
యవిధానాదేవ త్రిహామాయాః పరిసంఖ్యామా ఆపి నిరస్తత్వాత్, త
స్య సవత్సరిత్యత్యేనాలోపసిద్ధేః ||

—అవికృతమర్చ్యమ్ || ౨౬ || —

అతిథిభ్యస్య కర్మాణానిమిత్తం, తదాచిధ్యమ్- గవాలంభఇత్యధంః |
తదవికృతం యథోపదిష్టమేవ స్యాత్ | నాత్ర 'అగ్నిమిథ్యా' (ఆప-
గృ-౧-౧౨) ఇత్యాది సామాన్యమపి తంత్రం | పావణంతమూరే, 'కృ
త్స్నవిధానాల్ యజల్దేహావత్వే' (జై-సూ-౨-౧-౫) ఇతి న్యాయా
త్ | కృత్స్నవిధానంచ 'తస్యే పపాం శ్రవయిత్వాప స్త్రీణాభిఘాతి
తాం మధ్యమేనాంతమేన వా సలాశవణ్ణానోత్తరయా జహోతి' (ఆప.
గృ-౨౨-౪) ఇతి | ఏతచ్చ ప్రదర్శనాథకం | దేవ వపాహోమానంత
రం కింశుకహోమసవహోమఫలీకరణహోమాదయోవ్యభూవా ఏవ
కృత్స్నవిధానస్య తుల్యత్వాత్ ||

నను 'నానగ్నౌ ప్రధానమ్' ఇతి యాజ్ఞకవచనాల్ వైశ్వదేవ బలి
హరణాని తావదంగాని | అగ్నౌ హోమేషుచరగ్నైరసాపిష్టకృతావం
తరేణ యే హోమాస్త ఏవ ప్రధానాః | తౌతు సర్వబల్యాది సామాన్యా
దంగమిత్యాశంక్యాహ—

తాత్పర్యదర్శనసూత్రే.

వైశ్వదేవే విశ్వేదేవాః || ౨౭ ||

వైశ్వదేవమితి కమనావధేయం । పశ్యంతినిమిత్తంచ, విశ్వేస
వేదేవా లక్ష్మ్యైః-తత్తి । తక్ష్మి వైశ్వదేవే సవావీవదేవతాః పృ
థానదేవతాః । ఇహచమంత్రపణసిద్ధానాం దేవతాత్వస్యావిధేయత్వా
త్, అగ్నేయాదయష్టదపి హోమాః బలిహరణాని చాసన్నిదేశ్యాన్యపి
సర్వాణ్యేవ పృథానాని, నతు కింఽదపి శేషాపకనామాఽగం, ఇత్యేవం
సూత్రార్థః । ఆయంభావః—యది నానగ్నో పృథానకింతు శేషప
వతి, తస్మాత్తచ్చేషలక్షణ త్పితియాధ్యాయే దృశ్యేత । నతు దృష్టమ్
నాపి సూక్తికాహృక్తౌ దృశ్యేతే । కింతు, పిండఽభ్యయజ్ఞై రావదాప
స్తంపేన హోమః పిండదానం చాభయంపృథానముక్తమ్, పిండదానం
ప్రకృత్య 'యది జపపితా న దవాదాహోమాత్కృత్వా విరిమేత్ ' ఇ
తి । యపి హి పిండదానస్యాంగతా, తవా పృథానభూతహోమానస్థా
నై సతి, తస్మాన్యనస్థానం స్యాత్, న విరామః । తస్మాదత్ర పృథానస్త్వే
వ పిండదానస్య 'నాసావయాజీ సన్నయేత్ ' (తై-సం-౨-౫-౫) ఇ
త్యాది వదనానంభలక్షణ ఏవ విరామః ॥

కాత్యాయనస్തു ప్రత్యుతపత్యై పిండదానమేవ పృథానం, హోమస్త
వంగమిత్యాహ 'జపపితృకస్య హోమాంతమనారంభోవా ' ఇతి । త
థా సర్వేశానబల్యోరపి హోమాబలయశ్చ పృథానం । అవభృథే త్వన
గ్నోచేవ పృథానం । హోమాంగవైష్యస్య పృథాన్యం సాంపింగాపేక్ష
యా । తథైవ రాక్షసే గదఽభవతౌ అనగ్నావేవ పృథానం, 'అస్సవి
వదానైశ్చరేయః ' (ఆప.శ్రౌ-౯-౧౫-౫) ఇతి సచనాత్ । వపాయా
స్తూపదో వతాదగ్నో హోమః । 'యది వసాహువిరవదానం వాస్మ
స్తేత్ ' (ఆప.శ్రౌ, ౯, ౧౫-౧౫) ఇతి వపాయాః పృథగ్గ్రహణాత్ । ఏ
వ మనగ్నావప్యన్యాని బహునిపృథానాని । సంతి, యథా శ్రాద్ధేబ్యౌ
హోమోజనం । ఏనమాగ్నయసౌవిష్టకృతహోమావహిహపృథానం, 'ఙా

పాననే పునః వా పద్మరాజ్యైః పశ్యేమః త్రైవిధం హస్తే జహంతుః (ఆప-ధ-౨-౩-౧౬) ఇతి క్షత్తువిధానైః ఉచ్యతే పరిచయం (ఆప-ధ-౨-౩-౧౭) ఇతి పరిసంఖ్యాయా చాస్య వైశ్వదేవస్యాపాచ్ఛణ విశారత్వాత్ । సహజబాధ్యము తు పాపకణ విశారత్వాత్తావదంగం । కిం, వైశ్వదేవ మంత్రైః పసి 'అగ్నియోసానః, ఆహుయే సిష్ఠ్య కృతస్యాహ' ఇత్యేతయో రహ్యమ్నూనాత్ ప్రాధాన్యం । సమ వైశ్వదేవ మంత్రాణామపి స పశ్యేక్షస్వమామ్నాయః, స కథమవ గమ్యతే ? ఉచ్యతే । 'పద్మరాజ్యైః పశ్యేమః త్రైవిధం' 'అపరేగా గ్నిం సప్రమాప్తమాధ్యం' (ఆప-ధ-౨-౩-౧౬-౨౦) ఇత్యాదిమంత్రైః క్రమేణ వినియోగాత్ క్షత్తువిధామ్నూనమశ్రిశ్యసగమ్యతే । తచ్చామ్నూ నం పాగ్నిహవాహమంత్రైః, ధాన్యకామినాత్ । తతః పృష్ఠాయ జ్ఞాపారాయణయోగ్యతేషామేవ క్రమేణాస్థియం వేదితవ్యం । స ద్విహ్యధానేనైవ పయోజనమ్— ఏషావేకలక్షణప్రకృత్యా పయో గే సమాపితేని తప్తప్రగోజనాత్సప్రాయశ్చిత్తం సాంగమనుష్ఠేయం, కృతే తు భోజనే పాకయజ్ఞలోపప్రాయశ్చిత్తమేవేతి ॥

కవిత్—వైశ్వదేవే విశ్వేదేనా దేవతా విధీయంతే నిర్వాపకారే సంకల్పానం, ఈశానయజ్ఞపత్ । యాస్తు ధర్మశాస్త్రే మంత్రానిని యోగాల్కల్పితాస్తాః ప్రధానకారే దేవతాః (ప్రధానాథాదేవతాః ప్ర ధానదేవతాః) ఇహాద దేవతావదేవో వైశ్వదేవస్య గామ్యకపరిభాషా ప్రాప్రవృత్తః । తత్ర తస్యోపదేశస్తు నర్వదణతాధః । ఇదంచ వైశ్వదే వం న పంచమహాయజ్ఞేభ్యః పృథగ్భూతం । 'అహరహయ్యుతబలిః' (ఆ ప-ధ-౧-౧౨-౧౫) ఇత్యోదయశ్చ పంచమహాయజ్ఞానా ముత్పత్తివిధయః 'ఆర్యాఃప్రాయతా వైశ్వదేవ' (ఆప-ధ-౨-౩-౧) ఇత్యాదిస్తు ప్రయో గవిధిః । తత్ర, యదగ్నా క్రియతే స దేవయజ్ఞః, యద్బలిహరణం స భూతయజ్ఞః, యద్దక్షిణతః । పితృలింగేనేతి । స పితృయజ్ఞః । యచ్ఛా

గృహసం స మనుష్యయజ్ఞః, ఇతి । తన్న — స్వమతే శ్రుత్యాచా
దికాన్ విశ్వాన్ దేవాన్ వచనం వినా అపనీయ, తేభ్యస్సంకల్పిత
స్య హవిషో దేవతాంతరేభ్యో మంత్రపఞ్జాత్కల్పితైభ్యో దాతుమ
యక్తత్వాత్ । ఈశానబరౌతు భవశర్వాది శబ్దానా మీశానాభిధా
నత్వాత్, అథాస్య దేవతాత్వమితి సూత్రకారమతాచ్చ, యక్తం
భవామెత్యాదిభిమంత్రిదాన్తమ్ । యత్తమీధుప్యైజయంతాయచా
స్తూత్ స్థాలీపాకాద్దానం తదవ్యభ్యుదయేష్ట్యాదివత్సనీయపురొడాశవ
చ్చ ‘తీనోదనాన్ కల్పయిత్వాత్తరై రుపసన్నయిత్వాత్తరైశ్చా నసి
మోదనేభ్యో హుత్వా ’ (ఆప. గృ. ౨౦-౪) ఇతి వచనైః స్థాలీపాకాంశ
ద్వయే పూర్వదేవతాపనయేన దేవతాంతరవిధానా ద్యుక్తమ్ । పంచమ
హయజ్ఞేభ్యో న పృథగైష్వదేవమిత్యపి న, ప్రకరణాంతరాత్సంజ్ఞాభే
దాచ్చ కర్మభేదావగతేః । న చ కర్మభేదే తేషాం ప్రయోగో దు
రుపపాద ఇతి ప్రమితధేదావహ్నయో యక్తః, యతో భాష్యే వైశ్వ
దేవస్య తేషాం చ ప్రయోగః పృథగేవోపపాదితః ॥

అథ (ప్రయోగభాష్యమీషద్వైదం లిఖ్యతే) వైశ్వదేవస్య ప్రయోగో
భాష్యమవేక్ష్య వడ్విధం విభజ్యతే । వైశ్వదేవస్య కర్మాచ్యతే, ప్రసం
గాత్పంచమహయజ్ఞానాం చ । సమావేశసజపాంతే వివాహే సమాప్తే
వైశ్వదేవమంత్రాణాముపయోగే యద్వృత్తం ‘ద్వాదశాహమధశ్శ
య్యా ’ (ఆప. గృ. ౨౩-౧౩) ఇత్యాది తత్సాన్విత్వా విశేషాత్ సవత్సీ
కశ్చరిత్వా ప్రశస్తే హవ్యారభ్య ‘ఆర్యాః ప్రయతా వైశ్వదేవేన్నసం
స్కర్తారస్సుయః ’ ఇత్యాదివిధినా సిద్ధైః సేతిష్ఠన్నసంస్కర్తాభా
ర్యాదిః ‘భూతమ్ ’ ఇతి సాన్విమినే ప్రబూయాత్ । తత్పుర్భూతం సా
విరాడన్నంతస్తాడ్యైః ఇతి సాన్విమి ప్రతిబూయాత్ । తతోయది ప్ర
యాణే గృహేవా వైశ్వదేవస్య హోమస్య స్థానేఽగ్నిరుపసమాధాత

ధర్మశాస్త్రోక్తవిధినా ఉపసమాదధాతి । ఏవమన్యత్రా

ప్యోపాసన హోమాదుమ్ । అథ గృహమేధిన్యా యదశసీయమన్నంతతా
 హోమాథణం హవిష్యమన్నం పాత్రై కల్పయతి । ఆహవిష్యం త్రాఱు
 వణావరాన్నసంస్పృష్టం ద్వితీయే । హవిష్యమన్నం దేవయజ్ఞాథణం తృ
 తీయే । సర్వతస్సమవదాయాగ్రాథణం చతుర్థే । సర్వతపీవసమవదా
 య మనుష్యయజ్ఞాథణం పంచమే యది (బ్రాహ్మణం) బ్రాహ్మణతర్పణం
 నావకల్పతే । ‘మనుష్యేభ్యోయథాశక్తిదానం’ (ఆప-ధ-౧-౧౨౦౫)
 ఇతి వచనాత్ । తతః పరిషేచనం కృత్వా పృథమకల్పితాదన్నాద్యథా
 హుతిమాత్రం అంగుష్ఠసర్వమాత్రం అగ్నయేస్వాహేత్యాదిభిః షడా
 హుతీహూత్యా ఉత్తరంపరిషేచనం । అథ ఉదీచీనముష్టం భస్మాహోహ్య
 తస్మిన్ ఆహవిష్యం స్వాహాకారేణ జహోతి, ‘యస్యాగ్నౌ నక్రియతేయ
 న్యచాగ్నం న దీయతే నతహ్ని కృత్యమ్’ (ఆప-ధ-౨-౧౫-౧౩) ఇతివచ
 నాత్ । అథ షడాహుతిహోమశేషమహవిష్యహోమశేషేణసంస్పృజ్యా
 న్నైశ సూపసంస్పృష్టైన ధర్మశాస్త్రాక్షేప విధినా రౌద్రాంతం బలిం
 (హు)కృత్వాగ్నౌబ్రాహ్మణాయదత్వా, బ్రాహ్మణో కృత్వాదపార్వ(ణం)
 ణవ్యాఖ్యా(తం)త్రసన్నిపాతీతి కర్తవ్యతాకందేవయజ్ఞం కుర్వీత । దేవ
 యజ్ఞేన యక్ష్య ఇత్యాగూఢ్య, విద్యుదసి । కౌపాననెవచనే వా కల్పి
 తాదన్నాత్, తదభావే హవిష్యమన్నం పీహియవాది, ఆకాష్ఠాత్, దే
 వేభ్యస్సాహేతిహస్తేనజహుయాత్, సన్నిపాతీతికర్తవ్యతయోరౌపాన
 నహోమజైశ్చదేవయోహస్తేన హోమస్యదృష్టత్వాత్ మంత్రవచ్చాభ
 యతః పరిషేచనం. తయోర్దృష్టత్వాదేవ । వృష్టిరసి । వషటూరకాలా
 మెషు విద్యుదన్వృష్టి ఇత్యుపదేశః । అథ పాప్రీనాపీతి పితృయజ్ఞేన య
 క్ష్య ఇత్యుక్త్యా, విద్యుదసి । శుచౌ భూమా కల్పితాదోదనాత్ హస్తే
 న అంగుష్ఠప్రదేశేన్యావంతరేణ పితృభ్యః స్వధాన్వీతిదద్యాత్ ఆహు
 తిమాత్రం । వృష్టిరసి (పితృయజ్ఞే)పితృ(న్)పితృ(న్)బలిహరణవిధినైత్యుప
 దేశః । అథ బలిహరణస్య చాలామతుల్యత్వాత్, ‘యజ్ఞావవీతి భూతయ

జ్ఞేన యత్క్య ఇత్యుక్తాన్ విద్యుత్ । శుచాభూమావేవ హస్తేన ఇదం
 భూతేభ్యోస్త్రితి దద్యాత్ । వృష్టిః । బలిహరణవిధి నేతువదేశః । అ
 థ దానస్య హేమమతుల్యత్వాత్ యజ్ఞోపవీతీమనుష్యయజ్ఞేన యత్క్య
 ఇత్యుక్తాన్ విద్యుత్ । బ్రాహ్మణతర్పణం. సంకల్పితస్య వా దానం । వృ
 ష్టిః । దానమాత్రమితువదేశః । బ్రహ్మయజ్ఞం తు పూర్వమేవ కుర్వీత
 అగ్నిహోత్రమాపాసనం వా ముత్యా ' ఉదితఅదిత్యే ' (తై.ఆ.౨-౧౧)
 ఇతి వచనాత్ । తస్య కర్మాచ్యుతే । ' బ్రహ్మయజ్ఞేనయత్క్యమాణః ' (తై.ఆ.౨-౧౧) ఇత్యాదిబ్రాహ్మణోక్తదేశే యథావిధ్యాచామేత్ । అ
 స్థింస్తావచమనే విశేషః— ' దక్షిణత ఉపవీయ ' ఇత్యారభ్య ' సకృదు
 వసపృశ్య ' (తై.ఆ.౨-౧౧) ఇత్యేవమంలెదిగుణకృతే ' యదియజ్ఞాష్ట ' ఇతి ' ధునసాన్విన ' ఇతి హోమఃప్రాయశ్చిత్తం । ' దక్షిణేన పాణినా
 సవ్యంప్రోక్ష్య ' ఇత్యారభ్య శేషేవిగుణకృతే ' యద్యవిజ్ఞాతా ' ఇతి
 ప్రాయశ్చిత్తం । అధక్రమఉచ్యతే । బ్రహ్మయజ్ఞేన యజ్ఞే ఇత్యుక్తాన్, వి
 ద్యుత్ । అచమనం । ఆసనకల్పనాది సావిత్రీ జపాంతం కృత్వా వేద
 స్యాదిత ఆరభ్య యథాధ్యాయమధ్యయనమధ్యాయః, కృత్వస్య వేదస్యా
 సమాప్తేః ' శ్రావణ్యాంపౌణఃమాస్యామధ్యాయముపాకృత్య ' (అవ.ధ
 ౧-౯-౧) ఇతి వచనాత్ । యేనప్రకారేణాధ్యాయో (యేనచక్రజేణా)
 యేనప్రకారేణావావిధీయతే, వినా చామ్ననైః అదివ్రదిష్టానుషంగప్ర
 ఖ్యా(తా)దిభిః, ఉత్పృజ్ఞఉత్పృజ్ఞోత్పృజ్య,వాచామనసాచయావత్తర
 సంయావచ్ఛక్రమధీయాత్ । పరిధానీహంకృత్వా, వృష్టిరసి । ఏవమ
 హరహః కృతాంతాదారభ్య యావత్సమాప్తోవేదః సహైకాగ్నివిధికాం
 దేన సమస్తమధీత్య వైశ్వదేవమంత్రాసధీత్య తతః ప్రసంగంతేతి ప్ర
 శ్నద్వయమధీయాత్ । ఏవం వినియోగవశేనాత్ ॥

వికాగ్నికోవిధిః కాండవైశ్వదేవమితి స్థితిః ॥ ఇతివచనాచ్చయ
 క్షనైకశాఖాధ్యాయాంతోన్వైవ విధిన్వా ద్వితీయం పునరధీయాయ ॥

ఋగ్యజుస్సమ్నాం కృమేణాభ్యయనేయద్యసన్యాయస్సన్యత్, తదైవాం
 పచామేకం వాయుజరేకం వా సామకృతాచాచెవాదభ్యభివ్యాహరేత్
 యదా బ్రాహ్మణస్య (కృమేత్త) కృమేణత్రాభూర్భువస్త్వి, తదభ్య
 ధాయాం జహోమిత్యభివ్యాహరేత్ । ఏవం యావత్తేవం బ్రహ్మయన్తం
 కుర్వీత ॥ మనుష్యయజ్ఞాంతేనరావస్తేవ్యవదేవభాగినఃకుర్వీత (అప-ధ-౨-
 ౯-౫) ఇత్యాదివిధానైః సర్వేషుపత్న్యంతేషు భుక్తవత్సు, సాకపరివేష
 ॥ పాత్రేభ్యో రిపాణాం సంకృప్యోత్తరతః శుచా దేశే రుద్రాయ సం
 ప్రిదాన భూతాయ నిసయేత్, రుద్రాయస్సాహ ॥ ఇతి । నిత్యవచ్చనివ
 యనం ప్రతిపత్తికర్మత్వాత్ । ‘ఏవంవాస్తునివంభవతి’ (అప-ధ-౨-
 ౪-౨౩) ఇత్యర్థవాదః । దృష్వసంస్కార కర్మసు పరాభూత్వాత్ ॥
 (ఏ-సూ, ౪-౩-౧) ఇతి న్యాయాత్ । ఫలంవా, సూత్రకారేణోపదిష్టత్వా
 త్(యథా) ‘య ఏతానవ్యగ్రా యథోపదేశం కురుతే నిత్యః స్వగః
 ఖుష్టిశ్చ’ (అప-ధ-౨-౪-౯) ఇతి । ఏవ(ంభూత)మృతే మహాయజ్ఞే
 భ్యః సాయం రాద్రాంతం కృత్యా వైహాయసమాకాశే భూతబలింకుర్వీత
 అన్య ఆహుః— ‘న క్తమేవోత్తమేన’ (అప-ధ-౨-౪-౨) ఇత్యే
 వకారస్య వ్యవహితాన్వయాదైవహాయసమేవ సాయమితి ॥

ఇదానీం ప్రసంగాత్సర్వబలైస్తమత్సగన్య చ దేవకాముపదిశతి ॥

పౌణణమాస్యాం పౌణణమాసీ యస్యాంకియతే ॥ ౨౪ ॥

ఇత్యావస్తమ్మీయై గృహ్యప్రశ్నై సప్తమఃఖండః.

యస్యాం పౌణణమాస్యాం శ్రావణ్యాం మాగేశీమ్యం చ నిమి
 త్రభూతాయా స్థాలీపాకః క్రియతే తస్య సేవ పౌణణమాసీదేవతా ।
 అయమర్థః, సర్వబలౌ ‘శ్రావణ్యై’ పౌణణమాస్యేస్సాహ ॥ ఇతి
 స్థాలీపాకస్య హోమః । ఉత్పజనేతు ‘మాగేశీమ్యై’ పౌణణమాస్యే
 స్సాహ ॥ ఇతి ॥

ఇతి శ్రీమదగ్నినాచార్యకృతే గృహ్యతాత్పర్యదర్శనసప్తమఃఖండః ॥

ఉపాకరణానమాపనేచ ఋషిః వృజ్ఞాయతే॥౧॥

అథ విషయశుద్ధ్యర్థమధ్యాయస్య చ ప్రాజాపత్యసామ్యగ్నయై
 'వాఖ్యానం కాండానాం చ తత్తత్కాండాఖ్యవృతానాం చా
 పాకరణ సమావసయోశ్చ సస్యమావముచ్యతే । తత్రాధ్యాయస్యాపాక
 రణం, శాఖాధ్యాయం పౌణఃమాసాన్యం విహితహోమ పూర్వక (మధ్యాయా
 నామా) మధ్యయనా) రంభః । సమావసం చ, తస్య లైష్యం పౌణః
 మాసాన్యమిత్యాదిమ హోమ పూర్వకమేవాధ్యయనోత్సగః । కాం
 డానాముపాకరణంతు ' క్రమప్రాప్తే కాలేహోమ పూర్వకమేవ త
 త్తత్కాండానామధ్యయనోపక్రమః । సమావసం చైషాం, తత్తత్కాం
 డాధ్యయనేసమాప్తే హోమపూర్వకమేవోత్సగః । యే ఏతేకాండా
 నాముపాకరణసమావసే తే ఏవ వృతానామపి, న భేదేన, అధ్యయనాం
 గత్వాత్ సర్వేషాం బ్రహ్మచారి వృతానామ్ । సారస్వతపారాధ్యయనే
 తు కాండానాం సంకీర్ణత్వేన యథాకాండమధ్యయనాసమ్భవాత్, ప్రా
 తాన్యేవోదగయనే కాండవదేక్షకశఃపాకృత్యసంవత్సరం (సంవత్సరం) చరి
 త్వాదిధివదుత్పజెత్ । చత్వార్యేన చ వేదవృతాని, సతుగృహ్యంతరోక్తే
 సావిత్రిసమ్మితాభ్యే వెదవృతే, సావిత్రిసమ్మితాభ్యకాండయో రభావా
 త్ । ' చోలోపనయనం చత్వారివేదవృతాని ' ఇతి గౌతమవచనాచ్చ॥

తథా విషయశుద్ధ్యర్థమేవ ప్రయోగభాష్యమల్పభేదమేవ లిఖ్యతే
 ఆపస్తంబదశానానుగతౌపదేశేనాధ్యాయోపాకరణాదీనాం కర్మోచ్యతే । తత్త తావదధ్యాయోపాకరణస్య శ్రావణ్యాం పాఠణమాస్యాం ఆ
 చార్యశ్శిష్యేస్సహకృత ప్రాణాయామోధ్యాయముపాకరిష్య ఇతి నంక
 ల్పస్య మహానధ్యాం విధివత్ స్నాతాప్ వచిత్రపాణిః నవ ఋషీ తర్ప
 యేత్ । ప్రజాపతిం కాండఋషింతర్పయామి । సౌమంకాండఋషిం త
 ర్పయామి । అగ్నింకాండఋషిం తర్పయామి । విశ్వాన్దేవాన్కాండ

ఋషీగ్ స్తర్పయామి । సాగ్ హేతిదేవతాఉపనిషత్తర్పయామి । యా
జ్ఞోదేవతాఉపనిషత్తర్పయామి । వారుణీదేవతాఉపనిషత్తర్పయా
మి । బ్రహ్మణగ్ స్వయంభువం తర్పయామి । సదసన్మృతా తర్పయామి
ఇతి । తతోగ్నేరుపసమాధానాద్యగ్నిముఖాలె అనన్వర్ధేష్వన్తేవా
సిమనవాజ్యాహుతీజహోతి । ప్రహితయేకాండఋషయేస్సావహః ।
సామాయ కాండఋషయేస్సావహః । అగ్నియేకాండఋషయేస్సావహః । వి
శ్వేభ్యోదేవేభ్యః కాండఋషిభ్యః సావహః । సాగ్ హేతిభ్యోదేవతాభ్య
ఉపనిషద్భ్యః సావహః । యాజ్ఞోభ్యోదేవతాభ్యఉపనిషద్భ్యః సావహః । వా
రుణోభ్యోదేవతాభ్యఉపనిషద్భ్యః సావహః । బ్రహ్మణస్వయంభువే సావ
హః । సదసన్మృతిమిత్యేతయచానవమీమాహుతింజహోతి । తత ఆచా
ర్యప్రముఖాః దధేష్వాసీనా దర్భాన్ ధారయమాణా వేదస్యాదితశ్చ
తురోవరాధ్యాననువాకానధీయారణ । అథ జయాది పరిషేచనాం
తే బ్రాహ్మణతర్పణం । ఏవమేవాత్సగో(గే)నతతోధికం స్త్వ(త్వంత
రో)త్వ)పసంహారణాపి కింతు యథావస్తమ్భియం సూత్రం తథానా
దితోవేదస్యానువాకానామధ్యయనమ్ । జయాదయస్తుభవంతి । సౌమ్య
దృతే కాండోపాకరణ సమాపనయోశ్చ న సూక్తోపహోమ దేవతోవ
స్థాన జయాదయః । సౌమ్యస్తేవ సూక్తజయాదయః । ఏవమావస్తమ్భ
మతపవావస్థితాః కెచిత్ కుర్వతే యథోక్తమ్ ॥

అథ ప్రాజాపత్యేవ్రాహ్మణ్యోత్తరీయాసోమాగ్నివి(శ్వ)శ్వేదేవవ
జ్యోనాం తర్పణమ్ । అగ్నిముఖాంతే చానాగ్నిర్ధోవ్రతింజహోతి । ప్ర
జాపతయే కాండఋషయేస్సావహః । ‘ప్రాజాపతేనత్వదేతాన్యస్యః’ ఇతి
సూక్తైవ్రాత్యచం షడాహుతీః, చతస్ర ఉపహోమాహుతీః, సాగ్ హే
తిభ్యఇత్యాదిభి రెవ, సదసన్మృతిమిత్యేతయైవ సదసన్మృతించ । అథవ్రాతి
ఉపస్థేయ దేవతా అభిసంధాయాగ్నిపురోగాశ్చతస్రోదేవతాఉపతిష్ఠతే
‘అగ్నేవ్రతపతే కాండఋషిభ్యః ప్రాజానశ్యం’ వ్రాతాచరిష్యామి తచ్చ

కాయం తన్నైరాధ్యతామ్ । వాయోవృతపతే, ఆదిత్యవృతపతేవ్రతానాం
వృతపతే కాండముషిభ్యః ప్రాజాపత్యం వృతంచరిష్యామి తచ్చ కేయం
తన్నైరాధ్యతామ్, ఇత్యేతైశ్చతుర్భిః యథాదైవతం । తతోజయాది, బ్రా
హ్మణతర్పణం చ । ఏవమేవ సమాపనే ప్రయోగః । (సంవత్సరే) సంవ
త్సరే పర్యవేతే । తతోపస్థానమంత్రేషులచారిషమశక మరాధీతివిశేషః

కవిల్ — సామ్యేకశత్రుశ్రవాపవస్య దృష్టత్వాల్ ప్రాజాపత్యాది
షష్ఠీచ్ఛంతి ॥

ఏవమేవాగ్నేయే వైశ్వదేవేచ । అగ్నేయే కాండముషయే సావహా,
అగ్నేనయేతి షడ్వచంచూక్తమ్, అగ్నేవృతపతే కాండముషిభ్యః ఆగ్నే
యం వృతం చరిష్యామిత్యాగ్నేయేవిశేషః । విశ్వేభ్యోదేవేభ్యః కాండ
ముషిభ్యః సావహా, 'ఆనోవిశ్వేఅస్క్రాగమంతు' ఇతి షడ్వచం సూ
క్తం । వైశ్వదేవవృతం చరిష్యామీతి వైశ్వదేవవృతే విశేషః ॥

సామస్య కాండోపాకరణసమాపనే శుక్రియకల్పాక్షే । అత్రాప్య
క్తం యత్తవచ్యతే పూర్వవదుపాకృత్యాగ్నేరుపసమాధానాద్యగ్ని ము
ఖాంతే, సామాయ కాండముషయేసావహా । సామోధేనుమితి షడ్వచం
సూక్తమ్ । ఉపహోమా నదసన్నతిం చ హుత్వా, ఏవం పూర్వవదు
పాకృత్య, మదంతీరుపస్పృశ్య ప్రథమేనానువాకేన శాంతిం కృత్వా చత
స్రబేదుంబరీస్సమిధో ఘృతాన్వక్తాభ్యాదధాతి 'వృధివీసమిల్' ఇ
త్యాదిభిః । అథ దైవతోపస్తానం 'అగ్నేవృతపతే కాండముషిభ్యః
సోమ్యంవృతం చరిష్యామి' ఇత్యాదిభిః । తతఃప్రశ్నతిశుక్రియమంత్ర
బ్రాహ్మణానువాకానాం ప్రథమపదాని 'యంజతే సవితా' ఇతివాధి
వ్యాహార్య వాచయిత్వా జయాది ప్రతిపద్యతే । పరిషేచనాంతం కృత్వా
మదంతీరుపస్పృశ్య, ఉత్తమేనానువాకేన శాంతిం కృత్వా తతస్సమ్మిల
నాది యథాసూత్రం । శోషీభూతే 'వయః సువణాః' ఇత్యాదిత్యా
న్వస్తానాంతే బ్రాహ్మణభోజనం । అథాస్య సావధ్యాన్వదిభిః శుక్రియక

ల్ప ఏవోక్తః । ఏవం సమాపనే విశేషస్తు ' ద్యౌస్సమిదాదిత్య వ్రత పతే ' ఇత్యాద్యాస్త్రాః సమిదాధానోపస్తాసమంత్రాః (నాతృప్రభృతివ్యాహరణం) ఉత్తమేనానువాకేన శాంతిం కృత్వాసురవ సరం దత్వా కేశశ్శశు వాపయిత్వా ద్వాహ్నాభోజనమ్ ॥

అథహుత్రమాక్రివ్యతేననుఉపాకరణసమాపనేచఋషిద్యుఃప్రజ్ఞాయతే ' ఇతి యః ప్రజాపత్యాదీనామస్యతమః శాంతానుక్రమణ్యాం శాం డఋషిత్వేనసమామూయతే స ఋషిః దేవతేతివ్యధామేవేదంసూత్రం ।

శాంతోపాకరణ పెవితా పురస్తాత్సదసస్పతే ।

జహుయాత్ కాండసమాప్తౌ చ శుతిరేమ సనాతనీ ॥

ఇతి శాంతానుక్రమణ్యాంకాండపిదేవతాత్వస్యసిద్ధత్వాత్ । నత్యమ్ అతపివ ప్రజాపత్యాదయశ్చత్వారిః ప్రధానహోమదేవతాః, సాంఘిక్యాదయస్సవియం(భు(ధూ)వర్యంతాశ్చత్వారి ఉపహోమదేవతాఃతేనేతేచత్వారిస్సర్వశాంతానామపాకరణసమాపనయోరనువతంతే ప్రధానానువతిత్వా దంగానామిత్వేనం సరంసూత్రమ్, సదేవతాత్వ విధిపరమ్ ॥

— సదసస్పతిద్వితీయః ॥౨॥ —

నను సదసస్పతిరధ్యాయోపాకరణసమాపనయోర్నువమః । శాంతోపాకరణ సమాపనయోష్వప్తః । ఏవమయమద్వితీయోపి కిమథం ద్వితీయ ఇత్యుచ్యతే ? । ద్వితీయస్య సిష్టకృతః స్థానైరయంసదసస్పతి భవేదిత్యేవమథం । ఇదమథమేవ చ పూర్వత్ర ' అగ్నిస్సిష్టకృద్ద్వితీయః (అప-గృ-౬-౨) ఇత్యుక్తమ్ । ఉపాకరణసమాపనయో రాజ్యహవిష్కయోః సిష్టకృదేవనాప్తి కథం తత్థానే సదసస్పతివిధిః ? ఇతి చేత్ అనెనైవ వచనేనాస్య ప్రసంగో విధీయతే, యథాఅగ్నిహోత్రే ద్వితీయస్యాఅహుతేశ్చాతపథేన ద్వాహ్నాణాం తేనాగ్నేరుత్తరాథాపూర్వాధేయస్తేహోమః । ఏతద్విస్తరణ సిష్టకృత్సావప్రాయశ్చిత్తంచ । ఆయంచహోమోలింగకరమాభ్యాం ' సదసస్పతిమద్భుతం ' ఇత్యేకయా హోతవ్య ఇ

తి సప్తత్వాత్ సూత్రకారస్యానాదరః ||

కెచిత్—ఉపాకరణే సమాపనై చ యః కాండఋషిః పృష్ఠాయతే త
స్య ద్వితీయస్సదనస్పతిః | కాండఋషేరుపరిష్టాదయం మంత్రస్సదనస్పతి
ర్వినియుజ్యతే, న తు వినాపౌ ఉద్దివ్యసేవితీ ఋద్వవయ(మివ(మేవ) వి
వాహమధ్యే పాఠస్తద్విధ్యయన విధ్యథః | ఇత్యేవం సదనస్పతిమంత్ర
స్య విషయజ్ఞాపనవ్యాజన ఏతయోః కమణాః పృయోగకల్పస్యాస్య
త్ర పృసిద్ధస్యాత్రాప్రసిద్ధత్వాత్ అవశ్యాశ్రయణీయస్య ఇహ శాస్త్రే
ఽభ్యంతరీభావాన్య సూత్రస్య పృయోజనం తతశ్చ క్రియాప్రవృత్తిరితి
తన్న, సూత్రస్థస్య సదనస్పతిశబ్దస్య ముఖ్యాథః దేవవతాపరత్వసంభ
వేపి మంత్రవ్రతీకం లక్షయిత్వా | తేన లక్ష్మిలైస మంత్రలక్షణాయా
లయక్తత్వాత్, ఉక్తవిధయాఽనయోరిహేవప్రయోగస్య పృసిద్ధత్వాత్, అ
స్యత్ర పృసిద్ధస్యాభ్యంతరీభావవైయథ్యాచ్చ ||

‘యస్యాగ్నా న క్రియతే న తద్భృక్తవ్యమ్’ (ఆప-ధ-౨-౧౫-౧౩)
ఇతి ధర్మశాస్త్రపదనాత్ శరీరస్థిత్యథఃమపి భోజనం ద్విజస్య వైశ్వ
దేవ శేషణైవభవితవ్యమ్ | ‘చతురాత్రమహాయమానోగ్నిరౌక్తిక
స్సంవద్యతే’ ఇతి వచనాదహుతేఽగ్నిహోత్రైసర్వకృత్వధోఽగ్నిరౌక్తి
కస్యాన్యత్ | తతశ్చ జ్వరాదిభిరుపద్రవే సత్యపి వైశ్వదేవాగ్నిహోత్రా
దేః తత్ప్రాయశ్చిత్త్యానాంవా హోమానామవశ్యకార్యత్వాదృత్విగంతరా
లాభే స్యాపి ద్వయోరపి స్త్ర్యనుపేతయోః యెనకనచిత్ప్రకారేణ
మంత్రాంగలోపేనాపి తత్ర ప్రసక్తిః | తథావైశ్వదేవస్య శ్రాద్ధాదిమ

అథ గృహమేధినో యదశనీయస్య హోమా బలయశ్చ’ (ఆప-ధ-౨
-౩-౧౨) ఇతి వచనాత్, సువ(ర్చ)ర్చికా యవక్షౌరాభ్యాం లవణైస చా
వరాషేన చ తోశధాన్యా పరనామ్నా మామేదినా తిలవ్యతిరిక్తేన
సంసృష్టస్యాపి భవతి హవిషోహోమేప్రసక్తిః |

తదభయ నిషేధాథఃమాహ—

—(స్త్రీ)యానుపెతేన ఊరలపావరాన్న

సంసృష్టస్య చహోమఃపరిచక్షుః॥౩॥—

(స్త్రీ)యానుపెతేనహోమహోమమాత్రశ్చ తస్మాత్తక్షణేష్టాః పరిచక్షుః వజ్రయంతియస్తాత్తస్మాదేవ తాభ్యాం న హోతవ్యమితి వా క్యశేషః । హోమమితి చ సామాన్యాభిధానైవ శ్రౌతహోమేషి స్త్ర్య నువనీతా శిష్టాః వజ్రయంతీతి జ్ఞాపనాల్ గాహ్యకథికారావవాదః । ఊరెత్వాది వ్యాఖ్యాతప్రాయమేవ । యత్తు ధర్మశాస్త్రే ‘న ఊర లవణహోమోవిద్యతే తథావరాన్న సంసృష్టస్యచ’ (ఆప-ధ-౨-౨౬-౧౪) ఇతి తల్ తే ‘ఉదీచీనముష్ణం భస్మాపోహ్య తస్మిన్ జహుయాత్’ (ఆప-ధ-౨-౧౫-౧౬) ఇతి విధానాధోనమాదః । యదపి తత్త్రైవ ‘న(స్త్రీ)జహుయాన్నానుపెతః’ (ఆప-ధ-౨-౧౫-౧౬) ఇతి తల్ ఊరాది యథోష్ణభస్మని మూయతే, తథా తస్మిన్నపి స్త్ర్యనువనీతాభ్యాం న హోతవ్యమితి నిషేధమ్ ॥

అన్య ప్రతిషేధస్యప్రతివ్యసవమాహ—

—యథోపదేశం కామ్యని బలయశ్చ ॥౪॥—

యాని కామ్యని యేనప్రకారేణోపదిష్టాని తాని తదైవ భవంతి, నై వ తత్ర ఊరాదివజ్రానం ‘యదన్యగృహేపణ్యంస్యాత్’ (ఆప-గృ-౩-౫) ఇత్యవదేశస్య గృహశబ్దేన విశేషితత్వాత్ । యది తత్ర ఊరాది వజ్రానమిష్టంస్యాత్త్రవాయదన్య పణ్యం స్యాదిత్యేతావదేవ బ్రూయాత్ । తథాబలయశ్చ యథోపదేశమేవ । నతు ఊరాదినిషేధః, ‘సతిసూ పసంపృష్టైవ కార్యాః’ (ఆప.ధ.౨-౩-౧౯) ఇతివారంభ సామర్థ్యాత్ । అన్యథా ‘గృహమెథిన్ యదశనీయస్య హోమా బలయశ్చ’ ఇతి వచనాదేవ ఊరాది వ్యతిరిక్తశాకమాంసాది సూపసంసృష్టానాన్నైవ కార్యాస్యన్యః । అత్రచ ‘యదశనీయస్య హోమా బలయశ్చ’ ఇతి హోమసాహచర్యాద్విషయసి యా ఊరాదినిషేధశబ్దాసా వాద్యతే॥

క

తాత్పర్యదర్శనసహితే.

కేచిత్ — యదాపదేశం కామ్యహోమా (కామ్యగ్ని) బలయశ్చైత్య
స్తాదేవజ్ఞానసాధ్యోమధమాణాం బలిషవపి పృసక్తిరితి । ఓషాం సర్ప
బలౌ సత్సనిర్వాపే సావ్యహారోదుర్వారః ॥

సర్వత్రస్వయంప్రజ్వలితైర్గృతై

రాధ్యాం సమిధావాదధ్యాత్ ॥x॥

సర్వత్ర సర్వాచార లక్షణేషా కర్మణు ।

అన్యే—సర్వదా అ(కర్మ)కర్తాదికారేషవీతి ॥

స్వయంప్రజ్వలితైర్గృతై ప్రియత్నమంతరేణాపాసనే ప్రజ్వలితై ఉ
త్తరాధ్యాం ఋగ్భ్యం 'ఉద్దిప్యస్స జాతవేదః' ఇత్యేతాధ్యాం సమి
ధావాదధ్యాత్ । పృత్యుచమైకేకాం సమిధమాదధ్యాత్, స్వతస్సాధన
భేదే క్రియాభేదాత్ । ఆదధాతి ప్రహరణీత్యాద్య జుహోతి చోదితేషు
న సావ్యహారో విహితః । ప్రస్తరప్రహరణే 'న సావ్యహారోతి'
(ఆప-శ్రా-3-౬-౭) ఇత్యేతత్, ఆదధాతీత్యాదిషవి ప్రతిషేధదశా
నాథామ్ ॥

అన్యేతు— 'న సావ్యహారోతి' ఇత్యేష ప్రతిషేధః అజుహోతిచో
దితేషుస్యాదధాతీత్యాదిషు సావ్యహారం జ్ఞాన

అపస్తా శ్రీః శ్రీమాగాదితివా ॥౬॥

ఉద్దిప్యసేవతి ఋగ్వ్యయేన అపస్తాత్యేతద్యజుర్వాయం వికల్ప్యతే

ఏతదహరిజానీయాద్యదహర్భార్యామావహతే ॥౭॥

యస్మిన్నహని గృహప్రవేశనాది స్థాలీపాకాంతం కర్మకరోతి తదే
తదహరవధితేన విజానీయాత్ తత ఆరభ్యతిరాత్రీ ముఖయోరధశ్చయ్యే
త్యాదికర్తుమ్ ॥

కచిత్ — యస్మిన్నక్షత్రే వివాహోభూత్తస్య న విస్తరేత్ । ధర్మ
శాస్త్రే 'హోవభూతేస్థాలీపాకః' (ఆప,ధ,౨,౧,౧౦) ఇత్యుపదిష్టకర్మ
ప్రక్రియంవత్సరం కర్తుమ్ । తస్య చేహోవదిష్టస్య తత్రావదేశః కథం వి

వాహంగర్యం శమ్యశ్చ మాఘావక్, సర్వచరణాకాతాచ కిశ్చ స్యాది
తి । ప్రకృతత్వాదేవ చ స్థాలీపాకాదాచర్య త్త్రిరాత్రముభయోర్భక్త్యయో
త్యాది భవిష్యతీతి । తన్ను; యథోక్తకమాంతరే విధేయే చైత్రత్వా
త్ 'పార్వతేన' (అప-గృ-౨-౨-౩) ఇత్యుత్యు ।

————— త్త్రిరాత్రముభయోర్భక్త్యయో బ్రహ్మ

చర్యం త్తూరలవణవజ్రానంచ । —————

ఉభయోదకంపత్యోః స్థాలీపాకాదాచర్య త్త్రిరాత్రముభయోర్భక్త్యయో
త్, సతుభిర్యదా । నాపి పృథక్త్యయో, ఉభయో యో గృహణాత్ ।
తథాష్టాంగమైధునవజ్రానలక్షణం బ్రహ్మచర్యంస్యాత్ । మైధునస్యాష్టా
ంగత్వమపి బృహస్పతినోక్తమ్ ॥—

‘స్తూరాంకీతానంకేళిః పెక్షణం గుహ్యధా పణమ్ ।

సంకలోపధ్యవసాయస్థ క్రియానిష్ఠత్త్రిరేవచ ।

ఏతన్మైధునమష్టాంగం ప్రవచంతి మనీషిన్ః ’ ॥

ఇతి । ఏతచ్ఛ స్థాలీపాకాత్ప్రగవ్యధ్యని, ‘శేషంసమావేశవే జపే
త్’ (అప-గృ-౨-౧౦) ఇత్యుత్తరత్రక్రమవిధానాత్ । అత ఏవాత్రసూ
త్రే శయ్యోక్త్యాద్ధుర్వారమపి మైధున మతిప్రయత్నైన వజ్రానీయమిశ్య
న మథాస్తన్నిషేధః । తదైవ త్తూరలవణవజ్రానంచ స్యాత్ । చకారా
న్మధుమాంస దంతధావనాంజనాభ్యంజనానులేపసప్రధానాం వజ్రా
నమపి । యద్యా బ్రహ్మచర్యపదేనైవ మధ్యాదిసప్తకమపి నిషిద్ధమ్ । చ
కారస్తాక్తసముచ్చయార్థావవ । సర్వత్ర త్త్రిరాత్రమిశ్యేవ ॥

————— తయోశ్శయ్యమంతరణ దండ్రో గర్భలప్తౌ

వాససానూలైః వా పరివీత స్తీనతి ॥౯॥ —————

తయోః ప్రతస్థయోదకంపత్యోర్యవత్త్రిరాత్రమభిన్నా శయ్యా
తామెవాంతరణ తస్యా ఏవమధ్యేనచ త్త్రిరాత్రామాభ్యం నానాశ
య్యామేకశ(య్యామ)య్యాండాస్తరణాః; రయోరితి ప్రకృతపరా

మర్ఖాల్ | దండోగంధలిప్తః చందనానులిప్తః | గంధస్య ప్రదర్శనాథః
తావత్ పుష్పైరవ్యలంకృతః | వాససా నూత్రైణవాపరిపీతస్తిప్తతి స్థాప
యితవ్యః | అస్తింశ్చ దండే గర్భర్యోవిశ్వావసుర్భావయితవ్యః, ‘ఉదీ
ష్వాతోవిశ్వావసో’ ఇతి మంత్రలింగాత్ | అతపీవాయం దండోనై
యగ్రోథ బాదుంబర ఆశ్వత్థః స్థాత్మోవా, ‘ఏతేనై గర్భరాష్ట్రస్సరసాం
గృహః’ (త్రై-సం-౩-౪-౨) ఇత్యథావాదాత్ ||

తం చతుర్థ్యావరరాత్రీ ఉత్తరాభ్యాముత్థాప్యప్ర
త్యైశ్వ నిధాయాగ్నే రుపసమాధానాద్యాజ్య భాగాంతే
ఽనావరద్ధాయాముత్తరా ఆహుతీఽఽఽఽఽ జయాది ప్ర
తిపద్యతే పరిషేచనాంతం కృత్యావరేణాగ్నిం ప్రాచీము
పవేశ్య తస్యా శ్చిరస్యాజ్యశేషాద్యావృత్తిభిరోంకార
చతుర్థ్యాభిరాసయోత్తరాభ్యాం యథాలింగం మిథస్స
మీక్ష్యోత్తరయాఽఽజ్యశేషేణ హృదయదేశసంస్పృజ్య
త్తరాస్తిస్యాజపిత్యా శేషగ్ సమావేశనే జపేత్ || ౧౦ ||

చతుర్థ్యావరరాత్రీ ఇతి వివృత్యాథాపాతః | చతుర్థ్యావరరాత్రీః
చతుర్థాస్యాహో రాత్రీస్యావరరాత్రీ రాత్రీఃవరత్ర తృతీయభాగేతందం
డముత్తరాభ్యాం ‘ఉదీష్వాతో’ ఇత్యేతాభ్యాం ఉత్థాప్యద్భిః ప్రత్య
యై శయనాదన్యత్ర నిధాయాగ్నే రుపసమాధానాది తంత్రం ప్రతిపద్యతే |
ఆజ్యభాగాంతేకృతే వధ్యామనావరద్ధాయాం ఉత్తరాః ‘అగ్నేప్రాయ
శ్చిత్త’ ఇత్యాద్యాస్సప్రాహుతీజాహోతి | తత్ర ద్వితీయతృతీయయోరపి
‘త్వం దేవానాం’ ఇత్యాద్యనుషంగః | తతోఽనావరమ్భవజం జయా
దా ప్రణీతామోచనాంతే కృతే అపరేణాగ్నిం వధూం ప్రాచీం ప్రాజ్ఞుభ
ముపవేశ్య హుతశేషాద్యావృత్తిమాదాయతస్యాశ్చిరస్యాజ్యహృతిభిరోజ్ఞా
శ్చచతుర్థ్యాభిన్నాన్విహాకారాంతాభిస్సంప్రేషయంతే సకృదానయతి ||

కెచిత్ — ప్రతిమంత్రమితి ||

అథోత్తరాధ్యాయం ' అపశ్యం తావదనసా ' ఇత్యేతాధ్యాయం యథాని
గం పూర్వాయా వధూరు తరయా వరకి, మిథకి అన్యోన్యగవత్సమీ
క్ష్య ఉత్తరయా ' సమంజంతు ' ఇత్యేతయా ౨౨ జ్యశేషణహృదయదేశా
యగవదంగుష్ఠవిస్త్రాసి (కా)సీధ్యాయం సమనక్తి, ' సమాపోహృదయాని
నా ' ఇతి ద్వివచనలింగాత్ । అథ ఉత్తరాస్త్రస్యః ' ప్రజాపతేతస్వం
మే ' ఇత్యాద్యాజపితావ్ శేషమనువాకశేషం ' ఆరోహణంకుమ ' ఇత్యా
దికం సమావేశనే సమావేశనకాలే జపేత్ । సమావేశనంచ వధా స్వ
హమైథునాథం శయనమ్, ' ఋతుసమావేశనే ' (ఆప-గృ-౮-౧౩)
ఇత్యుత్తులింగాత్ । ఏతచ్చ రాగస్యాప్రసమావేశనాశ్చితం వివాహ క
మాంధం క్రమజపయోర్విధానమ్, యథాభోజనపర్యాయ ప్రకాశితం
వయోదివిధానమ్ ॥

కెదిల్ — అసత్యసి రాగ కమాంధం మ స్తికక్రమే సమావేశనం
నియత మేవేతి ॥

సమావేశనాంతరేషు తు అకమాంధత్యాదేవ నాయం జపః । బో
ధాయనేన తు వికల్పాభిహితః ' సవాణ్యుపగమనాని మంత్రసంతతి
బోధాయనోయచ్చాదాయచ్చతావతి శాలికి ' ఇతి అస్తిన్నైవ క్ర
మేయది దైవాదృతుగమనమపి కతేశ్యం స్యాత్తదాపూర్వం ' ఆరోహణ
కుమ ' ఇత్యాదిజపః । తతా ' విష్ణుస్యనిం ' ఇత్యాదిభిరభిమంత్రణం

— అన్యో వైనామభిమంత్రయేత ॥౧౧॥ —

వ్యక్తాధం । ఇదంచ ' అహంగభవదధామ్ ' ఇత్యాది । ధింగవి
రొధేషి శుశేబలీయస్తావ్ ॥

— యదా మలవద్వాసాః స్యాదతైనాం బ్రా

హ్మణవ్రతిషిద్ధాని కమాణి సగ్గశాస్త్రీయాం

మలవద్వాససమిల్యేతాని ॥౧౨॥ —

మలవద్వాసాః కాలనిగ్రాతేన కొణితేన మలినం వాసోజనసం య

స్వాస్స రజస్విత్యర్థః । రూఢశబ్దత్వాద్యదృచ్ఛయా నిమలవాసా
అపియదేయం రజస్వలస్వాత్ తదాపతిరేవైనాం బ్రాహ్మణప్రతిషేధా
ని కర్మాణి సంశాస్తి లోకకభాషయా శిక్షయతి । కాని తాని బ్రాహ్మణ
వ్రతిషిద్ధానీత్యతాహ—యాం మలవద్వాససమిత్యేతాని । ‘యాం మ
లవద్వాససగ్ సంభవంతి’ (త్రై.సం-౨-౫-౧) ఇత్యేతద్బ్రాహ్మణచో
దితాని తాన్యేతాన్యపి సవాణీత్యర్థః । అథ తాని సుగ్రహార్థం కృ
మేణోఽప్యంతే । న స్నానాత్పూర్వం మైథునం । తదేవ న స్నానాయా
ధ్వేమప్యరణ్యే । తదేవ న స్నాతయాఽపి పరాఙ్ముఖ్యా అనిచ్ఛన్త్యా
వా । అపూణ్ణాత్ప్రీత్యా తే న స్నానం । న త్రైలాభ్యంజనం । న క(ఁటకా)
రమ్భాజ్ఞతా) దినాశిరసి రభినం । న చక్షుషోరంజనమ్ । న దంతధా
వనమ్ । న నఖనికృంతనమ్ । న కాపాసాదినా తంతుకరణమ్ । న రజ్జు
క్రీయా । ఇత్యేతాన్యేకాదశ । అథాశనపాత్ర్యమంజలిరఖర్వీవా । ఖర్వీ
అల్పః ఖండోవా దగ్ధోపివా । తతోన్యోఽఖర్వీః । అత్రచామీ మైథు
నాదినిషేధా అమైథునాది సంకల్ప విధయోపేతి భాష్యే న వివిక్తమ్ ।
స్వాయతస్త ‘తిస్సోరాత్రీన్రతంచరేత్’ (త్రై.సం-౨-౫-౧) ఇతి వచ
నాత్ ‘నైత్యేతాద్యంతమస్తం యంతమాదిత్యమ్’ ఇత్యాదిప్రాజాపత్య
విధివత్సంకల్పవిధయ ఏవ ॥

•రజస్వః పౌదుర్భావాత్ స్నాతామృతసమా

వేశన ఉత్తరాభిరభిమంత్రయతే ॥ ౧౩ ॥

•ఇత్యావస్తమ్పీయే గృహ్యప్రశ్నై అష్టమఃఖండః

రజస్వః కొణితగ్న్య । పౌదుర్భావాత్ కాలేనికమాత్కారణాత్ న
మలిన్యాదేః । స్నాతాం పూణ్ణాత్ప్రీత్యా తే న స్నాతాం భార్యాం । ఋ
తుసమావేశనే ఋతుకాలీన సమావేశనకాలే । ఋతుశ్చ(స్త్రి)ణాం ర
జోనికమానూదారభ్య యోడశదివసాః ॥

‘ ఋతుస్సాన్వభావకః స్త్రీనితాం రాత్రయష్టోడశస్తృతాః ’

ఇతి (మ, స్తృ. ౩-౪౬) మను వచనాత్ । ఉత్తరాధిః ‘ ఋత్యోనిక
ల్పయతు ’ ఇత్యాదిభిస్త్రయోదశభిరభిమంత్రయతే । అత్ర రజస్ః పా
దుర్భావాత్ స్నాతామితివచనాచ్ఛత్రుభేః హసిప్రాయత్యాథా మన
యాస్నాతవ్యమేవ ॥

ఇతి శ్రీసుదర్శనాచార్యవిరచితే గృహ్యతాత్పర్యదర్శనే అష్టమశ్శ్లోకః ॥

❖ అథ నవమశ్శ్లోకః ❖

❖ చతుర్థిప్రభృత్యాపాదశీముత్తరాముత్తరాంయుక్తాం

ప్రజానిశ్చైయసమృతుగమన ఇత్యవదిశంతి ॥౧॥ ❖

చతుర్థిప్రభృతీతి దీర్ఘేణాథాపారః । చతుర్థిం రాత్రిమారభ్యా
పాదశీం; ఆజ్ఞే అభివిధాద్వితియావ పంచమ్యథే ఆపాదశ్యా ఇతియా
వత్ । ఉత్తరాముత్తరాం యుక్తాం రాత్రిప్రతిముతుగమనే ఋతౌ
మైథునే కృతే ప్రజానిశ్చైయసం ప్రజాపుత్రాః తేషాం నిశ్చైయసం
అయరాదీస్పితగుణసంపత్తిభావతీత్యవదిశంతి మన్వాదయః । ఏతదు
క్తం భవతి - త్రయోదశసరాత్రిమముతుగమనే శుక్లాధిశ్చైవతి పుత్రా
జాయంతే । ఉత్తరోత్తరాసు చ యుక్తాసు యథాక్రమం తరతమభావేన
తే సద్గుణాధికాభవంతి ॥

సంస్కారకాండే కర్మాంతరవ్యాఖ్యానమసంగతమపి మంత్రా
మౌనకృమైశ్చైవ కార్యమిత్యుత్తర సూత్రజాతం యావత్పటలాంతరమృ
తభ్యతే ॥—

❖ అథాప్రాధ్వస్య పరిక్షచే పరిశాసనే చాప

ఉపస్పృశ్యోత్తరే యథావింగం జపేత్ ॥

అథాః ప్రయోజనం, ధర్మా(ధం)ధాతమకారకాణి । అథాః
ముద్దిశ్య యః ప్రసిద్ధమధ్వానం ప్రస్థితస్సోధాప్రాధ్వః సతు స్నానబిష్ట

మజ్జాదక యుగ్యమాసాదికముద్ధిశ్య సమీపదేశం ప్రతినిగతః ।
 పరిక్షపే క్షవథా పరికాసనే కాసేచ దుర్నిమిత్తై జాతేఽప ఉపస్పృశ్య
 ఉపస్పృశనమాచమనం స్పృశనమాత్మం వా యథాతుష్టి కృత్వాత్తరే
 ‘ అనుహతు పరిహవం ’ ఇత్యేతే యథాలింగం పరిక్షవేపూర్వాం పరి
 కాసనే చోత్తరాం జపేత్ । జపత్వాచ్ఛానయోశ్చాచుశ్చస్పృశ్యమేవ । అ
 త్ర చ యథాలింగమిత్త్యనైతజ్ఞా పయతి—పూర్వయా వణవ్యత్యయేన
 పరిక్షవ ఏవప్రకాశ్యః, ఉత్తరయా త్వధ్యాహృతం పరికాసనమేవ । య
 థాచైతే ఋచా క్షవధుకాసావేవ తాత్పర్యేణ ప్రకాశయతః, తథావ్యా
 ఖ్యాతే భాష్యకారేణ॥

కెచిత్—యథాలింగమితి స కేవలం పరిక్షవే పరికాసనే చానయో
 జనః, అన్యేషు చ మంత్రలింగవ్రతీతేష్వనుహవాదిషు దుర్నిమి
 తైష్వపీతి ॥

—ఏవము త్తరైర్యథాలింగం చిత్రియం వనస్ప

తిం శకృదీతిం సిగ్వాతం శకునిమితి ॥౩॥

ఏవమిత్త్యనైవ అథాప్రాధ్వోపఉపస్పృశ్యేత్యాకృష్యతే । ఇహోత్త
 రైరితి కరణవిభక్తిదశానా ద్వనస్పృశ్యాదీని యథాలింగమభిమంత్రయతే
 నతు పూర్వవజ్జపేత్ । చిత్రియం లోకప్రసిద్ధమ్, చయనమూలంవా । వన
 స్పతిం పుష్పైర్విహితా ఫలవంతం । అన్య ప్రదశానాధాత్వాత్ వృక్ష మ
 ప్యేవంవిధం ‘ ఆరాత్తై అగ్నిః ’ ఇత్యేతయాభిమంత్రయతే । ‘ నమ
 శ్శకృత్సదే ’ ఇతి శకృదీతిం శకృత్సంతతిం । ‘ సిగసినసి ’ ఇతి సిగ్వాతం
 సిహోవస్త్రస్య వాతస్సిగ్వాతః । స చాన్యకృతః స్వదేహసంస్పృష్టశ్చేద
 మంగళః । ‘ ఉద్ధౌతేవ శకునే ’ ఇత్యేతయా శకునిమహోభనవాచం ‘ ప్ర
 తినస్సుమనా భవ ’ ఇతి మంత్రలింగాత్ ॥

కెచిత్ — శుభవాచం, అశుభదశానై తు పూర్వనూ త్రైణ్యైః
 జప ఇతి ॥

ఉభయోహ్యోదయసంసగ్ధేఃపుస్త్రీరాత్రావంబ్ర
 చ్చాచగ్యం చరిత్వా స్థాలీపాకం శ్రవయిత్వాగ్నేరు
 వసమాధానావ్యాజ్యభాగాంతేనావోద్ధాయాంస్థా
 లీపాకాదుత్రరా అహుతీహుతాన్ జయాది ప్రతివ
 ద్యతే పరిషేచనాంతం కృత్వా తేన సర్విష్టతా య
 గ్నా ద్యవీవరా బ్రాహ్మణా భోజయిత్వా సి
 ద్ధింవాచయాత ॥౩॥

‘ఉభయోజాయావత్యః’ ‘త్రిరాత్రముభయోరభశ్యయ్య’ ఇత్యధి
 కాఠాత్, ఇహ అన్వారబ్ధాయామితి స్త్రీలింగనిర్దేశాచ్చ । హృదయ
 సంసగ్ధం మనసోస్సమ్మిలిమిష్యుః వధ్వా హితైషీ పితృభ్రాత్రాది
 రహసోపి త్రిరాత్రాదమానం యావత్తనస్తాషం బ్రహ్మచర్యం చరిత్వా
 తస్యోపాసన ఏవ స్థాలీపాకశ్రవణాద్యగ్నిముఖాంతం కృత్వా తస్య
 మన్వారబ్ధాయాం స్థాలీపాకాదవదాయ ‘ప్రాతరగ్నిం’ ఇత్యాదిభిస్స
 త్తభిమంతైః ప్రత్యేచం ప్రధానాహుతీహుతాన్ జయాది ప్రతివ
 ద్యతే । తదనంతరం సేష్టకృదాది తంత్రశేషం పార్వణవత్సమాప్య, తే
 న హుతశేషేణ సర్విష్టతా యగ్నా ద్యవీవరా దాన్వవరాసంఖ్యా
 తో యేషాం తా బ్రాహ్మణా యథాలాభం భోజయిత్వా తైరేవ భు
 క్తవత్సః కర్మఫలసిద్ధిర స్త్వితి సిద్ధిం వాచయాత । తేన సర్విష్టతైతి చ
 పాగ్వణసిద్ధానువాదో యగ్నానితి విధాతుమ్ ॥

శ్వస్తిష్యేణేతి త్రిస్సప్తైర్భవైః పారాంపరికిరతి య
 ది వాద్యసివరుణాత్వానిష్క్రిణామి యదిసామ్య
 సి సోమార్వా నిష్క్రిణామితి ॥౪॥

పారోత్థాపనాది భర్తృహరిగ్రహణాంతం కర్మ శ్లోభూతే వర
 ద్యుష్టియో భవతీతి కృత్వా పూర్వేద్యుః శ్వస్తిష్యః పునర్భూ ఇత్య
 భావః । తస్మై నక్షత్రే పిత్రాదినా సిద్ధివాచనాంతే కర్మణిక్పత్యే, ఆ

నంతరం వధూర్యత్ర భూమాపారా(స్తి)తత్ర గత్వా తాం పారాం తిస్స
ప్తైః ఏకవింశత్యై యజ్జైః 'యది వాచ్యసి' ఇత్యేతాభ్యాం మంత్రా
భ్యాం పరికిరతి పరితాపవతి । తిస్సప్తైరితి ఛాందసంయాపమ్ ॥

శోభూత ఉత్తరయోత్థాప్యోత్తరాభిస్తిస్సభిరభిమం
త్యోత్తరయా ప్రతిధ్వన్నాం హస్తయోరాబధ్యశ
య్యాకాలే బాహుభ్యాం భర్తారం పరిగృహ్ణీయాదు
పథానలింగయా ॥ ౬ ॥

పరేమ్యర్షధూరేవ తాంపారాం 'ఇమాంఖనామి' ఇత్యేతయాఖని
త్రైణోత్థాయ 'ఉత్తానవణే' ఇత్యాదిభిస్తిస్సభిరభిమంత్ర్య త
స్యాః మూలంద్విధా చిత్యా ఉపాయేన భతురదృశ్యం కృత్వా 'అహ
మస్మి సహమానా' ఇత్యేతయాభ్యస్తయా స్వహస్తయోరాబధ్య రా
త్యో శయ్యాకాలే 'ఉపతేధామ్' ఇత్యుపధాన లింగయాబాహుభ్యాం
భర్తారంపరిగృహ్ణీయాత్ । ఉపధానలింగయేతి జ్ఞాపనంచ కర్మాంగమ్ ॥

కెచిత్—ఆబద్ధసారా మూలయోహాస్తయోరుపధానమేకోఽన్య
శ్చాపిధానం యథాస్యాత్తథా పరిగృహ్ణీయాదితి ॥

—సశోభవతి ॥౭॥—

ఇదం స్పష్టమ్ । వశ్య ఇతి పుల్లింగనిదేశాత్ వధూరిహయజమానా
అస్యా అధికారాంతర సంయోగమాహ—

—సపత్నిబాధనంచ ॥౮॥—

సపత్నిబాధ్యతే యేన తత్సపత్నిబాధనమ్ । ఏతత్కర్మసపత్నిబాధన
మపి భవతి । అధికారాంతరంచ యుక్తమ్; య ఏకయా సంస్పృష్టహృద
యోప్యన్యాంతత్సపత్నింభార్యాం తదధీనధర్మాణావపి లోభాన్నబా
ధ్యతే సోపి కథం న నామతదధీనధర్మా(న్య(న్య)పెక్షయాపితాం బాధే
తేవేత్సేవ మధత్యావదన్య కర్మాణః ॥

—ఆత్మాన్యదస్మి సపత్నిబాధనమాహ—

అపస్తమ్భగృహ్యే తృతీయఃపటః

౯౯

ఏతేనైవ కామేనోత్తరేణానువాకేన

సదాదిత్యముపేష్టతే || ౯౯ ||

ఏతస్మిన్నైవ కామేవఘాః 'ఉదసాసూర్యోగాత్' ఇత్యనువాకేన ప్రాగ్భాజనాదహరహరాదిత్య ముపతీస్తతే | సదేతివచనం చ సిద్ధేపి స పత్నిబాధనే, యావదవిధవా తావన్నిత్యమిదముఽస్థాన మిల్యేనమగ్ధమ్ ||

కెచిత్ — ఇదముపస్థానం సూర్యావధికారశేషోవా, సపత్నిబాధనకామే కమాంతరం వెతి ||

యత్తగృహీతామన్యాం వా బిహ్వాచర్యయుక్తఃపు

ష్కరసంవత్సరములైరుత్తరేర్యథాలింగ మంగా

ని సంమృశ్య ప్రతిక్షీణం నిరస్యేత్ || ౧౦ ||

రాజయత్తనా గృహీతాం, అన్యాం వా రాజయత్తనోన్యైః కుష్ఠాది భిగృహీతాం వా వఘాః తద్దిల్యేషే ఉక్తలక్షణబిహ్వాచర్యయుక్తఃపుష్కరస్య పక్షస్య సంవత్సరకాభిదక్షైర్యథాలైశ్చ 'అక్షిభ్యాంతే' ఇత్యాద్యుక్తాపైష్టశ్శిమంత్రైః యథాలింగం మంత్రలింగప్రతిపన్నాని భాషే వ్యాఖ్యాతాన్యక్షాన్దీన్యాగాని సంమృశ్య ప్రతిమంత్రం తాని ప్రతిక్షీణం నిరస్యేత్ | ఏతేన బ్రాహ్మణ్యేనాగదా స్యాదితి తాత్పర్యమ్ ||

కెచిత్ — యత్తగృహీతాంభార్యాంశాన్యాం వా మాత్రాదిపుష్కరస్య సంవత్సరైః పరిమండలాకారైః మూలైరితి ||

వఘావాస ఉత్తరాభిరతద్విదేదచ్యుత్ || ౧౦ ||

ఇత్యాపస్తమ్బయే గృహ్యప్రశ్నై నవమఃఖండః

✽సమాప్తస్తృతీయఃపటః✽

యస్యావధావ్యిదం భేషజ్యంక్రియతేతస్యావాసః | ఏతద్విదేదచ్యుత్ మేదా నమంత్రాధాంయోవైత్తి తస్మైవరాదేహి ఇశ్యాదిభిశ్చ తస్మాభిర్విద్యాత్

కెచిత్ — వివాహకాలే వధావ్యి యవాచ్ఛాదితం వాసస్తద్విముః

చ్యాసంసృశన్నేవ పంచమ్యం 'పరాదేహి' ఇత్యాదిభిశ్చరితవ్ర
తాయ ఏతద్విదే సూర్యావిదే, య ఏతాన్తస్మాన్ సార్థాన్ వేద త
స్సేదద్యాత్ । అసంస్పృశశ్చ 'కూరమేతత్కటుకమేతత్' ఇతి
లింగాత్ । అన్యచ సమావేశనానంతర ముపదెష్టవ్యస్య ఇహోపదేశో
హృదయసాసగార్థా కర్మణి, శమ్యజ్ఞాపనార్థమితి । నేదం య
క్రమ్ । సన్నిహితకర్మపరిత్యాగేన వాసాదాసన్య ఆతివ్యవహిత వివా
హార్థా జ్ఞానానుదయాత్, అ స్తదీయానామచారాభావాచ్చ ॥

ఇత్తరసుదశనార్యేణసాహజేక(వ్యపా)ప్లవా)శ్రయాత్ ।

కృచ్ఛ్యాత్త్రివృత్తిగూఢార్థా స్తృతీయపటలబోధధిః ॥౧॥

అత్రానుక్తందురుక్తంవామతేర్తాన్త్యాచ్యుతస్య(చ)వా ।

సన్తాగవ్యవ(ఇంచేతత్)ణతేష్విన)తత్ క్షమధ్యసంవిపశ్చితః॥౨॥

ఇతి శిశుదశ్యనాచార్యకృతే గృహ్యతాత్పర్యదర్శనే నవమఖండః

✽ తృతీయపటలస్సమాప్తః ✽

అథ తురీయఃపటలః

✽ అథ దశమఖండః ✽

అథ ముత్రామ్నానకృమప్రాప్తముపనయనవ్యాఖ్యానంప్రతిపాద్యతే ।

ఉపనయనం వ్యాఖ్యాన్యమః॥౧॥

ఉపనయనమితి కర్మనామధేయం । కుమారస్యాచార్యనమిపనయన
మన్యో కర్మణి, పంచజాదివత్ । వివిస్తరాధణి । అజ్ బలవదర్థః
చక్షిజోత్ర వ్యక్తవాగధాన్య ఖ్యాఖ్యాదేశాల్ వ్యాఖ్యాన్యమ ఇతి
రూపమ్ । తథాచాయమధణి— ఉపనయనాఖ్యం కర్మవైకల్పిక క
టాపక్రాప్తి విస్తృతం బలవత్ప్రమాణోపపన్నం అసాధారణైశ్చజ్ఞేర్వ
జ్ఞామ ఇతి । ఇయం చ ప్రతిజ్ఞా శ్రితృజనమనూపధారణార్థా ॥

మః—దైవాదెర్విఘ్నాల్ పూర్వైర్విఘ్నైకాదిభిరసంస్కృతస్యా

పుష్పనయనం భవత్యేవ । నతూపనయనాసంస్కృతస్య ఉత్తరాణి శ్చైతస్తారాసీన్యేవ ముపనయనప్రాధాన్య జ్ఞాపనార్థాప్రతిజ్ఞా । కించ, గృహ్యోపదిష్టకర్మసు గృహస్తస్యేవాధికారో న బ్రహ్మచారిణ ఇన్యేషం రూపం విశేషం జ్ఞాపయితుమప్రతిజ్ఞం వివాహముపదిశ్య ఉపనయనకల్పోపదేశః సప్రతిజ్ఞః క్రియతే । అస్యచ కల్పస్య ధర్మశాస్త్రే 'ఉపనయనం విద్యాధకస్య' (ఆప-ధ-౧-౧-౨) ఇత్యత్రానువదేశః సర్వచరణార్థతాం నివర్తయితుమితి ॥

—గర్భాష్టమేషు ద్వాహ్మణముపనయిత ॥౨॥—

గర్భాష్టమేషు వషేష్యేతిశేషః । 'గర్భాదిస్సంఖ్యా సమాణామ్' ఇతి శాతమవచనాత్ । గర్భశబ్దేన యస్మిన్వషేగర్భో వర్ధతే, తల్లక్ష్యతే । తదష్టమం యేషాం జన్మాదీనాం సప్తానాంతాని గర్భాష్టమాని వషేషణి । తేషు ద్వాహ్మణముపనయిత । ఏవం యద్యపి జన్మాదినైస్సప్తపుష్పనయనం ప్రాప్తం; తథాపి జన్మాదీషు త్రిమహాభాంతైః గర్భసంసారైరవరుద్ధతాన్వసక్రియతే । చతుర్థేపి నైవ బహురస్య వృతాసామర్థ్యాత్ । అతాత్మాపాదేయగతా బహుత్వసంఖ్యా కపింజలస్యాదేన గర్భాదారభ్య వృత్తసప్తమాష్టమేషు త్రిష్యేవావతిష్ఠతే సామర్థ్యాత్ ప్రయోగభేదేన । ననూత్రరత్ర రాజన్యం వైశ్యమితి విశేషాపాదానాదేవగర్భాష్టమవిధిద్వాహ్మణస్యేవేత్యధఃసిద్ధత్వాల్ ద్వాహ్మణమితి న వక్తవ్యమ్ । తథోపనయనం వ్యాఖ్యాస్యమితి ప్రకృతత్వాదుపనయితేత్యపి । మైత్రమ్ । ఉపనయనమ్ శ్రాతమితి జ్ఞాపయితుం । 'అష్టవషం ద్వాహ్మణముపనయిత' ఇత్యేతచ్ఛ్చుత్తనుకారిత్యాత్ ॥

కెబిల్—గర్భాష్టమ ఏవ వషేష న తు వృత్తసప్తమణాః; తయోగేగర్భాష్టమేత్యా భావాదితి । తన్న బహువచనానర్థత్యాత్ ॥

గర్భేకాదశేషురాజన్యంగర్భదావదశేషువైశ్యమ్ ॥౩॥—

ఉభయత్రాపి కపింజలస్యాదేన బహువచనస్య త్రిత్వవేషార్థః ॥

— వసంతోగ్రీష్మ శ్శరదిత్యుత్పన్నాన్ పూర్వైశ్చ || ౪ ||

ఋతవో వసంతాదయస్త్రయోద్భావ్యానాదివర్ణకృమేణోపనయసస్య
కాలాభవంతి । అయంచతుర్విధిసామాన్యవిధిప్రాప్తాదగయసస్య యథా
హం నియమావవాదాధః । పూర్వవత్కాదిస్తు భవత్యేవ । ధర్మశా
స్త్రేతు ' వసంతేభిర్హం ' (ఆప-ధ-౧-౧-౧౯) ఇత్యాదిః ' శిశిరే చ
వానర్వా ' ఇతి భరద్వాజగృహ్యోక్తశిశిరపృతిమేధాధః । గర్భాష్ట
మేషు బ్రాహ్మణమ్ ' ఇత్యాదిస్తు ' అథకామ్యని ' (ఆప.ధ.౧-౧-౨౦)
ఇత్యాది విధాతుమనువాదః ॥

— బ్రాహ్మణాన్భజయిత్వా— శిషో వాచయిత్వాకమా

రం భోజయిత్వాచవాకస్య పృథమేన యజమావస్సం

న్యజ్ఞాష్టాశ్చితాసానీయో త్తరయాశిరక్షన్తి ॥౫॥

బ్రాహ్మణాన్భజయిత్వేత్యనేన యచ్ఛ్రాద్ధం ధర్మశాస్త్రే ' శుచీ
మాతృవతస్సప్తకృత్యేషు భోజయేత్ ' ఇతివిహితం యదెవనాచీశ్రాద్ధమభ్యు
దయశ్రాద్ధమితి పృథక్తతదేవోచ్యతే తచ్చ స్త్రుత్యంతరప్రసిద్ధవిధినాకర్త
వ్యమ్ । తస్యత్విహపునఃపాతః పాపకృమేణానుస్థానాధః । అన్యథావ
దాథానాంబద్ధకృమత్వాన్వివాహాదిష్టివాంత ఏవ స్యాత్ । ఆశీర్వాచ
నేపిధర్మశాస్త్రవిహితేయమేవవ్యాయః । ఆశీర్వాచనవిధిశ్చ భాష్యాక్తః ॥

కెచిత్— పూర్వేద్యుర్నాచీశ్రాద్ధమ్, ఆచారాత్, స్త్రుత్యంతరా
చ్చ । కౌష్ఠీమాలే చ బ్రాహ్మణానాం భోజనం, భుక్తవద్భిరెవాశిషాంవా
చనాధః । నర్వకమణాం చాంతే ' శుచీ స్తంత్ర వతస్సర్వకృత్యేషు
భోజయేత్ ' ఇతి వచనాదితి ॥

అత్రచ కుమారస్య స్వభోజనాత్పూర్వ ' యజ్ఞోపవీతం వరమంపవి
త్యమ్ ' ఇత్యాదిమూలైశ్చ యజ్ఞోపవీతధారణం । ' భోజనఆచమనేనాన్వి
త్యాచమేన యజ్ఞోపవీతీస్యాత్ ' ఇతి ధర్మశాస్త్రవచనాత్ ॥

— కేచిత్— కుమిదాథానాత్పూర్వేవేతి ॥

అపస్తమ్బగృహ్యోత్తరీయఃపటలః.

౧౦౩

‘కుమారభోజనంచవినాక్షారలనాదిభిః’ అధ్యంతయోశ్చ ద్విరాచమనం
‘కెచిత్’—ఏవమంతంమాతాపితరౌఽదుతః, అతడోఽధ్వమచార్యఇతి
అనువాకస్య ప్రథమేనయజమా ‘ఉష్ణేనవాయో’ ఇత్యనేన ఆపః ఉ
ష్ణాశ్శీతాశ్చ సంస్పృశతి । సంస్పృజంశ్చోష్ణాశ్శీతాసావసయతి, నల్పనియ
మేన । ఆత్ర చానువాకగ్రహణం గృహ్యమంత్రాస్సమామ్నాతా ఏవ
న కల్పనూత్పన్నా ఇతి జ్ఞాపనాధాం । తత్ప్రయోజనం పైతే బ్రహ్మాయ
జ్ఞాదిష్యధ్యేతవ్యా ఇత్యుక్తమ్ । తతస్తాభిరభ్యః ‘అపఃఉండంతు’ ఇత్యేత
యా కుమారస్య శిరఃపతి । పాగారభ్యః ప్రదక్షిణమున తి క్లేదయతి ॥

————— శ్రీంశ్రీదర్భానంతథాయోత్తరాభిశ్చ

తస్యభిఃప్రతిమంత్రంప్రతిదిశఃప్రవవతి॥—————

తతో ‘యేనావపత్’ ఇత్యాదిభి శ్చ తస్యభిః ప్రతిమంత్రం ప్రతిది
శం శ్రీంశ్రీదర్భానంతథాయో కేశాన్ప్రవవతి । ప్రశద్ధాత్మకరీకర
ణమప్యచాభ్యస్తేవ । తత్ర ప్రథమే మంత్రే అసాదిత్యస్య స్థానె విష్ణు
శమేతి కుమారస్య నామగ్రహణం । చతుర్థేతుసమ్ప్రద్యాయే ॥

————— వపంతముత్తరయానుమంత్రీయతే దక్షిణ

తో మాతాబ్రహ్మచారివా ॥ ౭ ॥—————

దక్షిణత ఉపవిశ్య కుమారస్య మాతా బ్రహ్మచారి వా కశ్చిత్ ‘యత్
క్షురేణ’ ఇత్యేతయా వపంతమాచార్య మనుమంత్రీయతే । కస్తాదేవం
నూత్రిచ్చేదః? ఉచ్యతే । అస్య కుమారస్యానుమాప్రమోషీరితి జుఘ్మ
మ పురుషలింగకైనుమంత్రేణవపనహ్యపూతాచాభ్యకర్తృకత్వవిరోధా
త్ । మాతృబ్రహ్మచారి వ్యతిరిక్తస్య ప్రకృతస్యాభావాత్ ॥

————— అనడుపా శక్రత్విండే యవాన్నిధాయ

తస్మిన్నైశానుపయమ్యోత్తరయోదుమ్బ

రమూలేదర్భస్తమేభవానిదధాతి॥౮॥—————

ఉపనయనస్య ప్రకృతతావ్స్తాతా బ్రహ్మచారివా ‘ఉష్టాస్యకేశాన్’

ఇత్యేతయా 'అనడుపే' శక్యత్విండే ' ఇత్యాది యధోపదేశం కరంతి॥

కేచిత్—ఆచార్యః పూర్వం వపనమారభతే । తతో నాపితస్సంస్మ
ష్టాభిరెవాద్భిః(న్వ)భ్రంశంకర్షణా కౌశాః ప్రవవతి । తం చ నవంత
ముత్తరయా ఆచార్యోఽనుమంత్రయతే । దక్షిణతోమాతెత్సృక్తాథామే
వేతి । తన్న । ఏతద్వపనం నాపితస్సమాపయతీత్యత్ర వచనాభావాత్,
తత్కల్పనాయాం చానువవత్త్యభావాత్ । ప్రశబ్దస్య నిపాతస్య ప్ర
మాణాంతరావగతార్థాద్యంతకత్వాత్ । ఉక్తచూత్రిభాదేన స్వవాక్యో
క్తస్తేన మాత్రాదేరనుమంత్రణకర్తవ్యతావపవైత్య ॥

—స్నాతమగ్నేరుపసమాధానాద్యాభ్యాగాంతే

పాలాశీంసమిథముత్తరయాఽఽధావ్యోత్తరణాగ్నిం

దక్షిణేనపదాశ్చానమాస్థాపయత్యాతిష్ఠేతి॥౯॥

అథాగ్నేరుపసమాధానాది తంత్రం ప్రతివద్యతే । పాత్రసాదనకా
లే అశ్లవాసోమేఖలాజినదండ కుశకూచాంశ్చ సహేవసాదయతి ॥

కేచిత్—దర్వాదీన్యపి సహేవతి ।

'ఆభ్యాగాంతే కృతేస్నాతం కుమారం ' ఆయుర్దాదేవ ' ఇత్యేత
యా పాలాశీం సమిథం హస్తే గృహీత్వాఽఽధాపయతి । మంత్రాంతే
చాధేహీతి ఖూర్యాత్ । ఆధాపనమంత్రశ్చాయమ్ ॥

కేచిత్—ఆధానమంత్రం వాచయితాచార్య ఇతి । లెహం ' జరసే
శ్రమేమమ్ ' ఇతి మంత్రలింగవిరూఢః । అథాధాపనాథే ' మంత్రేలశ్చా
స్థాపనమంత్రే నత్కుమారాభిధానాథాముచ్చారణం స్యాత్. 'నదేవతా
భిధానాథమ్. సకృదుచ్చరితస్యోభయాభిధానాశక్తేరితి చెన్న । ఘృత
వృషోలగ్నే ' ఇతీహ దేవతాయా ఏవాభిధేయత్వాత్ । అతపవోక్తం
' మంత్రముక్తా వఽఽధేహి జహుధీతి ఖూర్యాత్' ఇతి । శేషం వ్యక్తమ్ ॥

—వాసస్సద్యఃకృత్సాతముత్తరాభ్యాసమభిమంత్ర్యోత్తరాభి

శ్చస్యభిషరిధాప్యపరిహితముత్తరయాఽనుమంత్రయతే॥౧౦॥

వాసః యచ్ఛాన్యాది ధర్మశాస్త్రే విహితం తత్సద్యః కృత్వాతంస
ద్యవీవ ఛిన్నోతం, నాన్యస్మిన్నహని ప్రశస్తేపి ||

కేదిల్—ఏక స్థిన్నైవాహని తుచక్రియా వయస్క్రియాచ యస్య త
త్సద్యః కృత్వాతమితి ||

ఏవంభూతం ‘రేవతీస్తావ్’ ఇతి ద్వాభ్యా మభిమంత్రి ‘యాతి
కృంతా’ ఇత్యేతాభి స్సిన్ధుభిః పరిధాప్య, పరిహితం కుమారం ‘వరీదం
వాసః’ ఇత్యనయానుమంత్రియతే ||

———— మాంజీం మేఖలాం త్రివృతాం త్రిః ప్రదక్షిణము

త్తరాభ్యాం పరిపీయాజనము త్రరము త్రరయా ||౧౧||

మాంజీం ముండైః కల్పితాం । త్రివృతాం త్రివృతం । దీర్ఘశాన్ద
సః । మేఖలాం ‘ఇయం దురుక్తాల్’ ఇత్యేతాభ్యాం త్రిః ప్రదక్షిణంప
రివ్యయతి । త్రివృతామితవ ‘శ క్రిషయేదక్షిణావృత్తానాః జ్యోరాజస్య
స్య’ (ఆప-ధ-౧-౨-౩౩.౩౪) ఇత్యాదీనాం ప్రదక్షానార్థం । అజనం
‘కృష్ణంబ్యాహ్లాణస్య’ (ఆప-ధ-౧-౩-౩) ఇత్యాది ధర్మశాస్త్రే విహిత
ముత్తరం వాసః కరోతి ‘మిత్రస్యచక్షుః’ ఇత్యేతయా ||

———— ఉత్తరణాగ్నిందర్భా సంతీర్య తేష్వన

ముత్తరయాఽనస్థాప్యోదకాంజలిమస్తా అంజ

లావాసీయోత్తరయా త్రిః పోత్వోత్తరైర్ద

క్షిణే హస్తేగృహీత్వాత్తరైర్దేవతాభ్యః పఠి

దాయోత్తరేణ యజమాపనీయ సుప్రజాఇ

తి దక్షిణైకక్షణజపతి || ౧౨ ||

———— ఇత్యాపస్తమ్బియే గృహ్యప్రశ్నై దశమఃఖండః ————

ఉత్తరయా ‘అగ్రతా సమగ్రస్థి’ ఇత్యేతయా । అస్తాఇతి చతుర్థే
పప్ర్యథే । ఉత్తరయా ‘సముద్రామూర్మిణి’ ఇత్యేతయా త్రిః పోత్తి ||

సకృత్తంత్రైణ్యద్విస్తూష్టిః | ఉత్తరైః అగ్నిష్టేహస్తమగ్రభీదిత్యాదిభిః దశభి
 స్తంత్రైః సర్వైః సమైః సకృత్తంత్రైః సగ్రహణం | ఉత్తరైః అగ్నియేతావ
 రిదహామి ' ఇత్యేకాదశభిః ప్రతిమంత్రం దేవతాభ్యోమంత్రలింగప్రతితా
 భ్యః పరిదదాతి రక్షణార్థం | తతశ్చ యది సకృత్పరిదానం స్యాత్తదా వి
 భవరాధాత్సర్వప్రాయశ్చిత్తం హోతవ్యం | అసాశబ్దమచ సర్వేషామము
 ధ్యాయనామగ్రహణమ్ | ఉత్తరైః యజమా ' దేవస్య తావన వితుః ' ఇత్య
 నేన ఉపనయతే ఆత్మసన్న్యమివం నయతి | నామగ్రహణంచ సంబుద్ధ్యేన ||

కెచిత్ — కుమారస్యాంబలావాచార్యేణాసీతముదకం నవ్యహస్తేధా
 రయన్, దక్షిణేన హస్తేనాత్మానం త్రిః ప్రోక్షతి | ఆచార్యస్తు ప్రోక్ష
 యతి | ఇదశ్చ లావోద్రష్టవ్యః | హస్తగ్రహణం చ ప్రతిమంత్ర మి
 త్యనేకకల్పనాసాపేక్షం వ్యాచక్షతే ||

* ఇతి శ్రీసుదర్శనాచార్యకృతే గృహ్యతాత్పర్యదర్శనే దశమః ఖండః *

✽ అనైకాదశః ఖండః ✽

• బ్రహ్మచర్యమాగామితి కుమారతపః || ౧ ||

వ్యక్తమ్ ||

• ప్రప్తం పరస్య ప్రతివచనం కుమారస్య || ౨ ||

ప్రప్తం ప్రశ్న ఇత్యర్థః | రూపంతు ఛాండసమ్ | కోనామాసీత్యా
 దిమ ప్రశ్న ప్రతివచనార్థేన చతుర్థా మంత్రేణ ప్రప్తం పరస్యా
 చార్యస్య, ప్రతివచనం కుమారస్య | తతశ్చైవం ప్రయోగః | 'కో
 నామాసి ? ' ఇత్యాచార్యః పృచ్ఛతి | విష్ణుశర్మానామాస్తి ' ఇతి కు
 మారః ప్రతిబ్రూయాత్ | తథా, కస్య బ్రహ్మచార్యసి విష్ణుశర్మ ? ఇ
 త్యాచార్యః ' ప్రాణస్య బ్రహ్మచార్యస్తి ' ఇతి కుమారః ||

— శేషం పరంజపతి || ౩ || —

మృదువాకశ్చైకైకదేశం ' విష్ణుశర్మైవ తే దేవ ' ఇత్యాది ' అ

నుసంచర విష్ణుశర్త౯ ' ఇత్యేవమంతమాచార్యోజపతి । ' అభ్యనామ
ధ్వపలే ' ఇత్యస్య ప్రత్యగాశిషో వాచనవిధానాత్ ॥

— ప్రత్యగాశిషంచైనంచాయతి ॥౪॥ —

ఆత్మగామ్యశిఃఫలం యస్మిన్మంత్రే స ప్రత్యగాశిః । జాత్యభిప్రాయ
యమేకవచనమ్ । అభ్యనామిత్యారభ్య ఆ ఉపసయనసమాప్తేయే ప్రత్య
గాశిషో మంత్రాః ' యోగేయోగే ' ఇత్యాదయః, తాన్ సర్వాన్ కు
మారం వాచయతి ॥

— ఉక్తమాజ్యభాగానమ్ ॥౫॥ —

ఇద మనువాదమాత్మం మాఘాదితి సాధ్యసంప్రవాఖ్యానయతే । స
కేవలమభ్యనా మిత్యారభ్య ప్రత్యగాశిషో మంత్రాన్ వాచయతి । అభ్య
భాగాంతమక్త్యా యే వశ్చాత్ప్రత్యగాశిషోమంత్రాః మేఘలావరివ్యయ
ణాదిషూక్తాః ' ఇయం దురుక్తాత్ ' ఇత్యాద్యాః తానపివాచయతి । ఉ
క్తమితి జాత్యభిప్రాయం । ఇదంత్యహవక్తవ్యమ్ । యాసు మేఘలావరి
వ్యయణాదిషు కుమారప్రధానాసు సంస్కారక్రియాసుయేప్రత్యగాశిషో
మంత్రాః తచ్చోదకైరాభ్యాసైః కరణైస్స చోదితాః క్రియాః ఔర్ధ్వం
త్రైః కృత్యావపశ్చాద్వాచయతి । న్వతః కరిణమంత్రాణాం క్రియాగు
ణభూతైః కర్తృభిరేనోచ్చార్యత్యాత్ । కుమారస్య చాత్ర సంస్కార్య
లైస్స పాఠాన్యాత్ । యత్రపునహోమాదిషు కుమారస్యగుణభావ ఏ
వ స సంస్కార్యత్వం- తత్రితాన్ ప్రత్యగాశిషోవాచయత్యేవ ॥

కెనిల్— పరివ్యయణాదిషు కుమారస్సేవనమంత్రాః; పరస్తు వాచ
యత్యేవేతి ॥

— అత్రైగమత్తరా ఆహుతీహంవయి

త్వా జయాదివ్రతిపద్యతే ॥ ౬ ॥ —

అత్ర లిప్తి క్రమే న తు ' యథోపదేశంప్రధానాహుతీః ' ఇతి
సామాన్యవచనాదాజ్యభాగానంతరవేద । ఏనం కుమారం । ఉత్తరాః

‘యోగయోగే’ ఇత్యేకాదశర్చః ప్రత్యగాభిహోవాచయన్ హస్తేగృహీత్వా ప్రతిమంత్రం హవయతి । తత్ర ద్వితీయచతుర్థౌ ‘ఇనుమగ్నాతి యుషే’ ‘అగ్నిస్తోత్రయః ప్రతరామ’ ఇతి లింగవిరోధాత్ ‘అయి దాదేన జరసమ’ ఇతివత్ సన్దయమేవబ్రూయాత్ నైనం వాచయతి॥

కవిత్—ఏతయోరపి దేవతాభిధానాభవత్వాత్ కుమారస్తేన్రీనో చ్చార్చణమితి ॥

తతా ‘జయాభ్యాతానా రాష్ట్రభృత’ ఇతి సామాన్యవిధిప్రసిద్ధా మేవాచార్యో జయాది ప్రతిపద్యతే । తతశ్చ ‘అగ్నిర్భూతానామధి పతిస్సమావతు’ ఇత్యాదీనాం ప్రత్యగాభిహోమపివాచనం న భవతి । నైవ హవనమ్ ॥

———— పరిశేచనాంతం కృత్వావరణాగ్నిముదగగ్రం
కూచణంధిధాయ తస్మిన్నుత్తరేణ యజమానోప
నేతావవిశతి ॥౭॥ ————

కూచణందభావయమాసనం । ఉత్తరేణయజమా ‘రాష్ట్రభృతసి’ ఇత్యనేన । ఉపనేతాఅచార్యః । శేషున్యక్తమ్ ॥

———— పురస్తాత్ప్రత్యక్షాసీనః కుమారో దక్షిణేన
పాణినాదక్షిణం పాదమన్వారభ్యాహ సావి
త్రీం భో అనుబ్రూహితి ॥ ౮ ॥ ————

ఉపనేతుః పురస్తాత్ ప్రత్యక్షుఖః ఆసీనః కుమారోదక్షిణేన పాణి నా ఉపనేతుదక్షిణం పాదం అన్వారభ్యఉపసంగృహ్య ‘సా భో! అనుబ్రూహి’ ప్రార్థయన్

తస్మాఅన్వాహ తత్సవితురితి॥౯॥

తస్మైకుమారాయ గ్రహణార్థం ‘తత్సవితుర్వరేణ్యమ్’ ఇత్యేతామృ తమాచార్యోన్వాహ ॥ తత్రచసవిత్ప్రదేవత్యామృతమనుబ్రూహిత్య వి శేషప్రార్థనాయాం కృతాయామపియోయ్య ‘తత్సవితురిత్యన్వా

హ ' ఇతి నియమః స జ్ఞాపయతి ధేనువజ్జుజాదిశబ్దవత్సాదితీర్థశబ్దస్య
యాగికస్యాపి ' తత్సవితుర్వరేణ్యమ్ ' ఇత్యస్యా షేవ ప్రయోగోనియ
తః । నతు ' అనత్యేనరజసా ' ఇత్యాదివర్వీతి । తతశ్చ భర్మశాస్త్రే
' సావిత్రింప్రాణాయామశః ' (౧-౨౬-౧౪) ' సావిత్రిస్సమిత్సహస్ర
మాదధ్యాత్ ' (౧-౨౭,౧) ఇత్యాదిషవస్యా ఏవచః సమ్ప్రత్యయో
గాన్యస్యాపిపీతి ॥

కథమనావహ ? ఇత్యత్రాహ—

—పహ్నిధాచళస్తతస్సర్వామ్ ॥౧౦॥ —

పహ్నిః పాదేపాదే అవసాయ । అధాచళః అధారే అవసాయ ।
తతః సర్వాంసమస్తాం అనససానామిత్యధః । అత్రచ సర్వామవచను
స్యాదృష్టాధాత్వాత్, గ్రహీతుమనమధఃస్యాపికుమాఃస్యసర్వానిగద్యతే

అథ తస్మిన్నేవానువచనే విశేషమాహ—

—వాగ్మహ్యతీర్థహృతాః పాదా

దిష్టం లేమనాతథాధాచళయో

రుత్రమాం కృత్సన్మయామ్ ॥౧౧॥ —

విహృతాః వాగ్మహ్యతీః త్రిషవసీ పాదాదిష్టేకేకామనావహ । అథ
వా పాదానామంలేమన తథాధారే అవసాయ పయోగేపి ప్రత్యధా
చళమాదావంతే వైకైకామనావహ । అవశిష్టాం తూత్రమాం వాగ్మహృ
తిం కృత్సన్మయామాదామలేవా । కృత్సన్మయామితి షష్ట్యధాపాతః ।
ప్రయోగస్తు, పరథమంప్రణవమనావహ ' ఓమితి బ్రాహ్మణః ప్రసక్త్య
న్నాహ (తై-ఉ-౧-౮) ఇతి శ్రుతేః । ' ఓంకారస్సవగదావర్చితస్తా
దృష్టాధ్యాప్యమాణ ఏతదాది ప్రతిపద్యేత ' (౧-౧౩-౬) ఇతి భర్మశా
స్త్రప్రవచనాచ్చ । ' ఓంభూః తస్మవిచుర్వరేణ్యమ్ । ఓంభూః భగోదే
వస్య ధీమహి । ఓంభూః విశ్వాయోనోవహ్యాత్ । ఓంభూః తిత్స
వితుర్వరేణ్యం భగోదేవస్యధీమహి । ఓంభూః ధియోయోనః ప్రచో

దయాల్ । ఓంసువః తత్సవితుర్వరేణ్యంభగోదేవస్యధీమహిధియోయో
నఃప్రచోదయాల్ ' అంబేషు జెతిపక్షే ప్రయోగః, ' ఓంతత్సవితుర్వ
రేణ్యం భూఃఽఽం భగోదేవస్యధీమహి భువః । ఓం ధియోయోనఃప్ర
చోదయాల్ సువః । ఓంతత్సవితుర్వరేణ్యం భగోదేవస్య ధీమహి
భూః । ఓంధియోయోనఃప్రచోదయాల్ భువః । ఓంతత్సవితుర్వరేణ్యం
భగోదేవస్య ధీమహి ధియోయోనఃప్రచోదయాల్ సువః ' ॥ ఇతి ॥

❖❖❖ సుమాంశ్చ త్రరేణ మంత్రేణోత్తరమోష్ఠముపస్పృశతి ॥౧౨॥❖❖❖

అచార్యవాచితేన ' అవశ్యభమసౌ సౌమ్య ' ఇత్యనైసమంత్రేణ కు
మాంస్సీయముత్తరమోష్ఠముపస్పృశతి । ఛాందసమాత్తనైపదం । అసా
విత్యత్రీక నాస్తి నామగ్రహణం, పాణ్యాభిధానత్వాత్ । ' శ్యావాంత
తద్యంతావోస్థాపవస్పృశ్యాచామేత్ ' (ఆప-ధ-౧, ౧౬-౧౦) ఇతివచ
నాదాచమనంతు కతావ్యమ్ ॥

❖❖❖ కణాంశ్చ త్రరేణ ॥౧౩॥❖❖❖

స ఏవయుగపద్ధస్తద్యదేన స్వీయాకణాంస్పృశతి । ఉత్తరేణ ' బక్తి
క్షాంతిః ' ఇతి ద్వివచనలింగేన ॥

❖❖❖ దండము త్రరేణాదై ॥౧౪॥❖❖❖

ఉత్తరేణ ' సుశ్రవః ' ఇత్యనైస ॥

అథ వణాకృమేణ త్రిభిస్సుత్రైదణాండానాం గుణవిధిమాహ—

❖❖❖ పాలాశో దండో బ్రాహ్మణస్య నైయ

గోధ స్కంధకోఽవాజగ్గౌ రాజస్య

స్య బాదరబాదుంబరోవా వైశ్యస్య ॥౧౫॥❖❖❖

పాలాశః పలాశవృక్షస్య వికారః । ఏవముత్తరేష్వపి విగ్రహః । స్కం
ధే జాతః స్కంధజః । అవాజగ్గః అవాచీనమగ్గం యస్యదండస్య ॥

❖❖❖ వార్షా దండఇత్యవణాసంయోగేనైక ఉపదిశంతి ॥౧౬॥❖❖❖

వార్షాః వృక్షస్యయజ్ఞీయస్య వికారః, న తు వణువెత్తాదేః అవ

కానంయోగేన సర్వవర్ణానామవిశేషజ్ఞత్వేన ఉపదిశంతి । అత్ర యద్య
పి ' తత్పరం ఉపాశ్మణోత్సుశ్రవా వై నామ ' (త్రై.సం. 3-౫-2) ఇ
త్యర్థవాదేన మంత్రస్వనుశ్రవశ్శబ్దస్య పాలాశాభిధానవింగకత్వాత్ అ
నేన మంత్రేణ నేయగ్రాధాది దుండానా మప్యపాదానై వింగవిరో
ధః । తథాపి ' దండము త్రరణాదతై ' ఇతి శ్రుతిప్రబలాత్ వింగం బా
ధికాన్వితేనైవ సర్వదండానామపాదానం । ధర్మశాస్త్రే ' పాలా
శోదండాద్బ్రాహ్మణస్య ' (౧-౨-3౨) ఇత్యాదిపునర్విధానం చ ' త్రైవి
ద్యకం బ్రహ్మచర్యంచరత్ ' (౧-౧, ౨౨) ఇత్యపనయనకాలాదిపక్షిప్తా
యశ్చిత్తానుష్ఠానేపి తత్తదవజ్ఞాన తత్తద్దండధారణార్థం ॥

కెదిత్—తత్రైవ సర్వవర్ణాధానం విహితానాదండానాంగృహ్య
ఽనువాదః సర్వేషాముపాదానైపి శ్రుత్యైతన్మంత్రవిధానార్థ ఇతి॥

స్త్రుతంచ మ ఇత్యేతద్వాచయిత్వా గు
రవేనరు దత్త్వాచాయపేత్యక్తాప్యేతరై
రాదిత్య ముపతిష్ఠతే ॥ ౧౭ ॥

అథాచార్యః ' స్త్రుతంచమే ' ఇత్యేతన్మంత్రజాతం కుమారం వా
చయతి । తత్రాష్టా మంత్రాస్సమానోదర్యాః శేషో నవమః । తెషాంప్ర
త్యగాశిష్టాదేవ వాచనై ప్రాప్తై, వాచయిత్యేతి పునర్వచనం వాచన వ
రదానయో నేరంతర్యాధానం । అథ గురవేఅచార్యాయకుమారోవరం
గాం ' గురో ! వరం తె దదామి ' ఇతి దదాతి । అగ్న్యాధానై ' గా
ర్వైవరః ' (అప, శ్రా-౫, ౧౧-౪) ఇత్యుక్తత్వాత్ । ఆచార్యస్తు నప్రద
శక్యత్వాపాస్య హోతృత్వాం దశమానువాకస్య " దేవస్యత్వా ' ఇత్యా
దిత ఆరభ్య ' దేవిదక్షిణై ' ఇత్యేవమంతముక్త్యా ' రుద్రాయ గాం తె
నామృతత్వమశ్యామ్ ' ఇత్యాదిసంధాయ ' ఉత్తానస్తావంగీరసః ప్రతిగృ
హ్ణతు ' (త్రై-౨, 3-౧౦) ఇత్యేవమంతేన శ్రోతవత్ప్రతిగృహ్ణతి. ' ఉపన
యనం విద్యాధానస్య శ్రుతితస్సంస్కారః ' (౧-౧-౯) ఇతిధర్మశాస్త్ర

వచనాత్ । తతః కుమారం 'ఉదాయమా' ఇత్యుక్త్యాప్య ఇదం చ వా
చయతి । అథ కుమారః 'తచ్ఛక్నుదేవహితం' ఇత్యావిభిరాచార్యవా
చితై దణశభిమంజ్రైరాదిత్య ముపతిష్ఠతే । అత్ర వాచయిత్వైత్యాదేః
జాన్వప్రత్యయస్య క్రియావిధానమాత్రే తాత్పర్యం, న తు సమానకర్తృక
కల్పేషి । జ్ఞాపితం చైతత్ 'యోక్త్రంవిమువ్య తాం తతః ప్రవావాహ
యేత్' (ఆప-గృ.౫-౧౩) ఇత్యత్ర । అథవా వ్యవధానేన సంబంధః. ఆ
చార్యస్సన్మతాది వాచయిత్వా 'ఉదాయమా' ఇత్యుక్త్యాప్య 'యంకా
మయేత' ఇత్యాదికుర్యాత్ । కుమారస్తుగురవేవరం దత్వాత్తతై రా
దిత్య ముపతిష్ఠతే ॥

కెచిత్ — స్మృతసంకీర్తనాది పదార్థాచతుష్టయమపికుమారకర్తృక
కం । వాచయిత్వాపిత్వాప్యేతి తుణిజధోహేతురవివక్షితః, అన్యథాత్వ
సమాశకర్తృకత్వాత్ వరదానముపస్తానం చాచార్యకర్తృకంస్యాత్ । త
థాగురుగృహణం చాలాదౌ బ్రహ్మణే వరదానార్థమితి ॥

అథ కామ్యమాహ—

యంకామయేత నాయమచ్ఛిద్యైలెతి తము

త్తరయా దక్షిణేహస్తేగృహ్ణీయాత్ ॥౧౮॥

యం కుమారం అయమానమావతనాన్తత్త్వా నచ్ఛిద్యైత న వియ
జ్యైతేతి కామయేత, తము త్తరయా 'యస్థిభూతం' ఇత్యనయర్చా
సంబుద్ధ్యా చ నామగృహీత్వా దక్షిణేహస్తే గృహ్ణీయాత్ । యద్యయ
మాచార్యశ్చతుర్వేదీ సర్వశాస్త్రవిత్ అధ్యాపయితుం వ్యాఖ్యాతుం
చ శక్నోతి ॥

త్ర్యహమేతమగ్నిం ధారయంతి ॥౧౯॥

స్పష్టమేతత్ ॥

త్రైరలవణవజ్రానంచ ॥౨౦॥

త్రైరలవణయోర్వజ్రానంచ భవతి । అత్రచ త్ర్యహమి

నియమాద్ధ ధర్మశాస్త్రే ' యథాహారలవణమసమా సాని (అప-ధ-౧-౪-౬) ఇత్యనెన యారలవణయోద్ధవయోర్నిత్యః తస్మాదాధ్యక్షః పాక్షికః । మధ్యాహ్నస్థు నిత్యః ॥

పరిత్యేతి పరిమృజ్య తస్మిన్నతరైవ
స్త్రేసమిధ ఆదధ్యాత్ ॥ ౨౧ ॥

‘ పరిత్యాగే ’ ఇత్యగ్నిం పరిమృజ్య పరిసమూహ్య, రిక్తే ఉప నయనాగ్నో యావద్ధారణ ముత్తరైవంబ్రైవాహికాదశః । అగ్నయే సమిధమాహవణం ’ ఇత్యాదిభిః పరిమంత్రమేకైకాం సమిధ మాదధ్యాత్ । పునశ్చాంతే తూష్ణీం పరిసమూహనం । అనంతరము భయంకూష్ణీం సమంతం పరిక్షేదనం స్మృత్యంతరాహారాచ్చ । ఏతచ్చ సమిదాధానం పూర్వంకామ్యైగ్నిమిద్ధావ్ కాద్యం ధర్మశాస్త్రే ’ అగ్నిమిద్ధావ పరిసమూహ్య సమిధ ఆదధ్యాత్ ’ (అప-ధ-౧-౪-౧౬) ఇతి వచనాత్ । పరిసమూహనస్య ‘ పరిత్యేతి పరిమృజ్య ’ ఇతి విధిః ॥ తథా ధర్మశాస్త్రేను ‘ సమిద్ధమగ్నిం పాణినాపరిసమూహేన్న సమూహనాన్ ’ (అప-ధ-౧-౪-౧౭) ఇతి గుణార్థోనువాదః ॥

ఏవమగ్నిపూజావరశబ్దం సమిదాధానం సవిధికమభిధాయ, ఇదానిం తస్మైవాధికారసంబంధం గుణాంతరం చాహ—

ఏవమన్యస్త్రిన్నపి సచారణ్యాదేధానాహృత్యః ॥ ౨౨ ॥

ఏవముక్తేన విధినా । సచాడపనయనప్రభృత్యా సమావతనాత్ అ హరహాస్సాయంప్రాతః, సాయమేవ వా సమిదాధానం కతవ్యం । ఏ తచ్చ త్ర్యహదూర్ధ్వమన్యస్త్రిన్నపి లౌకికైగ్నోభవతి । న తూపనయనాగ్నిర్నష్టఇతి నిత్యస్య సమిదాధానస్య లోపః । సమిధశ్చారణ్యాదే వాహృత్యాభేద్యాః । యచ్చ ధర్మశాస్త్రే ‘ సాయంప్రాతర్భధోపజే శమ్ ’ ఇతి ‘ సాయమేవాగ్నిపూజేత్యేకే ’ (అప-ధ-౧-౪-౧౬, ౧౭) ఇతి వికల్పవిధ్యర్థోనువాదః ॥

కేవల — నిత్యస్య సహస్యమివాధానస్య అత్యోపదేశోఽస్మిన్ కాలే
 హ్యోమృతః । తతశ్చైదం హ్యోమృతపక్రమం సాయమపవగం । సా
 యమేవేతి పక్షే సాయమేనోపక్రమో నాన్యత్ర । తత్ర యథాకామీ
 ప్రకృమేత । తథా తస్మిన్నస్యస్మిన్నపీత్యాదమ్భత్ ఉపనయనాగ్నేత్రస్య
 సహూర్ధ్వమపి వికల్పేన ధారణం తత్రైవ సమివాధానంచేతి ॥

— ఉత్తరయాసగీశాస్త్రి ॥ ౨౩ ॥ —

‘బ్రహ్మచార్యసి’ ఇత్యనయా కుమారం సంశాస్త్రి శిక్షయతి । అథసం
 శాసనార్థజ్ఞాపనాయ మంత్రార్థ ఉచ్యతే । బ్రహ్మచార్యసి కామచాత
 వాదభక్షో మా భూః । అవశాన మయానుజ్ఞా(హ)తాఅ)పవీవపిబ,బు
 భుక్షాం తు ధారయ । కమఃకురు, అస్తదర్థం కమఃమయానుక్తోపి కురు
 మా సుషుప్తాః పూర్వోక్తాయాజఘన్యసంపేశీ భూయాః ‘తమాహుర్న
 న్వపితి’ (ఆవ-ధ-౧.౪-౨౮) ఇత్యుక్తత్వాత్ మా దివా సావీప్సీరితివా
 భిక్షాచర్యం చర, నిమంత్రణాదినాభుంజానోప్యస్తదథం భైక్షమాచర
 ఆచార్యాగ్నినోభవ, మయాననుజ్ఞాతో యాజనాదికమమ కాషీరి
 తి । అత్ర చాసీతిఛాందసో లకారః, సుషుప్తాఇతి రూపంచ । సంశాసనే
 మచ సర్వేషుకుమారో ‘బాధమ్’ ‘ఏవంకరోమి’ ఇతి ప్రతివచనం
 దాప్యః । సంశాసనాంతే చ భిక్షాచరణం । ‘అథాస్తా అరిక్తంపాత్రం
 ప్రియచ్ఛన్నాహ మాతరమేవాగ్రేభిక్షసేవీతి’ ఇతిబోధాయనగృహ్యత్
 — వాసశ్చతుర్థీముత్తరయాదత్రైన్యత్పరిధావ్య ॥ ౨౪ ॥ —

— ఇత్యావస్తమ్పియేగృహ్యప్రశ్నైవీకాదశఃఖండః —

✽సమాప్తస్తురీయః పటలః ✽

చతుర్థీమితి సప్తమ్యథే ద్వితీయా । చతుర్థ్యాంరాత్రౌ చతు
 థాహారాత్రే అహన్యేన ‘ఉదగయనపూర్వవక్షాహః’ (ఆవ-గృ-౧-
 ౨) ఇతి నియమాత్ । వాసః ఉపనయనకాలే యత్పరిధావితంతదాచా
 త్యో సప్తదశ్యుత్వాంపాన్య ‘యస్య తే ప్రథమవాస్యం’ ఇత్యనయే

వస్త్వికరోతి నతు సావిత్రేణ; అత్ర విశేషవిధిః ఉచ్యతే । ఉపదేశ మతంతు ' దేవా వైవరుణమయాజయన్' (తై-బ్రా-౧-౧-౧) ఇతి గాదయజ్ఞేషు న ప్రతిగ్రహవిధిరితి । పరిచ్ఛాప్యద్యానః సమాప్తం ధాప్యేన కర్తవ్యమ్ । నతు ' గురీవాసస్తేషవామి ' ఇతి దవాత్ । ఏతద్భుత్యహం మంర్యవపురిహితమేషవానం పరిధేయమ్ । ఆపస్తంబ మత్యా ఏతదంతముపసయనమ్ ॥

అథ పాలాశకర్మభాష్యవిధిరై ।

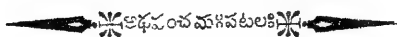
కేచిత్ — స్మృత్యంతరే వసంహారేణ పాలాశకర్మ సాల్వాక మే చుర్వతే సమానం । అన్యేషాంచ శ్రద్ధానానాహితార్థం పాలా శకమేణో విధిరుచ్యతే । తీర్థహాని వ్యత్రహమామతైక్షమాచరేత్ । చతుర్థేహస్యన్నసంస్కారేణ సంస్కృత్యాచార్యేణ సమాప్రాది ముదీదీం వా దిశముపనిష్క్రమ్య పూర్వేణోతరేణ వా పలాశశుక్లం తీర్ణుదగవవగాణి స్థండిలాని కల్పయిత్వా లెమ యఞాక్రమం వ్యత్ర జ్ఞుఖిప్రణవశ్రద్ధామేధాభోజ్యేఘృణాపాద్యాచమన స్నాన నస్త్రుగంధ మాల్య భూపదీపబీజశ్చ దత్వాఽభోవతిష్ఠతై; 'యశ్చందసామ్' ఇత్యనై న ' శృతం మెగోపాయ' (తై-ఉ-౧-౪) ఇత్యంతేన ప్రణవం - ' శ్రద్ధ యాగ్నిస్సమిధ్యతే' (తై-బ్రా-౧-౧-౨) ఇతి సూక్తేన శ్రద్ధాం (మేధాం మేదేవస్సవితా) 'మేధాదేపి' (తై-ఉ-౪-౪౦) ఇత్యనువాకేన మేధామ్ । తతః పలాశమూలే దండం విసృజ్య అన్యదండమాదాయ సహచార్యోగృ హమాగచ్ఛతీతి ॥—॥ చతుర్థేపటలపీఠం యథాభాష్యంయథామాతి । కృతంసుదర్శనార్యేణగృహ్యతాత్పర్యదర్శనమ్॥సుబద్ధఃకుర్లభంభాష్యంభా ష్యార్థశ్చసుదుర్గహంఃఅత్రోనుకమృప్యవిద్యోభవ-దబుద్ధిశ్రోతానయమ్॥

* ఇతి శ్రీసుదర్శనాచార్యకృతే గృహ్యతాత్పర్యదర్శనేపకాదశఖండః*

* సమాప్తశ్చతుర్థాఃపటలాః

తాత్పర్యదర్శనసహితే.

ద్వాదశశ్లోకం.

పూర్వోక్తపర్యవసానా వ్యాఖ్యాతమ్ । ఉపనీతస్య చ ధర్మశాస్త్రే
ఆథ బ్రహ్మచర్యవిధిః ¹ (ఆప-ధ-౧-౨-౧౨) ఇత్యారభ్యధర్మశాస్త్రే ఉపది
ష్టాః । అథాయంకాండవృత్తానా ముపాకరణసమాపనయోర్విధిశ్చ ² ఉపా
కరణే సమాపనే చ ఋషిర్యః ప్రజ్ఞాయతే ³ (ఆప-గృ-౨-౧) ఇత్యత్ర స
ముదామేవ వ్యాఖ్యాతః । అథేహానీమ్,

వేదం ప్రతాని వా పారం సీత్యావ్యభియమేవ వా ॥ (యాజ్ఞి-స్త్ర-
౧-౫౧) ఇత్యాదివచనాథాన్యస్తానైస కృతకృత్యస్య గురుకులాత్సమా
ప్రత్యసాన్యక్తేయం సమాపతేనాపరపర్యాయం సానాఖ్యం కమ
వ్యాఖ్యాయతే ॥

కెచిత్—ఉపాకరణ సమాపనేచ ¹ (ఆప-గృ-౨-౧) ఇత్యత్రైత
యోః కల్పసాన్యప్రసిద్ధత్వాత్, అవశ్యమన్యత్రప్రసిద్ధాశ్రయితవ్య ఇతి
వదంతః ² అథాతఉపాకరణాత్సజనే వ్యాఖ్యాసాన్యమః, ఇత్యాదికంప్ర
తపటలం నామఉపసయనానంతరం వ్యాచక్షతే । నైతత్. ³ ఉపాకరణ
సమాపనేచ ⁴ (ఆప-గృ-౨-౧) ఇత్యత్రైవానయోర్విధ్యో ర్భావ్యకార
ణ సంపూర్ణమేవ వ్యాఖ్యాతత్వాత్.. ప్రతపటలాధ్యయనస్య చ విప్ర
తిపన్నత్వాత్- భాష్యేప్రసంగాభావాచ్చ ॥

—వేదమధీత్య సాన్యకాపాగృహయాద్యజం

ప్రవిశ్యాంతర్గోమా చ మణా ద్వారమి.

సిద్ధాయాస్తే॥

వేదం మంత్రబ్రాహ్మణలక్షణం । ఏకవచనం జాత్యభిప్రాయమ్ । ‘వే
దానధీత్య వేదోవా వేదం వాపి యథాకృమమ్ ¹ ॥ (మను స. ౨-౨౧)

జతి మనువచనాత్ । అధీత్య పాఠతశ్చాఢతశ్చాఢిగమ్య సషడఃగం స
మీమాంసం వేదమధీత్యేచ్ఛథః । అధీత్యైవ విధిః 'మేఃకృతానివా
పారం సీత్యావశ్యభయమేవవా' ఇత్యన్యపదశానాథఃస్నాన్యస్నా
నాఖ్యం కమఃకరిష్యమాణః ప్రాగుదయాత్ ప్రాగాదిత్యాదయాల్
వృజః(గోశాలాంపరిశ్రితాః(శ్రితాఃగోశాలామ్)ప్ర విశ్వేత్యాదిష్యతార్థమ్

— నేన మేతదహరాదిత్యాభివృత్తిః ॥౨॥ —

అస్మిన్నహని యావదస్తమయం మూత్రోపురిషోత్సజానాథః మవ్య
సా మండపాద్భుషిర్న నిగచ్ఛేత్ ఇత్యథః ॥

— మధ్యందినైఃగ్నైరుపసమాధానాద్యాజ్యభాగాంతే
పాలాశీంసమిధ ముత్తరయాఽఽథాయాపరేణాగ్నిం
కటవీకాయాం వాపవిశ్యోత్తరయాక్షురమభిమం
త్రోస్త్రరేణ యజమావప్తైప్రదాయాపాగ్నీసగ్న
జానాద్యా కేశనిధానాత్సమాసమ్ ॥౩॥ —

యథా మధ్యందినైః(ప్రధానహోమా భవంతి (అగ్నైరుపసమాధానా
దికంభవతి) తథాకమః కర్యాత్ । అత్యతు తంత్రోపదేశోఽస్యాజ్యప్ర
ధానహవిష్టాత్ । 'ఆజ్యభాగాంతే' ఇతిచ క్రమాథః । ఆజ్యభాగా
న్తైకృతే సమిదాధానమేన న పునరథఃకృత్యమపీతి । అత్యప పాత్యప్ర
యోగే దర్వాదీనిదన్దన్దమ్,క్షురకటాదీనిసకృదేవ,శమ్యాశ్చపరిభ్యధై
కేచిత్ —దర్వాదీన్యపి సకృదేవేతి ।

పాలాశీం పలాశవృక్షావయవభూతాం । ఉత్తరయా 'ఇమగ్నోస్తామమ్'
ఇత్యేతయా । కటః ప్రసిద్ధస్తృణమయః । ఏరకా కటప్రకృతిభూతం ప
క్షిక్కుకటాఖ్యం తృణమ్ ॥

కేచిత్ —కశిపివై ।

ఉత్తరయా 'తియాయుషమ్' ఇత్యేతయా । ఉత్తరేణ యజమా 'శి
వోనామాసి' ఇత్యనేన । వృష్ణేనవనకత్రేకస్తేదిన్ద్రంత్రవిడే (బ్రా

హ్యాయ తత్తురం ప్రయచ్ఛతి ||

కెచిత్—ఇహాప్యాచార్యో వపనం ప్రారభతే నాపితస్తువస్తా, అ
స్మై ప్రయచ్ఛతి | తదయ క్తమ్. ఇహాచార్యస్తేవాభావాత్, నాపిత
స్య మంత్రజ్ఞత్వాచ్చ | ‘అథానువాకస్య ప్రథమేనయజమా’ ఇత్యా
రభ్య ‘తస్మిన్ కేశానుపయమ్యోత్తరయోదుంబరమూలే దభఃస్తమేష్ట
వా నిదధాతి’ (అప-గృ-౧౦-౨) ఇత్యేవమంతముపనయనెన సమానం;
భవతీతి శేషః ||

— జఘనాధౌ వ్రజస్యోశవిశ్య విప్రస్యమేఖ.

లాం బ్రహ్మచారిశ్చ ప్రయచ్ఛతి || ౪ ||

అథోప్తకేశాదికో వ్రజస్యజఘనాధౌపశ్యాధౌ ఉపవిశ్యేత్వాదికరోతి ||

— తాంసఉత్తరేణ యజమాదుంబరమూలే

దభఃస్తమేష్టవాపగూహతి || ౫ ||

నతు బ్రహ్మచారీతాం మేఖలాం నూత్రా క్తదేశే ఉపగూహతి అప్ర
శాం కరోతి | “ఇదమహం (విష్ణుశర్మణో గౌతమస్య) నారాయణశ
ర్మణోవత్సస్య) విష్ణుశర్మణో హరితగౌత్రస్య) పాష్టావముపగూహామ్యుత్త
రో (విష్ణుశర్మణా (నారాయణశర్మణా) విప్రశర్భణిః ‘ఇత్యనెన యజమా
అత్రచ స్నాతుర్నామగోత్రేగ్రాన్యో ||

— ఏవంవిహితాభిరేవాద్భిరుత్తరాభిష్టడ్భి స్నాన్

త్వోత్తరయోదుంబరేణ దత్తాధావతే || ౬ ||

ఏవం విహితాభిస్తూష్టిం మిశ్రితాభిశ్శీతోష్ణాభిరద్భిః || ‘కేశా వ
పతు’ ఇతి మంత్రలింగవిరోధాత్ ఏవకారాచ్చ నమిశ్రిణమంత్రః | ఉ
త్తరాభిష్టడ్భిః ‘అహోహిష్టా’ ఇతి తిస్సభిః ‘హిరణ్యనణాః’ ఇతి తి
స్సభిశ్చ | స్నాతి అభిషేచతి | ఏతచ్ఛ పణ్ణామంతే సక్యదేవ ||

కెచిత్—పృత్యపమితి | తన్న గుణాధేయ ప్రధానాభ్యాస క.

ప్రయచ్ఛతి మిత్యుక్తత్వాత్ |

అహోమంబరణ కాష్ఠాన దంతేభ్యో మలః ఆన్నాహ్యాయ పూహ
శ్చమ్ ' ఇన్యసయా ఆపసయతి ||

————— స్నానీయోచ్ఛాంతస్నాతః 12. —————

స్నానోపశాంతైః (క్షీతకమహుః, క్షీరకమహుః, శ్రితగవిధుః) మార్జా
దిభిః ఉద్వృతాతదేహాః ఆమలకః ప్రిష్ఠాదిభిః స్నానీయోచ్ఛాంతశ్చ భవతి ||

————— ఉత్తరైరయజమానహతమంతరం వాసః పరిధాయ
సాన్విసురభిః చందనేనోత్తరైరదేవతాభ్యః ప్ర
దాయోత్తరయానులిప్య మణిం సౌవణ్యం సౌపథా
నం సూత్రోతముత్తరయోదపాత్యై త్రిః ప్రదక్షిణం
పరిష్టాప్యోత్తరయాగ్రీవాసాన్విబధ్యైవమేవ బాదరం
మణిం మంత్రవజ్రం నవ్యేపాణావా బధ్యాహతము
త్తరం వాసారెవతీస్త్యైతి సమాసమ్ || ౧ || —————

‘సోమస్య తనూరసి’ ఇత్యనైస యజమా అహతమంతరంవాసః ఆ
తర్వాసాంతరియమిత్యర్థః | తత్పరిదధాతి | ఆనేనసూత్రేణాతడోర్ధ్వం
స్నాతకస్య నిత్యమంతర్వాసో విధీయతే | యజః పునః కర్మాధఃకా
వ, ప్రకరణామ్నూనాత్ | తతస్సార్వసురభిణాసరైః కస్తూరికాదిభి
గంధ ద్రవ్యైర్వాసితేన చందనేన అనులిమ్పతీతి వ్యవహితేన సంబం
ధః | కథమనులిమ్పతి? ఇత్యత్రాహ - ఉత్తరైరిత్యాది | ‘నమోగ్రహా
యచ’ ఇత్యాదిభిః ప్రీతిభిర్మంత్రైః దేవతాభ్యశ్చందనం పూర్వోప్ర
దాయ పశ్చాత్ ‘అప్పరస్సుయోగంధః’ ఇత్యనయా ఆత్మాసమనులి
మ్పతి | ముఖస్య చాగ్రేనులెపః ‘ముఖమగ్రబ్రాహ్మణో మృతే’
(ఆశ్వ-గృ-౩-౮) ఇత్యాశ్వీలాయనగృహ్యత్ | దేవతాభ్యః ప్రదానంచ వ
మశ్యజ్జేన స తు మంత్రాంతేన. సమస్కారస్యాపి ప్రదానార్థాత్వా
త్ | మణిం కీదృశం? సౌవణ్యం సువణ్యవికారం | సౌపథానం పజ్జితై
రూర్యాదినా ఉభయతః పరిగృహీతం | సూత్రోతం సూత్రప్రోతం !

‘ఇయమోషధే త్రాయమాణా’ ఇత్యేతయా సకృదుచ్చరితయోషహ తే ప్రదక్షిణమపి తంత్రీః పరిస్థాస్య, ఉత్తరయా ‘అపాహస్యరొమే’ ఇత్యాదికయా, పుణ్యామ ‘ఇత్యంతయా త్ర్యవసానయా తం మణిం గ్రీవాసుకం చే ఆపిధ్య బదరిబీజమయంబాదరం సూత్రాంతం మణిమేవమే వాదపాత్రే త్రిః ప్రదక్షిణం తూష్టిః పరిస్థాస్య తూష్టిమేవ సవ్యే పాణావాబధానతి । అహతము త్తరం వాసః పరిధానమేవ నాంతరీయమ్ । తదుపనయనేన సమానమ్ । స్వయం పరిదధాతి. ఇహాచార్యాభావాత్ । తత్తద్ధ ‘రెవతీస్తాస్వి’ ఇతి దావ్యభ్యాం పరిధానీయం వాసాభిమంత్ర్యయా అక్యంతక్ ‘ఇతి తిస్సభిః పరిధాయ ‘వరిదం వాసః’ ఇత్యనుమంత్ర్యయతే । ‘రెవతీస్తేస్వతి సమానమ్’ ఇతి వచనబలాచ్చ మంత్రస్థయస్తదథలొగబాధనవ । యద్వా అన్యో విద్వాక్ బ్రాహ్మణః రేవతీస్తేస్వతి సమానం కరోతి । కుతః పునః ‘అహతము త్తరం వాసః’ ఇత్యనైనాపి పరిధానమేవాచ్యతే నో త్తరీయం? ఉచ్యతే । ‘రెవతీస్తేస్వతి సమానముపనయనేనేతి వచనాత్ ఉపనయనేవ ‘తిస్సభిః పరిధాస్య పరిహితము త్తరయా’ (ఆమ. గృ. ౧౨-౧౦) ఇతి పరిధానాథావాసావగమాత్ । (అపూర్వస్య (పూర్వస్య) అహతమంతరం వాసః’ ఇతి చోదితత్వాచ్చ । ఉత్తరీయంతు ‘నిత్యము త్తరం శార్కం (ఆప-ధ-౨.౪-౨౧) ఇత్యాదిధర్మశాస్త్రవచనాదత్రాపి సిద్ధమేవ ॥

కెదిల్—ఇహోత్తరీయం విధీయతే నైవ పరిధానీయమ్. ఉత్తరమితి వచనాత్ । తథా ఆచార్యవచ ‘రేవతీస్తాస్వి’ ఇత్యాదుప్యవసయనైవ సమానం కరోతి । తస్మిన్ ‘పరిధాస్య పరిహితమ్’ ఇత్యనుపపత్తైరేవ । తథా ఆచార్యకులాన్నివృత్తైవ ఇడంస్థానం క్రియతే । (తత్రాచార్యకర్తృకత్వా కత్వా (తత్తాచార్యత్విత్వా) ప్రసక్తిరేవ ॥

—తస్య దశాయాం పృనర్తాప్రబధ్య దర్వాప్యమాధాయా జ్యేనాభ్యా నాయన్నుత్తరా ఆహుతీహుత్యా జయాదిప్రతిపద్యతే ॥౯॥

తస్య అనంతరప్రకృతస్య వాససో దశాయాం ప్రవర్తో కుండలసా
వణ్ణప్రబంధ్య తామ్రపాయేన దర్వావృతగ్రే స్థాపయిత్వా ఆశ్మేనేతి । ప
రిధామప్రాప్తానువాదాభ్యాసయనవిధానాథః । అభ్యాసాయమితి బ
ములాతోఽర్థపాఠః । తతశ్చ స్వయమెవసవ్యేన హస్తేన స్థాపిత
యోః ప్రవర్తయోరుపరి అభ్యమాసీయతే నైవాజ్యేన ఉత్తరా ‘ ఆయు
ష్యం వర్చస్యమ్ ’ ఇత్యాద్యా అష్టాప్రధానాహుతీర్హతాన్, తతో
దవ్యా అగ్రాత్రాపవనీయ యథాప్రసిద్ధం జయాదిప్రతిపద్యతే । సూత
నాత్సుత్రమితినిర్దేశనాచ్చసూత్రేనర్వత్రానైకార్థవిధినిబంధనావా
క్యభేదోపి నైవదోషఇత్యుక్తమ్ । అగ్నిమిద్ధావోఅప, గృ-౧-౧౨ ఇత్యుత్త
రైతి — సవ్యేన హస్తేన అభ్యాసాయన్నన్యేన వాభ్యాసాయన్నితి
పాఠేన భవితవ్యమిత్యాచక్షతే ॥

పరిషేచనాంతర్యత్వైతాభిరేవ దక్షిణే

౧౬౬

కణ ఆబధ్నీతైతాభిసన్వయే ॥ ౧౦ ॥

పరిషేచనాంతరమేవ ఏతాభిరేవ ‘ ఆయుష్యంవర్చస్యం ’ ఇత్య
ష్టాభిరేవ దక్షిణకణ్ణ ప్రవర్తయోరేకం ఆబధ్నీత ప్రతిముంచేత్ । త
థాన్యమేతాభిరేవ సవ్యకణ్ణ । అత్రేవ హోమమంత్రాణామేవ ఆబ
ధ్నకరణత్వేనసూత్రవాక్య సాదృశ్యానుమితయాశ్చత్వైవవౌచితత్వాత్తై
రాబంధనమపి గౌణ్యావృత్త్యా ప్రకాశ్యమైద్రీవత్ । తతైతాభిరితి (స్త్రీ)
లింగ నిర్దేశో బహుత్వాద్యచాం బోధాణగ్రామవత్ । న చాత్రహో
మాథానామేవ అబంధనార్థత్వేనాపి వినియోగే దేవదత్తీయేయం గౌ
ర్యజ్ఞదత్తీయేతివద్విరోధః ‘ పురోడాశోపాలనతుషానుపవపతి ’ ఇత్యా
దీవదధిస్తాన లక్షణాయా వినియక్తాకార (ంతిరోధాయాపి) మతిరోధాయా
పి) వినియోగోపపత్తైః, మంత్రవిషయేత్వనైకార్థత్వమపి నాయుక్తమి
త్యాగ్నై (యా)య్యసేకరణే ఉక్తత్వాచ్చ ॥

కైతి — ఏతాభిరిత్యనేన ప్రకృతాహుతిపరాభిశానాహుత్యర్థా

మన్త్రా లక్ష్యంతే ' పితృణాం యజ్ఞానవాక్యాభిరువత్తిష్టతే' ఇతిపది
తి । మైనమ్, యతః పూర్వత్రాతరాహుతిదితి లక్షణయాప్రకృతానాం
మంత్రాణామపి పరామర్శోనరం, న త్విహాపి వాక్యే లక్షణా ॥

— ఏతము త్రైరైభ్యథాలింగంసృజశ్శిరస్యాంజనమా

దశావేక్షణముపానహశాద్భ్రత్రందండమితి ॥౧౧॥ —

యథాకర్మమధ్యే సమంత్రకం ప్రవర్తాహి బద్ధౌ ఏవము త్రైరైమన్
స్త్రైభ్యథాలింగం మంత్రలింగానుసారేణ సగిగాదిపట్కం అబద్ధీత కర్త
వ్యమిత్యాది యథాహంవాక్యశేషః । తత్ర శుభికెశిరః ' ఇత్యనయైక
యైవ శిరసిసృజమాబద్ధీత । యామాహరత్ ' ఇత్యేషావికల్పార్థా ' ఏ
కమన్త్రాణి కర్మాణి । అనశిష్టావికల్పార్థాః ' (అప-ప-౧.౪౧-౪-౧౨)
ఇతి పరిభాషావచనాత్ । సృజఇతి ద్వితీయైకవచనార్థే - ' శుభికెశిర
ఆరోహ ' యామాహరత్ ' ఇత్యాద్యైకవచనలింగాత్ । షష్ట్యైకవచ
నంవా । తథాసతి, సృజబంధనం కర్తవ్యమితిశేషః । తథా ' యదా
జనం త్రైకతుదమ్ ' ఇత్యేకయైవ సకృదుచ్చరితయా త్రికతుత్పత్తౌ జా
తాంజనేన యుగపదక్ష్యోరంజనం కర్తవ్యం । అత్రాపి ' మయిపర్వతే
ఇత్యాదీని చత్వారియజ్ఞాంషి వికల్పార్థాన్యేవ । న చాక్ష్యోః పర్యాయే
శాంజనం - ' తేనవామ్ ' ఇతి ద్వివచనలింగవిరోధాత్ । తదైవ ' య
నైవచాఃపరాగతమ్ ' ఇత్యేతయా ఆదశావేక్షణం కర్తవ్యమ్ । తదై
వ పృతిష్ఠేస్తః ఇత్యేనైవ యజ్ఞోపాన హశాయుగవదుపముచతే
' పృతిష్ఠేస్తః ' ఇతి ద్వివచనలింగాత్ । తదైవ తూష్ణీంచృత్రమా
జాయ ' ప్రజావతేశ్వరణమసి ' ఇతి యజమా ఆత్మానమభిచ్ఛాదయతి
తదైవదండం వైణవం ' దేవస్యత్వా ' ఇత్యాదియజమా అదత్తే । ఇత్యే
తాని షడ్వ్రవ్యాణీత్యర్థః ।

కదిల్ — ' శుభికెశిరఆరోహ ' ' యామాహరత్ ' ఇతి ద్వాభ్యా
మసృజ ఆబంధనమ్ । తథా ' యదాంజనం ' ' మయిపర్వతప్రారూపమ్ '

ఇతి వాచస్పతీయపూర్వత్రాధ్యాయం దక్షిణావస్థయోగోక్తిః క్రిమిశాలజనం
 ' ఏనము త్రైత్యధారణం ' ఇతి వచనబాలాత్ । తద్వై ' తేన వామ '
 ఇతి లింగమపి విధిబలాద్వాధ్యమేన । యదైకస్య సాన్నాయకుః
 భ్యం ' ఉభే ఉపదధావ్యహమ్ ' ఇతి ద్వివచనం గం । ఉపాసహాయప
 మోచనేవ్యంజనవదేవ వ్యాఖ్యేతి । తదనన్ ' ఏకమస్త్రాణి ' (అప-ప-
 ౧-౧౪) ఇత్యాదివరిభాషా విదద్ధత్వాత్ । ' ఏనము త్రైత్యధారణం '
 ఇత్యస్య చ పూర్వవ్యాఖ్యానేపుష్పపత్నైః ' వయపత్వేపూరుషమ్ ' ఇత్య
 త్రపాచేవ్యశ్చిష్టేపివిభాగే నిరాకాంక్షత్వాత్, వ్యాధ్యాదాపగతేచ్ఛ ॥

వాచం యచ్చత్యా నక్షత్రేభ్యః ॥౧౨॥

ఇదంచ వ్యాఖ్యానమ్ ॥

ఉదితేనునక్షత్రేషు పార్శ్వముదీర్ఘ వా దిశ

మునస్క్రిమ్యోత్తరతారాధారేణ దిశ ఉప

స్తాయోత్తరేణనక్షత్రాణిచంద్రమనమితి॥౧౩॥

ఉత్తరతారాధారేణ ' దేవీష్వడుర్విః ' ఇత్యనేనదిశోఽవాచీషష్ఠా ఉ
 పస్తాయ. ఉత్తరేణ ' మాహస్తహి ' ఇత్యధారణేన నక్షత్రాణి చంద్ర
 మనం చాపతిష్ఠతే । శ్రుతిబలాచ్చ ' మాహస్తహి ' ఇత్యత్ర నక్షత్రా
 ణీత్యధ్యాహృత్య తాని ప్రకాశ్యాన్యేవ ॥

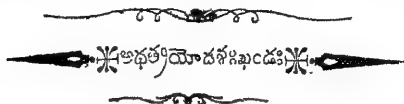
రాతినాసంభాష్య యథాధారం గచ్ఛతి॥౧౪॥

ఇత్యాపస్తంబియేగృహ్యప్రశ్నైర్వాదశోభండః

రాతిఃమిత్రం కమయతీతి వ్యుత్పత్త్యా । తేన సహవిస్రబ్ధసంభాష్య
 ఆత్మశక్త్యాద్యసమూహం ధర్మాదికం విచార్యసిద్ధిత్వ । యథాధారం గ
 చ్ఛతి తేన రాతినాసహ యోదోధమోమోక్షో వా సాధ్యతేనాశ్చ
 ధృతః, తదనురూపమాశ్రయం గాహాన్ధ్యంహానంవా ప్రతిపద్యతే ।
 ఏనంచ బ్రహ్మచర్యాదేవ ప్రవ్రజతోపి సమ్భాషణంతం సన్నిహత్యైవ

ప ప్రవక్తా ||

ఇతి శీఘ్రదశ్యనాచాద్యకృతే గృహ్యతాత్పర్యదర్శనేద్వాదశఃఖండః

ఏవం స్నానస్య ముఖ్యకల్పం విధాయానుకల్పం విదధాతి—.

అతైతదవరం తూష్టిమేవ తీర్థేస్నాత్వా
తూష్టిం సమిధమాదధాతి || ౧ ||

అథాపరమేతద్విధానం | ఉచ్యత ఇతి శేషః | తీర్థేషు చ్యవన్యాదా
సమిధం పాలాశీం అవిరూధాత్ | ఏవకారాచాప్తస్త్రిన్విధౌ నాస్యత్క్రించ
దనుష్టయం | సశు పూర్వస్త్రిన్నేవ విధౌ స్నానసమిదాధానయోరన్యః
ప్రకారో వైకల్పిక ఇతి కిమితి నాస్తీయతే? ఉచ్యతే | ఏవకారవైయధ్యక్ష
ప్రసంగాత్, స్నానసమిదాధానయోరిహ పుత్రప్రేక్షాభిధానాత్, అ
స్య సూత్రస్య బహ్వక్షరత్వాచ్చ | యదిహ్యయం పూర్వస్త్రిన్నేవ విధౌ వైక
ల్పికోఽభిప్రేతాఽభిష్యత్, తచాతత్రైవపాలాశీం సమిధముత్తరయా
ధాయ తూష్టిం వా ' ఏవం విహితాభిరేవాద్భిరుత్తరాభిః పశ్యిస్సాన్
తాన్ తీర్థేవాతూష్టిం ' ఇత్యుక్తైరైవోక్తైరసూత్రయిష్యత్ | కించ
సూత్రకారాణాం నైవేయం శేలీదృష్టచరియదుతసాంగం ప్రధానముక్త్యా
పశ్చాదధాదినా సూత్రేణ వైకల్పికానాం ప్రకారభేదానామభిధానమితి |
ఏవ (మేవ) మేవాహు, అతైతదవరం ధన్వ ఏవాంజలినా జహోతి ' (ఆప-
శ్శు. ౨౨-౧౦), ఇత్యసాన్యపి వ్యాఖ్యానమ్ | ప్రయోగస్తు, బ్రహ్మచారి లిం
గాని మేఘలాదీని త్యక్తాన్ తీర్థే తూష్టిం స్నాత్వా, మాసాంతరపరిధానా
వికృత్యా కొత్తిరియాగారాదగ్నిమాహుత్య ' యత్ర కన్య చాగ్నిమ్ '
ఇతి, విధిసంపసమాధాయ, తత్ర పౌజాపతిం మనసా ధ్యాయన్ తూష్టి
*మమ సమిధమాదధాతి ||

కేచిత్ — కేశశ్రుతప్రపనాదికమస్య దవ్యవిరోధిత్వాప్తిమేవకరోచీతి

యత్ప్రాస్తాపవచితి తత్సంకల్పం

విశతి యథాపురస్తాత్ || ౨ ||

యత్ర యస్మిన్ స్వధర్మయ క్తస్య కుటుంబిన్ గృహే అతిథ్యాగ్ధ
మాగతాయాస్తే స్నాతకాయాపచితిః పూజాం మధుసర్కాభ్యాం కుర్వ
తే కుటుంబినః । బహువచనం చానుపాదేయగతత్వాదవివక్షిన్మ్ । ఆత
ఏవోత్తరత్ర పాగ్రహేత్యేకవచనమ్ । తత్రత్ర గృహే లైడతై కూడ
ఉపవిశతి యథాపురస్తాత్ ఉపనయనే ఆచార్యః । రాష్ట్రభృదసి ఇతి
మజమా ఉపవిశతి తథాఉపవిశేదిత్యధః ॥

ఏవము త్రరాధ్యాం యథాలింగం రాజాస్థపతిశ్చ || ౩ ||

యథాద్రాహ్మణః పూజ్యో ముత్రేణోపవిష్టః ఏవ రాజాస్థపతిశ్చ
త్రరాధ్యాం యథాలింగం 'రాష్ట్రభృదసి సమ్రాటాసందీ' ఇతి రా
జా 'రాష్ట్రభృదస్యధిపత్నా సందీ' ఇతి స్థపతిశ్చ పవిశేదిత్యధః
రాజాచ క్షత్రియ ఏవ ఘతు ప్రజాపాలనకర్తా అన్యవర్ణోపి । నను
క్షత్రియే రాజశబ్దప్రయోగ ఆంధ్రాణాం, ఆర్యాణాం తు ప్రజాపాలనా
దికతఃస్యేవ. తత్సంధం బలవదార్యప్రయోగ బాధన రాజాక్షత్రియసీ
వేతి? మైవమ్ । ఆర్యవరస్య భగవతః పాణినేః గణపాచే 'రాజాసే' ఇ
తి విశేష స్మరణసాంధ్యప్రయోగమూలత్వమేవ యుక్తమితి అపెష్ట్యధిక
తణ్ణ సాధితత్వాత్ । స్థపతిశ్చ మహదాధిపత్యం ప్రాప్తాస్యవర్ణాపి

అన్యే—వైశ్యః స్థపతిరితి ।

కేచిత్ — క్షత్రియ ఏవ రాజ్యాభిషిక్తతీ ॥

అపఃపాద్యాఇతి ప్రాహ || ౪ ||

అథ అపచేతా పాదప్రక్షాలనార్థా అపఉపసంగృహ్య 'అపః ప్రా
ద్యాః' ఇతి ప్రాహ । ఏతచ్ఛ సంవాదవచనం, అనంతరం యత్కత్త
వ్యం తత్కుర్వీత్యేవ మథమ్ । ఏవమేవ ప్రయోజనం " అహాచే

యా ఆపః ' ఇత్యాదిః ॥

ఉత్తరయాభిమంత్ర్య దక్షిణంపాదం పూర్వం

బ్రాహ్మణాయ ప్రియచ్చైతన్యగ్గూద్రాయ॥౫॥

అథ పూజ్యస్తాః ' ఆపఃపాదావనైజనీః ' ఇత్యేతయాభిమంత్ర్య వ్రథమందక్షిణం పాదబ్రాహ్మణాయ ప్రక్షాళయిత్యేప్రియచ్ఛేత్ ప్రసారయేత్ । గూద్రాయ తు పూర్వంసవ్యమ్ । అత్ర బ్రాహ్మణగూద్రావేన ప్రక్షాళయితారా, న తు రాజస్యచైశ్యే. తయోఽనభిధానాత్ ॥

అన్యేకు—క్షయవైశ్యభ్యాంఅనియమేనపూర్వంపాదంప్రియచ్ఛేదితి.

ప్రక్షాళయితారముపస్పృశ్యోత్తరేణ యజు

షాఽఽత్తానం వ్రత్యభిమృశేత్ ॥ ౬ ॥

తతః ప్రక్షాళితపాదస్తం ప్రక్షాళయితారం పాణాభుపస్పృశ్య 'మయి మహః' ఇతి యజుషా ఆత్మానంహృదయదేశే వ్రత్యభిమృశేత్ ప్రతిలోమేనపాణినా స్పృశేత్ । తతోఽపాముపస్పృశేనమ్ ॥

గూర్వాభ్యాం పరిగృహ్య మృన్మయేనా

హణీయా ఆపఃఇతి ప్రాహ ॥ ౭ ॥

అథార్హయితా మృన్మయే పాలైర్వర్షణాథాః పుష్పాక్షత సంయుక్తాః అవ ఆనీయ,గూర్వాభ్యామథస్తామపరిష్టాచ్చ పరిగృహ్య ' అర్హణీయా ఆపః ' ఇతి ప్రాహ ॥

ఉత్తరయాభిమన్త్ర్యంజలావేకదేశ ఆనీయ

మాన ఉత్తరం యజజ్జాపేత్ ॥ ౮ ॥

అథ పూజ్యస్తాః ' ఆమాగ్ణే ' ఇత్యేతయాభిమంత్ర్య తాసామేకదా శేస్తాకే సాన్వంజరౌ దాత్రా ఆనీయమానే ' విరాజోదాహూసి ' ఇతి యజజ్జాపేత్ ॥

శేషంపురస్తాన్నినీయమానము త్తరయానుమంత్ర్యయతి ॥౯॥

తాసాంశేషం దాత్రా పురస్తాన్నినీయమానం పూజ్యఃసముద్రః

వః ' ఇత్యేతయా ఆనుమంత్రయంతే ॥

కదిత్—అస్మిచ్ఛాలె భోజనాంతే వా పూజ్యాయ వస్త్రసుండల
యగాద్యలంకరణం చాతవ్యం, ఆస్యథా ఆయఃపూజితవన భవతి । ఏ
తచ్ఛావచితశబ్దేన అస్తాకమపి చోదితమేవేతి ॥

— దధిమధితి సగోస్మ్య కాంస్యేనవషీయసాపిథా

యూర్భాభ్యాంపరిస్పృహ్యమభువర్క ఇతిపాహా ॥౧౦॥—

దధి మధిన్యేక్షద్యయం నియమావిధానాత్సన్నిశ్చితావై సంస్క
ర్య, తతో వషీయసాభ్యుహతాకాంస్యేనపాల్వేణాపిథాయశేషంవ్యక్తం
అన్యేతు—అపిథానం కాంస్యం ప్రదక్షణాథం । తేనైతదపి,
కాంస్యమేవేతి ॥

— త్రివృతమేకఘృతంచ—

త్రయాణాం ద్రవ్యాణాంసమాహారస్త్రివృత్తద్వేనోచ్యతే । తస్మిన్
పక్షే పూర్వోక్తే దధిమధునీ ఘృతంచ సంసజజనీయాని ॥

— పాజ్జుమేకేధానాస్సక్తాంశ్చ ॥౧౧॥—

ఇహాపి పంచానాం సముదాయః పాజ్జుః । శేషం పూర్వవత్ ॥

— ఉత్తరాభ్యావభిమంత్యో యజ్ఞభ్యామవ

అచామతి పురస్తాదుపరిష్టాచ్ఛాత్తరయా

త్రిఃపాశ్వానుకమ్పయప్రయచ్ఛేత్ ॥౧౨॥—

అథ పూజ్యస్తం మభువర్కం ప్రతిగృహ్యపిథాన పాత్రమవసీయ
' త్రయ్యైవిద్యాయై ' , ఆమాగ్నో యశసా ' ఇతి థావభ్యా వభిమం
త్య । ' అమృతాపస్తరణమసి ' ఇతి యజుషా పురస్తాత్పాశ్వానాదవః
పిబతి । తత ఆచమ్య ' యన్నధనోమధవ్యమ్ ' ఇత్యనయాత్రిఃపాశ్వా
తి । ద్విస్తూష్ణీం । తతః ' అమృతాపిథానమసి ' ఇతి యజుషా ఉపరిష్టా
దవ్యవః పిబేత్ । అథాచమ్య శేషమనుకంప్యాయ అనుగ్రాహ్యాయ పు
త్రిఃపాశ్వాదయే సమావృత్తాయైవ పాశ్వితుం ప్రయచ్ఛేత్ ; సతుబ్రహ్మచా

‘రిణే ‘ నచాస్తే శ్రుతివిప్రతిషిద్ధ ముచ్చిష్టం దమ్యః ’ (ఆప-ధ-౧-౪-౫)
 ఇతి నిషేధాత్ । సన్నిహ మధ్యే శుద్ధ్యధామవస్తరణానంతర మాచమ
 నం స కతవ్యమ్. అస్తాకం వచనాభావాత్ । న్యాయతాపి నైవ. భో
 జనవదపిధానాంతమేక కర్మాత్వాత్ । అపరథా భోజనెపి ప్రతిగ్రాస
 మాచమనం వ్యసజ్యత । అథ సవదేశకాల కర్తవ్యాప్తాచారబలాత్త
 త్కర్తవ్యమితి చెల్, స; అయిమాచార ఉక్తలక్షణా స వేత్సవాచీ
 నానాం దుర్ని శ్చైయత్వాత్ । అత్రాద్యతే, నాయమాత్యేషః- బోధాయ
 నాది గృహ్యమాపస్తరణానంతర మాచమనవిధి దశానెనాస్తాకమప్యా
 చారః సవదేశాదివ్యాపీతి నిశ్చేతుంసుశకత్వాత్ । ఉక్తంచైతత్ । ‘అ
 థ కర్మాణ్యచారాద్యాని ’ (ఆప-గృ-౧,౧) ఇత్యత్ర గాహ్యేణీస్వ
 శబ్ద విహయ, అచారాదిత్యుపలక్షణతౌ వ్యాఖ్యయగార్హ్యకర్మా ని
 దేశాత్, గృహ్యంతరాద్యుపదిష్టవిషయోప్యస్తదీయానామాచారో వే
 దమూల ఏవేతి । భోజనెతు స ప్రతిగ్రాసమాచమన వ్యసక్తిః కన్విదశి
 వచనాభావాత్ ‘అచారాభావాచ్చ । సామపానెపునః ‘స సామేనోచ్చి
 ప్తా భవతి ’ ఇతి వచనాదంతేపి నైవాచమనం అపిచైతదాచమనం శి
 ఖాబంధనాదివత్సతః సంస్కారకం సన్నిపాతి చ అనుక్తమప్యపే
 త్తతమన్యతా గాహ్యమితి న్యాయవిదః । తస్మాదిహోపస్తరణానంతర
 మాచమనం కార్యమేవ ॥

కెచిత్ — బోధాయనాదిభి రుపస్తరణాపిధానయోస్తదభావనాం
 ఛాపాం నివేదనస్య పృథగుపదేశాత్ ఉపస్తరణాదూర్భవమాచమన వి
 ఛానాచ్చ ఉపస్తరణాదెబహిరంగత్వేన కర్మాంతరత్వావగతేర్యక్తం
 తేషాం పాశనాత్పాగప్యాచమనమ్ । అస్తాకంతు తథావిధోపదేశా
 భావాత్ అంతరంగత్వేన ఉపస్తరణాద్యపిధానాంతం భోజనవదేకం క
 ర్మేతిమధ్యేశుద్ధ్యధామవస్తరణానంతర మాచమనం స యక్తమితి । మైవమ్; యతాస్తా
 తమపి యజ్ఞభ్యామవ అచామతి ’ ఇతి శబ్దాంతరేణాచమనయోః

వృథగేవోపదేశః ! అస్మాదేవ సృథగుపదేశాత్తదభావా మసామావేదనం
చాక్షేప్యమ్ ! అతోన్మాకం తేషాం చోపదేశవైషమ్యాభావాత్తల్యయో
గక్షేమమేవాచమనమ్ ||

— పృతిగృహ్యైవరాజా స్థపతివాపురోహితాయ || ౧౦౫ || —

రాజా స్థపతిశ్చ మధుపకణం పృతిగృహ్య పురోహితాయప్రయచ్ఛే
త్ | ఏవకారాదభిమంత్రణమకృత్వా ! అభిమంత్రణాదితు పాశ్రాం
తం పురోహితస్తేవ ! పునశ్చోత్తరం కర్మరాజాదేదత్ ||

— గౌరితి గాం ప్రాహ || ౧౦౬ || —

ప్రాశనై కృతే, దాతా ' గాః ' ఇతిగాం ప్రాహ కథయతి ! గౌశ్చ
శ్రీ ' గౌర్ధేనుభవ్యా ' ఇతి శ్రీలింగనిదేశాత్ | ఏతద్భు కథనం
కిమియం గౌస్సంజ్ఞప్యతాముత్సృజ్యతాం వా? ఇతి పూజ్యభిప్రాయ ని
శ్చయాథమ్ ! స చ సావిభిప్రాయం దాతుర్భూయాత్ |

— ఉత్తరయాభిమంత్ర్యితస్తేవపాగ్ శ్రమయిత్వా

పస్తీణాభిఘరితాం మధ్యమేనాంతమేనవా పతా

శపణానోత్తరయా జహాతి || ౧౦౭ || —

యదిపృతిగృహితా సంజ్ఞపనమిచ్ఛేత్, తదా ' గౌరస్యపహతహి
ప్రా ' ఇత్యేతయానవసానయా గామభిమంత్రయతే ! అముష్యేత్యస్య
స్థానై చాహాయితుర్నామ విష్ణుశర్మణ ఇతి గృహ్యతి | తతస్సుఖమాసేత
దాతురేవ వపాహామాంతం కర్మ ! అభిమంత్ర్యేతిచ శ్వాప్రయత్య
యఃక్రియావిధానమూక్తాథా ఏవ, నతు సమానత్యకత్వాధః !
తస్యేతస్యాః సంజ్ఞపనం కృత్వా, వపాముత్థిధ్య శ్రమయిత్వా, మధ్య
మేనాంతమేన వా పతాశపణేన లోకెకనాశ్చనోపస్తీర్య కృత్వాపి
వసాం సకృదేవావరాయాభిఘాత్య ' అగ్నిఃప్రాశ్నాతు ' ఇత్యేతయా
తైన పణేన సాగ్నో జహాతి | తత్ర చ మధ్యమేనాంతమేనవేతి చ
చనం ద్విపణ్ణపృతిషేధాథా మధావనికల్పాధఃవా ! శిష్టేశ్చావదా

నైశ్చుస్కృతైస్సహస్రం భోజయేత్ | ఆయం చ సంజ్ఞాపనపక్షః కలి
యగానాచారేషు పరిత్యాదిదానీం త్యాజ్యవీవ ||

— యద్యత్సృజేదుపాంశుత్తరాజపితౌష్ణముత్సృ

జతేతువైచ్చిః || ౧౭ || —

యది పూజ్యోగాముత్సృజ్యమానామిచ్ఛేత్ | ఆయంచ కామప్ర
శేదనైలిజ్ | తతోత్తరాజ్ శ్రీమన్త్రాజ్ ‘యజ్ఞోపధతామ్’ ఇత్యా
దికానుపాంశుపక్షిత్వా ‘ఓముత్సృజతే’ ఇత్యవైచ్చిః, ప్రబ్రూయాదితి శేషః
కచిత్ — యజ్ఞ ఇత్యాదికాశ్చ త్యావరో మన్త్యాఇతి | ఇయంచ గౌరు
త్యజానపక్షేపి భోక్తురేవ ||

— అన్నంప్రోక్తముపాంశుత్తరైరభిమంత్యైః క

ల్పయతేత్యవైచ్చిః || ౧౮ || —

అథ చాతా సిద్ధమన్నం ‘భూతం’ ఇతి మంత్రేణ పూజ్యాయవ
బ్రూయాన్నివేదయేత్ | కుతపతత్ ? ‘సిద్ధేన్నై తిష్ఠన్భూతమితిస్సావి
మినై ప్రబ్రూయాత్’ (ఆప.ధ-౨-౩-౧౦) ఇతి వైశ్వదేవే దశనాత్
మధుపర్కప్రకరణ ఏవ ‘సిద్ధేన్నై తిష్ఠన్ భూతమితి పాహా’ ఇతి క
ల్పాంతరాచ్చ | ఏవం ప్రోక్తమన్నం భోక్తా ఉత్తరైః మంత్రైః ‘భూ
తం’ ఇత్యాదిభిః పంచభిరభిమంత్యైః ఓంకల్పయతేత్యవైచ్చిః | అత్రా
ప్యనుజానీయాదితి శేషః | తతో భోజనం అన్ననివేదనస్య దృష్టాథా
త్వాత్ ఆచారాచ్చ || (కల్పాంతరాచ్చ)

— ఆచార్యాయత్విజే శ్వశురాయ రాజ్ఞ ఇతి పరి

సంవత్సరాదుపతిష్ఠద్భ్య ఏతత్కార్యం || ౧౯ || —

యదేతదహాణం కూర్పాది భోజనాంతం గృహస్థేన స్నాతకాయ
స్నానదివసవీవాగతాయ కతేవ్యమితి విహితం, తదాచార్యాదిభ్యః ప
రిసంవత్సరామాధ్వణం గృహముపతిష్ఠద్భ్యః ఉపాగతైః భ్యః పునః పునః కా
ర్త్యైః పునః స్నాతకవత్సకృత్ | న చావ్యవాకస్సంవత్సరాత్ | అత్య చ

ఇతిశబ్దశ్చాథః । నను ధర్మశాస్త్రే 'గోమఘసర్వాహ్ని' వేదాధ్యాయః ఆచార్యబుద్ధిక్ సన్నితకారాజా వాధర్మయక్తః । ఆచార్యాయ త్విజై శ్వశురాయ రాజ్జైశ్చి వరిసంత్సరా దుపవిష్టహ్నిశా మఘసర్వాశ్చ । దధిమఘసంస్మష్టే మఘసర్వాః యోవామఘసంస్మష్టం । అథావఉదకమ్ (ఆప-ధ-౨-౮-౫ ..౯) ఇతి సన్నితకాయాచార్యాయత్విజైశ్చపాధ్యాయాయ శ్వశురాయ రాజై చ దక్షిణాఘగవా సహమఘపకోవిహితః । కిమఘమిహ పునర్విధయతే ? ఉచ్యతే । ఇహ వికల్పన విహితస్య త్రివృతః పాఞ్చస్య చ తస్మిన్గోమఘసకే అవేదాధ్యాయాయ శ్వశురాయ చ దియమానేచ ప్రాప్త్యథా । యత్తు తత్త్రైవ 'గోమఘసకేశ్చ' ఇతి పునర్వచనం తదాచార్యత్విగోమేదాధ్యాయశ్వశురరాజధ్య పివ వరిసంత్సరాదుపవిష్టహ్నిః పునఃపునఃకార్యమ్, సన్నితకవేదాధ్యాయాతిథిభ్యస్తు సకృదేవేత్యవమథాః ॥

సకృత్ప్రవక్త్రేచిత్రాయ ॥ ౧౭౦ ॥

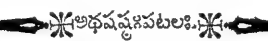
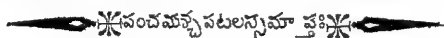
ఇత్యాపస్తంబ్యదుగృహ్యప్రశ్నైత్రయోదశశ్శ్లోంః

❖ పంచమశ్చపటలస్సమాప్తః ❖

ప్రవక్తాయః (పదవాక్యప్రమాణాభ్యాం ప్రకారేణ (పదవాక్యప్రమాణైః ప్రకారేణ) వక్త్రీసాధుశ్చానాముచ్చాయితా, ప్రమాణోపపన్నా వ్యాఖ్యాతా యత్యధః । చిత్రే ప్రకాశః లోకే ప్రసిద్ధిత్యధః । ఇదం ప్రవక్తరేవ విశేషణమ్ ॥ తస్మై సకృదేవైతత్ గోమఘసగోరహితం కార్యం । అయంచప్రవక్తా సవేదాధ్యాయః । స హిగోమఘసకాహాః । యస్సషడంగం వేదమధీతే, అథాంశ్చ జానాతి సవేదాధ్యాయః । నను సామయాచారికే గోమఘసర్వే ధర్మానోపదిష్టాః స కథం కథావ్యః ? ఉచ్యతే । నామధేయం ధర్మగ్రాహకమితి మీమాంసతాః । తేన గృహ్యేయాజ్ఞికప్రసిద్ధ్యా మఘసకసంజ్ఞకకమణి ఉప

దిష్టా ఏవధర్మాః. “ గౌమధుపర్కాహః ” ఇత్యత్ర మధుపర్క నా-
 మ్నా అతిదిశ్యంతే ‘ మాసమగ్నిహోత్రం జహోతి ’ ఇతివత్ । ‘ దధి
 మన్థో మధుమంథః ’ (ఆవ, శౌ)-౬-౩౧-౫ ఇత్యత్ర తు దక్షిణాద్యవ్య-
 స్య కర్మసంధర్మాకాక్షాభావాన్నాతిదేశః । అత్రచ వేదాధ్యాయా తి-
 థిపూజాయామయం విశేషః, ‘ దధిమధుసంస్కృష్టం మధుపర్కః ’ ఇతి-
 వ్రత్యక్షవిధానాదతిదేశప్రాప్తం తివృత్తవం పాక్ష్యత్వం చ బాధ్యతా-
 తి । అయమత్ర నిశ్చితార్థః—అచార్యాయత్వేణ వేదాధ్యాయాయ-
 శ్వశురాయ రాక్షేవ దక్షిణార్థాధికగవా సహ గాహ్యః సామయా-
 చారికో వామధుపర్కః కార్యః । పరిసువత్సరాదుపాగతేభ్యః పునఃపు-
 నః కార్యః । అవేదాధ్యాయాయ శ్వశురాయాధికగవావినా గాహ్యః-
 అతిఫివరాపచితేభ్యోవేదాధ్యాయేభ్యః సహ. గవా ధర్మోక్తః । అ-
 వేదాధ్యాయాభ్యంతం వరాపచితాభ్యం స్నాతకాయ చ స్నానది-
 న ఏవాగతాయ గవా వినా గృహ్యోక్తధర్మోక్తీవాప్రకాశాయ చవ్ర-
 వక్త్రేవినాగవాగాహ్యః । అచార్యదిభ్యశ్చతుర్భ్యోన్యేషాంకృతేవతి-
 కెచిత్— అత్ర యోగవిభాగమాహుః । అచార్యదిభ్యఃచతుర్భ్య-
 ఏతక్కార్యమిత్యేకో యోగః । తేన వివాహానుతర మాచార్యశ్వశురా-
 భ్యం నిమంత్రాపి పూజాకార్య । అన్యథానువత్సరమపి ప్రోషితా-
 భ్యం సకృదపి న సిద్ధ్యత్ । ఋత్విజే చ కర్మాణి కర్మాణి పూజా-
 కార్య । రాక్షేచాభిషిక్తాయ నియమేనైవతథా ‘ పరిసువత్సరాదుపతిష్ఠ-
 ద్భ్యః పునఃపునః ’ ఇత్యన్యాయోగః । సప్తశ్చాయంసామయాచారికః-
 మ. విభాగః ‘ గోమధుపర్కాహః ’ ఇతిపూర్వంవిధాయపశ్చాత్ । అచా-
 ర్యాయ ఇత్యాదిసామ్యవిధానాత్ పూర్వయోగచత్వశురశబ్దో నిపాతయ-
 తవ్యః । న చాత్రాన్యతరవిధ్యరమ్భవ్యధః- సామయాచారికేషు స-
 త్వవరకారేణ విహితాయాం పూజాయాం గాహ్యస్యాస్తదీయానాం-
 క్షమాంతిదేశార్థత్వాత్ । నచ నామ్నా ధర్మాంతిదేశః, గౌమధుపర్క-

శబ్దయోః 'మధుమంధా'మధువకణః 'ఇతివత్ ద్రవ్యాభిధాయకత్వాత్
అతాధణ్భేహత్ గృహ్యే ధర్మేచ విధ్యైరమృతవాక్ । తథాపేదః
స్య పేదాధణస్యచప్రవక్త్రే గ్రిహిత్రాయపితత్సకృతా'ర్హమితితద్వింత్యం
ఇతి శీగ్రుదశ్యనాచార్యకృతే గృహ్యతాత్పర్యదర్శనేత్రయోదశఖండః

మస్తాగ్మూనకగ్మేణ వివాహాదయస్సంసారా వ్యాఖ్యాతాః । ఆ
సంతరం తత్క్రమేనైవ సీమంతాదయోవ్యాఖ్యాయంతే ॥

— సీమంతాన్నయనంప్రథమేగర్భేచతుర్థేమాసి ॥౧॥ —

సీమంతోన్నయనమితి కర్మనామధేయం. యస్మిన్ కర్మణి గర్భి
ణ్యాస్సీమంత ఉన్నీయతే తత్ వ్యాఖ్యాన్యమితి శేషః । తచ్ఛ ప్రథ
మే. గర్భే. నతు గర్భేగర్భే । గర్భాధణమేవాధారస్త్రీసంస్కారః ।
స్త్రీసంస్కారత్వత్సకృదెవకృతసీమంతస్సర్వానెవ గర్భాన్ సంస్క
రంతి । చతుర్థేమాసి చతుర్థేమాసే । అల్పావశ్యాం దశః 'చృం దౌ
వత్సూత్రాణి.ధవంతి ' ఇతి స్మృతేః ॥

— బ్రాహ్మణాన్బ్రాహ్మణ్యైశ్చైవైశ్వేదేనాచరితాన్,
గ్నేరుపసమాదానా ద్యాజ్యభాగాంలైశ్చైవైశ్వేదేనా
ముత్తరాచహుతీహుత్యాజయోచివ్రతిపద్యతే ॥౨॥ —

ఇహ బ్రాహ్మణ్యోజనాశీర్వచనయోవిధానం ఉపనయనవత్క్రమా
ధణమ్ । పాత్రాసాదనకాలే తు యథాధణం శలల్పదీని సక్యదేవానా
ద్యాని । శమ్యాశ్చ పరిధ్యర్థే । ఉత్తరాః । 'ధాతాదహతునూరయన్,
ఇతి చతస్రః 'యస్తాన్వహ్మదాకీరిణా'ఇతి చతస్రైశ్చైవైశ్వేదేనాచరితాన్.

పరిమేచనాంతం కృత్వాఽపరణాగ్నిప్రాచీముపవా

శ్య త్రైణ్యాశలల్యాత్రిభిదఃభవపుంజీలైశ్శలులుగ్లాప్సినే

త్యూష్ణం సీమంతమున్నయతివాష్టహృతిభిరుత్తరాభ్యాంచ ||31

ప్రాచీం ప్రాజ్ఞుభిం । స్వయం తు పృత్యజ్ఞుభిః । త్రైణీత్రిజ్ఞాతానిశు
క్లాని యస్యాస్సా । యదాస్ త్రిమవ్రదేశేమవినీశ్వేతా । త్రైణీతిచరూ
షం ఛాందసం । శలలీనూచ్యాకారం శ(ల)ల్య)లోమ । త్రైణీతి శలల్యా.
విశేషణమ్ । దభవపుంజీలం నవిశాఖా నాడీ । శలాలుగ్లోహోదుంబరః
ఖరవశోక్షుంబరః, పిశాచోదుంబరఇత్యనధాంతకం । గ్లాప్సః స్త్రబకః..
పిశాచోదుంబరస్యత్రబణఫలసుఖాతవిశేషఇత్యధః । ఇత్యేతైర్ద్రావైస్య
త్యుగవద్ధహితైరూధ్వం సీమంత మున్నయతి శిరసి మధ్యే రేఖాము
దూహతి । క్షేమంత్రిః । ‘భూర్భువస్సువః’ రాకామహం సుహ
వామ్ ‘యాస్తేరాకేసుమతయః’ ఇత్యేతైర్మంత్రిః । చకారోబహు
మంత్రజ్ఞాపనాధః ॥

గాయత్రమితి వీణాగాధినోసక్తాస్తి ||౪||

వీణయా గాథాం గాయత్ర ఇతి వీణాగాధికా । తాగాయత్రమితిసం
శ్లాస్తి సంప్రద్యతి ॥

ఉత్తరయోః పూర్వా సాల్యానాం బృహ్మణానామితరా ||౫||

ఉత్తరయోః ఋచోః వీణాగాధినో గాయేతాం । కేహంకతరాగో
భా? ఇత్యత ఆహ పూర్వేతి । పూర్వా ‘యాగంధరిః’ ఇత్యేషా సా
ల్వదేశీయానాం త్రయాణాం వణానామపి గాథా- “సాల్యః” ఇత్యవి
శేషలింగాత్ । అన్యదేశవాసినాం బృహ్మణానామితరా’ సామ ఏవనో
రాజా’ ఇత్యేషా । క్షత్రియవైశ్యానాం తు ‘సామఏవనోరాజాఽవ
తు మానుషీప్రజాః’ ఇత్యాశ్వలాయనీయే దృష్టాయాం సార్వవణిక్యా
మృదిగాళం కథావ్యం । నతు గానాభావః । గాయత్రమిత్యవిశేషణ
మంత్రాసనవిధానాత్ ॥

కెచిత్ — సాల్యానామపిబ్రాహ్మణానామిరలేతి॥

‘దీనిదేశశ్చ యస్యాం వసంతి॥౬॥

‘సామపివ నా రాజా’ ఇత్యస్యాం అసావిత్యస్యస్థానే ‘కాజేరి’
‘వేగవతి’ ఇతి సంబుద్ధ్యా నదీనిదేశశ్చ భవతి । కస్యానద్యాః? ఇతి
చేత్ ‘యస్యాం వసంతి’ నమీవస వ్రమీచేయమ్ । యస్యాస్సమీపే వసంతి
తి తస్యా నిదేశ ఇత్యర్థః ॥

✽యవాన్నిరూఢానాబద్ధ్య వాచంయచ్ఛత్యానక్షత్రైభ్యః॥౭॥✽

అంకురితా నూత్రగ్రాధితాయవాక్ వధావశ్శిరస్యాబద్ధాతి । శి
రసేతి కుతః ? ఆచారాల్ ॥

— ఉదితేషు నక్షత్రైషు పాదీముదీదీం వా దిశముప

నిష్క్రమ్య వత్సమనాద్భవ్యాహృతీశ్చ జపితాన్

వాచంవిన్యజేత్ ॥ ౮ ॥ —

విన్యజ్జాథమ్ । ఇహ కేచిదధ్యేతారో యచ్ఛతా విన్యజత ఇతి ద్వివ
చనే పరంతి । తస్మిన్ పక్షే వాగ్యమనాదిపదార్థావంచకముభాజాయా
పతీకురుతః ॥

కెచిత్ — యవాబంధనాది సర్వవధూరేష, న పతిరితి ॥

— పుగ్గసువనం వ్యక్తే గర్భేతిష్యేణ ॥౯॥—

పుగ్గసువనమిత్యపి కర్మనామధేయం, యేన కర్మణా నిమిత్తేన గ
ర్భిణీపుమాంసమేవ సూతే తత్పుంసవనం । వ్యాఖ్యాంత ఇతి శేషః ।
అత్రచావజాదేశశ్చాందసః । ఆశ్వలాయనస్థ ‘పుగ్గసువనమ్’ ఇతి స
గుణమేవ పాయుజ్కు । వ్యక్తేగర్భే అస్తి గర్భాఇతి నిశ్చితే । వ్యక్తేశ్చ
తృతీయే చతుర్థేవా మాసే బహ్వృచాదిషు స్త్రుత్యంతరేషాభయథా
దశానాల్ । యది పుంసువనంచతుర్థేసాస్త్రేదా పూర్వసీమంతం కృ
త్యైవ । కుత ఏతత్? పుంసువనే పశ్చాత్క్రియమాణేపి చాదితకాలాన
తికరమాత్ పశ్చా నన్యామైనసూత్రోపదేశయోరేవంకరమాథాత్వాచ్చ

కేవల — తృతీయవచ్ఛతుర్థేపి సీమంతాత్పర్యం. సమి త్తస్య 'పూ
(క్షుతా)దీతి । ఇదమపి సీమంతవత్ప్రథమగర్భేవ నతు పృతిగర్భేమ్
పిష్టపేషణ న్యాయాదేవ । ఏతచ్ఛ పుమాంసం జనయతీత్యత్ర వివేచయ
:వ్యతే । తిషే యణతిష్ఠనక్షత్రే పుంసువనం కతావ్యమితి వ్యవహితేనఘ
-వృంధః 'ప్రకరణాత్ప్రధానస్య' ఇతిన్యాయాత్ । శుక్లాహరణైత్వనియమః

— వ్యగోధస్య యా ప్యాచ్యదీచీ వా శాఖాతతస్మ

వృషణాం శుంగామాహృత్య సీమంతవదగ్నే రుప

సమాధానాది ॥ ౧౦॥

సవృషణాం వృషణాకృతి కేన ఫలద్వయేన సంయక్తాం । శుంగాం తి
గ్రాంకురమ్ । వ్యక్తమస్యల్ । అత్ర చ సీమంతవదగ్నే రుపసమాధానా
దీత్యతిదేశాల్ బ్రాహ్మణభోజనమాశీర్వాచనం చ తస్మాత్పురస్తాన్నివర్త
తే । కమాంతే తు భవత ఏవ । 'శుచీ'న్తంత్రవతస్సర్వకృత్యేషు భోజ
యేల్ (ఆప-ధ-౨౦౫-౧౧) ఇతి సామాన్యవచనాల్ 'లోక చక్షూతి
కమ=స్వీతవాచీవ్యేవ వాక్యాని స్యుర్యథాపుణ్యాహం సప్తస్తి ఋద్ధిమి
తి వాచయిత్వా ' (ధమ=సూత్రే వాచయిత్వేతివదం నాస్తి) (ఆప-ధ-
౧-౧౩-౯) ఇతి వచనాచ్చ । పాత్రప్రయోగే చ శుంగాదీనాం కమోప
యక్తానాం సకృదేవసాదనమ్ । తథాత్ర పరిధయ ఏవ, నతు శమ్యః;
'శమ్యః పరిధ్యర్థే' ఇతి చాలగోదానగ్రహణాత్ । తద్దేవ 'సీమ
ంతవదగ్నే రుపసమాధానాది' ఇత్యాదినా పరిషేచనా('స్త)స్తం)కల్పతి
దేశస్య వివక్షితత్వాదిహాపి త ఏవాష్టే పృధానహోమాః ॥

అథ సమాప్తే తంత్రశేష కతావ్యమాహ—

— అనవస్నాతయా కుమార్యా దృషత్పుత్రే దృషత్పు
త్రేణ పెషయిత్వా పరిష్టావ్యాపరణాగ్నిం ప్యాచీము
త్రానాం నిపాత్యోత్తరేణ యజమాంగుప్తేన డక్షిణే నాసి
శ్చాచ్చిద్రోపిసయతి॥ ౧౧ ॥

సాననిమిత్తస్యరజసోఽనుత్పన్నత్వాల్యా స సాకారయా ఆనవ
సాతయా కన్యయా దృషదథాపన్నై దృషత్పుత్రై కుంగానిధాన్యదృ
షత్పుత్రాగ్రరణ పెషయిత్వా తద్రసం వస్త్రేణ స్థావయిత్వా తతా
జాయామపరేణాగ్నిం ప్రిచీం ప్రిక్చిరసం । ఉక్తానామూర్భ్వముఖం ।
నిపాత్య శాయయిత్వా । ‘పుగ్ సువనమశి’ ఇతి యజమాతస్యాదక్షిణే (ద
క్షిణానేత్యేవ సర్వత్రపారః) నాసికాచ్ఛిద్యేలింగుక్తైశ్చరణభూతేన తద్ర
సమపినయతి గభాం ప్రివయతి । సా రసం న నిష్ఠేవదిత్యర్థః ॥

పుమాగ్ సువనయతి ॥ ౧౨ ॥

కమణాఽనెన సంస్మృతా అంతర్వశ్చిపుమాంసం జనయతీత్యర్థః
వాదః । నిత్యత్వాత్పుంసువనస్య । అథవా ఫలం సూత్రకారణోపదిష్టత్వా
ల్. యథా ‘సహస్రం తేన కామయజ్ఞేఽవరుంధే’ ఇతి । ఫలవత్కేపి
‘ఏష వా అన్యణాయఃపుత్రీ’ ఇత్యాదివచనైస్సకృదపి పుత్రాత్పాదన
స్య అవశ్యకతావ్యత్వాల్, తదంగం పుంసువనం ప్రథమే గభే కతా
వ్యమేన । తతః ఊర్భ్వం తు యత్ర యత్ర గర్భే పుత్రైవా తత్రతత్ర
కతావ్యం నాన్యత్ర । యస్తవ్తికాంతచోదనః స్త్రీరేవ జనయేయమి
తి కామయతే తస్య సకృదపి న భవతి ॥

అన్యేతు—పుమాంసం జనయతీత్యేతద్వచనంగర్భగభేఽన్యకతా
వ్యతాపరమితి ॥

క్షిప్యగ్ సువనమ్ ॥ ౧౩ ॥

యేన క్షిప్యంశీఘ్రం సూతేంతర్వశ్చి న చిరం కాలంపీద్యతే తక్షిప్యం
‘సువనం నామ కమోపదిత్యతే ॥

అనాప్రీతేన శరావెణానుసోత్రసముదకమాహృత్య

పత్తస్తుర్యంతిం నిధాయ మూర్ధాంశ్చోషన్తంతిముత్తరే

ణయజమాభిమృశ్యేతాభిరద్భిరుత్తరాభిరవాక్షేత్ ॥౧౪॥

అనాప్రీతేన అనుదకలిప్తేన అస్పృష్టోదకేనేత్యర్థః । తథాభూతేన

శరావేణ । అనుస్రాతసం స్రాహోనులోమం న ప్రతిపం గృహీతముదక
మాహృత్య । పత్తతస్యాః పాదయోఃతూర్వంతింబ(ధః(ధి)పుష్పితాఖ్యా
మోషధిం నిధాయ । శోష్యంతింప్రసవపీడయా శుష్యమాణాం (స్త్రీ)
యం “ ఆభిష్టాహం దశభిరభిమృశామి ” ఇతి యజుషోభాభ్యాం హ
స్తాభ్యాం । మూర్ధ్న మూర్ధన్యభిమృశ్య । ఏతాభిరాహృతాభిరద్భిః
త్తరాభిః యదైవసామఃపవతే ఇత్యాదిభి స్త్రీసృభిస్తాంసకృదేవావో డైల్
కెచిల్ — ప్రతిమంత్రం- దృష్టోపకారకత్వాదితి ।

తత్ర ప్రథమాయా ఋచః ‘ ప్రతితిష్ఠతు ’ ఇత్యసనానమ్ । ద్వి
తీయాయాః ‘ తథాకృతమ్ ’ ఇతి । తృతీయాయాః “ సరస్వతీః ” ఇతి ॥

అన్వేతు — శోష్యంతీతిచాషధిః । తాంమూర్ధ్ననిధాయస్త్రీయం
యత్రకృతాభిమృశేదితి తన్న. శోష్యంతీనంజ్ఞాయాఽషధేరప్రసిద్ధత్వాల్ ॥

కెచిల్ — శోష్యంతీనామాషధిః యావనెమ జాయతే. వేణవత్రా
వమాని చ యస్యాః పత్రాణి, పుష్పాణి చ రక్తపమాని, యాం చా
గ్నిశిఖత్యాహరితి ॥ తన్న. యత్రావాచ్యవాచకభావోనాపదేశగమ్యః
యథాహుర్వాతికకారపాదాః —

‘ వాచ్యవాచకభావోహి నాచార్యైరుపదిశ్యతే ।

అన్యథానుపపత్త్యాతువ్యహారాత్సగమ్యతే ’ ఇతి ॥ ఇహతు
(వ్యవహారవ)వ్యవహారాభావాదేవ)విప్రతిపత్తిః । సా భాష్యకారాద
ప్యాప్తమప్రణీతాభిధానకోశేష శోష్యంతీశబ్దస్యాగ్నిశిఖావరపర్యా
యతయా పారాచ్ఛామ్యతి । న చ తథాదృశ్యతే । తస్మాద్వరం పూర్వో
క్తమేవ వ్యాఖ్యానమితి ॥౧౪॥

అథాన్యద్వైషజ్యమాహ —

————— యదిజరాయన పతేదేవంవిహితాభిరేవాద్ధి

రుత్తరాభ్యామవో డైల్ ॥ ౧౫ ॥ —————

ఇత్యాపస్తమ్బియేగృహ్యప్రశ్నైదతుర్దశఃఖండః

ఆపస్తంబ శ్లోకావృత్తగణపతిః-

034

యది పశుసూతాయాస్తస్య జరాయః గభాప్రావరణం నపతేత్త
దా ' అనాప్రీతేన శరాహే ' ఇత్యాదివిధినాఽఽహ్మత్యాధిర్యః ' వి
తు గర్భిణ(క్ష)క్షితః ' ఇత్యేతాన్యన్యగ్భాన్యతామనాక్షత్ ।

కెచిన్—ప్రతిమంత్రి । తథా పూర్వస్థిన్నవోక్షణా వడససానాస్తి
 (ప్ర) ఋచః । ఇహతు 'తిలదేవపద్యస్వ' ఇత్యేకాఋక్ 'నిరైతు
 పున్ని' ఇత్యపరం యజురితి ॥

*ఇతి శ్రీసుదర్శనాచార్యకృతే గృహ్యతాత్పర్యదర్శనోపనిషత్సంఖ్యాంశః

✽ అధ్యపంచదశాగ్నిఁడః ✽

జాతంవాత్సపేణాభివ్యుక్తీస్తరేణ యజమా
 పస్త ఆదాయోత్తరాభ్యామభివంత్రేణ మూర్ధన్య
 వహూరిం దక్షిణేకణ్డకాహుతిః ॥ ౧ ॥

జాతంజాతమాత్రమ్.

ప్రాచీనభివర్ణనాత్పుంసోజాతకమవిధీయతే

(మను-౨-౨౯) ఇతి వచనాత్ । ఏతచ్ఛృవరిశోభ్యతే । జాతం కు
మారం పితావాత్సపైణ ' దివస్సురి ' ఇత్యనువాకేన అంతే సకృదభిమృ
త్య ' అస్తిన్నహమ్ ' ఇత్యనైనయజుషా స్వసోస్యధే తమాధాయ- ఉత్త
రాధ్యాం ' అంగాదంగాత్ ' ' ఆశ్వాభవ ' ఇతి ద్వాభ్యాం తస్యాభిమ
న్త్రీణం కతఃవ్యమ్ । తదైవ తాభ్యామేవ మూఘాన్యవఘ్రాణం । ఏత
యోరేవస్యో దక్షిణైకణైః జావో జప ఇత్యర్థః । వచనబలాచ్చజపా
భిమంత్రీణయోరవఘ్రాణలింగభావః । అభిధానంతు జాతసంస్కారక్రి
యాసామాన్యాత్ । ఏతచ్ఛ ' తీర్థస్థాణుచతుష్పథవ్యతిక్రమే' (౫-౨౬)
ఇత్యత్యోపపాదితమ్ ॥

కెచిల్—ఉత్తరాభిరితి పారో. నొత్తరాభ్యామితి । జెన 'అంగూ

దంగాల్ ' ఇత్సభిమంత్రణం । ' ఆత్మాభవ ' ఇత్సవహ్నిణం । ' మే-
ధాంతేదేవః ' ఇతి జపః । అపివశ్యలాయనః ' కణయోరుపనిధాయ
మేధాజననం జపతి ' మేధాలె దెవస్సవితా ' ఇతి " మధుఘృతస్యా
శనతు " త్వయిమేధామ్ ' ఇతి యజుర్భిరేవ త్రిభిరితి । తన్న. అన.
క్షీయమాన పాతాంగీకారే అతిప్రసంగాల్ ॥

—నక్షత్రీనామచ నిధిశతి ॥ ౨ ॥—

కుమారస్య యన్నక్షత్రజననాద్యన్నామతచ్చ రాహిణ్యాద్యది సం-
బద్ధ్యా అసౌశబ్దస్య స్థానె నిధిశతి । అత్రీచాయమశిక్షతవ్యాకరణ శా-
స్త్రాకాం రూపజ్ఞానాయ సూత్రరూపః శ్లోకః ॥

రోరెమమృత్యేవిమ వృద్ధిరాదౌ స్థాలైచ వాంత్యశ్రవశాశ్వయిక్షుః ।
శేమేమ నామోష్ఠిః కపరస్సర్వరొంత్యః సావోష్ఠిర్ద్విర్ద్విసర్గజప్తః ॥

అస్యాథః । రోహిణీ రెవతి మఖా మృగశిరూపా జ్యేష్ఠాచిత్రా—
ఇత్యేతేషు ఆద్యక్షరనిధిః పైషు ఆదౌవృద్ధిభవతి, ' నక్షత్రేభ్యోబహు-
శేమ ' (పా-౪-౩-౩౭) ఇతి బహుళగ్రహణాజ్ఞాతార్థవృత్త్యయస్య చ
ఋగభావః । రూపం చ రాహిణిః రైవతిః మాఖః మృగశిరూపః జ్యే-
ష్ఠః చైత్రః ఇతి । స్థాలైచ, పోష్ఠపదేత్యత్ర స్వకారాత్పరేపకారేవమృ-
ద్ధిః ' జేపోష్ఠపదానామ్ ' (పా. ౭. ౩-౧౫) ఇత్యత్తరపదవృద్ధిరిత్యథః । పూ-
ర్వనచ్చ ఋగభావః పోష్ఠపాదః । వాంత్యశ్రవశాశ్వయిక్షుః । అంత్య-
మా(ఆ)మ్నానతః అపథరణి(ఇ)రిత్యథః । శ్రవణం శతభిషక్ అశ్వయి-
క్ ఇత్యేతేషు చతుర్థా వా వికల్పనవృద్ధిః । అత్రీచ శ్రవణాపథరణ్యోః
బహుళగ్రహణాదేవలుకో వికల్పః । అశ్వయిక్ శతభిషజ్జాన్తు ' వత్సశా-
లాభిజిదశ్వయిక్ శతభిషజోవా ' (పా-౪-౩-౩౬) ఇతి సూత్రేణ । అప-
థరణిః ఆపథరణిః । శ్రవణః శ్రావణః । శతభిషక్ శాతభిషజః । అశ్వ-
యిక్ ఆశ్వయిజః । శేమేమ న, ఉక్తాదన్యేమ నక్షత్రేమ న వృద్ధిః ।

' శ్రీవిష్ణోః పునరాధానాన్వీతిష్యపునర్వసు హస్తవిశా-

భూషాధాబహుశౌల్లక్ 'పా-౪-౩-౩౪) ఇత్యనేన. 'నక్షత్రైభ్యోబహు
 తమ్ ' ఇత్యనేనచ టుగవ భవతి । ' టుక్తద్విలతుః ' (పా-౪-౧-౨-
 ౪౯) ఇతి (స్త్రీ)ప్రత్యయనివృత్తిః । కృత్తికః తిష్యః ఆశ్రేషః ఫల్గునః హ
 స్తః విశాఖః అనూరాధః ఆషాఢః శ్రవిష్టః । ఆమోఽవకవః స్వరోస్త్యః
 ఆద్రాక్షమూలయోరంత్యః స్వరః కశబ్దపరోభవతి 'పూర్వాష్టమరాష్ట్రా
 ద్రాక్షమూల ' ఇత్యాదీనా వుక్తోప్రత్యయైత్యర్థః । ఆద్రాక్షః మూల
 కః । స్వాప్రోదీర్ఘస్సవిసగ్ ఇష్టః, స్వాప్రోదీర్ఘస్సవిసగ్ ఇష్టః, స్వాప్రోదీర్ఘస్సవిసగ్
 స్వస్వరోదీర్ఘస్సవిసగ్ ఇష్టః । ' శ్రవిష్టాఫల్గుని ' ఇత్యాదీనా టుక్
 సవిసగ్ త్వం చ పూర్వస్య (స్త్రీ)ప్రత్యయస్య నివృత్తౌ హర్ష్యాదిలాపా
 భావాత్ । ఉత్తరస్య తనువదుకారాంతత్వాత్ । స్వాతిః పునఃస్వః ।
 ఏవం సర్వేషాం నక్షత్రీనామ్నాం ప్రథమయా నిర్దేశః । సూక్తవాక్యే
 (నామ)జాత)కమణి పునస్సంబుద్ధ్యా ॥

— తద్రహస్యం భవతి ॥ ౩ ॥ —

నక్షత్రీనామ చ రహస్యం నిర్దేశేదతి సూత్రే ప్రజాతప్యే మాత్రా
 స్తరకరణాత్ (యన్నామ)ఇదంనామ) నక్షత్రీనిబద్ధనమ్, యచ్చదశమ్యాం
 కృతం తదుభయం సూక్తవాకాన్న పాశనాభివాదనాదిమ నిత్యంరహ
 స్యమేవ నిర్దేశ్యంభవతి ॥

— మధుఘృతమితిసగ్ సృజ్యత స్త్విదర్భణహిరణ్యం ని
 ష్టకన్యం బద్ధావదాయోత్తరైమణంత్రైఃకుమారంపాశ
 యితోవృత్తరాభిః పంచభిస్సంపయితావృత్తాః ధధిఘృతమి
 తి సగ్ సృజ్య కాగ్ సేవన పృషదాజ్యం వ్యాహృతీభిరో
 జ్జూర చతుర్థాభిఃకుమారం పాశయితావృద్భిశ్చేషగ్
 సగ్ సృజ్యగోష్ఠేనినయేత్ ॥౪॥ —

నిష్టకన్యం శిఖాబంధన వత్సరంధ్రేణ గృద్ధినా నిష్టకన్యం బద్ధాతి
 'పృజానాం పృజననాయ' ఇతి లింగాత్ । ఉత్తరైమణంత్రైః ' మే:

ధాంతేదేవస్సవిత్తా ఇత్స్యచా, ' త్వయిమేధాం ' ఇతి చతుర్థిః
జుభిః । పాశ్రవనం చతుర్థామంతే సకృదేవ హిరణ్యేన గృహీత్వా ॥

‘ మంత్రవత్పాశ్రవనం చాన్యహిరణ్యమధుసర్విషాం ’ । (౨-౬) ఇ
తి మనువచనాత్ । ఉత్తరాభిః పంచభిః ‘ క్షేత్రియైశ్చానిర్యత్యైశ్చావ
ఇత్యాదిభిస్సాన్నిపనమపి పంచానామంతేసకృదేవ । ఉద్ధిఘృతమితి సం
స్కృష్టం పృషడాజ్యం । తచ్చ యక్తికాంస్యే సంస్కృజ్యతే తెనైవప్రా
శయేన్న హస్తేన । వ్యాహృతీభిరౌకార చతుర్థాభిః ‘ భూః సావహ
ఇత్యాదిభిః అత్రా వ్యంతే సకృత్పాశ్రవనం । ప్రాశితశేష మద్భిస్సంస్క
జ్య గోష్ఠేఽధికరణైశ్చానినయేత్ ॥

కెచిత్—మధుఘృతసంసగోఽపి కాంస్యేనియతః । పాశ్రవనద్యయం
సాన్నిపనం చ ప్రతిమంత్రమితి ॥

ఉత్తరయా మాతురుపస్త్ర ఆధాయోత్తరయాదక్షి

ణగ్ స్తనం ప్రతిధాప్యోత్తరాభ్యాంపుధిపీమభిమృశ్య

త్తరేణ యజమా సంవిష్టమ్ ॥ ౫ ॥

ఉత్తరయా ‘ మాతే కుమారం ’ ఇత్యేతయా కుమారం మాతు రు
పస్త్రపదధాతి । ఇహచ మాతృగ్రక్షణాదితఃపూర్వసంస్కృతవత్ । అతపీ
వచ శేషనినయన మన్యకర్తృకమ్ । ఉత్తరయా ‘ అయంకుమారః ’
ఇత్యేతయా దక్షిణం స్తనంప్రతిధాపయతి పాయయతి ఇదంచ మం
త్ర నియమయోరివధానం ప్రథమస్తనపానవిషయం, ప్రథమాతిక్ర
మే కారణభావాత్ । తతశ్చ జాతేష్టిః ‘ వైశ్వానరందావాదశకపాలాని
ర్వపేతుప్రే జాతే యదష్టాకపాలా భవతి గాయత్రైశ్చైవైసం బ్రహ్మవ
చనసేన పునాతి ’ (త్రై-సం, ౨-౨-౫) ఇత్యాదినాయవ్యపి పుత్రజన్మా
భ్య నిమిత్తసంయోగేన శృతా లేథాపి క్షామవత్పాదివన్న నిమిత్తాదనం
తరు కర్తవ్యా । కుతపితత్ ? రాత్రిసత్రన్యాయేన అథావాదికపుత్ర
గత బ్రహ్మవచనాదికా మనాసంసలితస్తేవ జన్మనాధికారవేతుత్వా

భృపగమాత్ జాలెష్టిప్రవృత్తైశ్చోత్కట జేవత్పుత్ర్య గతపూతతాది ఫల
రాగాధీనత్వాత్ దీర్ఘకాల సమాప్త్యాం చెష్టా కృతాయాం పశ్యా
దైవిధస్తనపానెనతి కుమారవ(శో)శ్రీషీ శుష్కకంతతయా న జీవేత్ |
తతశ్చైష్ట్యం రాగాధీనాయాం ప్రవృత్తిరేవ న స్యాత్ | తస్మాజ్జననానం
తరమేవ సంశాసనాంతం జాతక మైవ కర్తవ్యమ్ | ఇష్టిస్తూక్తేన న్యాయేన
నిమిత్తసావరస్య భంగస్య దుర్నిర్వాహకత్వాత్ చాదకానుగ్రహ
చ్ఛాశోచే అపగతే వర్షణ్యవ కర్తవ్యమ్ | ఉత్తరాభ్యాం 'యద్భూ
మెహ్మదయం' ఇత్యేతాభ్యాం పృథివీసకృదభిమృశతి యత్ర కమా
రశ్యయిష్యతే | తతస్తం కుమారం అభిమృష్టాయాం భూషా మాతానంవే
శయతి | అథ తంసువిష్టం 'నామయతి న రుదతి' ఇతి యజుషాభిమృశతి

ఉత్తరేణ యజుషా శిరస్త ఉదకుంభం నిధాయ స
షణ్పాక ఫలీకరణమిశ్రానంజలిన్ తైరైశ్చిత్రిః పృతి
సావహారగ్దహత్యానగ్దశాస్త్రీ ప్రవిష్టే ప్రవిష్టవీవతూ
స్త్వీమగ్నావావపతేతి || ౬ ||

ఉత్తరేణ 'ఆపస్సుపైమ' ఇత్యనేన యజుషా కుమారస్య శిరస్యమీ
పే ఉదకస్య పూణకుంభం నిధాయ అథ 'యత్రోక్తచాగ్నిం' (ఆపధ-
౨-౧-౧౩) ఇత్యాదివిధినా శ్రాత్రియాగారాదగ్నిమాహృత్య తముపని
ధాయ ఫలీకరణమిశ్రాక సషణ్పాక ఉత్తరైః 'అయంకతి' ఇత్యా
దిభిరష్టభిమణ్త్రైః అంజలినా ప్రతిమంత్రంత్రైశ్చిత్రిజ్ఞహోతి | తత్ర
తు ద్విస్తూష్ణీ | తూష్ణీకష్టపి సావహారో భవతి, ప్రతిమంత్రమితి
సిద్ధే ప్రతినావహారమిత్యధికాక్షరాల్ | అథ సూతికాగృహపా
లాకసంశా స్తిప్రవిష్టే ప్రవిష్టవీవతూస్త్వీమగ్నావావపతేతి సంప్రేషన్యచా
యం వివక్షితోధణః (ప్రతిప్రవేశం) ప్రతిదిశం తదనంతరమేవ సషణ్పాక
ఫలీకరణమిశ్రాక అంజలినా అస్మిన్నేవాగ్నౌ తూష్ణీ వాగ్యతా ఏవ ఆ
వపతేతి | ఏవకారాచ్చ ప్రవేశావాపయోమధ్యే తృటిమాత్రస్యాపిశ్చ

లస్య న క్షేపః । నష్టపాణామేవాంజలినా ఆవాపః, ప్రకృతత్వాత్ ॥

కెచిత్—ఏవకార ఏవమిత్యర్థే । తూష్ణీమితి చాతిదేశప్రాప్తమ
స్త్రవృత్తిశుద్ధాధమితి॥

— ఏవమహరహరానిదేశతాయాః ॥౭॥ —

యథైతదసంతరోక్తం తూష్ణీమావవసం ఏవమహరహః ఆనిదేశతా
యా సూతికాగృహపాలైః కతేశ్వం । ఆజ్ఞర్యాదాయామ్ । నిదేశా
నిగతాదశభ్యోహారాలైభ్యోయా రాత్రిసానిదేశమ్యరాత్రేరిత్యర్థః
ఏవం జాతక మోక్త్యా, క్రమప్రాప్తం నామకరణమాహ—

— దశమ్యముత్థితాయాగ్ సన్నతాయాం పుత్రస్య

నామ దధాతి పితామాతేతి ॥౮॥ —

దశమ్యం రాత్రా దశమేహని । ఉత్థితాయాం సూతికాగృహాన్ని
షోగ్రంతాయాం ప్రసూతికాయాం సన్నతాయాం చ సత్కామ్ । ఏవం
పదతా దశమేహని నిష్క్రమ్య సన్నతవ్యమిత్యుక్తం భవతి । పుత్రస్య
పితా నామ దధాతి వ్యవస్తాపయతి; నతు కరోతి శబ్దార్థయోస్సంబంధ
స్య నిత్యత్వాత్ మాతాచ । ఇతి శబ్దశ్చార్థే మాతాపితరా సహితా
నామ ధత్త ఇతి । ఇమమథం మంత్రవణోప్యాహ ‘మమనామప్ర
థమం జాతవేదః పితామాతాచ దధతుర్యదగై’ (త్రై, సం-౧-౫-౧౦) ఇతి॥

— దవ్యక్షరం చతురక్షరం వా నామపూర్వమాఖ్యా

తొత్తరం దీర్ఘాభినిష్ఠానాంతం ఘోషవదాద్యంతరస్తం॥౯॥ —

అథ వ్యవస్తాపనీయస్య నామ్నోలక్షణముచ్యతే । దవ్యక్షరం చతుర
క్షరంవేతి సమాసాభిప్రాయః న తు రూఢిః, ‘నామపూర్వమాఖ్యాతొత్త
రమ్’ ఇతి పూర్వోత్తరఖండ వ్యవస్తాపనాత్ । నాపి వాక్యమ్- తస్య
ద్రవ్యవాచకత్వాభావాత్ । కుతః పునర్వాక్యసమాసయోరథఃపత్యము
దాయత్వా విశేషిణి సమాసఏవ ద్రవ్యవాచకో న వాక్యమ్? ఇతి చేత్
‘కృత్తద్దిత్యమాసాశ్చ’ (పా-సూ-౧-౨-౪౬) ఇతి సమాసగ్రహణస్య

నియమాఘాతావృత్ । నామపూర్వం, ద్రవ్యవాచకం సంబంధం నామ
తత్కూర్వం యస్య తన్నామపూర్వం । తథా ఆభ్యాసముత్తరం చదంయ
స్య నామ్నఃతదాభ్యాసోత్తరమ్ । నను 'సుపుపా' ఇతి సమాసని
యమాత్ ఆభ్యాసేన తిజులైననేవ సమాసః? సత్యమ్, అత ఏవాప్రక
భ్యాసశబ్దేన ఆభ్యాసనదృశం క్విబంతం సుబంతమేన వివక్షితం । సాదృ
శ్యంచ క్రియాప్రాధాన్యాభావేపి క్రియావాదిత్వమాత్మాత్ 'క్విబంత' ధాతుత్వం నజహతి 'ఇతి ధాతుసంజ్ఞత్యాచ్చ । దీర్ఘాభినిష్ఠానాంతం
దీర్ఘశ్చాభినిష్ఠానశ్చాంతే యస్య నామ్నఃతత్తదోక్తమ్ । అభినిష్ఠాన
ఇతి విసజనీయస్య పూర్వాచార్యాణాం స-జ్ఞాః ఘోషవాణా వణా
ఆదిర్యస్య నామ్నఃతద్దోషవదాది । ఘోషవాణాశ్చ పాతిశ్యాచూ
త్రే ప్రసిద్ధాః 'ఉష్ణవిసజనీయ ప్రభుమద్వితీయా ఆఘోషాః । సహ
కారః వ్యంజనశ్చేషో ఘోషవాణా ఇతి ॥ అంతరంతర్థం । అంతః మధ్యే
యస్య నామ్నాంతస్థాః యంత్రవాంతర్థోక్తమ్ । ద్వ్యక్షరసాన్యదాహర
ణం. వాదాణః, వాః ఉపకం దహతీతి వాదాణః గిరం దహతీతి గీ
దాణః ఇత్యాది । చతురక్షరస్య తు భాష్యోక్తం 'ద్రవిణోహావరివో
దాః' ఇతి । ఏతద్దవ్యయమపి ఛాందసం । అన్యదపి హిరణ్యదా యన
తివా ఇత్యాది ॥

— అపివా యస్మిన్ స్వీత్యుపసగ్గసాన్యతద్ధి ప్ర

తిష్ఠితమితి హి బ్రాహ్మణమ్ ॥ ౧౦ ॥ —

అపివా యస్మిన్నామ్ని 'సు' ఇత్యయముపసగ్గసాన్యతన్నామ
'ప్రతిష్ఠితం ఆయుష్షద్యజ్ఞాదిక్రియావచ్చ భవతి. యథాసుజాతః । సుదర్శ
న ఇత్యాది । ఇహ బ్రాహ్మణగ్రహణాత్ ద్వ్యక్షరాదివిశేషణైః స్థితి వి
శేషణం వికల్ప్యతే । హి శబ్దోనథణో నిపాతః "అనథణకోమితాక్ష
రేషు" ఇతి వచనాత్ । ఉపసగ్గగ్రహణ ముపసగ్గప్రతియవకాణాం
సుతసామెత్యాదీనాం పునరాసాధణం । అత్రబోధాయనో వికల్పాంత

రాణ్యాహ—ఋష్యణూకం దేవతాణూకం వా యథా వైషాం పూర్వపురుషాణాం నామాని స్యుః ఇతి^౧ । అణూకమభిధాయకం ప్రకరణాత్ । ఋష్యణూకం వసిష్ఠః నారదః ఇత్యాది । దేవతాణూకం విష్ణుః శివః ఇతి । పూర్వపురుషాణాం పితృపితౄమహదీనాం వా నామాని యజ్ఞసమా సామసమా ఇత్యాదీని ॥

అయగక్షరం కుమార్యః ॥౧౧॥

అయగక్షరం విషమాక్షరం కుమార్య సామభవతి । అయజాక్షరమితి ఛాందసః । అయగక్షరత్వమేకమేవాత్యవిశేషణం; ద్వ్యక్షరాదీనామనేన నివర్తితత్వాత్ । తద్యథా — శ్రీః గాః భారతీ పార్వతీ కమలా వతివల్లభా కమలేక్షణా ఇత్యాది । కుమార్య అపి జాతకాదయశ్చైలాన్తాః దేహసస్కారాధాన్తః క్రియాస్తుష్టిం కర్తవ్యావ్యవహరే ॥

{ అమంత్రీకాత్యుక్తయం శ్రీజామామృదశేషతః । }
{ సంస్కారార్థంశరీరస్య యథాకాలయథాకృమమ్ }

(మ-స్త-౧-౬౬) ఇతి మనువచనాత్ । ఇహచ ద్రవ్యనిష్ఠాభావాధాన్తః ప్రాశస్త్యవచనాదయ ఏవ నిష్క్రూప్య కర్తవ్యాః సతు హోమాః; ఏవమేవ శిష్టాచారాత్ స్మృత్యర్థసారే దృష్టత్వాద్చ ॥

ప్రవాసాదెత్యపుత్రస్యాత్తరాభ్యా మభిమంత్రణంమూఢన్యవఘ్రాణం దక్షిణై కణై ఉత్తరామస్త్రాజపిత్ ॥౧౨॥

ప్రవాసాదాగత్యాత్తరాభ్యాం ‘ అంగాదంగాత్ ’ ‘ ఆశ్వాభవ ’ ఇత్యేతాభ్యాం పుత్రస్యాభిమంత్రణం కర్తవ్యమ్ । తద్దైత్యాభ్యామేవ మూఢన్యవఘ్రాణమ్ । అసావిత్యస్య స్థానే దశమ్యాం కృతం నామ సమ్ముద్భావ్యగృహ్యతి ॥

కెచిత్ — అంగాదంగాదిత్యభిమంత్రణమ్ । అశ్వాభవేత్యవఘ్రాణమితి । తథాసతి ఏవం విభజ్యైవ వినియంజిత క్రమేణైతివాఖ్యానాత్

తేషామత్యుక్తయం దక్షిణైకణై ఉత్తరా ‘ అగ్నిరాయష్టా న వస

అపస్తంబగృహ్యోపనైషదః-

స్వలిఖిః ' ఇత్యాదికా నానుషంగాః పంచమస్త్రాః ౧౫౯ | ఏత
చ్చ త్రిమం పరిపుత్రమావతతే ||

— కుమారీమత్రరేణయజమాఽధిమంత్రయతే ౧-౩. —

— ఇత్యావస్తమ్భయే గృహ్యప్రశ్నై పంచదశఖండః —

పరివాసాదేత్యేత్యనువతతే | ఉత్తరైః ' స్వస్తావాత్తసః ' ఇత్య
నైన యజమా కుమారీం కన్యామప్రతాపచిమంత్రయతే | కుమార్యాస్తే
తావదేవ, నత్యవఘ్రాణజపౌ. అపచనాత్, తత్ర పుత్రశ్శేతి గృహణా
న్మంత్రస్థపుల్లింగవిరూపాచ్చ ||

ఇతి శ్రీసుదశ్శనాచార్యకృతే గృహ్యతాత్పర్యదర్శనపంచదశఖండః

అథాన్నపాశనముపదిశ్యతే—

— జన్తనాధిపశ్చైమాసి బ్రాహ్మణాన్భోజయితావ-

ఽశిషావాచయితావ దధి మధుఘృతమోదపమితి సగ్న

జ్యోతరైః ౧౦౦౦౦౦౦౦ కుమారంపాశయేత్ || ౧ || —

జన్తనాధి జన్తన ఆరభ్య, దివసగణనయా శ్చైమాసి | తెన మాగ్న
శిషాశుక్లద్వితీయాంజాతస్యనమాగ్నశిషామూసః పూణాగ్నా
తే | అత ఏవ జ్యోతిషైర్బహుస్పతిః ||

“పంచాశద్దివసా త్రిఘ్నాత్పశ్చాత్రిహతపష్టికాత్ ||

అర్వాగేవోత్తమాభుక్తిః'

ఇతి | బ్రాహ్మణాః భోజయిశ్చైత్యుక్తాశ్శం | ఆశీర్వదనానంతరం
దధ్యాదిచతుష్టయం సంస్మర్య ఉత్తరైః ౧౦౦౦౦౦౦౦ ' భూరహిరావ్యషధీ
నాం ' ఇత్యాదిభిశ్చతస్పదిః కుమారం నకృతేవపాశయేత్ | సమ్ప్ర
ద్యావ నామగృహణం | ద్వితీయత్మతీయయోరపి ' తావషధీనాం ' ఇ
త్యోదరనుషంగః ||

ಶ್ರೀತಿರಣ(ಶ್ರೀವಿಜಯ)ಹಾಸನೇಶೈಕ ||೨||

శ్లోకార్థము - మేతలో ॥

—॥३॥ నమోఽథ తృతీయే వక్షేఽచాలం పునర్వసాన్వః ॥३॥ —

జన్మసౌఖ్యేతి పూర్వపత్ । తతస్ప 'గభావాదిస్సంఖ్యా సమాణాం'
 తి గభావపక్షం శ గణ్యతే । చాళమితి కమనావధేయం । యస్మిన్
 మణి చూడాసన్నిధానం తచ్ఛౌళం- శడయోరభేదాత్ । పునర్వసాః
 కర్తవ్యమితి శేషః ॥

— బ్రాహ్మణానాం భోజనముపాయనవత్ || ౪ || —

అత్యంశ ' ద్వాష్టాకానాం భోజనం ' ఇతి గ్రహణమాశీర్వచనకుమా
రభోజనయోగసి పదశానాథః । భోజనాదీత్యాదిశబ్దో వా దృష్ట
వ్యుః ఉపాయనపదితి వచనాత్ । ఉపశయనమేవోపాయనమ్ ॥

సీమంతవదక్కు రుపసమాధానాది ॥ ౫॥

అశ్వమేధసమాధానాది తంత్రం నప్రధానహోమం పరిషేచనాంతమి
మాసీమంతవదితి । తరశ్చాచ్యవరధైకమాచ్యవధానహోమాః । పాత్రవ్య
యోగకాలశిలబ్యాదీనాం సక్యదేవసాదసమ్ ॥

అవరేణాగ్నిం ప్రాచముపవేశ్య త్ర్యేణ్యా శల

ల్యా త్రిభిదభవజ్జ్ఞైః శలాలుగ్మస్సేతి తూష్ణికైః

శాన్తిసీమ యథాపీఞ్జితా నిదధాతి || ౬ ||

పాంచంపాండ్యుఖం । తూష్టీం వాగ్యతః । కేశాన్వసీయవివిధం నీతాన్వ
 వప్రవాన్ శిఖాథాన్ శృంగపుష్కమృగకృత్సత్తథః । యథాక్షి యా
 వంత ఋషయస్సప్రవరత తావంతీశ్శిఖానిదధాతి । ఏకాక్షేయస్త్రీకా
 శిఖా, దాన్వీక్షేయస్య ద్వై, ఇతాన్వది ॥

యథావైషాం కులధర్మస్సన్యత్ ॥౭॥

అథవా—యథాయేన ప్రకారేణ ఏషాం కులజ్ఞానాం కులధర్మకావ్య-
వర్తనై తథాశ్చిహ్నావర్తనవ్యా ।

కెచిత్ — ఏషామితి వచనాత్ పితరన్యోపి చౌకకైతి

ఏషాగ్నీసజ్జనాద్యాకేనీధానాత్సమానమ్ ॥ ౧౦ ॥

వ్యాఖ్యతమేవైతత్సమావరణే ॥

క్షురంప్రత్యాశ్య నివధాతి ॥ ౧౧ ॥

అత్ర ప్రత్యాశనమేవ విధీయతే. నిధానంత్వథాప్రాప్తమ్ ॥

తేన త్ర్యహంకమణిమృత్తిః ॥ ౧౨ ॥

తేన క్షురేణ త్ర్యహంకాపిలకమణిమృత్తిస్సాస్యత్ ॥

వరందదాతి ॥ ౧౩ ॥

వరంగాం పితౄ దదాతి దక్షిణత ఆసీనాయ బ్రాహ్మణాయ యద్యస్య శ్చైలకర్తా తదాతస్తే ॥

ఏవంగోదానమస్య స్థిన్నపిసక్షత్రోషోడశేవషే ॥ ౧౪ ॥

గోదానమితి కమణానామధేయం యస్థిన్నమణ్యం గ్రహారం గోదానయోగ్యః ప్రదేశవిశేషయోర్వపనమ్ । యత్రాపి పత్రేశిహవజికత. సర్వకేశవపనం యథామిత శిఖాః, తత్రాపి గోదానయోగ్యతనం కర్తనామధేయ ప్రవృత్తినిమిత్తం విద్యతేపివ । తద్గోదానాశ్చికమణి ఏవం యథాచౌలం బ్రాహ్మణభౌజనాది వరదానాంతం కర్తవ్యమ్ । తచ్చానస్థిన్నపి సక్షత్రో రోహిణ్యాదౌ వషేచ షోడశేభవతి ॥

అత్ర పక్షాంతరమాహ—

అగ్నిగోదానోవాస్యత్ ॥ ౧౫ ॥

అగ్నయోగోదానం యస్యసాగ్నిగోదానోబ్రహ్మచారి । పుల్లింగని, దేశాచైవైవం విగ్రహాః । అస్థిన్నతే ఆభ్యధాగాంతే కృతే ‘అగ్నయో, కాండవే స్యాహ’ ఇత్యాజ్యేనైవైకా ప్రధానాహుతిః । తతోజియాది(క్షురప్రత్యాశనాంతం)వరదానాంతం)

సంవత్సరం గోదానవ్రతమేకఉపదిశంతి ॥ ౧౬ ॥

అధీతేషి వేదే అవశ్యం సంవత్సరం గోదానవ్రతం బ్రహ్మ చర్చంభుతి

తవ్యమిత్యేక ఉపదిశంతి. వైకల్పికమిత్యర్థః ॥

ఉభయోఽపి గోదానయోక్తౌలాదివిశేషమాహ—

— ఏతావన్నానాసర్వాకేశాన్వాసయతే ॥౧౫॥ —

ఏతావన్నానా ఏతావాన్వేదః । యదపిధానాథాయాపి శిశియా స
హ సర్వాకేశాక వాపయత ఇతి । తతశ్చేహ విసయనాభావాచ్ఛల
త్యాదీనానివృత్తిః । అత్రోప వాపయత ఇతి నిజంతనిదేశాదాచార్య
ఏవ గోదానకమణి కర్తా । వరదానంచాచార్యాయైవ । తథాత్ర శి
ఖాయా అపివచనం ‘ఏతావన్నానా సర్వాకేశాన్వాసయతే’ ఇత్య
స్తాదైవ వచనాత్ ; సత్యవత్ ॥

అన్య ఆచూః— ‘రిక్తివా ఏహాసపిహితాయన్తండస్తస్తేనీలదపిధా
నం యద్విభేతి । సత్రేహ తు వచనాత్ వపనశిఖాయాః ’ (ఆప-భ-
౧-౧౦-౧-౯) ఇతి సత్రేభ్యోన్యత్ర శిఖాయా వపనప్రతిషేధాల్ ఇహాపి
నైవశిఖాయా వపనమితి ॥

— ఉదకోపన్నద్యనమితిధందోగాః ॥౧౬॥

తావత్స్తమ్భీయై గృహ్యప్రశ్నై షోడశఃఖండః ।

✽ షష్టశ్చపటలస్సమాప్తః ✽

సాంప్రదారిక గోదాన వృతవత్తై అహరహరుదకోపన్నద్యనం చ్ఛందో
గా ఉపదిశంతి. వికల్పఇత్యర్థః ॥

ఇతి శ్రీసుదగ్ధనాచార్యవిరచితై గృహ్యతాత్పర్యదర్శనే షోడశఃఖండః

✽ షష్టశ్చపటలస్సమాప్తః ✽

అథన ప్రమోదపటలిః.

అక్షిప్తవిధిరీష్యమాణస్య పురుషస్య దేహానంస్కారా వ్యాఖ్యా
నాః ॥ ౧౬ ॥ ‘అలీనస్సోదవసాయ’ ఇతి వచనాభావే గృహ్యవచనకర్తా

వ్యాః । విధివద్వ నిమిత్తేగృహే । విధివత్ ప్రాజాపత్యేక్షికాయద్య
జ్ఞానాది ఫలసిద్ధిః । అతో మన్తాగ్నిమాసకృష్ణప్రా గృహసామానా
ప్రవేశయోర్విధిరాన్విఖ్యాయతే ॥

— దక్షిణాపౌత్యకృష్ణమగారావకాశముగ్ధత్యపాలా

శేన శమిమయేన వాదూపానైతామేన దిశము త్తర

యోమాహతి ॥ ౧ ॥ —

యోఽగారాధాతేనాభిప్రేతోఽవకాశోఘామిధాగోదక్షిణాప్ర
త్యకృష్ణవణిః దక్షిణాపౌత్యచ్యాం నైర్భత్యాందిశి నిమ్నస్థముగ్ధత్య
నిత్రాదినా పాంసూను(త్వా)త్వాద్య పాలాశేనశమిమయేనవాదూపా
న ఉమాహ్యంతే దేశాంతరం ప్రాప్యంతే పాంసూనానైత్యమాహః(వా
దులూక(ఫాలక(పామాలక(పాండులక(ప్రావక(వాధూలక)ఇత్యేత్యతే
నైతామెవశోదిశంఉత్తరయాంయస్మామేకాగ్రమిద్యేత్యయోమాహతి

— ఏవం —

ఉమాహతితి సంబంధః । అత్ర ద్వితీయతృతీయయోరభ్యుదాహయో
మన్తాగ్నివృత్తిఃఏవమితి వచనాత్ । అన్యథా ఉత్తరయా త్రిమమాహతి
త్యేన బ్రూయాత్, 'ఏవంతిః' ఇతి సూక్తాంతరం నారభేత్ ॥

— దక్షిణాగ్రాత్యప్రముత్తరయాభిమృశ్య దక్షిణగ్రాత్యగ్రాత్య

ఖానయిత్యావ్యంతరం పాగ్రసూనుదుప్యే త్రరాభ్యాం త

క్షిణం దాన్వరస్థానామవదధాతి ॥ ౩ ॥ —

క్షేప్రముదూపేన ప్రాగ్గదకృష్ణవణం కృతం ఉత్తరయా "సోహినా
వృధివీ" ఇత్యనయాభిమృశ్య స్థాణాగ్రాత్యగ్రాత్యగ్రాత్యనాం (విభాగార్థా
నిఖానార్థా)నిఖానార్థా) గ్రాత్య కమకరైః ప్రదక్షిణం ఖాన
యిత్యావ్యంతరమగ్రాత్యన బహిః పాంసూనుదుప్య ఉత్తరాభ్యాం 'ఇ
వౌన తిష్ఠ' ఇత్యేత్యాభ్యాం దక్షిణం నిష్క్రమత ఏవ న ప్రవిశతః
దాన్వరస్థానామవదధాతి । అత్రప్రాగ్దక్షిణస్థాభ్యాంతరత్వము

చ విధానం పర్యంతియాస్వేన స్థానాను న తు మధ్యమాను ||

❀ ఏనమితరామ ||౪|| ❀

ఇతరాం సహ్యం దావరహాణాం ఏవం ' ఇహైవ లిప్త ' ఇత్యేతా
భ్యమేవ అవదధాతి ||

❀ యథాభాతమితరా అనన్వధాయ వగ్ శమాధీయమానము

త్రరేణ యజమాభిమంత్రయతే ||౫|| ❀

యథాభాతం అనన్కమేణ ఇతరాః స్థానాః తూష్టిమన్వవధాయవం
శం స్తూపం స్థానాస్వాధీయమానం ఉత్తరేణ యజమా ' ఋతేనస్థానా
వగ్ శమా ' ఇత్యనేనాభిమంత్రయతే ||

❀ సమీతిము త్రరేణధాలింగమ్ ||౬|| ❀

సమీతం నిమిత్తమగారం ఉత్తరైః ' బ్రహ్మదత్తేక్షత్రం చ ' ఇత్యా
దిభిః పంచభిమంత్రైః యథాలింగం మంత్రలింగావగతదిజ్ఞుభిమ
న్త్రయతే | తత్ర పంచమేన మధ్యమాభిముఖః (అనన్వితత్వాత్)

కేచిత్—షష్ఠిః | తత్ర ' ధర్మస్తే స్థానారాజః ' ఇతి మధ్యమం
' శ్రీస్తే స్తూప ' ఇతిస్పృషవంశమితి ||

అత్ర యద్యపిమంత్రైరగారావయవాస్థానాః స్తూయంతేతథాప్య
భిఃస్థానావదగారమేవ స్తూయతేయథాపాదపందనెనపాదవానెవపంద్యతే

అత్రైవకేచిత్ ద్వితీయాదిషు త్రిషు మంత్రైషు వాక్యసమాప్త్య
థం ' స్థానాఅభిరక్షతు ' ఇత్యాద్యనుషంగం మన్యంతే ||

అన్యే తే శబ్దస్యాపితథాధర్మస్తే ' ఇత్యాదా అభిరక్షణ్విత్యన్యచ

అవరేతు నైవేహ కస్యచిత్కృచిదప్యనుషంగః అనుషజ్య మానన్య
వైరూప్యాత్ అంతేపిచ పారాభావాచ్చ | వాక్యసమాప్తిస్తు ప్రకృతత
యా బుద్ధిస్థపదాథాన్వయాత్పిధ్యతి యథా ' ఇషేత్వా ' (త్రై-సం-౧-
౧-౧) ఇతి మంత్రస్య బుద్ధిస్థచ్చైదనాన్వయాత్ | చ్చిన్ దీతి వాక్యస
మాప్తిరితి ||

ఆంధ్రముఖ్యము

సాలాశం శమిమయం జేర్చు మాచీవస్యతి
 అన్నిముద్ధులొస్తే రెండుమాటగాలి పోరా
 బోత్తెనూవదేకెగారస్యతరయా
 ప్రతిష్ఠాపయతి || ౭ ||

పాలాశం శమిమయం జేర్చు కార్తమాపాసనోన్నవాచీవయతి । ఇ
 క్కమితి చ ‘ అన్నిము మహారత్నానాదధారి ’ ఇతివదనియతః సంఖ్యా
 దికం వివక్షితమ్ । ఉత్తరయా ‘ ఉద్దీయమాణః ’ ఇత్యేతియా రతస్తమగ్ని
 ముద్ధతతి । అత్ర చ సానుషజ్జేచతుష్పదే త్రిష్టభౌ ద్వే ఋచౌ స
 చభిః పాదైరామ్నాతై । రయోరైకైర్బాద్ధైశ్చార్థాః । అన్య తు విక
 ల్పాః । “ ఉత్తరయా ’ ఇత్యేకవచనేన వినియోగాత్ । వ్యవస్థితశ్చ
 యం వికల్పాభిప్రేక్షః, అగ్నిహోత్రివత్ । యద్యహని ప్రదేశస్తదా
 రాత్రిలింగయా, రాత్రౌ చేదహలింగయా । రాత్రౌచ ప్రదేశశ్చ
 ప్తాచారప్రసిద్ధ ఇతి పూర్వమేవౌక్తః । ఉత్తరే ‘ ఇంద్రస్య గృహః ’
 ఇతి యజుషా । ఆహుతమగ్నిమగారం ప్రపాద్య అనంతరం విధివత్సం
 స్కృతే ఉత్తరపూర్వదేశేగారస్య తమగ్నిము తరయా ‘ అమృతాహు
 తిమ్ ’ ఇత్యేతయాప్రతిష్ఠాపయతి; యథా శౌతాగ్నీనపి విధివదానీకా
 సస్తిన్నైవకాలేఅగారంప్రపాద్య గ్నౌగారయథావిధిప్రేపయతి,
 కేచిత్ — ఇహాగ్నిముద్ధుత్య అగారు ప్రపాద్యేతి ప్రకృతేపి పున
 రుక్తయో రతయోరథవత్త్వేయ అగారస్యాగ్ని మిత్యన్వయాదాచీవనా
 ది ప్రతిష్ఠాపనాంతం పదనాథస్య లోకికాగ్నే రేవ వాపాసనస్యేతి । తే
 షామెతత్త్యనూత్రే వివాహంగే ప్రవిశ్య హోమే పదనాగ్నే రవోప
 సమాధానాది స్యాత్ । అథాగారశబ్దస్య శయనస్థానవాచిత్వాత్, గృహ
 శబ్దస్య చాతథాత్వాత్, న తత్ర తుల్యనూత్రతైః చెన్న; గృహాగారశబ్ద
 యో రకాథాత్వై వివాదాభావాత్, ఇహాచ ‘ ఇంద్రస్య గృహస్సమ

స్త్రీ ' ఇతి మంత్రస్మృత్యుక్తే చాగారాభిధానాత్, ప్రత్యతథామకా
 శాస్త్రే ' మన్యేనాగార్యవకే మైకాదశాభ్యాః ప్రాగవవగమః । ఉత్త
 రపూర్వదేశేనాగార్యతతైశ్చచతుర్థిణి । శయ్యాదేశే కామలింగసా
 (౬౮-౪-౨-౩-౨౨-౨౩-౨౪-౧) ఇతిశయసస్థానస్యా గారాదస్య
 తావభిధానాచ్చ । పునరుక్తిః స్ఫుటార్థతయాపినిర్వాహ్యః । కించాగా
 రస్యాగ్నిమిత్యన్వయేపి అగారాగ్నిః శాలాగ్నిః, గృహ్యగ్ని రౌపాసనా
 గ్నిరిత్యేకార్థతయా యజ్ఞికానాం ప్రయోగాదౌపాసన ఏవప్రతిష్ఠా
 ప్యః, సపచనాగ్నిః ॥

శ్రి తస్మాద్దక్షిణముదధానాయతనం భవతి॥౮॥శ్రి

తస్మాత్ ప్రతిష్ఠితాదగ్నేదక్షిణముదధానస్యమణికస్యానాయతనం భవతి

శ్రి తస్మిన్విమాదీనాగ్నోదర్భా నగ్ స్త్రీచ్యైమాత్తరయా

ప్రహయివాన్మన్వప్యతత్రోదధానంప్రతిష్ఠాపయతి॥౯॥శ్రి

తస్మిన్నుదధానస్థానె విమాదీనాగ్నో నానాదిగ్నో దర్భా

సంస్త్రీ, చైవదర్భేషు ' ఉత్తరయా ' అన్నపతేనన్నస్య ' ఇత్యేతయా

ప్రహయివాంశ్చ సంయుక్తాస్మన్వప్యైమాదధానంప్రతిష్ఠాపయతి॥

శ్రి తస్మిన్నుత్తరేనా యజుషా చతుర ఉదకుంభానానయతి॥౧౦॥శ్రి

తస్మిన్నుదధానె ఉత్తరేణ ' అరిష్టా అస్తాకం ' ఇత్యనేన యజుషా

చతురఉదకుంభానానయతి । ప్రతికుంభం మంత్రాప్యత్తిద్రవ్యధాదేన ప్ర

కాశ్యక్రియాభేదాత్ । యత్ర పునర్మేధపకప్రాశనాదౌ అన్యత్తి

విధిస్తస్యా ఏవ క్రియామాః తత్ర నకృదేవ మంత్రాః॥

శ్రి దీణముత్తరయానుమంత్రయతే॥౧౧॥శ్రి

యది దీణం మణికం స్వాత్తదా ఉత్తరయా ' భూమిర్భూమిమగా

త్, ఇత్యేతయానుమంత్రయతే । ఏతచ్చ ప్రకరణానుమాంగమేవ॥

శ్రి అగ్నేరుపసమాధానాద్యాజ్యభాగాంలె ఉత్తరా

హవీర్ముత్యా జయాదిప్రతిపద్యతే॥౧౨॥శ్రి

ఉత్తరా అపర్యవృత్తానంతరమున ప్రధానమున : తాత్పర్య 'వాస్తవ్యతే
ప్రతిబాసితా' ఇతి యే 'వాస్తవ్యతే ప్రతిబాసితా' ఇతి యే । ఆ
జన్మమపిష్టానంతరము తత్ప్రతిబాసితము । అపర్యవృత్తానంతరము తాత్పర్య
భాగానంతరము ప్రధానమున : సాన్యధానకృత్తమపిష్ట కర్మాదా

కెచిత్ — 'పాన్యధానకృత్త భాగానంతరము' (అపర్యవృత్త-౧౫-౨) ఇతివ
వాన్యధానకృత్త ఇత్యనేనైవ తత్ప్రతిబాసితా సాన్యధానకృత్త 'అగ్నేయ
పరమాధానాది' ఇతి వచనం న్యయతేన ప్రతిబాసితం పరమాధానకృత్త
హోమాభిః ఇత్యేనమభిఃమితి । తదయుక్తం ।

'కర్మా స్థానకం వివాహస్థానకం కర్మానంతరము ప్రధానము' (యా.
౧-౯౭) ఇతి సన్ధిస్థానకం హోమానాం అపిశేషేణ దేవసనవిధానా
త్, అస్య సూత్రస్యోక్తవిధియానంతరమునాన్యధానకృత్త, అన్తర్యామి
గృహ్యంతరీయాణాం చావానంతరము వాస్తవ్యహోమాచారాచ్చ ॥

పరిషేచనాంతరము కృత్వా తరణ యజమా కుప్తే
నస్యోప్రదక్షిణమంతరతాగారం నివేశనంవా పరిషిచ్య

బ్రాహ్మణాన్భజయేదపూపైస్సక్తభిరౌదనేనైతి॥౧౫॥

ఇత్యాపస్తంబయోగ్యహ్యప్రశ్నై సప్రదక్షిణాడః

పరిషేచనాంతరము ఉత్తరేణ 'శివగోశివమ్' ఇత్యనేన యజమా ఉ
దకుమ్భేన సక్తుపాపైన అగారం నివేశనం వాంతరతాగారం తిః
ప్రదక్షిణం పరిషిచ్య బ్రాహ్మణాన్ భోజయేదపూపాదిభిః । ఇతి శబ్దస్య
ముచ్చయాభిః । సక్తునాం తు భోజనాత్ప్రాగ్విపయోగః మధ్య
లోకప్రసిద్ధ్యధావాత్ । 'శుద్ధిస్తంత్రవతస్సక్తుల్యేషు భోజయేత్
(అప.ధ.౨-౧౫-౧౧) ఇతి సిద్ధస్య భోజనస్య పునర్వచనమపూపాదిగు
ణసన్యధానమ్ ॥

*ఇతి శ్రీసుదక్షిణాచార్యకృతే గృహ్యతాత్పర్యదర్శనే

సప్రదక్షిణాడ్యుత్తమాంతరము

‘మేమాదిస్తే సమితరి యో యో దశః ప్రవతతే । చాంద్రాయా
సా సత్తదంతా శైవ్యభ్రావ్యాద్యాదవశ స్తతాః ॥ టెచుయాయాపౌర్ణ
మాసీ సాసాప్తాస్యదికా స్తతా । కాదాచిల్లైనయోగేన సక్షత్రస్య
తి నిణయః ॥’ ఇతి ॥ తస్యాం శాన్త్యాం మోక్షామాస్యాం అ
స్తమితే ఆదిత్యే సాయఃపూర్వమాంతే ‘పత్న్యసహితే’ (ఆప-గృ-౭-౨)
ఇతి విధినావ్రతిష్ఠితాభిహారణాంతస్థానీపాకః కర్తవ్యః ॥

— శ్రీ పార్వణవదాభ్యుదానాంతే స్థానీపాకాద్ధుత్వాంతంబలి

నాత్మరైః ప్రతిమంత్రం కింశుకానిజహాతి ॥౬॥ శ్రీ

తతః పార్వణవదగ్నేరవసమాధానాదాభ్యుదానాంతే అగ్నిముఖాం
త ఇన్ద్రభావః, సర్వేష్వాపహహవిషేషామ తంత్రనమృకమను అగ్ని
ముఖస్య విహితత్వాత్ । స్థానీపాకాద్విధివదవదాయ శాన్త్యాం పౌర్ణ
మాస్తేసాహితే ఇతి హుతావ ‘జగ్దోమశకః’ ఇత్యాదిభిః ప్రీతి రు
త్తరైః ప్రతిమంత్రం కింశుకాని పలాశస్య పుష్పానిజహాతి ॥

కదిత్ — పలాశసదృశస్య కుటకీనః పుష్పానీతి ॥

ఏతానిచ నసంతపరసంగ్రహేతవ్యాని । అత్రచాంజలేస్సంస్కారః ఉ
పచరణాదిరవదాసధమః, కింశుకశేషాదపి సిష్టకృతేనమవదానం,
అంజలేరపి దర్వాన్యసహ లెపాంజనం చ భవత్యేవ, ముఖేన ధర్మపర్
వ్యలైరుక్తత్వాత్ । విప్రతిష్ఠిద్భుత్వస్యః కర్యాత్ ॥

కదిత్ — అంజనిహామా లాజహామవద్యావదుక్తధర్మాణువేతి ॥

— ఉత్తరాభి సైన్యభిరారగ్వధమయ్యస్సమిధః ॥౭॥ —

అథోత్తరాభి సైన్యభిః ‘ఇంద్రజహి దండశూకం’ ఇత్యాదిభిః ప్ర
త్యేచం । ఆరగ్వధమయ్యస్సమిధః, ఆరగ్వధవికారాస్సమిధః । కిం? ।
సహోత్తితి సంబంధః । తేనాత్రసమిధాం మాంత్రవశాత్ కైవల్యాద్దై
శత్యాగః కతవ్యవీవ ॥

— శ్రీ ఆజ్యాహుతీరుత్తరాః ॥౮॥ శ్రీ

ఉత్తరాశ్చత్రం తస్మాత్తస్య యతైవమావాసాయాదేవతైశ్చకా,
సమోఅస్తురైవైశ్చకా ఇతి తస్మాత్

శ్రీజయంత్యుత్తరాశ్చత్రం ౧౯॥ శ్లో॥

ఏతచ్చ నచన యోగప్రాప్తస్యైవ, స్థానపాకకింశకనమిదా
జ్యోతిరీనామేకాదశానాం వ్రాధాన్యజ్ఞాపనార్థం చ । జయోద్ధవనం
తరు స్విప్రకృదిత్యుక్తమేవ ।

శ్రీపరిచయనాంతం కృత్వావాగ్యతస్యసంభారానాదా
య ప్రాచీముదీచీ వా దిశముపసంక్రమ్య స్థం
డిలం కల్పయిత్వా తత్ర ప్రాచీరదీచీప్వ తిస్రస్తి
సోరైఖా లిఖిత్వాన్యైరుపసనీయ తానూత్తరయా
సకూన్మివపతి ॥౧౦॥ శ్లో॥

అథ తత్రశేషం సమాప్య, సంభారాను త్రరత్రాపయోక్త్యమాణా
సక్తావదీనాదాయ, వాగ్యతః ప్రాచీముదీచీవా దిశముపసంక్రమ్య
స్థం డిలం పీఠం కల్పయిత్వా తత్రచేదక్షిణస్యా ఆరభ్య పాదీక్షిప్త్య,
ప్రతీచ్యా ఆరభ్య ఉదీచీక్షిప్త్యైఖాలిఖిత్వాన్యైరుపసనీయ తానుపట్టు
లైఖా సులైఖనకృమేణోత్తరయా 'సమో అస్తు సర్వభ్యోయేపాధివాః
ఇత్యాదికయా ' బలిం హరిష్యామి ' ఇత్యంతయా సకూన్మివపతి । స
క్రదేవమంత్రః । సచస్వాహాకారః, అజహోతిచోదితత్వాత్, నమస్కూ
రస్యాసి ప్రదానాథకత్వాదిత్యుక్తత్వాచ్చ ॥

కెచిత్ — సర్వాసు రైఖాసుయథా యగవ (దావ్య) త్వాగ్నిపుయో
ద్భవః తథానివపతి ॥

శ్రీతూష్టిగోసంపుష్కాధానా లాజానాంజనాభ్యంజ
నే స్వగరొశీరమితి ॥౧౧॥ శ్లో॥

సంపుష్కా సముష్టా ఇతి ధానావిశేషణం అఖండితభండురైః కృ
తాః ధానాఇత్యర్థః । స్వగరమాపణస్థం గంధద్రవ్యం । అన్యాని ప్రస

ద్వాని ఇతి నబ్ధస్యముచ్చయ్యాః । త్రాని పద్భ్రవాణి చూష్టింరెఖా
స్యన నిమతి ॥

‘ ఉత్తరైరుపసాయాః ’ రిషిచ్య వ్రతీక్షస్తూష్టీ
మేత్యావశ్యేపదేత్యేతాభ్యాముదయమ్యేనత్రిఃప
దక్షిణమతతాఽగారనివేశనవా పరిషిచ్య ద్వా
చ్ఛాణా భోజయేత్ ॥ ౧౨ ॥ శ్రిః

— ఇత్యావస్తమ్బయే గృహ్యప్రశ్నై అష్టాదశఖండః

అథ ఉత్తరైరుపసాయాః ‘ తక్షకవైశాలేయ ’ ఇత్యాదిభిరష్టా(భిః)
దశభిః(పంచభిః)పంచదశభిః) మాంత్రపఠికీం బలిదేవతా ముపతిష్ఠ
తే । తత్త్రివ ‘ ఓజస్విసీనామాసి ’ ఇత్యాదిమ చతుర్మా పర్యాయేముద
శభ్యః పదేభ్య డోఘికం ‘ రక్షితా యశ్చాధిపతిః ’ ఇత్యాదేరనుషం
కః । తథా ‘ వేతయోనామస్త ’ ఇత్యాదిషష్ఠి పంచస్వేకాదశభ్యడో
ఘికం ‘ వాతనామంతేభ్యోవానమః ’ అత్యాఙే । యత్తుమధ్యే ‘ తె
భ్యఇమం బలిమహాషణమ్ ’ ఇతి తత్పూర్వస్యావీవబలిహరణార్థాయా
ముదః ఉత్తరభాగస్యాత్పజ్జనాభాఃసన్నామః । వక్ష్యతిహి తత్ర
‘ అహాషణమితి ఒలిమంత్రస్య సన్నామః ’ (అవ-గృం-౪) ఇతి ।
అథ న్యప్తం బలిమద్భ్యః పరిషిచ్య తమప్రతీక్షమాణః తూష్టిం వాగ్య
తా గృహస్పృశ్యైత్యి ‘ అవ శ్వేతపదా ’ ఇత్యేతాభ్యా మిత్యాదియ
థానూత్సం కరోతి । తత్రాపి ద్వాచ్ఛాణభోజనపచనం క్రమాథకం ।
ఉపనయనవచ్చక్తవచ్చిరాశీర్వచనమ్ ॥ ❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖

ఇతి శ్రీసుదర్శనాచార్యవిరచితే గృహ్యతాత్పర్యదర్శనే

అష్టాదశఖండః

అధైకోనవింశతిఖండః

❖ధానాః కుమారాప్రాశయస్తే ॥ ౧ ॥❖

ధానాయాబలిహరణశిష్టాఃకుమారాప్రాశయంతి । శిష్టాఃసామర్థ్యాత్

శ్రీవనమంతాధ్యక్షాంయదశనియస్య సకూనాంతైతం

బలిం హ రెదామాగణశీష్యాంః॥౨॥శ్రీ

అరహేధ్యక్షం అస్తాచ్చాగ్నిశ్చాగ్నిం కృతాలోమకణ ఊర్ధ్వం । ఆ
మాగణశీష్యాః యావన్మాగణశీషణ్, యావదుత్సజన్తం తావదిభ్యర్చ
ఏతమసంతరచోదితం సకూనాం సంబద్ధిసంబలిం । ఏవం 'సమ్భారా
నాదాయ వాగ్యతః ప్రాచీముదీపీవా' ఇత్యాది 'అహోత్యక్తాష్టి
మెత్య' (ఆప.గృ.౧౨-౧౦...౧౨) ఇత్యేవమంతేతి కర్తవ్యతాకమ
హరహః సాయంకాలే బలిం హరేత్ । యదశనియస్య వా సంబంధిన
మితి వాశబ్దస్య వ్యవహితేన సంబంధః. యదశనియస్యేత్యస్య పదస్య
ధానాదీనాం నిష్పత్త్యర్థత్వాత్ । అగారపరిపేచనాదికం తు స్థాలీపాక
స్త్రేన శేషా, న బలిహరణస్య, భిన్నదేవత్వాత్ ॥

కేచిత్—ఉభయోః కాలయోబలహరణం, యదశనియస్యేతి పచ
నాత్. వైశ్వదేవవత్ । అశనస్యద 'కాలయోర్భజనమ్' (ఆప.ధ-౨
-౧-౨) ఇతి వదనెనోభయకాలికత్వాత్ । 'సాయం ప్రాతర్బలింహ
రేదా ప్రత్యవరోహణాత్' ఇత్యాశ్వలాయనవచనాచ్చ । తథా ఏతమి
తిశబ్దస్త్రేవఅపెక్షితకృత్సన్నిధర్తప్రాపకత్వాత్ ఏవమితి శబ్దఉత్తర
సూత్రార్థజతి । తన్న, సమభివ్యాహృతసకలవచనానాం సంఘాయైకా
ర్థ(ప్రత్యయ)తస్యవ్యుత్పత్తివిరోధాత్ ॥

శ్రీమహాగణశీష్యాంపౌర్ణమాస్యామస్తమితేస్థాలీపాకః॥౩॥శ్రీ

సాకాంక్షత్వాదేవం శబ్దోనువర్తతే । యథా శ్రావణ్యాం స్థాలీపా
కః కృతః, ఏవం మాగణశీష్యామప్యస్తమితే కర్తవ్యః । పత్న్యవహ
స్త్రీత్యాది ధానాప్రాశనాంతం కృత్సన్నిధం కర్తానుష్ఠేయమిత్యర్థః ।
స్థాలీపాకహోమే తు మాగణశీష్యాంపౌర్ణమాస్యేస్వాపేతి విశేషః॥

శ్రీ అహోషణమితి బలిమంత్రస్య సన్నాహః

ఉకాథామేతత్ ॥

శ్రీ సత్యనాథముచ్చయతి ॥౩॥ శ్రీ

అత్రాత్మస్వరూపం నైకై, అనన్తమరహః క్రియమాణం బలి
ముచ్చయతి । న చాయ ముచ్చయతి ఉత్పన్నాః నిత్యత్వేన సర్వభవేన
వన్తరే స.వన్తరే కథితాత్మై ॥

యస్మిన్మహాత్మ్యత్వేనయ యజహోవినియోగస్తదాహ

శ్రీ అనాహితాగ్నే రాగ్నియమః॥౬॥ శ్రీ

ఉపనిషత్ ఇతి శేషః । అత్రానాహితాగ్నే గ్రహణం సశేషా
ధానినాహితాగ్నే దైదం స్తాద్రమాగ్నియం శౌరేన సముచ్చ
యతిమిచ్చయతి । దౌపాననహోమాదేస్తు అగ్నిహోత్ర హోమాది
సముచ్చయతి । పిండపితృయజ్ఞోమాసిశ్చాద్ధవ ఆహితాగ్నినాహి
తాగ్నే ద్యుయోహి సముచ్చయత్యే । ‘సాయమేవం విహిత ఏవానా
హితాగ్నే దౌపాననే’ (ఆప-శౌ-౬-౨) ఇతివచనాత్

పితృయజ్ఞంతునిర్వర్త్య విప్రశ్చంద్రక్షయోగ్నిమా ।

వి-దానాన్వహోచ్యం శౌర్యం కుర్యాత్తాసానుమాసికమ్॥

ఇతి మను (౩-౧౨) వచనార్చ । సర్వాధానినాహితాగ్నియం హో
మవన్తం కథితమేన ॥

ఉపదేశమతంతు — సశేషాధానినశ్చాహితాగ్నేః పార్వణమౌ
దౌపాననహోమస్య ద నివృత్తిః. దగ్ధపూణామాసాభ్యా మగ్నిహో
త్రేణ చ కృతార్థత్వాత్- శాలైశ్చైన విరోధాచ్చేతి ॥

ఆగ్నియమితి కమనామధేయం- యేన కమణా అగ్నిం నవద్ర
వ్యం దేవాః ప్రావయతితి । యత్కమం కృత్యైవ వాగ్నియం ప్ర
థమాయనం తవాన్నప్రా శనప్రాప్తిభవతితి ॥

శ్రీ నవానాగ్ స్థాతీపాకగ్ శ్రీయయితాగ్నియమేన

రాభ్యః సిన్ధుకృచ్ఛతుథాభ్యో హుతావతండులూనాం

ముఖం పూరయితాగ్ గీతావతహూదనపిండగ్ సంవృ

పర్యవేషవ ॥

కేచిత్ — నిష్పక్వచ్యుతః పశునాదనాహితాగ్నోః శ్యామాకాదీ
నాం (జణు)యవానాం చాగ్నియదామేన స భవతీతి । తస్మై, ఆకృతా
గ్నియదామేన సపశ్యామాకాద్యం నాభ్యుపగమేతి ప్రసంగాత్, నిష్ప
క్వచ్యుతః పశునాదనాహితాగ్నోః తావత్ ॥

తతస్తస్మై శేషే సమాప్తే లంఘనానాం ముఖమాగ్నిం పూరయతి తం
జులశ్చాశృతాః, ప్రోద్ధత్వాత్ ॥

శృతా ఇత్యపరే । ‘యే మేక్షంతే లంఘనాని’ ఇతి దర్శనాత్ ॥

శ్లోకపక్షే హరిశేషాద్వృత్తిపరివృత్త్యాహుపాదాయ ముఖపూరణం
తతో నిర్వృతం లంఘనానామతి అపస్సకృత్పిపితీర్వధాః । కర్త్రాంగ
తయా చేదమాచమనవిధానం ప్రకటణాత్ । శుద్ధ్యధావచమనమపి
‘ఆసీనస్త్రిరాచామెత్’ (ఆప.భ.౧-౧౬-౨) ఇత్యాద్యనేక పదా
ర్థాన్వితః శాస్త్రాన్తరప్రాప్తం కథన్యమేవ । తతః కనేన హుతశే
షేణ పిండం సంవతేయతి యథా ఉద్విగ్ధమానో నశీర్యతి తథా సు
దృఢం కఠీని । తతః పిండముత్తరేణ యజమా ‘పరమేష్ఠసి’ ఇ
త్యనెన ఉద్వి(ధే)ద్ధేత్ ఉద్ధ్వంఽనిక్షిపేత్ । యథాగారస్తూపపృష్ఠమం
శే పతతి తథోద్వి(ధే)ద్ధేత్ । యకారలోపశ్చాందసః ॥

❖ శ్రిహేమంతప్రత్యవరోహణమ్ ॥౨॥శ్రి❖

యస్మిన్కర్తృణి హేమంతే ఖటావతః ప్రత్యవరోహణం తద్దేవంత
ప్రత్యవరోహణం నామ కర్మోపదిశ్యత ఇతి శేషః । అస్తాదేవచయా
గికాన్నామధేయాత్ ‘ప్రత్యవరోహణో నా హేమంతః’ ఇతిమం
త్రలింగాచ్చేదం కర్మోపదేశం ప్రథమాయాం రాత్రౌ కర్తవ్యమితి
విధిఃకల్ప్యతే ॥

కేచిత్ — ‘మాగణీష్యాం పౌణణమాస్యా మస్తమిలె’ (ఆప.

గృ-౧౯,౩) ఇత్యనువతానా త్రైదం కర్తవ్యమితి ||

ఉత్తరేణ యజమా ప్రత్యవరుశ్చాంతరైః క్షితైః
పాశైస్కర్ష్యస్వస్తరే సంహంతి || ౯ || శ్లో

ఉత్తరేణ యజమా 'ప్రత్యవరుశ్చా' నామైతః 'ఇత్య'న గృహస్థః పత్నీదయశ్చ నవస్వస్తరం ఆరుహ్య ఖట్యతోపామంతే ప్రత్యవరోహన్తి యావద్దైమంతస్థావన్భగవో శయ్యాంముద్య నవస్వస్తర(మేవ)స(సంవిశే) శయా) మహితి బుద్ధిం కుర్వంతీత్యర్థః | న పునః పూర్వమదుష్టాశాం ఖట్యమానుహ్య మంత్రేణ శస్వస్తరం ప్రత్యవరోహంతి | అనంతరము త్రైదం కర్తవ్యం 'ప్రతిక్షత్రై' ఇత్యాదిభిః ప్రభవైః పంచభిః | నవస్వస్తరే నక్షావలాశ్చైః కర్తులై శయనీయే దక్షిణైః పార్శ్వం దక్షిణానిపాశ్వాన్యధఃకృత్వా ప్రాక్ఫిరస్సంహంతి |

పునరపి చూత్తద్వయేన సంవేశనమేవ విశిష్టమ్—

• శ్రిదక్షిణతిః పితౄత్తరామాతైవమవశిష్టానాం జ్యేష్ఠో

జ్యేష్ఠోఽనంతరః ||౧౦||

దక్షిణతిః పితౄత్తరా మాతైతి దక్షిణోత్తరత్వ మన్యోన్యాపేక్షా అవశిష్టానాం పుత్రాదీనాం మధ్యే యో యో జ్యేష్ఠః పుత్రోదుహితావా న న దక్షిణోఽనంతరశ్చ, యోయఃకనీయాన న ఉత్తరోఽనంతరశ్చ, ఏవమిత్యతిదేశాత్ | ఏతదుక్తంభవతి, యస్సర్వజ్యేష్ఠస్సమాతురుత్తరోఽనంతరః, యోద్వితీయో జ్యేష్ఠస్సర్వజ్యేష్ఠస్యఉత్తరోఽనంతరః ఇత్యాది

కేచిత్ — సర్వజ్యేష్ఠః పితరుద్దక్షిణస్తదనంతర జ్యేష్ఠోమాతురుత్తర ఇత్యాదితి ||

• శ్రిశ్రీ సగ్హాయోత్తరాభ్యాం పృథివీమభిమృశంతి ||౧౧|| శ్లో

సంహాయ సంఘతా ఏవ శయితాస్, న పునః పృథక్పృథక్ | తతస్సవస్తరాదవరుహ్య ఉత్తరాభ్యామృగ్భ్యాం పృథివీమభిమృశంతి | అత్రచమంత్రోచ్ఛార్పణయోగ్యానామేవ, న త్వమంత్రవతామపివాచనమ్

శ్రీ సవనసంపాదనాది త్రివిధములు శ్రీ

ఏవమేతత్సంపాదనాది సమంత్రం మేన త్రిరానన్తసియమ్ । కథం పు
నః ‘ ఉదగయఃపూర్వమువాహఃపుర్యాకేచు కార్యాణి ’ (ఆప.గృ-
౧-౨) ఇత్యహః పుర్యాహవిధానై సతి, తద్విరుద్ధం రాత్రావిదః క
ర్తవ్యమిమ్యపదిశ్యతే? ఉచ్యతే, నేవాత్య సంపాదనం విధియే-యేనే
దమహిపుర్యాహేస్యాత్ । కింతూహి? యదేవ రాగప్రాప్తం ధా
త్యా సంపాదనం తదాద్యర్థమంత్రానియమాప్నో విధియంతే. యథారా
గప్రాప్తం భోజనమభిశ్య ఉపస్తరణ ప్రాణాగ్నిహోత్రాదయః ।
యథావా ‘ సమన్వరీహిషభయఃఇతి పురా బహిషపహిషహిషా
వతీకర్షితః ’ ఇత్యాది । తేన రాత్రావేదేదం కమేత్యుపపన్నమ్ ।
అంతేన ద్వాహ్లాభోజనమ్. ‘ శుచిస్తవత్రవస్సర్వకృత్యేషుభోజయేత్
(ఆప.ధ-౨-౧౫-౧౦) ఇతి వచనాత్ ॥

అథేశానబిర్యామనిత్యః పాకయజ్ఞోమస్త్రామానక్రమప్రాప్తా
వ్యాసానియతే । దిప్త చ సామాన్యవిధిన్ద్వివిధయనాదిరేవ కాలః. ఇ
హ సప్తవింశత్యాలపి శేషస్యానుపదేశాత్ । తతశ్చ ప్రతిసంవత్సరమి
దంకమనానంతరసియమ్, సకృత్కృతేకృతశ్చాస్త్రాధిపః ఇతిన్యాయాత్

కెచిత్—శాస్త్రాస్తరాత్పత్రితినంవత్సరమావృత్తిః, సకృత్ప్రయో
గశ్చ వికల్పయతే । తథా శాస్త్రాస్తరాదేవ గవాం శాంత్యధః పు
త్రాదికామార్గశ్చ ప్రయోగః ప్రత్యేకవ్యతితి ॥

శ్రీ ఈశానాయ స్థాలీపాకగోళేపయిత్వా తైత్తిరీపత్యం చ,

ప్రాచీమదీచీంవా దిశముపనిష్క్రమ్య స్థండిలం కల్ప

య్యుత్వాగ్నేరుపసమాధానాది ॥౧౩॥ శ్రీ

‘ ఈశ విశ్వర్యే ’ ఇతి ధాత్యధఃస్య స్త్రుతేనిరతిశయమైశ్వర్యం
యచ్య స ఈశానః ప్రణవోపాసనాదిభిరుపాస్యామహేశ్వర ఇత్యర్థః ।
త్వస్తే ఈశానాయ స్థాలీపాకం హోమాదిభ్యః పర్యాప్తం పార్షణవదా

పాసనె శ్రవయిర్వా, ప్రతిమతాభిభావనాంతర కరణే ||

కెంత—ప్రతిపదానాం పర్యయిర్వాన్ని మౌనానామ తతోబహిః
ప్రతిష్ఠాప్య ప్రమాణామభిభావనామితి ||

అతః ప్రతిపద్యం చ స్థాపకం తోకికెన్న శ్రవయతి, తస్మాత్
గ్నై ప్రదేయిత్వాత్ | అథ యథాశక్తం సంధ రానాదాయగ్రామా
తాప్రదీముదీపిం వా దిశముపనిష్క్రమ్యగ్నిపట్యాదిభ్యోఽలం స్తండి
లాది కల్పయిత్వా, తస్మిన్ 'యత్ప్రకృత్యాగ్నిం' (అప-ధ-౨-౧-౧౩)
ఇతి విధినాగ్నిం ప్రతిష్ఠాప్య, అగ్నేరుపసమాధానాది తన్త్రం ప్రతిప
ద్యతే | తంత్రవిధానం చ క్రమాద్దమిత్సక్తమేవ ||

— శ్రీ అపరేణాగ్నిం దేవకుటికృత్వా ౧౩ || శ్రీ —

అథోఽగ్నితాప్రసవస్థమీయే గృహ్యప్రశ్నై ఏకోనవింశతిభిః || శ్రీ
అగ్నిముఖం లెక్కతే అపరేణాగ్నిం దేవకుటిస్తాద్వా రేణ దగవర్ణకృత్వా
ఇతి శ్రీసుదగ్ధనాచార్యవరచితే గృహ్యతాత్పర్యదర్శనై

ఏకోనవింశతి భిః సంస్కృతాః.

అథ వింశతి భిః.

— శ్రీ ఉత్తరయా దక్షిణస్యామీశానమాహుత్యే || ౧ || శ్రీ —

అథోత్తరయా 'ఆత్వావహంత' ఇత్యేతయా దక్షిణస్యాం కుట్యా
మీశానమాహుత్యే | మూర్తిః (మాని) మన్ని) సగచ్ఛతి ధ్యాయేత్

— శ్రీ తోకిక్యావాచోత్తరస్యాం మీథుషీమ్ || ౨ || శ్రీ —

తథోత్తరస్యాం కుట్యాం తోకిక్యావాచా 'ఆయాహి మీథుషీ'
ఇతి మీథుషీమీశానస్య పత్నిం ఆవాహయతీత్యేన ||

— శ్రీ మధ్యజయంతమ్ || ౩ || శ్రీ —

కుట్యామహుత్యే ఆకాశే జయంతమింద్రనూనం స్కందం వా 'ఆ
యాహి జయంత' ఇత్యావాహుత్యే ||

అథ సూత్రే అనుక్తమప్యేచిత్యాదావాహితేభ్యఆసనాదిదదాతి |

— శ్రీ యథోధముదకాని ప్రచాయ తీర్నాదనాన్

కల్పయిత్వాన్మమభ్యాసీయో త్రైతైవస్వకృయితాన్

ఉత్తరై హివాన్వమోదనైభ్యో హతాన్వ సన్వతస్సమ

నవామో త్రైతైవయజమాన్స్విస్వప్రకృతమ్ || ౪ || శ్రీ —

అథ యథోధం యేనక్రమేనోధా ఆవాహితాస్తేన క్రమేణ ఉదకా
నవాద్యాదీని ప్రకీర్ణకం స్వేచ్ఛేన్మహాభిర్నమంతైః ప్రదదాతి
ప్రకమేణ భక్తిపుష్కరం దదాతి | ఉదకగ్రహణస్య ప్రదర్శనార్థం
త్వాత్ దీపాంతం ప్రదదాతీత్యవదేశః | అథేశాన్స్తావీపాకాదుద్భృత్య
తీర్నాదనాన్ తీర్ణమ పాల్వేయ కల్పయతి ఈశానమీధుషీజయంతైభ్యో
(హోమాభ్యమ్ బల్వభ్యమ్) హోమబల్వభ్యమ్) స్థాల్వాం చ బ్రాహ్మ
ణానాం భోజనార్థం భూయాన్మోదనమవశిష్టి | తత్స్తానోదనాన
గ్నై స్సమీపమాసీయ అవరణాగ్నిం ప్రతిష్ఠాపయతి | అగ్నేతానుత్తరై
స్త్రిభిర్యంతైః ' ఉపస్మృతం మీథ్యాన్ ' ఇత్యాదిభిర్నానం
ఖ్యం యథాదేవతముపస్మృయతి | ఆస్య చోపస్మృత్య విధేద్విజ్ఞతీయత్వ
తీయయోరీదనయో రపసీతే శానదేవతా కయోమీధుషీజయంతాఖ్య
దేవతాంతర సంబంధవిధానై తాత్పర్యం, అభ్యుదయేప్ర్యాదివత్ | ప్రథ
మేత్యేశానసంబద్ధస్థాపనే మీధ్యచ్ఛబ్ద స్యేశానవాచకత్వాత్ | అథో
త్తరయంతైః ' భవాయదేవాయ ' ఇత్యాదిభిస్సప్తదశభిః యథా
స్వమోదనేభ్యః యోయఃకదనోయస్యా యస్యా దేవతాయాఃస్వభూతః
తస్మాత్తస్మాద్యథాలింగం పాప్వణవదవదాన భమేణౌవదాయ ప్ర
ధానావళిజ్ఞాపహోతి | తత్ర భవాయేత్వప్తభిరీశానస్యాదనాత్ | (ఉ)
య)క్రంతైతత్ భవశర్వాదిశబ్దానాం ఈశానవాచకత్వాదితి | భవస్య
దేవస్యేత్యప్తాభిస్తుమీధుమ్యాస్సవోత్ | జయంతాయేతిజయంతస్యస్వాత్
తతస్సర్వతస్సర్వేభ్య స్త్రిభ్య ఓదనేభ్యః స్విప్రకృతావదానభమేణ

నమనవాయ నమనవాయ ఉత్తరరాశి యజమా ' అన్నదేవస్వకృతైసు
చుతచులై ' ఇత్యనెనాగ్నిం స్విస్తకృతం జహాతి । అథ సప్తతస్స
మవదాయేతి వచనంబ్రయణమాసి శ్వాద్ధావిమత్సక్తిదేవవచాయస్వి
ష్టకృదితి శంకానిరాసాక్షమ్ ॥

❧ ఉత్తరరాశి యజమాపస్తాయోత్తరైస్సహదనాని
పర్వాన్యైకేన ద్వేద్వ దత్వా దశదేవసేనాభ్యో
దశోత్తరాభ్యః ॥౫॥ ❧

ఉత్తరరాశి యజమా 'సప్తస్థినిపూర్ణాముఖః' ఇత్యనెన అగ్నిమీశానం
(హ)రా'పతిష్ఠతై । ఇదంచ యథాపారః స్విస్తకృతౌఽనంతరమ్ । త
తొలపయోరిత్యాది తంత్రశైవసమాప్తిః, ' పరిపెచనాంతం కృత్వా ప
ణదానం ' ఇతి భాష్యకావచనాత్ ॥

కెచిత్ — ఉపస్తానా(దికం)ది)తంత్రశైవసమాప్తిరితి ॥

తతాయథాస్వమోదనెభ్యపివ యజ్ఞయేషు పక్షాపవనవాయ తాని
నపశాదనాని ఓదనసహితాని పర్వాన్యైత్తరైః 'గృహపాపస్పృశ' ఇ
త్యాదిభి స్సప్తభిదవాతీతి సామాన్యేన విధాయ విశిష్టే ఏకైకేన
మంత్రేణ ద్వేద్వపక్షా ఇతి । అథ ద్వేద్వ ఇత్యేతదవవదతి దశైత్యా
దినా । దెవస్యేశానస్య సేనాః దెవసేనాః, తాభ్యో దశ పణాని ద
క్షిణస్యాః కుహ్యం దెవస్త్యేవాదనాదవవదాయ దదాతి । తథా । దక్షే
న పర్వాన్యైస్సత్తరాభ్యో దెవసేనాభ్యః । ఉత్తరస్థిన్మంత్రే 'యాఆ
భ్యాతాయాశ్చాసాభ్యాతాః' ఇతి గుణద్వయవత్సన్తా ఉత్తరాదెవసేనాః॥

❧ పూర్వపమత్తరైః ॥౬॥ ❧

పూర్వంయథా ' గృహపాపస్పృశ ' ఇత్యాదిభిర్దక్షిణోత్తరపట్యా
ర్థభ్యే చ స్వేభ్య ఏవాదనెభ్యో ద్వేద్వ పక్షా పరిమంత్రం దత్తై,
ఏవం ఉత్తరైః ' దావీరాపాపస్పృశ ' ఇత్యాదిభిశ్చతుర్విధాత్ ॥

అథ ప్రయోగః — పరిపెచనాంతే కృతే ' గృహపాపస్పృశ ' ఇతి

దక్షిణస్యాం । గృహపుష్పశైవ్యతరస్యాం । ‘ ఘోషిణః ’ ఇతి మధ్యే । తతశ్చ ‘ శావసినః ’ ఇతి దక్షిణస్యాం । ‘ వివిష్వంతః ’ ఇత్యత్తరస్యాం । ‘ ప్రపుష్వంతః ’ ఇతి మధ్యే । తతః ‘ సమష్వంతః ’ ఇతి దక్షిణస్యాం । ఏకవంతం ద్వే ద్వేపతే । తతో దక్షిణస్యామేవ దేవసేనాః । ఇతి దశపర్ణాని । తస్మైవయాతఖ్యాతా ఇతి దశపర్ణాని । తస్యా మేవతతః పునరపితతైర్వహ్వారావోపస్పృశా ఇతి ద్వేపతే । ‘ ద్వారాపి ’ ఇత్యత్తరస్యాం ద్వే ‘ అన్వాసారిణః ’ ఇతి మధ్యే ద్వే । ‘ నిషంగీకా ’ ఇతి దక్షిణస్యాం ద్వే ఇతి । అత్ర యద్యత్ కేవల మంత్రా అవ్యక్తలింగకా బహువచనలింగకాశ్చ, తథాపీశానమీధుషీజయంతా ఏవ దేవతాః । ప్రమాణంచ ‘ గృహపి ’ ‘ ద్వారాపి ’ ‘ నిషణ్ణే ’ ఇతి మన్తలింగదర్శనం । దశ దేవసేనాభ్యో దశోత్తరాభ్యిత్వత్త్ర తు సూత్రకారవచనాద్దేవస్యేశానస్య సేనా దేవసేనా ఏవ దేవతాః । మమకారాస్పదీభూతస్య చ పుశ్యభృత్యాదేః పూజాపి పితృస్వామ్యాదిపూజైవ, పుత్రాదిపూజాయాం సత్యాం పిత్రాదేరహమేవ పూజత ఇతి మానసప్రత్యక్షోదయాత్ । అత ఏవద జాలేష్టేష్టం వలితాధికాంత్యమ్ । తస్మాదేవం దేవస్యోదనా ద్దేవసేనాభ్యో దానం న విరుధ్యతే ॥

కేచిత్—మాంత్రవర్ణికస్య ఏవ దేవతాః । తేన గృహపేతి దేవాయ ‘ రుద్రః ఖలు వైవాస్తాషుతిః ’ (తై.సం.౩.౪.౧౦) ఇతిశ్రుతేః । గృహపీతి దేవైర్ । ఘోషిణ ఇతి తు పంచభిదేవస్యానుచరభ్యఃశర్వగణేభ్యః । ఆశ్వలాయనీయే స్పష్టత్వాత్ । తతో దేవసేనాః ఇతి ద్వాభ్యం దేవసేనాభ్యః । ద్వారాపేతి దేవస్య ద్వారపాలాయ । ద్వారాపీతి దేవ్యాః ద్వారపాలాయై । అన్వాసారిణ ఇతి దేవ్యా ఏవానుచరభ్యః । నిషణ్ణే ఇతి జయంతాయ, తస్యాప్యావాహితస్య లింగాభ్యావృత్త్యాదీతి ।

ఓదనపిండగోసంపుత్య వణపుటైవధాయో త్త

రేణ యజమా వృక్ష ఆసజతి ॥౭

అథ శామబుశేచభ్యః త్రిభ్య ఓదనేభ్య ఉపాచాయపిండం సం
వర్తయతి సుదృఢం కరోతి । శేషాణాం ప్రతిపత్త్యపేక్షత్వాత్ ॥

కేచిత్—యంతస్యాచానాదిలి ॥

తతస్తం పిండం పర్వపుటేనభాయో తరేణ యజమా నమోనిష-గ
ణ ఇనుభిమతే ' ఇత్యేతావలైన మంత్రసమామ్నాయ గణేన పృత్యే క
స్తి. శ్చిదానంతి శిశ్య కృత్వానలమ్భయతి ॥

—శ్రి అత్రుద్రాక్ జపేత్ ॥౫॥ శ్రి—

అత్రాస్తిచలే ॥

అన్వేతు—అత్ర పృక్షసమిప ఇతి ॥

దుద్రాక్ ' సమస్తే రుద్రమస్యచే ' (తై-సం-౪-౫-౧) ఇత్యేకాద
శానువాకా జపేత్ చాచుస్సవ్యేణ తక్రాత్రమానువాక ' అస్తి
స్తహతి ' ఇత్యాదిపవస్తసు ' తేమోగనహస్యయోజనే ' (తై. సం, ౪-౫
౧౧) ఇత్యాద్యనుషంగః । తథా ' నమోరుద్రేభ్యో యేషుభివాః యే
షామన్నమిషవస్తేభ్యః ' ' నమోరుద్రేభ్యో యే అంఠరిత్యే యేషావా
త ఇషవస్తేభ్యః ' ' నమోరుద్రేభ్యో యే దివి యేషాంవషణ్మిషవస్తే
భ్యో దశప్రాచీదణశదక్షిణా ' ఇత్యాద్యనుషంగః ॥

—శ్రి ప్రథమోత్తమావా ॥౬॥ శ్రి—

అథవా దుద్రాణాం ప్రథమోత్తమావేవానువాకా జపేత్ ॥

అథ ప్రధానహోమకాలవీవ యత్కర్తవ్యం తదాహ-

—శ్రి అభితవీతమగ్నింగాస్తాపయతియైనైనాఘామః

ప్రాప్నుయాత్ ॥౧౦॥ శ్రి—

వీతం హోమార్థమగ్నిమభితఃహోమాగ్నేస్సమీపేఽత్యర్థః । గాస్స ఏ
క్షేయాస్తాపయత్యనువాతం, యైనైనాగాహోమఘామఃప్రాప్నుయాత్ ॥

కేచిత్—గోశాస్త్యర్థమపీదం కమేత్యత్ర వీతత్ జ్ఞాపకమితి ॥

శ్రి తా గంధైదణ్గగుముష్టినాహోక్షతి స్వషా

ఋమేవాగ్రే ॥ ౧౧ ॥ శ్లో

తాగం దైశ్చందనాదినాయక్తేఽదభగ్గుముష్టినా । దభాణౌఁగురు
ముష్టిః । దభగ్గుముష్టిః । షకలలోపశ్చాందనః । సన్నఖోద్భృథముష్టిరిన్య
ర్థః । తెనావోక్షతి । తత్రవిశేషః పృషాణం, వృషభమేవాగ్రావోక్షవతి । ఏన
కారాత్తస్మిన్నవోక్ష్యమాణేన్యాకావిధౌర్వావోక్ష్యతైతతోగోచరా
యగాః ప్రస్తాపయతి ॥

✦ గవాం మగేన గ్నా త్రేత్రస్య పతిం యజతే ॥ ౧౨ ॥

తతః పృథ్వితానాం గవాం మగేనాగేన । ఛాందసోహగ్రస్యః । అన
గ్నాభూమాదేన త్రేత్రస్య పతిం యజతే ॥

— శ్లో ఈశానవదావాహనమ్ ॥ ౧౩ ॥ శ్లో —

త్రేత్రస్య పతేరావాహనమీశానవత్ ; ఆత్వావహంతుః శత్రేతయేన్యర్థః ॥

— శ్లో చతుర్మునస్తసువా వణేఽమ నామాదేశం

దధాతి ॥ ౧౪ ॥ శ్లో —

చత్వారి సప్తవా పణాని భూమా స్థాపయిత్వా తేషు త్రేత్రపత్యా
త్ స్థాలీవాకాదోదనమాదాయ నామాదేశం నామచతుర్మునంతమాది
శ్య ' త్రేత్రస్య పతయేత్వాం దదామి ' ఇతి (దధాతి) దదాతి ' డుధా
జ్ఞ (ధారణపెషణయోః) (దానధారణయోః) ఇతి స్మరణాత్ ॥

కేచిత్ — త్రేత్రస్య పతయే స్వాపేతి దదాతి । పూర్వత్రైవి మ
నేత్రమ స్వాహాకారస్య దృష్టత్వాదితి ॥

అత్ర తు (స) సహాదనాని పణాని దేయాని, వణేఽప్యితి శస్త్రమీ
నిదేశాత్ ॥

— శ్లో క్షిప్రాయజేత పాకోదేవః ॥ ౧౫ ॥ శ్లో —

అయంచౌదనాత్క్రొయాగః క్షిప్రమావాహనానంతర ముదకమై
వ పృథాయకతః ప్యః । గౌఢాదిప్రదానం తు యాగోత్తరకాలమేవ
యతః పాకోల్పాదేవః । ఏతదుక్తం భవతి - అనిత్యదర్శనత్వాత్ త్రే

త్రస్య పతేః శిఘ్రమేవ లిచియేయఇతి ॥

కెచిత్—హక్కి చాలి చాలనగ్రహసరిలి । తథాగంధాది చద్రైవనా
త్రాపి బలితి ॥

—శ్రీ ఉత్తరాభ్యానుపనిషత్ ౧౬ శ్లో—

‘క్షేత్రస్యపలిశావయత’ ఇతి దావ్యస్యగృహ్యముపత్తిప్రతే ॥

‘ఉదనపిండం సంవృత్య’ ఇత్యాదినా సూత్రమలిశేషాశా వ్రతప
త్తిరుక్తా । ఇదానీమిశానస్తాచీపాకశేషస్య వ్రతపత్తిమాహ—

—శ్రీ స్థావీపాకం ద్వాష్టాణాభోజయేత్ ॥౧౭॥ శ్రీ—

అయం చ ప్రాకృతవ్రతపత్తిత్రయమనవాహా ద్వాష్టాణబహుత్వం విధా
తుం- సర్విప్లత్త్రయం నివర్తయితుంవా ॥

క్షేత్రపత్త్యస్య వ్రతపత్తిమాహ—

క్షేత్రపత్త్యప్రాశ్నంతియేననాభయోభవతి ॥౧౮॥

సనాభయస్సపిండాః ॥

యథావైషాం కులధర్మసాన్యత్ ॥౧౯॥ శ్రీ—

ఇత్యావస్తమ్భియేగృహ్యప్రశ్నై వింశతిఖండః—

—* సమాప్తస్సప్తమశ్చపటలః *—

యద్యేషామనుష్ఠాత్యాణాం అసపిండకర్తృకప్రాశనమపి కులధ
ర్మస్తపిం తథావాసాన్యత్ ॥

సప్తమేపటలకేవలం కృతంభాష్యాననారతః । శ్రీమత్సుదర్శనాచ్యై
ణ గృహ్యతాత్పర్యదర్శనమ్ ॥ ౧ ॥ అత్రానంతః డురుక్తంవా యచ్చృ
మాదాదిపాతుకమ్ । పెదమాగానువర్తిత్యాత్మత్ర(మధ్వవిచ్ఛిత్తః)
సన్యం మనీషిభిః) ॥౨॥

ఇతి శ్రీసుదర్శనాచార్యవిరచితే గృహ్యతాత్పర్యదర్శనే

వింశతిఖండః

సమాప్తస్సప్తమః పటలః

పురఃపి పాకయజ్ఞాంతరం పురుషత్రయ సంప్రదానకం తాదృశాశా
మష్టకాదీనాం ప్రకృతిభూతంమాసి శ్రాద్ధసంజ్ఞకంపిత్యస్యైకర్కొపదిశ్యతే
—మాసి శ్రాద్ధస్యావరపక్షే యథోపదేశంకాలాః॥౧॥—

మాసి శ్రాద్ధస్య మాసే మాసే శ్రద్ధయా కతవ్యస్య । అవరపక్షే
కృష్ణపక్షే । యథోపదేశం ‘స ర్వేష్యేవావరపక్షస్యాహస్సుక్రియమా
ణాపితృన్ప్రీణాతి కరుస్తు కాలాభినియమా త్ఫలవిశేషః’ (ఆప-ధ-
౨-౧౬-౭) ఇత్యాదిధర్మశాస్త్ర సిద్ధోపదేశానుసారేణ కాలాధవతి ॥
అవరపక్షే యథోపదేశం కాలాః ’ ఇతి పునర్వచనస్య ప్యయోజనం.
అవరపక్షే శిశ్వాణి ’ (ఆప. గృ. ౧-౭) ఇత్యేత్యోక్తమ్ ॥

కేచిత్—యస్యాం తిథావృధమముపకరమస్తస్యామేవాత్తరే వృ
యోగాః ఇతి నియమో నాస్తి. కింతు, (అ)పూర్ణాక్షమాసే అవరపక్ష
ఏవ యథోపదేశం తిథ్యంతరేపి నిత్యః కామ్యత్వ ప్యయోగఇతి ॥

—శ్రీ శుచీస్తత్రవతోయోనిగోత్రమంత్రాసంబంధా

సముక్తాన్ స్త్ర్యవరాసనథావెక్షోభోజయేత్ ॥౨॥శ్రీ—

శుచితాపిది గుణయక్షాణ్ బ్రాహ్మణాన్, అనథాన్వేక్షంప్రత్యుపకా
రాది దృష్టప్రయోజనానవెక్షో, భోజయేదితి వాక్యాధాన్ । పదార్థస్తు
శుచయోవాజ్ఞ సకళాయశుద్ధాః । నచ వాచ్యంధర్మశాస్త్రే ॥ శుచీస్తస్త్ర
వతస్సర్వకృత్యేషు భోజయేత్ ’ (ఆప. ధ-౨.౧౫-౧౧) ఇతి సర్వాధా
ముక్తత్యాదిహ పునశ్శుచిత్వ వచనమనర్థకమితి, యతోఽల్పవిద్యాన
పి శుచీనైవ భోజయేత్, తదభావే వరం క్రియాలోచో, న త్వశుచీనిర్వృ
షం శుచితాపిదరాధాన్ । మంత్రవతో మంత్రబ్రాహ్మణవతః ॥ యోని
గోత్రాంత్రాసంబంధానిత్యత్ర ‘ ద్వంద్వత్వేన శ్రూయమాణః ప్ర
త్యేకమభిసంబధ్యతే ’ ఇతి న్యాయేన- యోన్యాసంబంధాః, గోత్రే

అన్తకాసుచన్మచ్చౌచ గయాయాఁ చ మృతేఽహని ।

మాతృశ్శాఁద్ధౌ పృథక్కుర్యా దన్యత్ర పతినానుహ॥

ఇతి మనువచనాదప్తకాదిభ్యోన్యత్ర మాసిక్రాద్ధౌదౌ పృథక్త్వాసి
భాచన్సన్పిష్ట పీవావగమ్యతే । ఇహచ సూత్రకారభాష్యకారాభ్యామ
నుక్తమపి విశ్వదేహాఘం యగ్తానాం భోజనం కర్తవ్యమ్, ' దౌ
దైవే ' ఇతి మనుయాజ్ఞవల్క్యభ్యా ముక్తత్వాత్,

పిశాచారాక్షసాయత్నా భూతా నానావిధాస్తథా ।

విప్రలుష్పంతి సహసా శ్రౌద్ధమారక్షవజ్జితమ్ ।

తత్పాలనాయవిహితా విశ్వేదేవా స్స్వయంభువా ॥

ఇత్యాది ఛాగలయచనాత్, అవిగీతవిశిష్టాచారాద్ధౌ, యదాఽన్యోకపి
వ బ్రాహ్మణో లభ్యతే, తదా తం పిత్రా ద్యథామేవ భోజయేత్ - పృ
థానత్వాత్ । అంగభూతస్య తు వైశ్వదేవస్య

యద్యేకం భోజయేచ్ఛాద్ధౌ దైవం తత్రకథం భవేత్ ।

అన్నం పాత్రైః సముద్భవ్యై సర్వస్య ప్రకృతస్యచ ॥

దేవతాయతనై కృత్వా తత్రశ్రాద్ధం ప్రకల్పయేత్ ।

ప్రాశ్నేదిగ్నాతదన్నం తు దద్యాద్వావిప్రహచారిణే॥

(౧౧.౩౦-౩౧) ఇతి వసిష్టోక్తవిధినాన్వహనమ్ । సనుద,

మాతామహానామప్యేవం తంత్రం వా వైశ్వదేవికమ్ ॥

(యా-౧.౨౨), తథా

మాతామహానామప్యేవం శ్రాద్ధఃకుర్యా ద్విచక్షణః ।

మంత్రోపేన యథాన్యాయం శేషం మంత్రవిమర్శితమ్

(వి. స్కృ. ౭౫ అధ్య), తథైవ—

పృథక్తాతామహానాఁ చ వైశ్వదేవ సమన్వితమ్ ।

కురీతథ క్రిసమ్నన్న(౧)-తంత్రం వా వైశ్వదేవికమ్ ॥

(వి. పు. ౩.౧౫-౧౬) ఇతి యాజ్ఞవల్క్యస్తోత్రోః విష్ణుపురాణ చ

విధిదశానాత్ మాతామహ శ్రాద్ధమపి నిత్యమేవాచూర్ష్యతే । తత్క్రి
మితి సూత్రకార భాష్యకారౌ నబూరితః! ఉచ్యతే । సైవతశ్రావి
స్త్రత్యంతరేణ పితృవత్సర్వస్యేన తేనోద్విజన్య ఆవస్య మాతా
మహశ్రాద్ధమపి నియమేన కర్తవ్యమితి విధిత్విరమ్. కృతేఽన్యద
యః అకరణే న ప్రత్యవాయితీ । కస్య తహానియమేనకర్తవ్యమితి
విధిరితి చెత్ । యః పుత్రికాకృతాయా ఆసురాది వివాహాధాయావా
పుక్తౌ మాతామహేన సహ మాతుస్సపిండ్యంకరోతి -తస్య మాతామ
హశ్రాద్ధం నియతమేవ, అకరణే చ ప్రత్యవాయః । మునిశ్రాద్ధేతుమా
తుః పృథక్ శ్రాద్ధాధావాస్తాతామహశ్రాద్ధాశ భాగిత్యోపపత్తేః । అ
థవా యో దాహిత్యోఽపుత్రస్య మాతామహస్యాఖిలాభహారీ తస్యే
తచ్ఛ్రాద్ధం నియతమ్ । యథాహలౌగాక్షిః-

శ్రాద్ధమాతామహానాంచ ఆవస్యం ధనహారిణా ।

దాహిత్రేణ విధిజ్ఞైరకర్తవ్యం విధివత్సదా ॥

ఇతి । ఇమమేవాధాం భారుదిరప్యోహ—

‘ యస్మిన్ పత్యే అపుత్రో మాతామహః; పుత్రికాసుతశ్చాఖిలద్ర
వ్యహరీ, తస్మిన్పత్యే తస్య పిండదాననియమః ’ ఇత్యాదినా గ్రంథేన
మాతామహశ్రాద్ధప్రయోగశ్చ స్త్రత్యంతరేభ్యో న్యాయతశ్చ ప్రత్యేత
వ్యః । తస్మాత్సర్వస్య దాహిత్యస్య పితృవత్కర్తవ్యమేవేతి నియమా
భావాచుత్తరకార భాష్యకారౌ నబూరితః ॥

— శ్రీ అన్నసోత్తరాభిజాహాతి ॥౩॥ శ్రీ —

అత్రాన్నశబ్దేన బ్రాహ్మణభోజనార్థమన్నం వివిక్షతమ్, షష్ట్యా
చాపాదానాపాదేయభావః । తేనాయమధః— బ్రాహ్మణభోజనార్థా
త్సర్వస్తాద్ధవిషజాతాదౌదనాపూపాదేహోఽమాధామేకస్త్వివాత్రేన
హోద్ధృత్య, తస్మాత్సర్వేణ వడవదానధమేణౌపదాయోత్తరాభిః‘య
నేమాతా ’ ఇత్యాదిభిస్సప్తభిః ప్రత్యుచంప్రధానాహుతిజాహాతి

న తు బహుమంత్రకపికోహోమః ' ఏతద్వావిపరీతమ్ ' (ఆప-గృ-
౨౩-౫) ఇతి బహుత్వలింగాత్ । లింగంచ ఏతద్వేతి సూత్రవాక్యా
నై వ్యక్తం భవిష్యతి । అత్రప్రధమద్వితీయయో మంత్రయోరముష్టా
ఇత్యస్య స్థానై విష్ణుశ్రమణాః చతుర్థ్యాః పితుర్నామగ్రహణమ్ ।
ఏవం తృతీయచతుర్థయోః పితామహస్య । పంచమషష్ఠయోః ప్రపితా
మహస్య । సప్తమేత్వదశ్యద్వాభావాన్నాస్తి నామగ్రహణం । అ
సూహశ్చాత్ర ద్విపిత్రాద్వికన్యాపి ' తస్మాద్భవం నోహేత్ ' ఇతి ఋ
గూహపృతివేదశ్రుతేః ' సప్రకృతావూహావిద్యతే ' (ఆప-వ-౩-౫౦)
ఇతి ప్రకృతావూహానిషేధాచ్చ । తస్మాత్ ' పితావృక్షామ్ ' ఇత్యా
ద్యైకవచనం (పిత్రాద్విత్వ) పిత్రాద్విత్వ) సామాన్యపరమ్ । అతఏవ
ప్రకృతాదశ్రవణాదేవానాం యోరనేక పత్నీకన్యాపి ' పత్నీం సన్న
హ్య' ఇత్యైకవచనేనేవ సంప్రేషః ॥

ఊహ ఇత్యుపదేశః ప్రకృతావేవ దావదశాహే " అద్యసుత్యామి
త్యాల్లెనః " ఇత్యుపదేశనాత్ ॥

' ఏవలై తత మధుమా ' ఇత్యాదిష్యేష ఏవ న్యాయః । జీవపి
త్రాద్వికస్తుపిత్రాదేః పితౄదీనాం త్రయాణాం మృతానాం నామాని
గృహ్యతి । యస్తుప్రమితపితృకోయం ధీయమాణపితామహస్యాన్యత్, స
న్వపితుశ్చ తత్పితామహప్రపితామహయోశ్చ నామాని గృహ్ణీయాత్ ।
తథా మంత్రేషు ప్రతియోగిభేదేపి పితృపితామహప్రపితామహశబ్దా
నామేవ ప్రయోగః । ఊహవత్తే తు, తత్తత్ప్రతియోగి నిర్దేశపూర్వ
కః ' పితుః పితావృక్షామ్ ' పితుఃపితామహోవృక్షామ్ ' ఇత్యాది
కః ప్రయోగః । నచ జీవపిత్రాద్వికన్యమాసీచ్ఛాద్ధంనాస్తీత్యాశంకనీయం

ధీయమాణైతత్పితరే పూర్వేషామేవనిర్వపేత్ ।

పూర్వేషుత్రిమదాతవ్యంజీవేచ్ఛేత్త్రిశయంయది॥

మ. శ్లో-౩.౨౨౦) ఇత్యాది వచనజాతాత్ । సన్దేహమపి పుష్కల-

మ పరమీతపితృదికస్య నైవఘటతే.

‘ వ్యక్తమౌచ్చ పరమీతానాం నైవకార్యసః ? తా ’ ఇతి వ్యక్తమౌచ్చతానాం సఖిచీకరణ నిష్కలైస సమీక్షిత ౨ డా నకె శ్రాద్ధే (తత్పు) తప్తి త్రాదీనా మధికారాధావాత్ । మైసమ.

పితాయస్యతువృత్తసాన్య జీవేచ్ఛాపి పితామహః ।

పితృస్సనామ సంకీర్త్య కీర్తయేత్ప్రపితామహమ్ ॥

పితామహానా తచ్ఛ్రాద్ధం భుజీతేత్యబ్రహ్మిన్తనః ॥

(మ-స్తం-౩-౨౨౧-౨౨౨) ఇతి మనవచనైస వ్యక్తమౌచ్చమీత పితృదికసాపి శ్రాద్ధవిధానాత్ । తత్పు వ్యక్తమౌచ్చతా నిష్కలః పాక్షిక ఇతి నిశ్చయాదధికారోపి పాక్షికోపగమ్యతే ।

— శ్రిత్యాహుకీరుత్రరాః ॥౪॥ శ్రి—

ఏవమన్నహామా హతాన్వి, అనంతరము త్రరాః ‘ సాహపిత్రే ’ ఇత్యాద్యాష్టడాజ్యాహుతీజఃహాః ॥

— శ్రిపితద్యా విపరీతమ్ ॥౫॥ శ్రి—

యద్యా—విపరీతమేవద్భవతి ‘ యన్తేమాతా ’ ఇత్యాద్యాః పూర్వాన్సప్తాజ్యాహుతయః ‘ సాహపిత్రే ’ ఇత్యాద్యాః ఉత్తరాష్టదాన్నాహుతయ ఇతి ॥

— శ్రిసర్వము త్రరైరభిమృశేత్ ॥౬॥ శ్రి—

అథ బ్రాహ్మణభోజనాధాం హవిష్యమహవిష్యం చ సర్వమన్నం ఉత్తరైః ‘ ఏవలై తత మధమా ’ ఇత్యేతైః స్త్రిభిర్భులైః అభిమృశేత్ । ఏవయత్నైస సర్వస్యాభిమర్శనాసంభవే మంత్రావృత్తిః, శేషివరతంత్రితావచ్ఛేషాణామ్ ॥

— శ్రికృష్ణాన్వి పృతిపూరుషమ్ ॥౭॥

అథవా—పితృద్యభోభ్యో బ్రాహ్మణభ్యః పృతిపూరుషం భోజనపాలైషు కస్తాక్ ప్రకల్పితాక్ భోజ్యపదార్థాక్ శ్రితైకన మంత్రే

ని యధాలింగమభిమృశేత్ । అత్రాపి పిత్రాదేరైకస్య బ్రాహ్మణ
బహుత్వే యగవదభిమర్శనాసంభవే చ తత్తత్తన్త్రావృత్తిః ॥

— శ్రిఉత్తరేణ యజుషోపస్పశయితాన్ ॥౨॥శ్రి—

ఉత్తరేణ ‘ పృథివీ తే పాత్రమ్ ’ ఇత్యనెన యజుషా, క్లప్తానన్నవి
శేషాణా బ్రాహ్మణాణా హస్తేగృహీతాన్ పస్పశయితాన్, తం భోజయేది
తిశేషః । అత్రద మంత్రేయద్యపి బ్రాహ్మణానామితి బహువచనం తథా
పి యుగపల్ సుశయితం మశక్యత్వాత్ ప్రతిపూరుషం మంత్రావృ
త్తిః, యథా—‘ వాయువస్స ’ (లై-సు-౧-౧-౧) ఇతిమంత్రః ప్రతి
వత్సమ్ । ఏవం విధేషు బహువచనం ప్రయోగసాధుత్వాధ్వం, ఏకవ్య
యోగవచన ప్రయోజ్యానేకవ్యక్త్యభిప్రాయవా॥

— శ్రిభుక్తవతో నువ్రజ్యప్రదక్షిణీకృత్యదైవధండక్షిణా

గ్రాణదర్భాణాన్ స్తీర్య తేషా త్రైరైవదత్వా
త్తరైదక్షిణాపవగాన్ నిర్ణాణదత్వా పూర్వవదు
త్తరైవదత్వా త్రై రుపస్తాయో త్రై రయోదపా
త్రేణ త్రిః ప్రసవ్యం పరిషిచ్య న్య(బ్జన్)జ్
పాత్రాణ్యుత్తరం యజురసవానంత్ర్యవరార్థ్య
మావతయితాన్ పోక్ష్య పాత్రాణి ద్వంద్వమ్
భ్యుదాహృత్య సర్వతస్స మపదాయో త్తరేణయజు
షా శేషస్య గ్రాసవరార్థ్యం ప్రాశ్నీయాత్ ॥౩॥శ్రి—

అథ భుక్తవతో నువ్రజ్యో బ్రాహ్మణానాగృహ సీమాంత మనువ్ర
జ్య ప్రదక్షిణీకరోతి । ఏతయోశ్చ యజ్ఞోపవీతం । కథం? ప్రదక్షిణతా
వత్ ‘ యజ్ఞోపవీతినా ప్రదక్షిణామ్ ’ ఇతి సాహచర్యాత్ । అనువ్రజ
నే వ్యనువ్రజ్య ప్రదక్షిణీకృత్యైతి ప్రదక్షిణ సాహచర్యాత్ । తంత్రేణ
చైతదుభయం(భవతి)సంభవాత్ । యదితు కారణవత్ తత్ప్రతాభావః
తతా పృథక్పృథక్ । అథ ప్రత్యేత్య ప్రాశ్నీనావీతి పిండవాసదేశే

దక్షిణాగ్రా దర్భా ద్వేషధం ద్వేషానగ్ స్త్రాణాతి । తత్ర పురస్తా
త్పితౄద్యగ్గణం పశ్యాన్వాత్రాద్యగ్గణం ఆస్వలాయనే దక్షిణాత్, ఆ
చారాచ్చ । తత్రైషు విభేదమాత్తరైః ‘మాజయంతాం మ
మపితరః ఇత్యాదిభిస్త్రీభిః మాజయంతాం మమమాతరః’ ఇ
త్యాదిభిశ్చ యథాహం దక్షిణాపవగ్గణమహి దత్వా అనంతరము
త్తరైః ‘ఏతలైతతాసా’ ఇత్యాదిభిః ‘ఏతలైమాతరసా’ ఇత్యాది
భిశ్చ యథాలింగం శ్రీంశ్రీక్షా దక్షిణాపవగ్గణపిండాదదాతి । పిం
డాశ్చ హితశేషాచ్ఛక్తశేషాచ్చ సమపదాయ కర్తవ్యాః । ఆత్రపూ
ర్వేషు త్రిమమంత్రిప్రసాదిత్యస్య స్థానే పితృపితామహాప్రపితామహ
నాం నామాని సంబుద్ధ్యా యథాకృమం గృహ్యతి । ఉత్తరైషు తు త్రి
మ మాతృపితామహాప్రపితామహీనామ్ । ‘దక్షిణాపవగ్గణం’ (ఆప-
గృ.౧-౧౦) ఇతి సామాన్యవిధినిర్దేశ ఇహ పురస్థానం పిండదానపవ
దక్షిణాపవగ్గణం ద్వేషధం దభాకస్తా చైషు తు పశ్చిమాపవగ్గణ ఇతిజ్ఞా
పనార్థం తథోభయేషాం పిండానాం ప్రజ్యేకం దక్షిణాపవగ్గణనిర్దేశ
థం చ । అథపూర్వసత్ ‘మాజయంతాం’ ఇత్యాదిభిరేవాహిదదాతి

కెచిత్ — ‘తేషా త్తరైరహిదత్వా ఉత్తరైరదక్షిణాపవగ్గణా పిం
డాదదత్వా’ ఇత్యేవమోరపి ‘పూర్వసత్’ ఇతి పదమపకృష్య త్రి
ష్యపి సూత్రేషు చోద్యమానం పూర్వసత్ పిండపితృయజ్ఞవత్కర్తవ్య
మితి వ్యాచక్షతే । ప్రయోజనం తు “త్రీసుదకాలాల్లీన్నినయతి” (ఆప.
శ్రౌ.౧-౩-౧౦) ‘సవ్యంజానావ్యావాచినపాణిః’ (ఆప. శ్రౌ.౧-౯,౧)
ఇత్యాదివిధాన మిహాపి భవతీతి । తస్మై అవకషఃప్రేయాయ క్తత్వా
త్, పూర్వపదిత్యస్య పిండపితృయజ్ఞవదిత్యేవంబుద్ధ్యనదయాచ్చ । యది
త్వాచారబలాత్ ‘సవ్యంజానావ్యా’ ఇత్యాదీహాపి కర్తవ్యమేవేత్య
చ్యుత తదాన కశ్చిద్దోషః । అథోత్తరైః ‘మేచమాత్రా’ ఇత్యాదిభి
ష్పశ్చిమంత్రిప్రథాకృమం యథాలింగం పితౄణా

దుపతిష్ఠతే । తృప్యతేత్యనేన త్రిరావృతైన ఉభయాంస్తంలేణ॥

కెచిత్ — చత్వారోమంత్రాః న షట్ । తత్ర పృథమోమంత్రాః
‘యేచవోత్ర’ ఇత్యాదిః ‘తాశ్చ వహంతామ్’ ఇత్యంతః ఉభయేషాం
మువద్ధానాథః । ‘తృప్యతుభవంతః’ ఇతి పితౄణామ్ । ‘తృప్యం
తుభవత్యః’ ఇతి మాతౄణామ్ । ‘తృప్యతతృప్యతే తృప్యత’ (ఇతి
త్రిరావృత్యైవ) ఇత్యుభయేషామితి ॥

తత ఉత్తరయా ‘పుత్రాన్పాత్రా’ ఇత్యేతయా ఉభయేషాం
పిండాన్యగవదుదపాలేణ త్రిః ప్రసవ్యమవిచ్ఛిన్నం పరిషీచతి । సా
మాన్యనిధిసిద్ధ్యై పృసవ్యస్యేహ పునర్విచనం పూర్వత్ర “ప్రదక్షిణీ”
“ఇతి వచనాదిహాపి ప్రాదక్షిణ్యంస్యాదితి శక్త్యాని రాసార్థమ్ ।
అనంతరం పాత్రాణి హోమాధాని పిండదానార్థానిచ ॥

కెచిత్ — భోజనాధానివోదదానాధాని చ, న తు హోమా
ధానీతి ॥

స్వబ్య అధోబిలాని కృత్వా । తత ఉత్తరం యజః ‘తృప్యత తృ
ప్యత తృప్యత’ ఇత్యామ్నసత ఏవ త్రిగద్యస్తమ్ । అనవానంతనః (చ్ఛాప్తి
సం)చ్ఛవీసక్) త్యవరాధ్యం త్రిరభ్యవృత్తిరవరా మంత్రాయస్య
వతేనస్య తత్త్వవరాధ్యమ్, యథా భవతి తథావతేయతి । తతః
శ్చావమాయామసి మంత్రాయాం తృప్యతేతి నవకృత్వోభ్యసితవ్యం భవ
తి । ఏవమనవానం యావచ్ఛక్త్యవత్యే తతః పాత్రాణి స్యగ్భూ
తాని పోక్ష్య, ద్వంద్వమభ్యదాహరతి । అత్రాభ్యుపసర్గాదుత్త
రం కర్మ ప్రాప్త్యదాహరతి । లెషాంపాత్రాణాం నిర్వికదోబో నాస్తీ
తి భావః । అథ శేషస్యాన్నస్య గ్రాసవరాధ్యం గ్రాసావరాధ్యమ్ ॥
ఛాందసత్వాద్విస్వః । ఉత్తరేణ యజమా ‘ప్రాణేనివిష్టః’ ఇత్యనేన
ప్రాశ్చీయాత్ । ఏతచ్చ సర్వతస్స రెవభ్యోన్న శేషభ్యస్స మవదాయ
కార్యమ్ । ఇదంచ ప్రాశనం భోజనెచ్ఛాయామసత్వామపి గ్రాసవ

రాశ్యమవశ్యం ప్రాశ్యం కర్తాగతావత్ । ఏవంప్రాశ్య తతశ్శుద్ధి
ధం యజ్ఞోపవీత్యాచామెత్ ॥

అథాత్ర సూత్రాణామపూర్వతాపదన్యతస్సద్ధానపి పదార్థాను
పసంహృత్య యథావత్ప్రధానం ప్రయోగ ఉచ్యతే—పూర్వేష్యసామ్య
మాపాసనహామం హుత్వా ప్రాచీనావీతి కృతప్రాణాయామఃకాన్వ
మాసిశ్చార్ధం కర్తాస్తీతి సంకల్ప్య శుచిత్యాది గుణనువన్నేభ్యః శివిత్యా
దిదోషవజ్జలైభ్యః కృతసాయమాహ్నికేభ్యో బ్రాహ్మణేభ్యో నివేదయే
త్ । తత్ర ప్రథమం యజ్ఞోపవీతీభూత్వా, త్వా మఃశిశ్చార్ధంభవితా,
తత్ర భవద్విర్విశ్వదేవాథేక్షణః కర్తవ్యః, ఇతి విశ్వదేవాథే
భ్యో బ్రాహ్మణేభ్యో నివేదయేత్ । తతః ప్రాచీనావీతి, పితృథేక్ష
ణః కర్తవ్యః, ఇతి పితృథేక్షణః । పితామహార్ధేక్షణః కర్తవ్యః, ఇతి
పితామహార్ధేభ్యః । ప్రపితామహార్ధేక్షణః కర్తవ్యః, ఇతిప్రపితామ
హార్ధేభ్యః । ఏకబ్రాహ్మణపక్షే తు, పితృపితామహప్రపితామహార్ధేక్ష
ణః కర్తవ్యః, ఇతి । మాతామహశ్చార్ధకాః చేత్, డోసాన, మాతా
మహార్ధేక్షణః, ఇత్యాదినా నివేదయేత్ । తత్రచాఘారయోస్తదర్థం
మిథోరాజ్యభాగయోరగ్నిముఖాహుతౌ నిష్పత్కృతి ప్రాయశ్చిత్తాహు
తౌ చ తథా విశ్వదేవార్దేషు సర్వేషుపపాదేషు చ ప్రదక్షిణానుప్ర
జనయోశ్చ యజ్ఞోపవీతతమేవ । ఏభ్యోన్యత్రానమాప్తైస్సర్వత్ర ప్రా
చీనావీతమేవ । ఏతచ్చ ప్రాగవోపపాదితమ్ । కర్తుశ్చాత్రసంక
ల్పాదారభ్య ఆసమాప్తైర్బ్రహ్మచర్యాదివ్రతచర్యా ఆసశసంచ భవతి।
భోక్తృణామపిమనూక్తౌక్రోధత్వాదిః । అథాపరేద్యుః ప్రాతస్తా
నాబ్రహ్మణా గృహమాసీయ అచాస్తానాసనెమాపవేశ్య పూర్వవద్విశ్రి
యమామంత్రణమ్ । అత్ర త్వద్యశ్రాద్ధం భవిష్యతీతి జడః । పూ
ర్వేద్యుర్నివేదనం అపరేద్యుర్నివీతీయం తృతీయం చామంత్రణమ్, ఇతి
వచనాత్ । అథ లేమం పాదాన్ముండేహసకూర్పుతిలెవ్వననిజ్య(కవ

య్య(బామ్య), కృతరతామ్బూలాదీనిదత్వా అభ్యజ్యస్మానాథం ప్రస్తా
పయేత్ | తేచ స్నాయుః | తతస్స వ్యయం చ స్నాతో బ్రాహ్మణభోజనా
థాదన్నాదన్యేనాన్నైన వైశ్వదేవం పంచమహాయజ్ఞాంశ్చకుర్యాత్ ||

కెచిత్—సమాప్తే శ్రాద్ధే ఇతి ||

తతోఽపరాణ్ణా ప్రాచీనావీతీ బ్రాహ్మణాన్ప్రయోశితపాణిపాదా
నాచాంతానాననేమాపచేశయతి | తత్ర విశ్వదేవాథాన్ప్రజ్ఞుఖాన్
ప్రాక్కులెమ దభేషమపితౌద్యర్థానుదజ్ఞుఖాన్ ద్విగుణభుగ్నేమ
దక్షిణాగ్రేమ దర్భేమ శ్రాద్ధాగారంచ శుచాదేశే దక్షిణాప్ర
వణే నర్వతః పరిశ్రితముదద్వారంచ భవతి | తస్యా త్తరపూర్వదేశేఽ
గ్నిరౌపాసనః | అగ్నేదక్షిణతః పిండప్రదానాథం స్పండిలమ్ | త
స్య దక్షిణతః పితౄద్యథానామాసనమ్ | పశ్చాత్తు విశ్వదేవార్థా
నా మాసనమ్ | స్పండిలేమ యథావకాశం పితౄదిభ్య స్త్రిమపాత్రే
మ ఏక స్థివాశాస్త్రాంతరోక్తవిధినాఘృతార్థముదకగ్రహణమ్ | వి
శ్వేభ్యోదేవభ్యశ్చ యథావిధిపాత్రాంతరే | తాని గంధాదిభి రభ్య
ర్భుః దర్భేమ సాదయిత్వా దర్భేః పరిచ్ఛాద్యతిథాసనగతానాంబ్రా
హ్మణానాం హస్తేమ స్వస్తాత్సవస్తాదుదపాత్రాత్పాత్రాంతరేణాప ఆదా
య 'విశ్వేదేవాః ఇదంవోఅఘ్యం' 'పితరీదం తే అఘ్యం' పి
తామహేదం తే అఘ్యం' 'ప్రపితామహేదం తే అఘ్యం' 'పి
తృపితామహప్రపితామహ ఇదంవో అఘ్యం' ఇతి వాఘ్మణిదదా
తి | ఇదమేవాఘ్మణదానం శ్రాద్ధే స్వధానినయన ముదపాత్రానయన
మితి చోచ్యతే | పురస్తాదుపరిష్టాచ్ఛాఘ్మణదానాద్దస్తేమ శుద్ధోదక
దానమ్ | తతో గంధాదిభిరన్వసాభిరంగుళీయకాదిభిశ్చ యథావిధవం
బ్రాహ్మణానా మభ్యర్చనం | తతస్తాన్ 'ఉద్ధ్రియతామగ్నాచక్రియతాం
ఇత్యామంత్రీయతే | తేచ 'కామముద్ధ్రియతాం కామమగ్నాచక్రి
యతాం' ఇతి పరిబ్రూయః 'ఉదీచన్ తిసానిసనగతానాం హస్తే

ఘాతపాత్రానయనం । ఉద్ధ్రియతామగ్నోచక్రియతామిత్యా మంత్రీ
యతే । కామముద్ధ్రియతాం కామమగ్నోచక్రియతామిత్యతిస్పృష్ట ఉద్ధ
రెజ్జుయూచ్చ (అప-భ. ౨-౧౭-౧౭-౧౨-౧౨) ఇతి ధర్మశాస్త్రమద
నాత్ । ఏతచ్ఛాపాత్రానయనం ఉద్ధ్రియతామిత్యామంత్రీణం చ పా
క్షికమ్, భాష్యకారేశానుక్తత్వాత్, ఉదీచ్యవృత్తిరిత్యస్య సమాసస్య
ఉదీచ్యానాం వృత్తిరుదీచ్యేషు వృత్తిరిత్యుభయధాపి విగ్రహః ధ్యేవగమా
చ్చ । అథ బ్రాహ్మణభోజనాథాదన్నాత్ హవిష్యమోదనా శూపా
దికం ఏకస్థిన్వాత్రై స(హా)ముద్వర్త్య అహవిష్యం త్కారాదిసంస్కృష్ట
మస్యస్థిన్వాత్రై ఉద్వర్త్యాన హవిష్యం పృథివీతమభిఘాత్య అగ్నే
రుపసమాధానాద్యగ్ని ముఖాంతం కృత్వా ‘యన్తైమాతా’ ఇత్యాదిభి
స్త్రయోదశప్రధానాహుతిమూత్యా సిన్ధ్యకృతంచ తత ఉదీచీనముష్ణం
భస్తావాహ్యహవిష్యం స్యాహకారేణ మూత్యాన ‘లేపయోః’ ఇ
త్యాది తంత్రశేషం సమాప్య తతః ‘ఏవతేతతే’ ఇత్యాదిభిస్సర్వమన్న
మభివృష్య అథ పృథక్పృథక్ కృతీయమామంత్రీణం పూర్వదేవ కృత్వా ।
త్రిషవపి చామంత్రీణేషు “ఓంతథా” ఇతి ప్రతివచనం బ్రాహ్మణా
నామ్ తతఃకతుఃప్రార్దనం ‘ప్రాప్నోతుభవా’ ఇతి । తతః ‘పా
న్నవాని’ ఇత్యంగీకారో భోక్తృణామ్ ॥

అపరే క్రమాంతగమాహుః—వైశ్వదేవ పంచమహాయజ్ఞానంతరం
అపరాహ్మణా ప్రాప్నోతుపాక్షికీ అగ్నేరుపసమాధానాది కరోతి । తత్ర స్వధా
నినయనపక్షే పాత్రసంసాదనకాలే స్వధాపాత్రాణామపి సాదనమ్ ।
ప్రణీతాః ప్రణీయవిధివత్స్వధాగ్రహణమ్ । తతో ‘బ్రాహ్మణం దక్షిణ
తా నిషాద్య’ ఇత్యాద్యగ్ని ముఖాంతే కృతే పాదప్రత్యేశనాది । ఉ
ద్ధ్రియతామిత్యామంత్ర్యై, అన్నముద్వర్త్య ప్రధానహోమాదయ ఇతి ॥
ఇహాపి పక్ష్యస్వధానినయనం పాక్షికమేవ ॥

అన్వేతు — మాసిశ్చాద్దేశాస్త్రాస్తరానుసారాస్తంత్రీవన్నియమశ

దోష్ఠజన దేశసంస్కారం విశ్వేషాం దేవానాం పిత్రా దీనాంచావాహనం భోజయిత్వా దానం చేచ్ఛతి । అత్రచ పదార్థేషు కర్మమేచ శిష్టాచారాదెవనిర్ణయః, సూత్రకార భాష్యకారాభ్యామనుక్తత్వాత్

అథ ప్రకృతముచ్యతే । భోజనపాత్రకృష్టానన్నవిశేషాన్ యథాస్వం బ్యాహ్మణాసుపస్పర్శయతి ‘ పృథవీలెపాత్రం ’ ఇత్యేతయా ‘ ఇదం విష్ణుర్విచక్రమే ’ ఇత్యేతయా చ । తస్యాశ్చాంలె ‘ విష్ణోహవ్యం రక్షస్వ ’ ఇతి విశ్వేషాందేవానాం ‘ విష్ణోశవ్యంరక్షస్వ ’ ఇతి పిత్రాదీనాం । ఏవం స్పర్శయిత్వాపథ భోజయేత్ । విభవే సతి సర్పిర్యమాంసాదీని విశిష్టాని దద్యాత్, అభావేతైలం శాకమితి । భుంజానాన్పూర్ణాణానాహ వసీయాథేన ధ్యాయేత్, పిత్రాదీన్ దేవతాత్వేన, అన్నం చామృతత్వేన ఆత్మానంబుర్హిత్వైన, భుంజానేషు చ పరాశావృక్ష్య(ర)రాత్మాఘ్నాన్ పిత్ర్యాన్ వైష్ణవానన్యాంశ్చ (పవిత్రాన్) పావమాన) మస్త్రాన్ ధర్మశాస్త్రమితిహాసపురాణాని చాభిశ్రావయతి । తృప్తాంశ్చ జ్ఞాత్వా మధుమతీశ్చావయతి ‘ ఆక్షన్నమీమదంత ’ ఇతిచ ॥ అథ భూమావన్నం(ప్ర)సరికిరతి ॥

యేఽగ్నిదగ్ధాయేఽగ్నిదగ్ధాయే వాజాతాః పురతమమ్ ।

భూమాదత్తైనపిండైన తృప్తాయాంతు పరాంగతిమ్ ॥

ఇతి । అథాచాంలెషు పునరపాదత్వా ‘ స్వదితమ్ ’ ఇతి పిత్రాద్యర్థాన్వాచయతి ‘ రోచయతే ’ ఇతి విశ్వదేవార్థాన్ । తతో యథాశక్తిరక్షిణాం దత్వాపథ సర్వేభ్యోన్నకేషేభ్యః పిండార్థం ప్రాశనార్థం చొద్ధృత్య ‘ అన్న(కేషం)కేఘైః క్రియతాం ’? ఇతి శిషం నివేదయేత్ ॥ తేవ ‘ ఇత్యైస్సహభుజ్యతాం ’ ఇతిప్రతిఖ్యాయః । అథకర్తా ॥

దాతారోనాభివధంతాం వేదాస్సంతతిరెవ(చ)నః ।

శ్రద్ధాచనో మాన్యపగాద్భూహదేయం చనోస్తు ॥ ఇతి ప్రాశ్నయతే ॥ దాతారోనాభివధంతాం వేదాస్సంతతిరెవ(చ)నః(ప్ర)శ్ర

ద్వాచనోమాన్యగమద్భహుదేయంచనోస్తు ||

ఇతి లెషాంప్రతివచనమ్ | అథకర్తా

అన్నంచనోబహుభవేద తిథీంశ్చలభేషహి |

యాదితారశ్చ నస్సంతు మాచయాచిష్టకంచన||

ఇతిచ పాఠశ్రయతే | ‘ అన్నంచనోబహుభవేతో ’ (అతిథీంశ్చ
లభధ్వం | యాదితారశ్చనస్సంతు మాచయాచిష్టకంచన) ఇత్యుహే
నైవ ప్రతివచనమ్ | అనంతరం ‘ ఓంస్వధా ’ ఇత్యాహ | ‘ అస్తుస్వ
ధా ’ ఇతి ప్రతివచనమ్ | అథబ్రాహ్మణానాం పిత్రాద్యభాణానాం పూ
ర్వం వినజ్జనం || విశ్వేషాం దేవానాం పశ్చాద్విసజ్జనమ్ | పూర్వో
క్తేషు నివేదనాదిషు సర్వేషు పదార్థేషు దైవపూర్వత్వమేవ | అథయ
జ్ఞోపవీతీభ్యుక్తవతానుప్రజ్యప్రదక్షిణీకృత్య, ప్రాచీనాపీతి ‘ దైవగు
దక్షిణాగ్రా ’ ఇత్యాది, ‘ శేషస్యగ్రాసరార్యం ప్రాశ్చీయాత్ ’
ఇత్యేవమంతల యథాసూత్రం కరోతి ||

అత్ర చైదం వక్తవ్యమ్ | బ్రాహ్మణభోజనం హోమః పిండదానం
చ తీర్ణ్యపి మాసిశ్రాద్ధే ప్రధానాని అగ్నిధేయే (భాష్యశాతేణ)
భూతాస్వామినోక్తత్వాత్, వైశ్వదేవే విశ్వదేవా ఇత్యేత్ర కపది
స్వామినోక్తత్వాచ్చ ||

కేచిత్—ఇహ బ్రాహ్మణభోజనమేవ ప్రధానమ్, హోమః పిండ
దానం చ తదుగం అనర్థావెత్తోభోజయేదితి ప్రకృత్య తయోర్విధా
నాత్ ఇతి ||

అథాన్య ముఖ్యకలాపసంభవే ఆమశ్రాద్ధవిధిరనుకల్పితయోచ్యతే |

ఆపద్యనగ్నా తిథేః చంద్రసూర్యగ్రహేతథా |

ఆమశ్రాద్ధద్విజైకార్యం శూద్రఃకుర్యాత్ప్రదేషహి ||

ఇతి (బృహత్పూచెనోవచనాత్) బృహన్నతివచనాత్) బృహన్నతిప్ర
శతసోర్వచనాత్)

తాత్పర్యదర్శనసహితే.

అత్ర వ్యాసః—

అవాహనంచ కథన్య మఘ్నదానంతనైవచ |
ఏషషవవిధిర్యత్ర (యత్ర) (అత్ర) (అమ) శ్రాద్ధం విధీయతే ||
యద్యద్దదాతి విప్రేభ్యః శృతం వాయదివాఽశృతమ్ |
తేనాగ్నోకరణంకుర్యాత్పిండాంస్తేనైవనిర్వపేత్ ||

ఇతి | అత్ర షట్త్రింశ స్తతః—

అమశ్రాద్ధంయదాకుర్యాత్ పిండదానంకథంభవేత్ |

గృహదాహృత్యపశాన్మంపిండాదద్యాత్తిలైస్సహ ||

ఇతి ప్రయోగసంక్షేపస్తు— పూర్వైమ్యరపరమ్యర్యా బ్రాహ్మణాన్ని
మంత్ర్య- పూర్వాప్తౌ సామిత్వా బ్రాహ్మణానాహూయ, పాదప్రక్షా
శనాద్యఘ్నదానాంతం కృత్వా, యథావిధవం గంధవస్త్రాదిభిశ్చ య
థాహామభ్యర్చ్య, అగ్నౌ కరిష్యామీత్యామంత్ర్య అథాగ్నిముఖం,
తే తండులాద్యామద్రిప్యేణ హోమకరణమ్ | తతస్తత్త్రైశేషం సమా
ప్య, తండులాద్యామద్రిప్యం శ్రాద్ధాధికం దదాతి | చర్యోరభావాత్తద్ద
మాణామభావః | భోజనాభావాచ్ఛ తత్సంబంధినామప్యభావః | త
తః | పిండదానమామెన, గృహదాహృతేన పక్షేనవేతి | అత్యంతాప
చితు ‘ అపిహ వా హిగణ్యేన ప(దా(ధా)నమాత్రిం, (ఏషముత్తరత్రా
పి) అపి వా మూలఫలేః పదానమాత్రిమ్ ² ఇత్యాదిబోధాయనాదివ
చనాద్ధిరణ్యాదేర్వా పదానమాత్రిం సమస్తధర్మరహితం కుర్యాత్ ||
ఏవం సర్వధాపి శ్రాద్ధమహ్యం కథన్యమ్ | సతు కస్యాం చిదప్యచ
స్థాయాం లోపః | అత్రచ శ్రాద్ధవిషయే యద్యపి.

వసవః పితరోజ్ఞేయాః రుద్రాశ్చైవపితామహాః |

పృథితామహస్తధాదిత్యాశ్శృతిరేమాసనాతనీ ||

ఇత్యాది శాస్త్రాస్తరసిద్ధౌ బహు వక్తవ్యమస్తి. తథాపి విస్తరభయా
నువరణ్యతే ||

వీనం ప్రకృతిభూతు మ్నిశాన్తం వ్యాఖ్యాయేదానీం తద్వికృతి
భూతుం ప్రతిసంవత్సరమనశ్చేయం ఉష్ణకాఖ్యం పాకయజ్ఞాఃతరువ్యా
ఖ్యాస్యన్, తస్య కాలవిహిమాహ—

శ్రీ యా మాఘాః పౌర్ణమాస్యా ఉపరిష్టా
దప్యస్తకా తస్యామష్టమిజ్యేష్ఠయా సమ్పద్యతే
తామెకాష్టకేత్యాచక్షతే || ౧౦ || శ్రీ

మాఘాః మాఘమాసస్య సంబంధిన్యాః పౌర్ణమాస్యాః ఉపరిష్టా
దూర్ధ్వం యా న్యస్తకా కృష్ణపక్ష ఇత్యర్థః । తస్యాఽన్యష్టకాయాం
యా ఉష్ణమీ తిథిః జ్యేష్ఠయా జ్యేష్ఠానక్షత్రేణ సంబధ్యతే సుగచ్ఛతే
తామష్టమీమేకాష్టకేత్యాచక్షతే కథయంతి జ్యోత్స్వాదినః । తస్యామష్ట
కా కర్తవ్యేతి శేషః । ఏకాష్టకాయాం వపాహోమాది ప్రధానం క
ర్తవ్యమితిర్థః । తామెకాష్టకేత్యాచక్షత ఇతి వచనం యానన్యస్యాన్య
స్యేకాష్టకాయాం విహితాని, యథా గవామయసదీక్షా, యథా చ దీ
ర్ఘసంక్రమ విజ్ఞానార్థమపూసేన కక్షస్యావోషణం యదైవ చా
ఖాసంభరణం, తాని చ సర్వాణి యథోక్త లక్షణాయామేవాష్టమ్యాం
కార్యాణీన్యేవ మథామ్ । అత్రాయమభిప్రాయః—యద్యపి మాఘ
మాసస్య సర్వా కృష్ణపక్షాష్టమీజ్యేష్ఠయా స సమ్పద్యతే, తథాపి త
స్యామేకాష్టకా కర్తవ్యైవ, పాకయజ్ఞలైవ నిత్యత్వాత్ , న్యష్టకా
తస్యాం ఇత్యధిక గ్రహణోచ్ఛేతి । జ్యేష్ఠయా సంపద్యత ఇతిశు ప్రా
యికాభిప్రాయమ్ । తేనాయ. క్రాయామపి గవామయసదీక్షాదీనిలభ్యంతే

కేచిత్—యదా ద్వయోరహోర్షిష్టమీ, యస్మిన్వా సంవత్సరే ద్వా
మాఘమాసౌ, తత్ర యా అష్టమీ జ్యేష్ఠయా సంపద్యతే తస్యామేవ
కర్తవ్యా(మ)సమ్పన్నాయామిల్యేవ మభిప్రాయఇతి ||

శ్రీ తస్యాస్సాయమాపకార్యమ్ || ౧౦ || శ్రీ

త్రిపదమిదు సూత్రమ్ । తస్యా అష్టకాయా జౌపకార్యముపకాత

కమః । ఉపకారం కరోతి కథేరి యత్ప్రత్యయః ఛాందసః । అష్టకాయా అంగభూతం కమేఽభ్యధాః । సాయంపూర్వేద్యస్సప్రమాః । సామయాగస్యాగ్నిషోమీయ పశుయాగవత్తస్యా అష్టకాయా అంగభూతం కమః పూర్వేద్యస్సప్రమ్యాస్సాయంకాలే కథేవ్యమితి సూత్రాధాః । నవీహ తస్యా(ఏకా)అష్టకాయా ఇతి సంబంధః, నవమ్యాంవపాహోమాది ప్రధానప్రసంగాత్ । నచైతద్వ్యక్తమ్, యా మూఘ్యాఇతి కాల విధానస్యోపకార్యాధాత్వాపవత్తౌ ‘ప్రకరణాశ్చప్రధానస్య’ ఇతి న్యాయవిరోధాత్ శాస్త్రాంతరే షష్ఠప్రసిద్ధత్వాచ్చ ॥

అథాస్యోపకార్యస్య విధిమాహ—

❧ అపూపంచతుశ్చ రావగ్ శ్రవయతి॥౧౨॥ ❧

వీహీణాం చతుశ్చ రావం తూష్టిం నిరుప్య పార్వణవత్ పత్నవసహంతీత్యాది విధినాపూపం శ్రవయతి । అపూపః ప్రధితావయవఃప్రసిద్ధః । ప్రతిష్ఠితాభిఘాతాంతంచ కరోతి ॥

అష్టకపాల ఇత్యేక॥౧౩॥ ❧

పస్తమ్పియే గృహ్యప్రశ్నై ఏకవింశతిఖండః ❧

అష్టసు కపాలేషు సంస్కృతః పురోడాశోష్టకపాలః । సః శ్రవయితవ్య ఇత్యేక । పురోడాశఇతి చ ప్రసిద్ధాకృతివిశేషః । తేన లోకేన స ప్రకారేణ పాకపాసనపవ ॥

ఇతి శ్రీసుదర్శనాచార్యవిరచితే గృహ్యతాత్పర్యదర్శనై

❧ ఏకవింశతిఖండః ❧

అథ ద్వావింశతి ఖండః.

పార్వణ వదాజ్యభాగాంలేజ్జలినో త్తరయా

పూపాజ్జహాతి ॥౧౪॥ ❧

తతః పార్థివసదగ్నేరుపసమాధానాద్యగ్నిముఖాంతే, స్వకీయేనాప
దాన ధర్మేణాపూపాత్పురోడాశాద్యావదాయ ఉత్తరయా ఋ
చా యాం జనాః ప్రతిహదంతి ఇత్యేతయాశ్శ్రుతిచ జపహోతి । అజ
లేస్తు 'యేనజహోతి' ఇత్యాదిసంస్కారలేవాంజముపస్తంభాభిఘ్న
రణ హవిరవదానాని చ వివృతిషేధాదస్యః దుర్యాత్ । స్విష్టకృతంతు
దవ్యైవ జహోతి, నాంజలినా వికృతౌ చోద్యమాన్ ధర్మః ప్రధా
నాధోఽభవతీతి న్యాయాత్ । నచ వాచ్యమాపకార్య స్యాంకత్వా
త్ప్రధాన్యమేవ నాస్తీతి, యతోస్యాపి సాంకాయపెక్షయా ప్రాధాన్య
మస్త్యేవ । అతఏవ 'మందగిం దీక్షణీయాయా మనుబూయాదితి
వాక్షియమన్సి మాంగధూత దీక్షణీయా ప్రధానమాత్కార్యం త
దంగ ప్రయాజాద్యధోఽపి । తథా 'తతస్తూష్ణీ మగ్నిహోత్రం జ
హోతి' ఇతి తూష్ణీకత్వ మాధానాంగధూతస్య న్యేయమికాగ్నిహోత్ర
వికృతేః ప్రధానస్త్యేవధర్మః న తదంగానామపీతి । ఔపకార్యస్య
చౌషధిహవిష్కృత్వాదేవ సిద్ధస్య తంత్రస్య పునర్వచనం వీతత్థానావ
న్నదధిహోమేపి ప్రాప్త్యర్థమిత్యుక్తమేవ ॥

— శ్రీ సిద్ధశ్శేషస్తమష్టధా కృత్వా బ్రాహ్మణాభ్య

ఉపహరతి ॥ ౨॥ శ్రీ —

అపూవస్య శేషసిద్ధః । ఉపహరతి ప్రాశనాథమితి చానువాదః
తం శేషం సర్విష్ణంతమష్టధా కృత్వా అష్టభ్యో బ్రాహ్మణాభ్య ఇతి వి
భాతుమ్ । తేనెహ బ్రాహ్మణైకత్వబాధః ॥

కెచిత్—సిద్ధః శేషః ఇతి సూత్రచ్ఛేదః । సిద్ధోఽవికృతస్తంత్రస్య
శేషః । తేన దర్వాప్రహోమస్సిష్టకృతః, జయాదివ్రతివద్యత ఇతిచ
సిద్ధమితి—తేషాం తమష్టధేత్యత్ర తమపూవమితి వ్యవహితస్య పరా
మహోభవేత్ ॥

ఏవమాపకార్యం కృత్వా మాసిశ్చార్థవద్యోక్త్యభ్యోబ్రాహ్మణేభ్యోఽ

వేదయేత్ । శ్వాప్తకాశ్చార్ద్రం భవప్రతీతి భేదః ॥

— శ్రీ శ్వాప్తకాశ్చార్ద్రం భవప్రతీతి భేదః గామపాకరూపి పితృ

శ్వాప్తకాశ్చార్ద్రం భవప్రతీతి ॥ ౩

అథ శ్వాప్తకాశ్చార్ద్రం భవప్రతీతి భేదః గామపాకరూపి పితృ
ద్యగ్నిముఖాంతం సర్వం మాసిశ్చార్ద్రవత్ కృత్యా, అథ దభేక్షైకేన
గాం ప్రీయం , పితృశ్వాప్తకాశ్చార్ద్రం భవప్రతీతి భేదః గామపాకరూపి
పితృ ॥

— శ్రీ తూప్తీంపంచాజ్యాహుతీర్హత్యానీ తస్యైవపాగ్

శ్వాప్తకాశ్చార్ద్రం భవప్రతీతి భేదః గామపాకరూపి పితృ

స్తమేనవాపలాశపణ్ణానా త్రయజుహోతి ॥ ౪ ॥

తూప్తీం సాహాకారేణాపి వినా పంచజ్యాహుతీర్హత్యానీ, మం
త్రప్రాప్త్యభావాత్ । దేవతా చాసాం ప్రజాపతిరేవ । తస్యైవ పా
మిత్యాది వ్యాఖ్యాతమ్ । ఉత్తరయా , వహవపామ్ ' ఇత్యేతయా ॥

— శ్రీ మాగ్ సౌదనము త్రరాభిః ॥ ౫ ॥ శ్రీ

మాంసమిశ్రదనో మాంసౌదనః । తం ఉత్తరాభిః , యాంజనాః
ప్రతిసందంతి ఇత్యాదిభిన్నస్తభిజుహోతి । ఇదం చేహవక్తవ్యం—వ
పాహోమాంతే గోర్విశసనం కారయిత్యావస్థానా బ్రాహ్మణభోజనవ్యం
జనాథం మాంసమవశిష్యితరత్కృత్యం రౌకికప్రకారేణ శ్వాప్త
యిత్యా, తదేక దేశం మాసిశ్చార్ద్రవద్బ్రాహ్మణభోజనార్థాదన్నాద్ధో
మాథాముద్భుతేన్నే సంస్కృజ్య, తేనైవ మాంసమిశ్రదనసేన జుహో
తీతి । సద మాంసౌదనయోస్సహపాకస్యంకసీయః గోరాలంభాత్పాగ్
వ హోమాథాన్నసౌప్తకత్వాత్—మాంసౌదనయోఃపక్తివైషమ్యాచ్చ ॥

— శ్రీ పిష్టాన్నము త్రరయా ॥ ౬ ॥ శ్రీ

పిష్టాన్నకృతమన్నం పిష్టాన్నం పయసి శృతం ప్రసిద్ధమ్ । తదు త్రర
యా , ఉక్త్యన్న ' ఇత్యేతయా జుహోతి । ఇహాచ బ్రాహ్మణభోజనా

ద్యుతామనశ్యం పిష్టాన్నం శ్రీవయినన్యం ! కృతాచ్చ హోమాశం
ధాదేన పూర్వమేవాద్ధామ్ । మాంసావనస్య పిష్టాన్నస్య చ పాన్యం
త్వకిమోనదానభయః । పలాశపణాంచేహ పసాహామమాత్రే ।
అన్యస్తవ్యైవ ॥

శ్రీ ఆజ్యహుతిరుత్తరాః ॥౨॥ శ్రీ

ఉత్తరమంత్రకరణికా అజ్యహుతిరహా ఉహోత్యైవః ॥ తె
భూః పృథివ్యగ్నినా జత్యాదయః యజూరూపాః ॥

శ్రీ స్వప్తకృత్ప్రతిసమాసమాహింశనిధానాత్ ॥౧॥ శ్రీ

స్వప్తకృపాది తుత్యశేషం, సర్వాభిమతానాది చ పృథివీకృత్యై
త్యైవమంతం ద్రాక్షాణభోజనం- పిండ నిధానంగ్రాహకాన్యైవ
శ్చేయాదిత్యైవమంతం సర్వం పరాధానాత్ మాత్రాన్యైవచిహ్ని కర్త
వ్యమేవచ్యుతః । తస్య చ మాంసాదనాత్పిష్టాన్నాన్న స్వప్తకృతే స
హవదానమితి భేదః ॥

శ్రీ అన్వష్టకాయామైవైకే పిండనిధానముపదిశంతి ॥౧॥ శ్రీ

యా త్వోసూరైశ్చస్వకైవిధాన్యతేనస్యామన్వష్టకాయామేన పి
ండనిధానం- పిండప్రదానం నాష్టకాయామిత్యేక ఆచార్యా ఉపదిశంతి॥

కవిత్—న పిండనిధానమేకే ఇతి వక్తవ్యే అన్వష్టకాయామైవైక
ఇత్యేవ వచనమేతజ్ఞాపయితి—వికల్పోత్తర విధియమానః కృత్ప్ర
స్య కమణః సాపూపహోమస్య సాన్వష్టకస్య విషయే భవతీతి । తేన
దధిహోమః కృత్ప్రేనాన్వష్టకాంతేనాష్టకాకమణా వికల్పితఇతి॥

కవిత్—అన్వష్టకాయాం యత్పిండనిధానం తదేవాస్య, న పునస్త
దస్మిన్ప్రదేశే పృథక్కర్తవ్యమితి వచన(స్య)వ్యక్తైకమణాసమాప్త
త్వ సూచనమ్ । తేనాన్వష్టకాయా మకృతాయాం సకతుర్భోజనం-
నాపి పంచమహాయజ్ఞాఇతి ॥

వస్తుతస్తు భాష్యకారణాత్పాథావిశేషస్యానక్తత్వాత్, అన్య

‘అభయోఽపవీతపాగ్రిచీనాపీతయోర్వివేకః— ఔవకార్యేచ, మాం
సౌదనహోమేషు చాదితత్పతుమౌషధైః పిష్టాన్నైశామేచాజ్యహో
మేషు చాదితష్టక్కు, దధిహోమేచ, ఆఘారాదిమచ(ప్రాకృతేషు)
యజ్ఞోపవీతం మన్తాణాం దేవలింగత్వాత్ । అన్యత్ర ప్రకృతి వత్ప్రా
చీన పీతమేవ ॥

అథ యజ్ఞోపవీతపాగ్రిచీనాపీతయోర్వివేకః— ఔవకార్యేచ, మాం
సౌదనహోమేషు చాదితత్పతుమౌషధైః పిష్టాన్నైశామేచాజ్యహో
మేషు చాదితష్టక్కు, దధిహోమేచ, ఆఘారాదిమచ(ప్రాకృతేషు)
యజ్ఞోపవీతం మన్తాణాం దేవలింగత్వాత్ । అన్యత్ర ప్రకృతి వత్ప్రా
చీన పీతమేవ ॥

సనువాత్ర కలియుగే ధర్మజ్ఞానమయాఘోరాలమ్భా నిషిద్ధః తేన
యవ్యపి ‘మాంసౌదనముత్తరాభిః’ ఇత్యత్ర హవిరుపసంజఞ్చీ భూత
మాంసాభావేపి కేవలౌదనహవిష్కహోమైః ప్రదానాంతర సహ
లైః ఆప్తకాశికార సిద్ధైరుపపత్తిః. తథాపి వపాహో(మే)మన్వరూప
స్త్రీవాహావాస్త్ర యజ్యతే । మైవం, ప్రమాణబలనక స్తింశ్చిత్ప్రధానై
నిషిద్ధైః ప్రధానాంతరైరేవ విషయప్రత్యభిజ్ఞానా దధికారసిద్ధైరుపప
న్నత్వాత్ । అతఏవ దశావధానామౌపయోః ‘నాసోమయాజినన్న
యేత్’ ‘నాసోమయాజినో బ్రాహ్మణస్యాగ్నియోమీయః పురోహ
తో విద్యతే’ ఇతినిషిద్ధయోరపిసాన్నాయాగ్నియోమీయయోస్తదవ్య
తిరిక్తేరేవ ప్రదానైరధికారకృద్ధిః । ఇయాంస్తుభేదః — క్వచిచ్ఛ్రుతిర్ని
శ్చేధికా, క్వచిద్దర్మజ్ఞానమయ ఇతి । ధర్మజ్ఞానమయోపి పెదవ
త్ప్రమాణం । అథవా—ఆజ్యమేవ వపాహంసయోస్తానైప్రయోక్త
వ్యమ్ । ‘ఆజ్యేన కేవం సంస్థాపయేత్’ ఇతి పాత్వీపతే దశానాత్
‘ఆజ్యస్య ప్రత్యాఖ్యాయమవద్యేత్’ ఇతి దశానాచ్ఛ । ప్రాప్తి
స్తు నిత్యత్వాదేవాప్తకాయాః కృత్వాన్నియాః । యదాప్—గోస్థానెభా
గవలభ్యవ్యః । ప్రస్తుత సమానయోగక్షేమే ‘వింధ్రాగ్నం పున

దుష్టపక్షములచేత ' ఇంద్రునిగోరి వనమన్నవస్త్రము నొనె ' పునరుత్పన్న
వస్త్రాభిరగః ' ఇతి భావావహూర్హిన్మనో ! అపహ్నాంతం విచ
ధి హోమపత్యం కలిషు గే న్యసక్తాద్రష్టవ్యః । ప్రమాణం చైద్రవి
ద్యన్మద్యాశ్శిష్టావన ॥

ఏవః ముఖ్యకల్ప ముపదిశ్య, అథానుకల్పముపదిశంతి ॥

శ్రీ ఆత్రేయవరదధన్వవీరాంజలినామహా

తి యయాపూజమ్ ॥ ౧౦ ॥ శ్రీ

యయా ' యాం జనాః ' ఇత్యేతయా అపూజం భాహాలి కయాబు
చా దధ్నుస్సాస్సినదాన భమైకౌపవాయాజలినా జహోతి । పార్శ్వం
వచ్చాగ్ని ముఖాంతే దధిహోమఃఅపూజహోమనాచ్ఛానవాసమ్ । 'యే
న జహోతి తదశ్నా ప్రతిచక్ర ' ఇత్యాదికం లేపాజనం చాస్యేనకా
రముతన్యమ్ । అయంచ దధిహోమోప్తమ్యాం పూర్వాన్త్రై ॥

కెవిత్—అంబలి హోమాస్సర్వే అపూర్వాః నైవ చిత్ర భుస్తాం
పరిష్టాత్తంత్రమ్, ఇతి ॥

అయం చానుకల్పపూజహోమాచ్యాజ్యహుతీరుత్రరా ఇత్యేనమ
స్తాచామేన స్థానె పెవిరచ్యుః, నాన్నవస్త్రకాయాశ్చి; ఆచ్యాహుత్యంతః
మ=విధాయాన్వస్త్రకాయాః ప్రాగేవ అనుకల్పస్య విధాకాత్ । యో
భమోరపి పక్షసూక్ష్మనమ్యా మన్నవస్త్రకానిత్యైవ । తేన దధిహోమపక్షే
నవస్త్రకా నాస్తీరి నిసూకలం । అయంచ దధిహోమనిర్వహేమాచామే
వ స్థానే. దధ్నువీరాంజలినా జహోతితి జహోతిశబ్దర్యసాప్తసాత్
తేనాస్తిన్నపి పక్షప్రాప్తాభోజన పిండప్రాప్తానయోరాన్యత్తి । త
స్మాత్పక్షమ్యాం రాత్రౌ ద్రాహ్మణాన్నిమంత్రాన్వస్త్రమ్యాం హోమస్థానే
దధిహోమః, తతోపరాశ్చా భోజనాది సుప్తమపకృతం, సవమ్యా మ
నవస్త్రకాపితి సిద్ధం ॥

శ్రీ ఆత్రేయ యథార్థం మాన్సగోష్ఠాశోష్

తాత్పర్యపద్యసహితే

భూతేనన్వప్తకామ్ ॥ ౧ ॥ శ్లో

శ్వామూలై నచమ్య మన్వప్తకాఖ్యం కమకలం నన్మమ్ । అతఃపగ
రప్తకాయామాన్వప్తకాః మాంసం యథార్థం యథాప్రయోజనం శి
ష్టా ఇన్వేదితృ భవపక్షవిపచిమ్ ॥

అక్షరే తస్యమాసిశ్వాదైవ కల్పా వ్యాఖ్యాతః॥౧౨॥ శ్లో

తస్యా నన్వప్తకాయః కల్పా మాసిశ్వాదైవతౌ-తవ్యఇత్యర్థః ।
కల్పానిదేశాన్పుష్పమిహద్రవ్యదేవతాదికం ప్రాశస్త్యే । తస్మాన్నిమం
త్రణాదిగ్రాసప్రాశనాంతం సర్వం మాసిశ్వాదైవదవికృతక రచ్యమ్ ॥
అథాపిష్టానాం మత్రాణాం యేషునిదియోగస్తానికమాణివాదవృత్తే
ఇన్వేత్తీ సనిమిత్వేత్తరాం జపితాన్వధం బూయాత్ ॥౧౩॥ శ్లో
సనిరాజ్ఞాభిక్షణమ్ ।

కేచిత్—భిక్షణలబ్ధం ధనమితి ॥

యా సని ' భిక్షనే నిమిత్తమాచార్య వివాహో యజ్ఞమాతాపి
త్రామిభూషాణాణాంతస్థ నియమనిలాపః ' తత్ర గుణాన్ సమీక్ష్య
యథాశక్తిచేయమ్ ' (౨-౧౦ ౧-౨) ఇతి ధర్తృశాస్త్రే అవగతా- తా
ముద్దిశ్య ఇతావగలాపి । ఉత్తరాన్ మంత్రాన్ ' అన్నమివ తేదృశే
భూయాసం ' ఇత్యాదీన్ సప్తజపితాన్ రమభం ప్రయోజనం బూ
యాత్, యు భిక్షేత తం బాధయతి ' ఆచార్యార్థం భిక్షామి భవ
స్తవ' ఇతి । ఏవముత్తరేషుపి భిక్షణ సముత్తైషు ప్రయోగేషు విశేషః
వివాహార్థమిత్యాదిః । సప్తమేచ మంత్రైస్తావిత్యత్ర సబుద్ధ్యా
వాతార్నామగ్రహణమ్ ॥

ఇవాసీ యదియాజ్ఞయా రథాదీని లబ్ధాని, తదా కేనవిధినా స్వీ
కారః ? శత్యుత్తరే విధయ ఆరభ్యంతే—

— శ్లో రథం లబ్ధ్వా యోజయిత్వా ప్రించమవస్తా

· పోత్యుత్తరయా రథవక్త్రే అభిమృశతి పక్షసీవా॥౧౪॥ శ్లో

అప స్రవ్యగృహ్యే తం కనుకం దైర్ఘ్యోభ్యాం యోజయిత్వా సత్రం ప్రా
దం ప్రాప్త్యుమనస్తావ్య ఉత్తరయా 'అహోరాత్రా' అనంతరం
రథపత్యే ఉభే పాణిభ్యాం యుగపదిభిర్మగతి । అపివా పవనీకృచ్చ ॥

అన్యథాపి పవారామానాః ॥

— శ్రీ ఉత్తరేణ యజమాన్యూహాన్యత్రయా

ప్రాచీముదీచీ వా దిశపభిప్రయాయ య

ధాధం యయాత్ ॥ ౧౫ ॥ శ్రీ —

తత ఉత్తరేణ 'అభివామధ్యపతే' ఇన్యనైవ యజమారథం సన్వ
యమధియాహ్య । దీఘశ్చాచనః । ఉత్తరయా 'అయంవామభిష్వా' ఇ
త్యేతయా । ప్రాచీముదీచీ వా దిశపభిప్రయాయ ప్రస్తాయాద్భ్రష్టా
ధం తతో యథార్థం ప్రయోజనానసారేణ యాయాత్ గచ్ఛేత్ ॥

కేచిత్—లక్ష్యేతి సచనాత్ క్రియాదిలబ్ధస్యాపి రథాదేః ప్రథమా
రోహణే విధియం భవేత్ । నైరతే. ప్రక్రియాజ్ఞానినా లబ్ధరథాదివి
షయైస్సనైవాస్య వాక్యస్య ఆర్థవత్త్వపవతైః 'యాచ్ఛయారథాణీ
ని లబ్ధ్వా' ఇతి భాష్యవిరోధాచ్చ ॥

— శ్రీ ఉత్తరేణ త్రైరాహోజేత్ ॥ ౧౬ ॥ శ్రీ —

అప్యశ్చేద్యాచ్ఛయా లబ్ధః తముత్తరేమంత్రితైః 'అహోవసి' ఇ
త్యాదిభిరారోహేత్ ॥

— శ్రీ హస్తిసముత్తరయా ॥ ౧౭ ॥ శ్రీ —

పూర్వపద్యాభ్యాసమ్ । ఉత్తరయా 'హస్తియశసం' ఇత్యేతయా
అసావిత్యశ్రవ సుబుద్ధ్యా విరావతేతి గజనామగ్రహణమ్ । అత్య
యద్యపి 'వజ్రేణాభినిదధామ్యసౌ' ఇతి లింగాదమ్కృత్యాభిధానార్థః
తా మంత్రస్య, తథాపి 'హస్తిసముత్తరయారోహేత్' ఇతి వాచనిక
వి నియోగస్య బలవత్త్వాత్తదనుసారేణ మంత్రావ్యాఖ్యాతస్యః ॥

— శ్రీ తాభ్యాగ్ రెవణే పూర్వవత్పుధిపిమభిర్మశేత్ ॥ ౧౮ ॥ శ్రీ —

తాభ్యాం తయోరశ్వహస్తినిః । రెషణ మరణ సతి । పూర్వవత్
హేమచి పృథ్వీహానివత్ ‘ స్యానా వృథివీ ’ ఇత్యేతాభ్యాం పృ
థివీ మభివృత్తే ॥

కెచిత్—తాభ్యాం అశ్వహస్తిభ్యాం ప్రమాదాచూర్ణమాపతితస్య రె
షణ శరీరౌపమదేః జాలేభిః ॥

శ్రీ సంవాదమేష్యస్సప్తేన పాణినా చ్ఛత్రం
దండంచాదతై ॥౧౯॥ శ్రీ

ఇత్యవస్తప్తీయై గృహ్యప్రశ్నై ద్వావింశతిభిః
సంవాదః ఋణౌదానాదివ్యవహారః.

కెచిత్—యత్ర స్థానే ప్రత్యర్థిభిస్సంనదత ఇతి । ఋణౌదానా
దివ్యవహారం కర్తుమేష్యన్యవహారే జయమిచ్చన్నిత్యభిః । శేషం
వ్యక్తమ్ ॥

ఇతి శ్రీసుదర్శనాచార్యవిరుద్ధే గృహ్యతాత్పర్యదర్శనే

—ద్వావింశతిభిః సంవాదః—
అథత్రయోవింశతిభిః

శ్రీ దక్షిణేన ఫలీకరణ ముష్టిముత్తరయా హ
త్వా గత్వాత్తరాం జపేత్ ॥ ౧ ॥ శ్రీ

సవ్యసాణిపుతచ్చత్రదండ ఏవ దక్షిణేన పాణినా ఫలీకరణ ముష్టిము
త్తరయా ‘ అవనిహ్వక ’ ఇత్యేతయా సావగ్నా జహోతి । అసావిత్యత్ర
సౌమశమేతి ప్రథమయా ప్రత్యర్థిభిః సామగోహణమ్ । యావదుక్త
(అమశ్చాన్త) పర్తాచాయం హౌమ ఇతి పూర్వమేవాక్తమ్ ।

కెచిత్—పరిస్తరణ ముఖయత్రాస్త్రీం పర్యక్షణం చ కర్తవ్యమ్,
ముష్టినా చావాచినేన జామఇతి ॥

తతస్సంవాద దేశం గత్వా ప్రత్యర్థిభిః సంవాదముత్తరాం ‘ అలేవా

చు ' ఇత్యేతాంజితే । ఇహ చ సంవిద్యా నామనిదేశంప్రత్యర్థిపవ
 త్యైత్తి చుద్దనురరాధన్యభిమంత్యేతకోహోధవతి ॥ శ్లో ౧౩ ॥
 యపిన్ద్రుః పృత్యసే వా స్యచోదదప్రా వా, తత్కృత్యాతిం
 చాసావిచ్ఛతి- తదా ఉత్రరాధ్యాం ' యత ఏషా ' ఇత్యేతాభ్యాం
 కుర్దమితరం వాభిమంత్యయేత । అనెన చాభిమంత్యజ్ఞానమృద్ధోవికో
 ధో విగతకోహోధవతి । ఫలవిధిశ్చాయమ్ । నాథవాదమాత్మం, నూ
 త్రకారణ బద్ధత్వాత్ ॥

— శ్రిఅసంభవేపుంపరేషాన్ స్థూలాధారికాజీవ
 చూణాని కారయ్యోత్తరయాసుప్తాయాస్స
 మ్బాధ ఉపవపేత్ ॥౩॥ శ్రి—

యః పవిత్రస్త్వ గృహే వా ప్రజాతంతుండక్షితుం స్వభార్యాయాం
 పరపుష శుక్లస్యా సంభవమిచ్ఛతి న పరేషా మసంభవేపున్ । తస్య
 పాయోపదేశః । స్థూలాధారికాయా జీవన్త్యాశ్చూణాన్యస్మైన కార
 యతి । ఆధారికా శాలికా సరిస్పవవిశేషః, శతదరణా నామ । సాచద్వి
 విధా, గ్రామ్యాచారణ్యా చ తయోరారణ్యా స్థూలాగ్రామ్యా తస్మిన్ । జీ
 వచూర్ణాని చాశ్చాదినా మహతా ప్రహరేణ మార్జమాణాయాం భవతి
 తతస్తాని చూర్ణాన్యోత్తరయా ' అవజ్యమివ ధన్వనః ' ఇత్యేతయాసు
 ప్తాయా భార్యాయాః సమ్బాధే యోనాపుపవపేత్ । ఏవం కృతేనచా
 ధ ఉపభోగయోగ్యా న భవతి ॥

అథ యదా పరపుషశజ్జాపైతి తదా స్వశుక్లసంభవసిద్ధ్యర్థే
 భేషజ్య ముచ్యతే—

• శ్రిసిద్ధ్యర్థైబధుగ్రామత్రైణ ప్రత్యక్షయాత ॥౪॥ శ్రి

కపిలాయాః గోర్ధూత్రైణ ప్రత్యక్షయాత సంబాధమ్ ॥ అథయస్య
 వైశ్యస్య వైశ్యమృతైర్వా ద్విజస్య యద్భవేపణ్యం పణసీయం ధా
 న్యాన్నరత్నాద్య ప్రాణిద్రవ్యం త్కారలవణాద్యపి తస్య సిద్ధ్యర్థైవ్యవహా

౬౫ ధ్వజం ఆర్థాపకర్నాదినా లాభార్థం కర్తవ్యంకర్తాహ—

— శ్రీ ధ్వజస్త్వయపస్య సృష్టౌ పద్యగ్ స్యాత్తత

ఉత్తరయా జహయాత్ ||౫||శ్రీ—

కర్మ్యద్యవ్యాససా రణజ్యభాగాంతమగ్నిముఖాంతం వా కృత్వా
తస్మాద్విశ్వాదనదాయోత్తరయా 'యదహం ధనేన' ఇత్యేతయా జ
హుయాత్ । అత్ర తత ఇతి వచనాన్న పాణిద్రవ్యాద్ధోమః, తతోవ
దానేజ్జైకలాప్యతైః ।

కేచిత్—అస్యేతి వచనాదన్యేన తద్ధితైషిణా హోతవ్యం । మం
త్రేచాహమిన్ద్రస్య న విరోధః స ఏవ భూత్వానజుఃకుటితి ॥

యం కామయేత నాయంమద్భిద్యైతిజీవ

షాణే స్వంమూత గ్రహనీయ సుప్రముత్తరా

భ్యాగ్ శ్రీః ప్రసవ్యం పరిపించేత్ ||౬||శ్రీ—

యంభతాకం నపత్నామనసస్యాం వా ఇంద్రియదౌబలాభా ద
శురక్తం యా శ్రీ కామయేత ఆయంభర్తా మత్ మత్తా న చ్చిద్యేత
అస్య మయ్యవిచ్ఛదేన సేహసాస్యదితి సా శ్రీజీవషిషాణేజీవత్యా
గోర్విషాణే బలా(త్పాతి)మత్పాటి తె స్వం మూత గ్రహనీయతేన భ
ర్తారంసు ప్తంఉత్తరాభ్యాం 'పరిత్వాగిరేమిహం' ఇత్యేతాభ్యాం త్రిః
ప్రసవ్యంపరిపించేత్ । అత్రచానీయేతి వచనాత్పూర్వ మన్యస్తిన్నా
ప్రే మూత్రయిత్వా శౌచంచ కృత్వా తతోవిషాణేవనయనమ్ ॥

కేచిత్—భృత్యవిషయమేతత్ స్యాద్విషః కర్మేతి ।

అథ భృత్యాదీహం పలయితానాం పునరాగమన కామస్య కర్మాహం

— శ్రీ యేనపథాదాసకర్మక రాః పలాదే

ఉత స్థిన్నిత్యాన్యపనమాధాయోత్తరాహం

తీజహుయాత్ ||౭||శ్రీ—

దాసాశ్చ భృతీకర్మకరాశ్చ దాసకర్మకరాః । తె యేన పథాప

లాయేరక తస్మిన్ననిధూమావేన ఇణ్ణానిలోకప్రసిద్ధానిదారుమయా
న్యూపసమాధాయ నిదాయ తేష్యేవానగ్నౌ 'పదజుహుతి' ఇతివత్
ఉత్తరాః 'ఆవతేన వతేయ' ఇత్యాద్యుత్తమంత్రకరణికాశ్చత
స్య ఆజ్యాహుతీజుహుయాత్ । ఆపూర్వంచేదంకమే । అత్ర యద్య
పి దాసకమేకరా ఇతి బహువచనం. తథాప్యేకస్యద్వయోర్వా ప
లాయనేపి భవన్యేవేదంకమే ॥

కెదిత్ — పథీణాన్యగ్నౌ ప్రజావల్గ్య, తత్కాగ్నౌ వేవహా మితి ॥

— శ్రీ యద్యేనం వృక్షాత్ఫలమభినివతేద్య

యో వాభివిక్షిపేదవషేత క్యేవాబిందురభి

నివతేత్తదు త్తరైవధాలింగం ప్రక్షాళయాత ॥౨—

యద్యేనం ద్విజం వృక్షాత్ఫలం అభి ఉపరిచైరకస్తాత్ఫలై, యది
వా నయః పక్షి పక్షాభ్యామేన మభివిక్షిపేత్ ఉపరిపక్షపాతేన (నును
యాత్) భునుయాత్) యదివా అవషేత క్యే అభిశూన్యే నభసతస్తా
ద్బిందురపాంస్తాకః అభినివతేత్, వ్యాఖ్యాతమ్ । తత్ఫలనిపాతాదిభి
రుపహతం శరీరాంగము త్తరైవేంద్రైర్గర్భధాలింగం ప్రక్షాళయాత । త
త్ర 'యదివృక్షాత్' ఇతి ఫలాభిపాతే 'యే పక్షిణః' ఇతి వయోభి
విక్షేపే 'దివానుమా బృహతః' ఇతి బింద్వభినిపాతే । యథాలింగ
మితి తు వచనమేకేక స్థిన్నిమిలైత్రిభిస్త్రిభిః ప్రక్షాళనం మాఘాదితి

— అథాదుభృతప్రాయశ్చిత్తమ్ —

అగారస్థాణావిరోహణే మధున ఉపవేశనై
కుప్తావ్రికపోతపదదశనే మత్స్యానాశరీర
రేషణే న్యేమాచాద్భుతాత్పాతేష్యమావాస్యా
యాం నిశాయాం యత్రాపాంసశృణుయాత్త
దగ్నేరుపసమాధానా ద్యాజ్యభాగాంత ఉత్త
రా౨హుతి హుత్యాజయాదిప్రతిపద్యతే ॥౩॥

తత్కాద్యతాః స్వభావతఃపూర్వమభూతాస్సంతోభవంతీతి ఉత్పా
తా ఇతితు ఉద్భవంభవంతి అవ్యక్తావస్థాయాంప్రాప్తువంతి అద్భు
తాఞ్చోత్పాతాశ్చైతి ద్వంద్వసమాసః । శబ్దభేదస్తుభౌమదివ్యభేదాభి
ప్రాయఃతత్ర దివ్యాఉత్పాతాః రాత్రావిదద్రిధనురా, ఓన్(లోక)క్షీల
నీల)కీలాల్)ఇత్యాదయః! ధౌమాం స్తవ్విద్భుతానగారస్థాణైత్యాదినా
స్వయమేవాదాహరతి! అగారస్యస్థాణాః! అగారస్థాణాఃతాసాంవిరో
హణైలంఘరోపజననై! స్థాణాగ్రహణంచాస్యస్యాపి గృహసంబంధినా
వంశాదెరనిఖాతస్యాపివదర్శనార్థంనిమిత్తగతవిశేషణత్వాత్ మధు
న ఉపవేశన ఇత్యగారవీవ ఉపసజ్జనస్యావ్యగారశబ్దస్యయోగ్యత్వేన
బుద్ధ్యా విభజ్య సంబంధః ఆరామాదిష్వనద్యుత్పాతావత్! కుప్తుఃచుల్లీ
భ్యాష్ట్రమంబరీషమిత్యనధాంతరం । తస్యాం కుప్తావంపచనాగారఇ
త్యథః । కపోతస్యా ప్యోరణ్యస్య వక్షివిశేషస్య(పద)పాత)దశనే
కుప్తావమిత్యపి వదశనాధాంతరంఅత్యంతావ్యసాన్యద్యుత్పాతావత్! అ
మాసహ వసంతీత్యమాత్యాః ఏకపాత్రభోజనాపుత్రభ్రాత్రాదయస్తే
షాం బహూనాం సంతతం శరీరరెషణేశరీరనాశనే మరణఇత్యథః ॥

కేచిత్—అమాత్యానాం యుగపదావ్యవధావపీతి ।

అన్యేషు చాద్భుతాత్పాతైషుఉక్తేభ్యోన్యేషుగృహమధ్యేవ లోకజ
ననాది ష్వద్యుత్పాతైషు ఉత్పాతైషుచదృష్టేషుసత్పుతత్సావితరురితశాం
త్యాదికామోమావాస్యాయాం నిశాయాం రాత్రాన్యముమాతకద్య
యామాధ్యమ ॥

కేచిత్—ద్వితీయే యావత్తతి ।

యత్రాపాం వహంతీనాంశబ్దంసశృణుయాత్ ।

కేచిత్—కుమ్భైరుదధానెషాన్వసీయమానాస్వితీ!

తథాభూతే దేశైలగ్నరుపసమాధానాదితంత్రం ప్రతిపద్యతే!
నిత్యమితానాంస్య ఆజ్యహవిష్టేవత్! ఆజ్యభాగంతత్ర త్వథఃకృ

‘త్యప్రతి షెధాథామః ఉత్తరాహుతీః ఇమం మేవరు... తత్త్వాయా
మి’ ఇత్యేకాదశాహుతీహుత్యా వచనబలాజ్ఞయ్యాదిప్రతిపద్యతే అ
త్య ప్రజాపతయ ఇతి ప్రతీకేన ‘ప్రాజాపత్యా వ్యాహుతీః’ ఇతివత్
‘ప్రజాపతేన త్వదెతాని’ ఇత్యేమైవ గృహ్యతే ॥

పరిషేచనాంతం కృత్వాభిమృతేభ్య ఉత్తరయాశ

క్షిణితౌశ్చానం పరిధిం దధాతి దధాతి ॥౧౦॥శ్లో

ఇత్యవస్తమ్బియే గృహ్యప్రశ్నైత్యయోవింశతిభిః

సమాప్తస్తథాప్తమశ్చపటలః

సమాప్తశ్చాయమావస్తమ్బగృహ్యప్రశ్నః

తతః పరిషేచనాంతం తంత్రశేషం కరోతి శమ్యఃపరి

పూర్వమేవోక్తమ్

కెచిత్ — అజ్యభాగాన్త ఇత్యనేనతంత్రప్రాప్తాసిద్ధాయామగ్నై
రుపసమాధానాదివచనమగ్నిమాత్రస్య ఉపసమాధానార్థమ్ । తెనాపా
సన శూన్యస్వేదం కమలౌకికేపి భవతి । అన్యానిచైవప్రకారాణి
దృష్టఫలాని నైమిత్తికానివజ్యహోమాదీని, అస్యసర్వాన్తైలగ్నివిధాన
స్య సర్వాథాత్వావగమాదితి

అభిమృతేభ్య ఇత్యాదినా ‘అమాత్యానాం శరీరశేషే’ ఇత్యస్మి
న్నద్భుతే కశ్చిద్విశేషోభిధీయతే అభిమృతా అభిముఖేనమృతా (అ)
యోగ్యతయా జీవంతవీవ అమాత్యానాం సంతతమరణదశానేనస్వయ
మపి మరణాద్భిత్వా ఇత్యర్థః । తేభ్యస్తదథాం సంతతమరణభయనివృ
త్త్యర్థం ఉత్తరయా ‘ఇమంజీవేభ్యః’ ఇత్యసయాపరిధిం మృత్యోర
స్తథానభూతం అశ్చానం దక్షిణతౌనిదధాతి । వీతచ్ఛతంత్రశేషాం
తై కృత్యైతి క్తావప్రత్యయబలాత్ ॥

కెచిత్ — నిదధాతిప్రతిష్ఠాపయతి । పరిధివచనాచ్చ తస్యాశ్శనః
ప్రచ్యావనం నకర్తవ్యమితి ॥

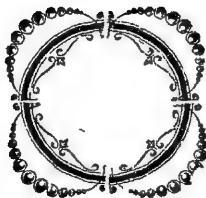
దధాతి దధాతీతి ద్విరుక్తిః ప్రిశ్నసమాప్తిసూచనాధాన్ ||
 ఇత్థం సుదశనా ర్చేణ గృహ్యతాత్పర్యదశ సమ్ |
 కృతంభామ్యనుసారేణ యథామణియథాశృతమ్ ||*||
 అత్రానుక్తం దురుక్తం వా మలేమాం దృచ్ఛ గ్రహ్యమాన్ |
 సన్తాగ్గప్రవణానాం నః క్షంతుమహం తిపఁడితాః ||*||
 ఇతి క్రిసుదశనాచార్య విరచితే గృహ్యతాత్పర్యదశః

శ్రీ త్రయోవింశతిభిః శ్రీ

అష్టమశ్చపటలస్సమాప్తః

హరిః తత్సత్.

క్రిష్ణార్పణమస్తు.

శ్రీరస్తు.

శ్రీమదాపస్తంబమహాపాదయే నమః

ఊమత్సమస్తాక్తికవిద్యజ్ఞానమనః ప్రగఢనద్వారక
ఊభగవన్తుదే ప్రవృత్తతావన్నానాదేశానీత ప్రాచీ
నానేకవిద్యత్పుష్తకసాహాయకాద్యథామతిపరిశోధ్య
పరిష్కృతా ఊమత్రాళస్ఫుంత నివాసికృతా
ఊమదాపస్తమ్భగృహ్యండుశిల్పాఖ్యప్రయోగవృత్తిః

ఊమహిమారపురీ మధ్యవిహితమానదివ్యరత్న
సింహాసనారూఢ ఊమచ్ఛామరాజేంద్రాశ్రితేన

ఊ ధర్మాధికారిచక్రవర్త్యయ్యంగాచ్యుత
మహిమారపురీమధ్యవర్తినామ్

విద్యాతరగణేణ్యాఖ్యానామ్.

స్వీయముద్రాక్షరశాలాయామ్

ముద్రాపితాసతీ విజయితేతమామ్

ఇదానీమేతన్మూల్య మధకరూప్యమ్

సకలంకర

యథావస్థితమాతృకాలాభా త్కవివిత్ప్రమాదిక
దొమానతేరకా । తెచదోష్ణజ్ఞేమహాత్తభిః పరి
శోధ్య పరిహరణీయాఇత్యథామయే

ఋతాశ్రవృత్తనివాసికృతాండపిశ్చాభ్యుపాయః

శుద్ధాశుద్ధపత్రికా

పుట	పక్షి	అశుద్ధం	శుద్ధం
౨౧౪	౩	నిమాజ్జానం	నిమాజ్జానం
౨౧౫	౩	క్రియతేతతః	క్రియతేతతః
౨౧౬	౫	ప్రొక్షాధా	ప్రొక్షార్థ
౨౧౭	౨౦	ఇత్యుచా	ఇత్యుచా
౨౧౮	౧౩	కర్తాధార	కర్మాధారం
	౧౮	అథవా	అథవా
	౨౫	అపహృతోదా	అపహృతోవా
౨౨౦	౧౦	యథోత్తరః	యథోత్తరః
	౧౨	జపితా	జపితా
౨౨౧	౮	ధాన్యాం	ధాన్యాం
	౧౪	నిమృజ్య	నిమృజ్యః
	౧౫	మథే	మథే
	౨౪	సస్మాన	సంస్మాన.
౨౨౩	౭	దాతిధ్యం	దాతిధ్యం
	౧౯	మపదాయ	మపదాయ
౨౨౪	౨౦	బ్రహ్మసదనై	బ్రహ్మసదనే
౨౨౫	౯	స్వధా	స్వధా
౨౨౬	౪	త్యువాచ	త్యువాచ
౨౨౮	౯	ప్రాజాపత్యం	ప్రాజాపత్య
౨౨౯	౨	దాఇత్యు	తాఇత్యు
	౧౫	అథాస్య	అథాస్య
	౨౩	వ్యధవా	వ్యధవా

శ్ర		శుద్ధాశుద్ధపత్రికా	
పుట	పజ్జిక	ఆశుద్ధప	శుద్ధప
	౨౪	ప్రభాతే	ప్రభాతే
	౨౫	పత్నం	పత్నం
౨౩	౮	స్థాపనం	స్థాపనం
	౨౦	ప్రథమతః	ప్రథమతః
	౨౪	ప్రతపతే	ప్రతపతే
౨౩౧	౯	విశేషాసాగ్ర	విశేషాసాగ్ర
	౨౧	మపరా	మపరా
౨౩౨	౧౭	సమంజతు	సమంజతు
	౨౫	హనుహవం	అనుహవం
౨౩౩	౧౫	పితృధానాం	పితృధానాం
౨౩౬	౨౩	ఋగ్యశాం	ఋగ్యశాం
౨౪౦	౧	ప్రహ్లా	బ్రహ్లా
	౨౫	నిషత్త్రయం	నిషత్త్రయం
౨౪౧	౭	మేధామస్సరా	మేధామస్సరా
	౨౫	మేధామదేస స్సవితే	మేధామదేస దృగ్
౨౪౭	౫	దాశుమే	దాశుమే
౨౫౮	౨౦	పుగివి	పుగివి
౨౬౨	౭	త్రికా	త్రికా

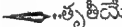

అండపిల్లైభగ్యగృహ్యప్రయోగవృత్తివిషయసూచికా

పుట పజ్జీ శ్లోకప్రథమపటలే శ్లో

- ౨౦౯ ౮ వివాహదీనాం ఉదగయనాదివిచారః
 ౨౧ అగ్నిప్రతిష్ఠాపనాది
 ౨౧౨ ౧౩ జయోదిహోమవిచారః
 ౨౧౩ ౨ ఓషధిమత్సుకమకసుఅగ్నిముఖాదయః
 ౨౧౪ ౩ అగ్నిహోత్రీకవిధిః
 ౧౫ గాఢ్యూకమకప్రాయశ్చిత్తమ్
 ౨౧౫ ౩ వివాహేవరప్రషణ్ణాది
 ౧౫ మధువర్క విచారః

 ద్వితీయపటలే

- ౨౧౬ ౨౨ పాణిగ్రహణమ్
 ౨౧౭ ౧౧ సప్తపదీ
 ౧౫ లాజహుమః
 ౨౧౮ ౧౦ పితృగృహదవీధావోప్రస్థానమ్
 ౧౪ అగ్నినాశప్రాయశ్చిత్తమ్
 ౨౧౯ ౩ మాగకమధ్యేకతవ్యాని
 ౨౨ వరేణవధావోన్వగృహాదిప్రదేశకనమ్
 ౨౨౦ ౩ గృహప్రవేశహోమాదికమ్

 తృతీయపటలే

- ౧౬ అగ్నేయస్థాలీపాకః
 ౨౨౨ ౪ దర్శపూణకమాసారంభముఖ్యకాలక
 ౧౦ ఔపాసనారంభః
 ౨౨౩ ౯ వైశ్వదేవప్రయోగః
 ౨౨౪ ౧౫ బ్రహ్మయజ్ఞః
 ౨౨౬ ౧౦ ఉపాక ౮

విషయానుక్రమణికాః

౨౨౨	౧౩	ఉత్పజ్జనమ్
	౨౧	ప్రాజాపత్యవ్రతమ్
౨౨౩	౧౪	సౌమ్యవ్రతమ్
౨౩౦	౧౭	ఆశ్నేయవ్రతమ్
౨౩౧	౩	వైశ్వదేవవ్రతమ్
	౨౧	అశ్నోస్వయంప్రజ్వలితైప్రాయశ్చిత్తమ్
౨౩౨	౬	వివాహశేషహోమః
	౧౮	చతుర్థానంబేనమృతుసంబేధంచ
	౨౪	క్షుతకాసాదిప్రాయశ్చిత్తమ్
౨౩౩	౪	హృదయసంసర్గాహోమః
	౧౩	సపత్నీచాధనాధాంకమః
	౨౩	రాజయత్తాదిగృహీతాయాఃకర్తృ
౨౩౪	౨	వధూవస్త్రస్యదానమ్
		—————చతుర్థఃపటః—————
౨౩౪	౬	ఉపనయనం నాందీశ్శ్రాద్ధంచ
౨౩౬	౨౫	యజ్ఞోపవీతధారణమ్
౨౩౭	౪	దిగ్వవనాది
౨౩౮	౨౧	గాయత్రీవదేశః
౨౩౯	౨౩	అగ్నికార్యమ్
౨౪౦	౧	బ్రహ్మచారిసంశాసనమ్.
	౧౪	త్ర్యహంతరదలబైత్తమ్
	౧౬	బ్రహ్మయజ్ఞకాండయుషీతపణమ్.
౨౪౧	౧౧	చతుర్దశనెపాలాశకర్తృ
		—————పంచమపటః—————
౨౪౨	౮	స్నాతకమ్
౨౪౩	౮	తూష్ణీంస్నాతకవ్రతమ్

	౧౩	మధువర్క్మః	
		—పష్టపటలే—	
౨౪౬	౨౦	సీమంతప్రయోగః	
౨౪౭	౨౧	పుష్కలవనస్యప్రయోగః	
౨౪౮	౧౨	క్షిప్రసువనకర్మా	
	౬౩	జాతకర్మా	
౨౪౯	౧౨	ఉపనయనాత్పిష్టాతకాదనంస్కార (స్త్రీ)	
		యాతపి కర్తవ్యః	
	౧౮	నామకరణమ్	
౨౫౦	౪	ప్రవాసాగతపిచ్చకార్యమ్	
”	౧౨	ఆన్నప్రాశనమ్	
	౨౦	చౌలమ్	
౨౫౨	౧౪	గౌదానికవృత్తమ్	
		—సప్తమేపటలే—	
౨౫౩	౨	గృహసమ్మాననమ్	
	౧౬	గృహప్రవేశః	
౨౫౪	౧౧	శ్రేష్ఠగృహశాంతిః	
	౨౨	శంఖగృహశాంతిః	
౨౫౫	౨	సర్వాబలిప్రయోగః	(కారః)
౨౫౬	౨	నర్మబలౌదావృదశపర్యాయకౌముదస్తానప్ర	
౨౫౭	౨	ఉత్సర్గపర్యంత మహావ్యహాని బలిహరణం	
	౧౨	సర్వాబల్యుత్సర్జనమ్	(కార్యం)
	౨౩	ఆగ్రయణమ్	
౨౫౮	౧౪	మౌమంప్రత్యనరౌహణం	
	౬౩	ఈశానబలిః	
౨౬౦	౨౧	పణదానవిషయకారికా	

- ౨౬౧ ౨౪ మాసిశ్శాద్ధప్రయోగః
 ౨౬౨ ౧౧ పత్రైస్సమస్యమపిండవానమ్
 ౧౨ అష్టకాకాలః
 ౨౧ ప్రథమాష్టకాప్రయోగః
 ౨౬౩ ౪ మధ్యమాష్టకా
 ౨౬౪ ౧౨ కవ్విద్యశ్చాపవీత్యేవజహుయాత్
 ౨౦ దధ్యంజలిహోమః
 ౨౬౫ ౪ సవమ్యామన్వష్టకా
 ౧౦ ఆచార్యాధ్యాయాచనం
 ౧౪ రథోలబ్ధశ్చేతత్రమంత్రః
 ౧౬ అశ్వేలబ్ధేమంత్రః
 ౧౮ హస్తానిలబ్ధేమంత్రః
 ౨౦ అశ్వహస్తినారేషణే
 ౨౩ సంవాదమేష్యతావిజగీషాఃకర్తృ
 ౨౬౬ ౪ క్రుద్ధశ్చేత్ప్రత్యథేతదాకతావ్యం
 ౬ స్వభార్యాయాం పురుషాంతరసంభవ నిరాసా
 ౯ సప్తసంభవసిద్ధ్యధ్యాయైవజ్యమ్ (ర్థంకమే
 ౧౧ పణ్యహోమః
 ౧౫ భతుర్వశికరణకమే
 ౧౮ దాసాదిపలాయననిమిత్తకమే
 ౨౦ ఆకస్తికవృక్షాదిఫలవతసేవిధిః
 ౨౧ పక్షిపక్షాభిఘాతేవిధిః
 ౨౨ అసతినిమిత్తైర్బిద్భిరుపాతేకమే
 ౨౩ అగారస్తూణావరోహణాద్యద్భుతాత్పలైషు
 ౨౬౭ ౫ ఆభిముఖ్యనమరణైకతావ్యవేశేషః
 ౮ గ్రంథకతుఃపాథకా

శ్రీమాయగ్గీవాయనమః

శ్రీకాశ్యపంతునివాసికృతాండపిశ్చాఖ్య ప్రయోగప్రాసమ్

శ్రీమదాపస్తంబీయ గృహ్యప్రయోగోపక్ష్యతే

(౧) ' అథ కర్మాణ్యచారాద్యానిగృహ్యంతే ' అథానంతరమాచారాద్యాని కర్మాణి గృహ్యంతే జ్ఞాయంతే కర్తవ్యత్వేన తానికార్యాణి । కుత్ర— (౨) ' ఉదగయనపూర్వపక్షాహః పుణ్యాహేమకార్యాణి ' । ఉదగయనాదయః ప్రసిద్ధాః । పుణ్యాహస్తు ' దేవస్య సవితుః ప్రాతఃప్రసవః పాణిః ' (తై, బ్రా, ౧-౫-౩) ఇత్యస్మిన్ననువాకే పశ్యపుణ్యాహ ఉక్తాః ప్రాతర్ధన్వందినాపరాహ్ణాదిశబ్దవాచ్యాః నాడికాత్రయం నాడికాతృతీయాంశక్షేచకః పుణ్యాహః । యేమతాని కర్తవ్యాని చాశాదీని । సీమంతోన్నయనాదీనాం నైమిత్తికానామపి పూర్వపక్షపుణ్యాహభవంతి సతూదగయనాదయః । (౩) సర్వం ' యజ్ఞోపవీతినా ' కర్తవ్యం ॥ (౪) యథాప్రదక్షిణం భవతి తథాకర్మాణి కరోతి । (౫) సర్వత్రపునస్తాదుదగావ్ కర్మాణాముపక్రమః (౬) తథాపవగోపి పునస్తాదుదగావ్ భవతి । అపవగఃస్సమాప్తిరిత్యభవః ॥ (౭) అపరపక్షే పిత్యాణికర్మాణి కర్తవ్యాని । ఉదగయనాది ర్నభవతి ॥ (౮) ప్రాచీనావీతినా పిత్యాణి కర్తవ్యాని । (౯) యథా ' ప్రసవ్యం ' తథాచకరోతి । (౧౦) ' అపవగఃశ్చదక్షిణం ' భవతి ॥ (౧౧) అగ్నిమిద్యేతి ॥ అత్ర ధర్మశాస్త్రాక్తేన విధి నాగ్నిప్రతిష్ఠాపనమ్ ॥ కేంపున స్తత్— ' నిర్వహణాకరణపరిశ్రమైర్యత్ర కష్టచాగ్నిముపసమాధాన్యక్ స్యాత్తత్ర ప్రాచీరుదీచీశ్చ తిన్యాస్త్రీస్యాలేఖాలిఖితాద్భిరవోక్ష్యాగ్నిముపసమిధ్యాత్ ॥ ఉత్పిచ్యైతదుదకము త్తరణపూర్వేణవాన్యదుపదధ్యాత్ (ఆప-ధ-౨౦-౧-౨-౧౩)

ఇతి । తస్మాద్యమథః— నిత్యం లోక ఏతత్కర్తృపదిశంతి వృద్ధాః స
 ధమకేచాధమకేచాగ్నా । యత్ర కష్టచాపిగృహే ప్రవాసేరణ్య
 వాగ్నిప్రతిష్ఠాపనం కుర్వన్సాన్ తత్రప్రాచీరుదీపీశ్చ తిస్రస్త్రిసాన్
 రేఖావిభతి ప్రాచీరేఖాః పూర్వం దక్షిణస్యామరభ్యోదగవవగాః
 కరోతి । ఉదీచీః పశ్చాదారభ్యప్రాగవవగాః కరోతి । అవాగ్భూతేన హ
 స్తేనావోక్ష్యాన్నింప్రతిష్ఠాప్య అవోక్షణశేషతాయముత్పిచ్యప్రాగుద
 గ్వా అన్యత్తాయం నిదధాతి । తత్రశ్లోకాః ॥—॥ శృతి స్మృతిప్రచో
 దితం కరిష్యతే యదాతదాన్వకర్తయత్తదాదితాయతాసురాగురంవ
 డెల్ (అగూన్యం కల్పం) ప్రాచీః పూర్వముదక్ష్మం స్థం దక్షిణో గంభమావిభ
 ల్ తథోదీచీః పురస్సుస్థం పశ్చిమా రంభమావిభల్ ॥ అవాక్కరోభ్యుత్త్య
 నిధాయ వహ్నిముత్పిచ్యతే వోక్షణశేషతాయమ్ । ప్రాక్తోయమన్యన్ని
 దధాతు్యదగ్గాయథా బహిస్సాప్యచ్చ పరిస్తరాణామ్ ॥—॥ తతోన్నిము
 వనమాధాయ ప్రాగగైరుదగగైరదేర్భైరగ్నిం పరిస్తృణోతి య
 థా “ ఉత్తరేణ పూర్వేణ వా ” ఇత్యవహితముదకం బహిభవేత్త
 థా పరిస్తృణోతి సర్వదిక్కు ‘ ప్రాగగైర్వా ప్రాగగ్రాః దక్షిణో
 త్తరా ఉదగగ్రాః పశ్చాత్పురస్తాచ్చ । దక్షిణపరిస్తరణానుత్తరాన్క
 రోతి ఉత్తరానధరా ॥ (౧౪) పిత్యేషు దక్షిణాన్ ॥ (౧౫) దక్షిణా
 ప్రాగగైర్వా పరిస్తరణామ్ । (౧౬) ఉత్తరేణాగ్నిం దర్భాన్ సంస్త్రీ
 ర్య తేషు కుశేషు దైవానిపాత్రాణి ద్వంద్వం న్యభిచ్చప్రయనక్తి,
 ద్వేద్వే అధోబిలే ప్రయజ్ఞాదిత్యథః ॥ తస్యప్రయోగః— హోమ
 సాధనీ దర్విజ్యస్థాలీచ సహప్రయోక్తవ్యే పోక్షణీధానీ ప్రణీతాచ
 ఉపస్తరణాభిఘరణాధాన్ దర్విజద్ధదారూణితత్రశ్లోకాః ॥—॥

దవ్యాజ్యపాత్రేణ సహప్రయోజ్యా వైకజ్ఞుశిపోక్షణభా
 జనీసుగ్ ॥ ప్రణీతి పాత్రేణ సపాద్ధదారూణ్యవస్త్రతేశ్చ
 భిఘ్నతేషు దర్వాన్ ॥

(౧౭) మానుషాని పాత్రాణి నకృదేవ పర్యునక్తి | (౧౮) పితృ
 ణి పాత్రాణ్యైకేకళః పర్యోక్తవ్యాని || (౧౯) తతోదశాఘాణా
 మాసవత్పవిత్ర సంస్కారం పోక్షణీసంస్కారం పాత్రపోక్షణం చ
 తూష్టిం కరోతి | తస్యప్రయోగః— సమావహాన్నితాగ్ని డర్శన
 పాదేశమాత్రాత్మణం కాస్తం వాస్తధామయ చితావృద్ధిరనుమృజ్య
 పోక్షణీధాన్యాం పవిత్రేనిధాయ తత్రాపరీక్షయ త్రిరుత్పన్నాతి |
 పాత్రాణి పర్యావృత్త్య ఇర్థుద విసృజ్యతిపోక్షతి | (౨౦) అహ
 రణాగ్నిం పవిత్రాంతహితే పాత్రైఃపరీక్షయత్రిరుత్పన్నయపాత్రైః
 సమముద్భృత్య ఉత్తరణాగ్నిం పునస్తీర్ణణామ దధేణామ సాదయ
 తావ దర్భైః పశ్చాద్య (౨౧) బ్రాహ్మణం దక్షిణతోదర్భేణ నిమ
 ద్య (౨౨) ఆజ్యంవిలీనమవ్యస్థిన్నగ్న విలాప్య అహరణాగ్నిం పవ
 త్రాంతహితాయా మాజ్యస్థాల్యామాజ్యం నిరుప్య ఉదీపాక్షారా
 నిరూహ్య తేషాంధిశిత్య జ్వలతాత్మణాన అథోగామిన్యా దీప్త్యావ
 త్యోతయతి | దేవదధాగ్రేభితావ ప్రత్యాశ్య యగపత్పర్యుత్సస్యపు
 నజ్వలతాత్మణాన త్రిశవర్యగ్నికరోతి | అవద్యోతనపర్వగ్నికరణయ
 దా నిరూహదేవాగ్నభవతః తదా తయోస్తస్మిన్నేవ ప్రత్యేవ | ఆ
 న్యస్తాచ్చైత్యాగః | ఉదగుదావస్యాక్షారా ప్రత్యాహ్య ఉదగ
 గ్రాభ్యాం పవిత్రాభ్యాం పునరాహారం త్రిరుత్పన్నయ పవిత్రేప్రా
 గగ్రే అనువహరతి ||

— ద్వితీయఃఖండః —

(౧) యోన జహోతి అంజలినాదరావ్యవా తదగ్నప్రతితప్య ద
 ర్భైఃసంమృజ్య పునఃప్రతితప్య ప్రాక్ష్యనిధాయ దధానద్భిసం
 సృజ్యగ్నోప్రహరతి | (౨) శమ్యాశపరిధ్యథే భవతి వివాహో
 వనయన సమావర్తనసీమన్త చౌళగోదాన ప్రాయశ్చిత్యేషు అగ్నిం
 పరిషేదతి (౩) అదితేనుమన్యస్వేతి దక్షిణతః ప్రాచీనంఅనుమతేను
 మన్యస్వేతి పశ్చాదుదీచనం సరస్వతేనుమన్యస్వేతుత్తరతఃప్రాచీ

నం దేవసవిదాః ప్రసువేతి సమస్తమ్ | (౪) ప్రైత్యకేహి మా
 సిశాద్ధాదిమ కిమను సమస్తమేవాప్రదక్షిణం పరిషేచతితూ
 ష్టిమ్ | (౫) తతఃపాదీరం పాలాశం వా పశ్యదశదారుక మా
 జ్యోతమిధమగ్నావాధాయాఘరావాఘరయేతి దర్శనార్థమా
 సవత్తూష్టిమ్ | ఉత్తరం పరిధిసన్నిమనవహృత్య దక్షిణాప్రాశ్చ
 మ్మజం సంతం జ్యోతిష్వత్తాఘరమాఘరయత్ సర్వాణీధ్ధ కా
 హ్లాని సంస్పృశయేతి | దక్షిణం పరిధిసంధిమనవహృత్య ప్రాశ్చ
 ముదంచమిత్యాది || ఆఘారయోః ప్రజాపతిదేవతా | అథవా ప్రథ
 మస్య ప్రజాపతిద్విత్వీతియస్యేంద్రః | (౬) అథాజ్యభాగౌజహోత్య
 గ్నయే సావహేత్యుత్తరాధాపూర్వాధేః ప్రాగ్రుదీచ్యాం | ఆగ్న
 యఇదం | సోమాయసావహేతి దక్షిణాధాపూర్వాధేః దక్షిణపూర్వ
 స్యాం సమంపూర్వేణ | సోమాయేదం (౭) యథోపదేశం ప్రధా
 నాహుతీహుత్యా జయాభ్యాతానాన్రాష్ట్రభృతః ప్రాజాపత్యాం
 వ్యాహృతీర్విహృతాః సావిష్టకృతీమిత్యవజహోతి | యథోపదేశంయే
 నయేన మస్త్రహవిరవదానాదినావివాహాదిమ ప్రధానాహుతీయత్
 పదిష్టాః లేనలేన విధానైస్తాహుత్యా | జయాః 'చిత్తంచసావహ' ఇతి
 త్రయోదశ | అగ్నిర్భూతానామధిపతిస్సమాదత్వస్మిన్' ఇతి
 సానుషక్తో అభ్యాతానా అష్టాదశ తత్ర 'పితరఃపితామహః' ఇత్య
 స్త్రిన్దంత్రే జీవపితృకస్య పితరఇత్యన్య లోపః 'పితామహః పరేవ
 రే' ఇత్యేవమస్త్రాః జీవపితామహస్య పితామహఇత్యన్య లోపః ||
 జీవపితృపితామహస్యాభయోల్లాపః | కేచిదవికృతం జహ్వతి, జీవ
 పితృకాణాం చ పితృహస్తాస్త్యాహుతీ | రాద్యోపిత్యేచాపాముప
 న్నుశానమ్ | ఋతాపాడితి రాష్ట్రభృతః పర్యామేణ హూయన్తే ||
 ప్రజాపతేన వైదేతాని ఇతిప్రాజాపత్యా | ధూర్భుషస్సుపిరితివ్యా
 హృతయో విహృతాః, ససమస్తాః | యదస్య కమణఇతి సావిష్టకృ

పీ । (౧) పూర్వపత్పరిషేదమునవిమోచనానితిమద్యజ్ఞానా
 మః కర్తవ్యం అగ్నిరుపసమాధానాదితంత్రమోషభూషణాదుఃకృతౌ
 చేష్యతి ఉపసయనాదిమ వచనాద్భువ ॥ అగ్నిమథ్యస్వక్మతౌ చ
 దధౌషధిహవిశ్వేవ వివాచౌలాడిహోమ వజ్రయిత్యా 'సవ
 పాఞ్ ఫలీకరణమిశ్రా' (గృ-౧౫-౬) 'దక్షిణౌ ఫలికరణముష్టిమ' (గృ-౨౩-౧) ఇత్యత్రాపానసహోమవైశ్వదేవయశ్చ యావదుక్తమ్
 వ్రతాధ్యాయోపాకరణోత్పజ్జనేమ సాగ్నిముఖం తన్త్రం జయాద
 యశ్చ ॥ తత్త్రయోకాః—

తన్మ్రమోషధిమత్స్నదధన్యసి ప్రేష్యతే వచనాదిలీలకః ॥

సీవృత్తకృచ్చ తథాగ్నిముఖం భవేల్లాజహామమపాన్య కపడికా
నా ॥ సప్తఃసేమ తలైవహవిష్యధుగ్రేవ్యదేవ ఫలైఃకణా
హుతౌ ॥ యావదుక్రమమేహ జయాదికం నాస్తి యత్రాచర
స్తూర లత్రతు ॥ ఉత్పృజౌ సముపాకరణే వృక్షేప్వీష్ఠాగ్ని
ముఖం చ జయాదిచ ॥

(౧౨) పార్వతాష్టకామృతాద్ధ సద్భజితానబంధు (౧౩) ద్విజా
హాతి ద్విర్విమాప్తి ఇత్యాదివిధిః । లెమాపదైత మతాత్ స లేప
యోః పృస్తవత్ ఇత్యపి సికల్పేన లభ్యతే । హృదయః ౧౧౬ స్థా
లీపా కాదన్యకమను చ నిష్క్రం త్వయోః ఇతి ॥—॥ త్తాత్ ॥

అష్టకాధవసంబలిష్టాహార్యజ్ఞాపల్మకముణి మాసకే ॥ అ
గ్నిహోత్రిక ఏవవిధిపేల్ దేవదేవమతాదృతైవయోగి ॥
అన్యకమును సాగ్నిముఖేష్వయ్యు లేవయోరపిసోమ్యమసన్య
తే ॥ పగ్నివల్మ నహ్నిం వరింసన్సకూహన్ గర్భాశ్రమసన్త
జలైవ సమ్యక్ ॥ దర్భైశ్చరిత్రైశ్చ యథోక్తకన్య పశ్చిచ్ఛ
బహైశ్చైవయాయుర్పూర్వమ్ ॥ సహయ్యైదిర్వి మహిమో
పధాన తిత్తిష్టప్రకృత్యా ధనసంకలాధిమ్ ॥ సేష్టావిధోప

అండుపిళ్ళాభ్యుదయగమ్యతా

స్తరణాభిఘాతా పృథానహోమాం స్తతవవహుత్వా || తహో
 గృహీత్వా నిమృజేచ్ఛ లెపం బహిష్కర్తవ్యకృతశ్చహో
 మః || ప్రాచీనయా(పి)పుత్యనిగృహ్య లేపం నిమజ్జనం
 ధీతశ్చ భూమ్యామ్ || ప్రాశ్యా (త)స్తప)వీవాచమనఃపు
 నశ్చ నిష్క్రమ్య శేషస్యభవేచ్ఛభక్షః || సంవిహ్య దరావ్య
 చమనం తతస్సాన్యో సధర్మకోయంవిధిరాగ్నిహోత్రః ||
 నిత్యవద్వివాహాదిషు వృత్తైష్యాశీర్షచనం || ధర్మశాస్త్రవచ్చ భూతి
 కర్మసు ' (ఆప-ధ-౧-౧౩-౯) ఇతి | ఉపనయనాదౌ యత్రవచన
 మస్తి తత్రకృమార్థం వచనమ్ | తథా ' శుచీ న్తస్తవతస్సర్వకృత్యైషు
 భోజయేత్ ' (ఆప-ధ-౨-౧౫,౧౧) (తథా)చరమ్యే బ్రాహ్మణాభో
 జయిత్యా ఇతి కృమాధర్మముపనయనాదౌవచనమ్|తత్రశ్లోకః ||—4
 యదాశిషాం స్మృతివిహితం హివాచనం తదస్తతాభవతి వి
 వాహకాదిషు || కృమాయ తహ్యుపనయనాదికే వచః త
 దైవ తద్విజవరభోజనం భవేత్ ||

ప్రాయశ్చిత్తకారకాః—

గావ్యోమ కర్మస్వపరాధదృష్టావబ్రాహ్మణోక్తేషు సుని
 మ్నాతిస్సాన్యో || ఏకాహుతిరావ్యహృతిభిహుతాసాస్తా
 త్తేష్వనాదేత ఇహాసుయామః || యత్కర్మణి బ్రాహ్మణశబ్ద
 ఉక్తోభ్యేయాస్తిచైత్రత్ర (య)తధోపనీతా || తత్రామవ
 హ్నాభ్యుప ఆహుతిస్సాన్యో భవేదనాజ్ఞాతవిధిద్వయం వా||
 ఆచారలక్షణేయ స్థికా బ్రాహ్మణగ్రహణం స్మృతమ్ ||
 భేషోనగ్నాయదిత్వస్త్రిన్ననాజ్ఞాతజపోభవత్ ||

ఇతి గృహ్యప్రయోగవృత్తా

—ప్రథమశపటలికా—

పాణిగోహణకమోచ్యతే । పాదాప్రక్షాళ్యాచమ్య కృతపా
ణాయామో వరాఙ్ పెషయిష్యథితిసంకల్ప్య సుహృదస్సమజతా
న్తత్రవతావరాఙ్ ప్రహిణుయాత్ ॥ సుహృదోమిత్రాణి ॥ సమవే
తాఙ్ ఏకకాఙ్గవతః పరాపృతి మంత్రవతామంత్రబ్రాహ్మణవతః ప్ర
హిణుయాత్ పేషయేదిత్యధః । తాఙ్ ప్రసృగ్ంతతే దావభ్యామ్
గ్భావ్యమభిమంత్రయేత్ । అభిమంత్రణ మాభిముఖ్యేన మంత్రసోప్
చ్ఛారణం ॥ అనుమంత్రణమప్యనైనైవ వ్యాఖ్యాతం ॥ అనుమంత్ర
తం దృవ్యగతేన చిత్రనేత్యేతావాన్విశేషః । తేప్రేషితాః వరాఙ్ క
న్యాదాతారం బ్రూయః వాత్సన్యయనాయ యజ్ఞశర్తణై గౌతమీంజ
నితాం ధర్మప్రజాధం వ్యఙ్గీమహాధితి॥దదామీతిదాతా౨౨హ॥ఏ
వముక్తేసంగతాయ వరాయకన్యా ముదకపూర్వకం ప్రయచ్ఛతి గౌత
మీంజనితాం వాత్సన్యయనాయయజ్ఞశర్మణై తుభ్యం ప్రజాసహత్వ
కర్మభ్యః ప్రతిపాదయామీత్యుక్త్వా ప్రయచ్ఛతి । ఫకృత్యయేన
తి వాత్సన్యయనాయైతిభవతి ॥ ఏవంసర్వత్ర ॥ తాం పృతిగృహ్య వ
రోయత్ర క్వచాగ్నిమితి విధినావివాహస్థానై అగ్నిం ప్రతిష్ఠాపయ
తి తత్ర కన్యాఽస్తేగౌమధుపర్కం గృహ్లాతివరౌవేదాధ్యాయశ్చైత్
నోచెద్గవావినాగృహ్లాతి । వరస్యయతచార్యాదిః పూజ్యః తస్మాదగ్ని
వేదాధ్యాయాయ కన్యాప్రదోగౌమధుపర్కం దదాతి । అతాశ్చచా
యవినాగవా॥ వేదాధ్యాయః షడంగవిత్ । తతో౨భ్యాత్మభీన్న మి
త్యేచంకన్యాంధృష్టావజవతి ॥ దృష్టైవోపసంహరతిదక్షుః॥అఘో
రచక్షురిత్యేచాతన్యాః దృష్టాదృష్టింనిపాతయతి । అవయవజానిరీక్ష
తే । అత్రవరవధోవస్సంకల్పః॥ దభాన్మదగగ్రా నాస్తీర్యతేషు వధూ
వరా వ్రవవిశ్య ఆవాభ్యాం కర్మాణికతత్వాని ప్రజాకౌత్సావదయి
తవ్యాః ఇతిబ్రూయాతాం ॥తతోంగుష్ఠేనోపమధ్యమయాచాంగుళ్యా

దభాగ్ సంగృహ్య ఇదమహమితి యజమాతస్యాఙ్ముహూరంతం గ్ సం
 మృత్యు ప్ర తీవీనం నిరస్యేత్ || అవడవస్పృశతి || ప్రాప్తేనిమిత్రై
 జీవాగ్ రుదంతీత్యచంజపేత్ | నిమిత్తంచరోదనం || యస్మిన్ కాలే ప్రీ
 యోమాత్రా దయోవధూర్వావియోగమను స్మృత్య రుదంతి తదాజపే
 దీత్యథః || యదినరణకాలే కన్యారోదితి తస్యావరణమేవ సకతా
 వ్యమ్ || తత్రోక్తాః ||—|| ప్రాణసంయమనం ప్రథమం భవేత్ ప్రేష
 ణం సుహృదామభిమంత్రీణమ్ | సంగతాం వరాయనమవ్యక్తే సాన్వి
 మీకాతువధూజలపూర్వకం || స్థాప్య తేచవివాహమహితలేపావకా
 విధివ స్తథవగ్గతః || సోమిగౌసహితోఽసహితోపివాదీయతే వర
 స్మృతసమీక్షయా || ఏవమేవ పరావదితాయ చాభ్యాత్మమంత్రజపాథ
 సమీక్షణమ్ || అత్రచాగురణం వరకన్యయోః భ్రష్టరంతర్యమేవాపరిమృ
 జ్యతే || కన్యకాన్వజనోయదిసాపివాయహిరోదితి బంధువియోగ
 తః || తహిజీవవశీంతు జపేద్భుచంకన్యకావరణపరివజన్సమితి || త
 తఃపూర్వోక్తృక్షణాన్వగ్తాన్వక్షతూక్రరమిత్యచాద్భ్యఃప్రహీణ
 యాత్ పెషయేత్ || తృణావకాద్యపనీయావ అనయంతి అస్యాః
 సాన్వానాథం అవీరఘ్నేః అవీరఘాతీన్వత్సథః || అర్యవృత్తి ఇతియజమాత
 స్యాశ్శిరసికుశేణ్వం నిధాయ | ఇణ్వంనామ కుంభధారణార్థం తృ
 ణచు జమ్ | ఖనస ఇత్యచా ఇణ్వేదక్షిణంయుగచ్ఛద్రం పత్రిస్తావ్యశం
 తే హిరణ్యమిన్ద్రుచాభి దేహిరణ్యనిధానమ్ || యాః పూర్వమానీతా
 అపస్తాభిస్సువణా సహితాభిః హిరణ్యవణా ఇతి సంచయుచక్షత్వాన్తై
 సాన్విభయతివధూమ్ || పరిత్యాగిన్వణోగిరణ్ణీవాససాచ్ఛాద్యాచాం
 తాం వధూమాశాసానేత్యచాయోక్త్రైణసంసహ్యతి || అన్తై నాంతూ
 ఘ్నే దక్షిణహస్తే గృహీత్వా పూమాత్వేతానయన్విత్వచాగ్ని మాభి
 ముఖ్యేనసయతి || అవరణాగ్ని ముదగగ్రంకటమాసీర్య తస్మిన్కాటే
 ఇతిగృహ్యపరివశతః | యథావరణత్తరోభవతి || అగ్నిమిద్వైత్వాదివృత్తివ

చ్యతే ॥ పాత్రప్రయోగేవధ్వంజలింహోమవిధానదర్శించ సాదయతి
 తత్రక్షాకో ॥—॥ స్నాపనాదితు యద్భహమత్రకం కమత
 త్క్రియతే తతపహి ॥ గృహ్యతేఖలుపాణిరమత్రకం గవ్యతేజ్వ
 లనస్తు సమత్రకమ్ ॥ వధ్వంజలిం హోమవిధానదర్శించిదర్శిం
 చ సహజ్యధాన్యా . పోక్షాథపాత్రేణ సహపణితామిధ్వంచశమ్య
 స్సహలాజమశ్చా । వధూహస్తయోః పోక్షణసంమాజనతపనాది క
 రోతి ॥ వివాహేనర్వత్రశమ్యః నపరిధయోభవతి । సత్వగ్నిదైవత్య
 చరౌ । ఆజ్యభాగాంతే సోమఃప్రథమఇతి దాన్యాభ్యామృగ్భ్యామేనా
 మభిమంత్రయతే గృభ్యామితఇత్యేతాభిశ్చతస్మభిగ్భ్యాభిదక్షిణహ
 స్తేనవధాన్వ దక్షిణహస్తంగృహితాన్వితగ్నేరు తరతతరభ్యపాగ్నిముదీపిం
 చాదిశ మభివక్రమయతి ఏకమిషఇలి సప్తసప్తభ్యోహోత్రాభ్యో
 విష్ణువైవమంతేన విష్ణుస్తాన్వేత్వితి సగ్వత్రానుషజ్యతే । యథాదక్షి
 ణపాదః పూర్వోభవతి తథావశ్చాత్సవ్యోనీయతే । సఖత్యాదిపహి
 సూనృత ఇత్యేవమంతం సప్తమేవదేజగతి । ప్రాగ్భూమాత్ప్రదక్షిణ
 మగ్నింకృత్వా యథాస్థానముపవిశ్యాన్వారభాయాం సామాయజనివి
 దేన్వాహేత్యేతైష్తోడశాజ్యహుతీజాహోతి । నర్వత్రప్రధానహోమే
 ష్వేవాన్వారంభణం । ఏనాం దక్షిణేనపాదేనఆతిశ్ఠేత్ప్రచాశ్చాన మా
 స్థాపయతి । అథాస్యాతింజలాపుపస్తీర్య ద్వీలాజానాప్యాభిఘార
 యతి । పంచావత్తినాంత్రిః తస్యాస్సోదర్యోలాజానావపతీత్యేకాసర్వ
 త్రీలాజేమహవిః ప్రత్యభిఘారణంనెష్యతే । ఇయంనాత్యుపబ్రూత
 ఇత్యుదాజవహవద్వధ్వంజలినాభిన్నేజహోతిసముభేన । లాజేష్వ
 పిమంత్రోచ్చరణంవరన్త । తుభ్యమగ్న ఇతి తిస్యభిఃప్రదక్షిణ మగ్నిం
 కరోతి పూర్వవదాస్థాపనం । అర్యమణంనుదేవమిత్యుచాలాజహోమ
 శ్చ పూర్వవత్ప్రదక్షిణం పూర్వవదాస్థాపనం । త్వమర్యమేత్యుదా
 లాజహోమశ్చ । పూర్వవత్ప్రదక్షిణంకరోతి । అగ్నిముఖసిష్టికృతౌన

స్త్రీః । జయాదివ్రతిపద్యతే పరిపేచనాంఽరంకరోతి నాత్రలేపకార్యం
 పరిపేచనాంతెప్రిత్యా ముంచామీలి దావభ్యాం యోక్త్రంఽముంచతి
 త్రత్రక్లాకాః ॥ ప్రధానహోమేయదృతాఽఽహోమేప్రవిశ్య హోమేచవి
 వాహశేపే । వివాహవీతేమభవంతి శమ్యాః సత్సగ్నిదైవత్యచరౌభవం
 తి । నెష్యతేగ్నిముఖంనచలపయోఃస్విష్టకృన్నహ(విశ్వక్సే)ఽవిష్య)భి
 ఘూరణం । స్యాద్ద్యరోజమదగ్నిసముద్భవస్తస్య పంచగృహీతిమపీష్య
 తే । అన్వారంభః ప్రధానేషుహోమే ష్వస్యత్రనేష్యతే । యత్రా
 స్త్రిచోదనాతత్ర సాన్వారంభస్తు హోమకృత్ । అభిన్నవక్ష్యంఽభినా
 తుహోమోయధాజహూవన్నముఖైః హోమః । సమజ్జ్వలన్మోక్షణ
 సాదనాని యథాజహూవన్నచలపకార్యం । తాంతతః ప్రవావాహయే
 దశ్వేసరథేన వాప్రవాహారయెదావ్ మనుష్యయానేన భాండేవివాహ
 గ్నిం నమోప్యాసహరంతి । అగ్నేరవ్యవాయేనవధూఃపురోసీయతే ।
 ఏషదౌపాసనాగ్నిర్యావజ్జీవంధార్యః । సర్వాచారలక్షణకర్మాధికం
 అనుగతోమధ్యః । తెభ్యవీవావత్యాతాభ్యః । యద్యనుమథాన్యవత్యా
 తానితదావివాహకాల పరిగృహీతారణౌభస్తనాసగ్ స్పృశ్య మంథి
 తవ్యః । అధీతవేదస్య గృహదావృత్తహార్యః । ఇయమగ్నైతత్పత్తిః
 ప్రాయశ్చిత్తముపవాసాభార్యాయాః పత్యర్వా । అన్యతేఽన్యహోమ
 కాలస్య (సాయంప్రౌతరస్యతరనంబధీడపవాసఇత్యధికః) అథవాఽ
 యాశ్చేతిజహూయాన్నౌపవసేత్ । నాశాపహృతయోరుపవాసవీచ సవి
 కల్పాహుతిః । తస్యప్రయోగః । దౌపాసనాగ్నిమాధాన్యేవిచ్చిన్నసంధా
 నాథమేతినంకల్పయి । సిర్తంధ్యఅధీతవేదస్య గృహదావృత్తిం గృ
 హీత్యావృత్తికృత్వాగ్నిమీత్యాదినాఅగ్నిమిద్ధావృత్తింసంస్కృత్యఅ
 గ్నిం పరిస్తీర్య అయాశ్చేతిజహూతి । పర్వప్రాయశ్చిత్తంచజహూతి ॥
 నవైపహృతేచేదమేవప్రాయశ్చిత్తం ॥ అనుగతవీవాహుతిః । యదిన
 ష్టోపహృతావాడపవాసవ ॥ తత్రక్లాకాః ॥ అధీతవేదస్యగృహ్యధ్య

ద్వీపములు

హిత్వా నిధాయపహ్నం విధిచానమింధే । ఆస్యమహాసమస్తస్య సకృ
 త్సహితావ పరిస్తృతైగ్నోజహుయాదయాశ్చ ॥ — ॥ కన్యోపసంధానం
 యదిరథేసప్రవాహయతి సత్యేనైత్యుప త్తంభసమంత్రే ॥ యజంతి
 బ్రధ్నుం యోగేయోగఇతివాన్యస్య మృగాభ్యమైక్తేకంవాసకాయన
 క్షిదక్షిణమగ్రయన క్షిన్వతిగోశంకమితిచత్యుభ్యర్చనామారోహణీమ
 భిమంత్రయతే ॥ తత్తత్క్షాకః ॥ ఉత్తంభనాదిస్తునివతాఽలైర్వాక్తామం
 దసానైతిమనుష్యయానే । ఉచత్తరాదిత్యమేకాహుర్విమోకమం
 త్యావపినోభవేతాం ॥ నీలహిలైభవత్యక్ష్యచానుత్తయోర్దగప
 త్ స్తరణం వత్తేనాః । నీలందక్షిణస్యాం లోహితముత్తస్యాం యే
 వద్వక్షితిస్సభిర్భుస్సః సూర్యేఽభియాతి । తీర్థస్థాణుదత స్తథస్మతి
 క్రమేతామందసానైశ్చేతామన్కృతాంజపేత్ । తీర్థాంశద్వాదిశిస్తా
 ణుః గవాం కుహూయనాథం నిమిత్తః । చతుష్పథః పౌర్ణధ్యః అ
 న్యతమన్యతిక్రమేపిసమస్తాయాజపః । ఋగియంజగీద్విదేవత్యాచ
 అయంనామహ్య ఇన్యైచానావమనుమంత్రయతే । యదినావాతరతిఅ
 న్యపారవశ్యచంతితావజపేత్ త్తశానాధిన్యతిక్రమేభాఽడైతథేవా
 రిష్టై భాండంవహ్నా అల కరణాది । తక్షిణంభేవారిష్టైతస్మిన్నైసకాలే
 టాపాసనాగ్నేరుపసమాధానాది । శమ్యోపరిష్కర్తేఅభ్యాధాగాంతే
 నావరద్దాయం యదృతేచిదభిశ్రివణతిన త్తభిర్భుగ్నిసప్తాన్యహుతీజా
 హూతి । జయూదిప్రతిపద్యతే పరిషేదనాంతఃకరతి । వీరిణామన్య
 షాం వాలక్షణ్యానాం వృక్షాణాం నదీనాం భస్వనాంచ స్యతీక్రమే
 యేగంధర్వాఇతి ద్వేయుచాయథాలింగంజపేత్ వీరిణాక్షీరసంతఃకృ
 త్యః సీమాతింత్రిత్యాదిః పతదన్యతిక్రమే యేగంధర్వాఇత్యుచంజప
 తి । వృక్షస్థాగంధర్వాఅపరసహోచ్యంతే । నదీనాం భస్వనాంచస్వ
 తీక్రమేయా ఓషధయఇలి కృతాన్నియాజపః । భస్వశబ్దేనభూస్తంబ
 ఉచ్యతే । సంకాశయామీత్యుచాల త్తగృహాజ్ఞాతి భసయక్తా త్త

శకయతి । ఆవామాగన్నితి దావభ్యామృగ్భాన్వవాహకావిముంచతి ।
 దక్షిణమగ్రే ॥ శమవమేత్సృచామధ్యేగారస్యోచమాన్తరణంకృ
 త్వాగృహా భద్రానిత్యచంపథూంవాచయేత్ గృహాప్రవేశయతి,
 దక్షిణేనపదా । నచదెహభీమభితిష్ఠతివధూః । అగారస్యోత్తరపూర్వ
 దేశే యత్రకృషేత్సాదికృత్వాగ్నిం ప్రతిష్ఠాపయతి । తస్మిన్నైవదేశేని
 త్యం ధార్యతే॥ పరి స్తరణాద్యాజ్యభాగాంలైఽన్వాఽర్భాయా మాగ్నా
 గోష్ఠమితి త్రయోదశభిగృగ్నిస్త్రయోదశాజ్యాహూతీజ్వాహూతిఆదితా
 ద్వియోరగ్నిగృహపతిదేవతాయథాక్రమేణ । జయాదివృతిపద్య
 లై పరిషేవనాంతం కృత్వా ఇహగావఇత్యృచాయుగపద్య మేణ్యప
 విశతః । యథోత్తరౌవరోభవతి । సామనైత్యృచావధాన్ అంకేయా
 ఘృప్రసూభవతి రసాన్యః పుత్రముపవేశ్య ప్రసవ్యస్థ ఇతియజుషా పు
 త్రాయఫలానిప్రదాయ ఇహప్రియమితి ద్వైబుచ్చా జపితావాచం
 ముచ్చతఅన్త త్రైభ్యః॥ఉచితేషు నక్షత్రేషు ప్రాచీముదీచీంవాదిశముప
 నిష్క్రమ్య గృహస్థిరిత్యృచాధ్యుపం దశయతి వధూంసప్తవణ
 ము ఇత్యృచాయంధరీమ్ ॥ — ఇతి ద్వితీయఃపటలః —

అరుంధతీదశానానంతరం వధూమాగ్నయేన స్థాలీపాకేన యాజు
 యతి ॥ తస్యప్రయోగః ॥ కృతప్రాణాయామః ఏనాం అగ్నేయేనస్థా
 లీపాకేన యాజుష్యి ఇతి సంకల్ప్య పత్న్యవహంతిప్రీహితా యవా
 నాన్ । శ్రవణాద్యాపాసన ఏవవహః । లౌకికేనాజ్యేనాభిఘరణం ఉ
 దగుదావస్య ప్రతిష్ఠితమభిఘర్య అగ్నేరుపసమాధానాది । నాత్రశ
 మన్యః । అగ్నిముఖంలైఽన్వాఽర్భాయాంస్థాలీపాకాజ్జహోతి । దరావ్య
 ముపస్తీర్య సాస్తేనద్విరవద్యతిపూర్వం మధ్యాతే మధ్యసమీపాత్ ।
 ప్రాగ్నివతీయంత్రిజామదగ్నానాంలైషాం మధ్యమస్య పశ్చిమభా
 గాత్ దశాపూర్ణమాస వదవత్తమభిఘర్య కృతమభిఘరయతి । అ
 తస్మాదేవాన్యాశాంతి మధ్యేజహోతి ॥ అగ్నయధదం । త్యజామీతివదతి ॥

పునః దర్శ్యావ్యముపస్తేగ్య ఉ త్రరాధాత్సకృదవద్యతి ద్విజమదగ్ని
 నాం ద్విరభిఘాతయతి । నాత్రక్షతాభిఘాతణం । అగ్నేయేస్సిష్టకృతే
 సావహేత్యు త్రరాధాపూర్వాధైజహాతి । అగ్నేయేస్సిష్టకృతజడం
 త్యజామితి వదతి । నాత్రజయాదయః కేచిజ్జహ్వతి లేపయోః ప్రస్తా
 దవత్సాప్త్యం బహిరక్షాగ్నోప్రహరతి । యేషుపశేషు పాత్రాశ్రవ్య
 యక్తానిలేబహిరగ్నభేనోచ్యంతే । బహిరంజనస్య ప్రయోగః । దు
 ర్వాప్యమగ్రమన క్షిప్తం స్తరణాభిఘాతాథాయాం మధ్యమూలే । ఏ
 వంద్విస్త్రీర్వా । అథవామూలమేవ స్తరణాథాయావక్త్యా వధ్యా
 గ్రహామాథాయాం । ఏవంచెత్సక్త । అథవాదర్వాప్యమగ్రంఉ
 వ స్తరణాథాయాం మధ్యమాజ్యస్థాస్థానములం ॥ ఏవంత్రీర్ద్వి
 రాప్ । ఆజ్యస్థాస్థాదేర్వా ఉపకృమస్సకృదావభవతి । అతస్యబర్హి
 షస్తృణమపనీయనిధాయావశిష్టం కరద్యయేన దర్వాప్యంప్రతిష్ఠాప్యస
 వ్యంకరింనిరస్య దక్షిణకరణాగ్నో ప్రహరే తత్రత్పిరుద్ధ్యత్య తృణం
 ప్రహరతి త్పిరంగుళ్యానిదిశ్య అగ్నిమభిమంత్య భూమానివృ
 జ్యపరిధీత్ ప్రహరతి । సగ్ సావంజుహోతి ॥ బహిరంజనాదినగ్
 సావనాంతంతూప్తింకరోతి ॥ తతఃపరిషేదనాంతంకరోతి ॥ తత్రగ్నా శాః ॥
 దర్వాప్యమన క్ర్యగ్రమధేతరస్థానంమధ్యం సమూలంతిరిహాపివాద్విః ।
 వక్షేద్వితియేనకృతేవ మూలంద్వితీయదర్వాప్యమిత రచదర్వాప్యమ్ ॥
 అనక్తిదర్వాప్యం రపివాగ్రమధ్యే స్థాస్థానంమూలంతిరిహాపివాద్విః ।
 వక్షేత్పతీయేనకృతేవమూలంస్థాస్థానమవకృమ్యసమంజసంస్థాత్ । అ
 క్తావపనీయా క్తతృణంనిదాయ దర్వాప్యంప్రతిష్ఠాప్యకరద్యయేన నిరస్త
 సవ్యంప్రహరేత్ప్రహృత్య త్పిరత్రోవోద్ధ్యత్యతృణప్రహరః । నిదేశ
 నంచాగ్నోభిమంత్రీణంచభూమానివృష్టిః పరిధిప్రహరః । సవ్యేతర
 స్తేవ కరస్యతజాన్యాతుత్పివారంవత్పినిదిశేచ్ఛ । ససావహా
 మాంతమంత్రంసాన్యాత్పత్రవ్రయం క్తం తృణమత్రదహి ॥ తతః

పరిశిష్టైరచరుణాసర్విష్టతాదక్షిణతోదభేకము నేవణ్ణంబ్రాహ్మణంభో
జయేత్ ॥ వసూర్వరాపనితాయముషభందదాతి । అవచితః పూజ్యః
వసస్యాపవిత్రస్తస్తేదక్షిణతఃసీనాయ వగదానం । ఆగ్నేయస్థాలీపా
కామాఘ్నంయత్పర్వాగచ్ఛతి తస్మిన్నపకరమః । పౌణమాస్యా
మేవపంచదశ్యాం ॥ తస్యప్రయోగః ॥ పంచదశ్యాంపాతఃకాలేభౌపాస
నంహుత్వాకృతపాశాయామః పౌణమాసేనస్థాలీపాకనయత్కృ ఇ
తిసంకల్ప్య ॥ తతఃకథాబహిషంసంహనా వ్రతచర్యాచ ॥ శివో
భూతేప్రతిపదిస్తాలీపాకః । తత్రానావరంభదక్షిణైస్త్రయః పూణాపా
త్రవాదక్షిణాఆగ్నేయస్థాలీపాకానంతరమేవభౌపాసనహోమఆగమ్య
ణీయఃమద్యనతీతఃకాలః । అపితైశ్వస్సాయంకాలమివ ॥ తస్యప్రయో
గః । అగ్నిహుక్రప్రాదుష్కరణకాలేకృతపాశాయామః భౌపా
సనమారంభ్యతేన యావజ్జీవాహుప్యామీతి సంకల్ప్య ॥ తతస్సా
యమాపాసనహోప్యామీతిసంకల్ప్యకపరిస్తృతశ్చైత్పరిస్తృతగణపరి
షేపనంచ ॥ అగ్నయైస్సావేతి పూర్వాహుతిఃహస్తేనతఃకులేర్యవై
ర్వాహోమః॥అగ్నయైస్సిష్టకృతైస్సావేత్కృతపూర్వాధైహోమః॥త
తవరిషేపనంప్రాశస్త్యప్రాతరౌపాసనహోప్యామీతిసంకల్ప్యనూ
ర్యాయస్సావేతి పూర్వాహుతిః శేషంపూర్వవత్ । వినమహరహ
రగ్నిహోత్రకాలేషు ॥—॥ సమాప్తభౌపాసనహోమః॥—
పాల్వణేనాతానగ్రీకర్తాణివ్యాఖ్యాతాన్యాచారాద్యాని గృహ్యంతే
పార్వణైరవైవాహికేన స్థాలీపాకేన అతాన్యానిఅస్తాదన్యాని సర్వబ
లాధీనియాన్యాచారాగృహ్యంతే తానికర్మాణివ్యాఖ్యాతాని । తే
ష్యేనం ధర్మాతిదేశకన్యథాః । యథోపదేశందేవతాః యథోపదేశ
శు సహజబలాదిషు యాశ్చయావత్యశ్చ యేనప్రకారేణ వంత్యవిధా
నాదినోపదిష్టాః దేవతాస్తావీవభవంతి న పాల్వణదేవతా నైషా పా
ల్వణవృద్ధానసముచ్చైతవ్యమిత్యథాః॥అగ్నిగోసిష్టకృతంచాంతరేణ

య సోపదేశేన దేవతా (వ్రతే కేచిద్) కృతానుష్ఠానానామహాః
తేనైవైవైష్ణవకృతంచాస్త్రైః । ఆత్మయనావిష్టకమయోహోమ
యోహోమధ్యేభవయః । సర్వేహితః ॥ ఎత్సాన్వేషకహోదేయః ఓధి
హోమేహాపాకరణ సమాననమోశ్చ శిష్టాచారాచగ్నయే సాన్వహేతి
ఆభ్యేనాగ్ని ముఖాభ్యయంగిహోమంసర్వభాగ్యే ప్రభాసహోమేభ్యః
పూర్వంజహయత్ । అవేత్తమాత్మిన్యః ఆధిదైవ్య కర్మణాహోన
మిత్తం తదాతిద్యౌగవాలంభశ్చభాగః । రజవక్త్రంయథోపేష్టమే
వసాత్ । నాత్రాగ్నిమిధ్యేత్వాదిసామాన్యమపి తత్త్రయమ్ ॥—॥

వైశ్వదేవే విశ్వేదేవాః వైశ్వదేవమితి కిమనామధేయం విశ్వే
సర్వదేవాః అత్రైజ్యతిశ్చతి తస్మిన్వైశ్వదేవే సర్వాప్రదేవతాః పృ
థానదేవతాః ॥—॥ అసస్యయోగః॥—॥ సమావేశనజపంతేవివా
హేసమాప్తేవైశ్వదేవమంతాణాముపయోగే యద్యత్రయమ్ । దావద
శాహమధ్యయాన్యబ్రహ్మచర్యం ధారలవణవజ్రాం చొత్తమస్త్రైక
రాత్రముపవాసశ్చితి తత్సర్వంసపత్నికిశ్చరిత్యావృత్తేస్తేహనివైశ్వదే
వారంభంపర్యాత్ । అథగృహమేధినోయదగనీయమన్నం తతోహో
మార్థంహవిష్యమన్నమేకస్థిన్నావలైకల్పయతి అహవిష్యంతౌర
లవణాదియక్తం ద్వితీయేహవిష్యమన్నం దేశయజ్ఞపితృయజ్ఞభూత
యజ్ఞార్థం తృతీయేసర్వతస్సమపదాయాగ్రార్థంచతుర్థే సర్వత
వీవసమపదాయ మనుష్యయజ్ఞార్థం పంచమేయదిబ్రాహ్మణతర్పణం
సావకల్పతే మనుష్యేభ్యోయథాశక్తివాసమితి వచనాత్ । తతాయ
త్రకన్వచాగ్నిమితిధర్మశాస్త్రోక్తవిధినా బోపాసనాగ్నింపచనాగ్నించా
పత్రిస్తాప్యమమోపాత్తదురితక్షయదావరాత్రిపరమేష్వరప్రీత్యర్థం
పంచరూపావన త్రయేగృహే సిద్ధేనాన్నేనవైశ్వదేవం కరిష్యేతిశ
క్తుల్య పూర్వకరిషితాన్యన్నాన్యగ్నావధిశ్చిత్యాద్భిఃప్రోక్షేత్ । ప
రోక్షమన్నంనైస్కృతమగ్నావధిశ్చిత్యాద్భిః ప్రోక్షేదితివచనాత్ ।

తతోన్నమాజ్యేన దధ్నావయసావోపసిచ్యాగ్నిం పరిసమూహ్య ప
 త్యక్త్యాదితెనుమన్యస్తేత్వాదిభిః పరిషిచ్య పృథమపరికల్పితాద్ధవి
 ఘోగన్నా ద్యధాహుతిమాత్రమగుప్తవర్షమాత్రమవదాయావదా
 య హస్తేన జహోతి అగ్నయేస్వాపేత్వాదిభిష్టడాహుతిహుతావ్
 అభోదుచీనముష్టంభస్తాపోహ్యతస్త్విన్నహవిష్యంతోరలవణాదియక్తం
 స్వాహాః రోణ జహోతి । యస్యాగ్నోనక్రియతే సతద్భిక్తవ్యమితి
 వచనాత్ । అన్తితైన్వమగ్న్థా ఇత్వాదిభిరుత్తరపరిషేదనంకృతావ్ష
 డాహుతిశేషం అహవిష్యహోమ శేషేణసంసృజ్య ధర్మశాస్త్రాక్రవి
 ధినా రౌద్రాంతం బలీహరేత్ । బలీనాందశేదేశే సమవేశానా
 గ్హహస్తేన పరిమృజ్యాహోక్ష్యన్యస్యపశ్చాత్పరిషేచనం కుర్యాత్ ।
 అవశేణాగ్నిం హస్తేన పరిమృజ్యాహోక్ష్య ధర్మాయస్వాహా ధర్మా
 యస్వాపేత్వేతాభ్యాం ఉదగపవగం బలిన్యస్యపద్మయోస్సకృదేవ
 పరిషేచనం॥ఏవ మన్యత్రాపి సర్వత్రతూష్టిం సమంతంపరిషేచనమేన
 అభ్యుసోవాపేతుదధానసన్నిధౌపరిషేచనం మధ్యేగారస్య దశమై
 శాదశాభ్యాం ఓషధివనస్పతిభ్యస్సావహరత్తోదేవజనైభ్యస్సావపేత్వై
 తాభ్యాం ప్రాగపవగం పరిషేచనం ఉత్తరపూర్వదేశేగారస్యోత్త
 రైగ్రూహ్యభ్యస్సావపేత్వాదిభిశ్చతుర్భిః పరిషేచనం । శయ్యాదే
 శే కామాయస్వాపేతి పరిషేచనందేహశ్యామంతరితాయస్వాపేతి
 పరిషేచనంయదేజతిజగతినామేస్వాపేత్యభిధాన్యంపరిషేచనంపు
 థివైస్సావపేత్వారభ్య బ్రహ్మణేస్వాపేత్యంలైడశభిర్బ్రాహ్మణుడ
 వెతిగ్నోదక్షిణతదితికేదిత్ । ప్రాచీనావీతీన్వధాపితృభ్యస్సావపేతి
 దశభ్యోదక్షిణతఃఅవాచినపాణికుర్యాదప్రదక్షిణంపరిషేచనంచకృతావ్
 యజ్ఞోపవీత్యవడివస్పృశేత్ । సమోద్రాయపశుపతయోస్వాపేతిన్వ
 ధాపితృభ్యస్సావపేత్యస్యోత్తరతఃయజ్ఞోపవీతీప్రదక్షిణంపరిషేచనము
 డ్దశస్పృశానంచ । ఉత్తమేనవైహయసంయోధూతాఃప్రదరంతీత్యనెనఅ

గ్రంభాహ్లాదాయదవాతి యస్యకాగ్రం నదీమతే సుహృద్భక్త్యమితి
 వచనాత్ । దేవయజ్ఞేయక్షయిత్యసంకల్పవిధిర్వేద్యమితి
 'అదితేయమగ్రస్వేత్యాదిభిః పరిపీచ్య భూపాసవే పంచసేవాహ్లాద
 పరికల్పితాదన్నాదైవేభ్యస్సాన్వితేతిహస్తేనజహాతి । అదితేనస్వమ
 గోస్తా ఇత్యాదిభిః పరిపెచనం । వృష్టిరీర్ష్యపాముపస్పృశనంచ । అ
 పసట్రాహణమేమనవిద్యుదవృష్టిభిర్యవదేశః । అథవాహ్లాదాదైవి
 త్వయజ్ఞేయక్షయ ఇత్యక్వా । విద్యుదసి శుచాభూమా అగ్నేర్దక్షి
 ణతః దేవయజ్ఞశేషాదన్నాద్ధస్తేనాంగుష్ఠ ప్రదేశిన్యా వంతరేణపిత్వ
 భ్యస్సప్తాస్త్రిత్యాసృతి మాత్రందద్యాదప్రదక్షిణం పరిపెచనంవృష్టి
 రసి । యజ్ఞోపవీత్యవడవస్పృశేత్ । భూతయజ్ఞేనయక్ష్యవశ్యక్వా
 విద్యుదసిఅగ్నేరుత్రరతశ్శుచాభూమా భూతేభ్యోనమఇతి పూర్వశే
 షాదన్నాదేవదద్యాత్ పరిపెచనంవృష్టిరసి । అథవాహ్లాద హామ
 తుల్యత్యాత్ యజ్ఞోపవీత్యమమయజ్ఞేయక్ష్య ఇత్యక్వా వి
 ద్యుదసిద్రాహణతర్పణం త్రారలవశాది యక్తస్య పూర్వపరికల్పిత
 స్య దానంవృష్టిరసి ॥—॥ బ్రహ్మయజ్ఞః ॥—॥ బ్రహ్మయజ్ఞం పూ
 ర్వమేవవర్షిత । అగ్నిహోత్ర మాపాసనంవాహుత్యా ఉదితలదిత్య
 ఇతివచనాత్ । తస్యకమోద్యతే । బ్రహ్మయజ్ఞేనయజ్ఞే విద్యుదసి
 త్రిరాచమ్యాద్భిః పరిమృజ్యనకృదువస్పృశ్యే దక్షిణాపాణినా నమ్రం
 పౌక్ష్య పాచాశిరశ్చేంద్రియాణ్యుపస్పృశేత్ చక్షుషీనానికే
 శోత్రే హృదయమాలభతే । ఉపస్థంకృత్వాప్రాప్త్యుత్థాసీకే నక్షిణో
 త్రరా పాణిపాదాకృత్వా సపవిత్తానామితి ప్రతిపద్యతే । అథసా
 విత్తీరిత్రానాన్విహవచ్ఛోభార్పణోపవాహంబు చోతక్షరక్షతిత్రిపతి
 త్వావదస్యాదితలరభ్యయధాధ్యాయమధ్యయనం కృత్వైస్సవేదస్యా
 సమాప్తే వాచామనసావా యావచ్ఛక్యమధీయాతనమోబ్రహ్మణఇతి
 పరిధానీయాం త్రిరుక్తాన్వృష్టిరసీత్యవడవస్పృశేత్ । ఏవమహారహః

కృతాంతాదారభ్య యావత్సమాప్తో వెదః సహాకాగ్నికాండేన సమ
 ప్రమథిత్యచైశ్వర్యదేవమంత్రానధీత్యతతః ప్రసక్తేతి ప్రశ్నద్వయమ
 ధీయాత । యద్యనెకశాఖాధ్యాయితతోనైనైవ విధినాద్వితీయం పు
 సరధీయాతః యద్యనెకసాఖాద్వితీయమేతాద్యయనే । యద్యనధ్యాయ
 సాస్యత్ తదైకామృతమేకంవాయజు రెకం సామవాక్యతాంతాదే
 వారధ్యాభివ్యాహరేత్ యథాబ్రాహ్మణస్యకృమితభాగభూషణవస్తు
 వస్తుత్యైతవశ్యద్దాయాంజుహోమిత్యభివ్యాహరేత్ । ఏవంబ్రాహ్మ
 యజ్ఞం యావజ్జీవంకుర్వీత । ఏవమృతేమహాయజ్ఞేభ్యసాయంవైశ్వదే
 వం రౌద్రాంతంకృత్వా వైశ్వదేవసమాకాశే భూతబలిం కుర్వీత ఇతి
 వైశ్వదేవ పంచమహాయజ్ఞః ॥—॥ ఉపాకరణమ్ ॥—॥ ప్రకృతమను
 సరామః । పౌణణమాస్యాం పౌణణమాసీయస్యాం క్రియతే । య
 స్యాం పౌణణమాస్యాం శ్రావణ్యాంమాగణిష్యాంచ స్థాలీపాకఃక్రి
 యతే తస్య స్థేవపౌణణమాసీదేవతా । ఉపాకరణే సమాపనేచ ఋ
 షిర్యః ప్రజ్ఞాయతే సదసస్పతిద్వితీయః । అధ్యాయోపాకరణస్యప్ర
 యోగోపక్ష్యతే । శ్రావణ్యాం పౌణణమాస్యామాద్యసహశిప్తేః
 కృతప్రాణాయామోధ్యామోపాకమకరిష్యఇతినంకల్ప్య । మాహ
 నదముదకముపస్పృశ్యన్నాత్వాపవిత్రపాణిగువఋషీగ్ స్తర్పయేత్ ।
 ప్రజాపతింకాండఋషింతర్పయామిఇతిద్విః । సోమంకాండఋషింతర్ప
 యామిఅగ్నింకాండఋషిం తర్పయామివిశ్వాదేవాకాండఋషి
 గ్ స్తర్పయామిసాగ్పాతీదేవతాఉపనిషదస్తర్పయామి॥యాజ్ఞాకీదే
 వతాఉపనిషదస్తర్పయామివారుణీరైవతాఉపనిషదస్తర్పయామిబృహ
 ణ్యోస్వయంభువంతర్పయామిసదసస్పతింతర్పయామితతస్థంజిలాలైఖ
 నాద్యగ్నిప్రతిష్ఠాపనాద్యగ్నిముఖం । అనావరభేష్యం లెవాసిమనవా
 జ్యహుతీజహాతి । ప్రజాపతయేకాండఋషయేస్వాహా । సోమాయ
 కాండఋషయేస్వాహా । అగ్నయేకాండఋషయేస్వాహా । విశ్వేభ్యో

దేవతాభ్యః కాండముపి భ్యస్సాస్సవహః । సాగ్ హితిభ్యో దేవతాభ్యః ఉప
నిషద్భ్యస్సాస్సవహః । యాజ్ఞకీభ్యో దేవతాభ్యః ఉపనిషద్భ్యస్సాస్సవహః । వా
రుణీభ్యో దేవతాభ్యః ఉపనిషద్భ్యస్సాస్సవహః ॥ బ్రహ్మజ్ఞానస్వయంభుజేనాస్స
హః । సదసన్నతిమిత్స్యవాచ । తతస్స రేష ఆచార్యప్రముఖాదర్భేషాన్
సీనాదర్భాన్ ధారయమాణాః వేదస్య ఆదితశ్చతుర్వరాధ్యక్షాన
నువాకానధీయతే । జయాదివరిషేచనాం లెబ్రాహ్మణతర్పణం మాసం
ప్రదోపేనాధియతే తిలభక్షణంచ । శ్వాభూతే బ్రహ్మచారిభిస్సహమా
హానదముదకముచస్పృశ్య సాన్త్రాన్ సమిత్సహస్రమాదధ్యాత్ త
స్యప్రయోగః । స్తోత్రాద్యగ్నిమపసమాధాయ సంచరిస్తీర్థ కృ
తప్రాణాయామః । సాన్త్రాన్ సమిత్సహస్రమాధాన్యతిసంకల్ప్య పరి
షిచ్య ఘృతైసవయనావాసమిహాశ్వాసాన్త్రాన్ ఆదధ్యాత్ తతఃప
రిషేచనద్రాహ్మణభోజనే । నమిదధావేనామధ్యాభావేవాజపః ॥—॥

ఉత్సర్జనమ్ ॥—॥ ఏనమేవోత్సర్జః తస్యకాలః త్రైష్యమిత్త్యా
ది ఉపాకరణోత్సర్జనం కరిష్యతి సంకల్ప్యస్నానాదిహోమాంతం
కృత్వా । అత్రైవస్వాధ్యాయంవిసృజేత్ । తతోజయాదిపూర్వవత్ ॥
తత్రాక్షోకా ॥—॥ ఉపక్రమోత్సర్జనయోస్సశిష్యః ఆచార్యఆప్తుశ్చ
మహాపగాను । సంతర్ప్యవార్యంజలిభిర్మునీగ్స్తానైభ్యస్తుహోష్యం
త్సదసన్నతించ । కండ్వగ్నివిశావంశ్చనిషత్సవయంభుహతాస్వము
ఖాంతేనదసన్నతించ । ఆద్యానువాకాంశ్చతుర్వరాధ్యక్షానధీయతే
తత్ర తతోజయాదిః । ప్రతాచాముదగయనాదికాలః । లెహంప్రయో
గః । ప్రాజాపత్యస్సతావత్ । ఇమంయజ్ఞశమాణం ప్రాజాపత్యన్య
తైస సగ్ స్మరిష్యతి సంకల్ప్య । శిష్యస్తుప్రాజాపత్యవ్రతంచరి
ష్యామీతి ॥ సహశిష్యేణ మాహానదముదకముచస్పృశ్య సాన్త్రాన్ తగ్న
యేత్ । ప్రాజాపతింకాండముపి । సాగ్ హితిత్యదిత్రయంబ్రహ్మణగ్
స్వయంభువం సదసన్నతించ । తతోగృహంగత్యాగ్నైరుపసమాధా

నాద్యగ్నిముఖాంతే అనావరజ్వేవృత్తినిజహోత్యాచార్యః । ప్రజాపతే
యోకాండముపయోస్వాహా । ప్రజాపతేనత్వదితిసూక్తేన ప్రత్యేవం
షడాహుతీజహోతి ప్రజాపతేనత్వదేతాని । రయీణాంవతిం య
జతంబృంహతం ప్రజాపతేత్వంనిధిపాఃపురాణః । తవేమేలా కాఃప్రది
శోదితశ్చ ప్రజాపతిం ప్రథమంయోరాయత్రశేషేతిషడ్వచః ॥ సాగ్
హితీభ్యఃకీర్త్యః ॥ వారుణీభ్యః ॥ బ్రహ్మణైస్సయంభువే ॥ నదసస్వతి
మిత్యేచాచహుత్వా మాణవకః ॥ ప్రత్యుత్థాయదేవతాఅభిసంధాయ
అగ్నిపురోగాన్నతస్రోదేవతా ఉపతిష్ఠతే ॥ అగ్నేవ్రతవతే కాండము
షిగ్యః । ప్రాజాపత్యంవ్రతంచరిష్యామి తచ్చ కేయంతస్తైరాధ్యతాం
ఏవంవాయోవ్రతవతే । అదిత్యవ్రతవతే । ప్రాశానాంవ్రతవతే ఇతిసు
క్ష్మానినుషజ్యతే । జయాదిపరిషేచనబ్రాహ్మణభోజనాని । ఏవమేవా
త్సజానం । సంవత్సరేవర్యవతే ప్రాజాపత్యప్రలోత్సజానం కరి
ష్యేతిసంకల్ప్య । ఉపస్తానేవిశేషః ॥ ప్రాజాపత్యవ్రతమచారి
షం । తదశక్తిస్తైరాధీతి ॥ సౌమ్యస్వీదగయనే పర్వణిపూర్వపక్షేపు
ణ్యేనక్షత్రై కృతప్రాణాయామఇమం యజ్ఞశమాణం సౌమ్యవ్రతేన
సగ్గోన్మరిష్యేతిసంకల్ప్య సౌమ్యవ్రతంచరిష్యామితి వ్రతకేతవశ్య
వాపయిత్వా । తథాణ్ణవిశేషః । సౌమంకాండముషే । ఉపనిషత్ప్ర
యాదిపూర్వవతే ॥ అపరాణ్యేప్రాచీముదీదీంవా దిశముపసమ్కృ
మ్య అరణ్యేఅచ్చదిదేశే అగ్నేరుపసమాధానాది పాత్రప్రయోగే
విశేషః ॥ దేవసాశ్రాణామంత్రచతస్ర ఔదుంబరీస్సుమిధోవాసశ్చమ
దంత్యా సహప్రక్షిప్త్యా ప్రణీతావ్రణయనాత్కృత్వామదంత్యాజలాన
యనంతతాబ్రాహ్మణంక్షిణతక్షిణాద్యగ్నిముఖాంతేఅనావరజ్వేవృత్తిని
సౌమాయకాండముపయోస్వాహా । సౌమోధేనుమితి పద్మచన షడా
హుతీజహోతి । సౌమోధేనుం । ఆషాఢంయుత్సు । త్వగ్గోసోమకృ
ణ్యై యోతేధామానిహామే ॥ త్వమిమాంషధిస్సోమవిశ్వాః ।

యోతేధామానిదివియాపృథివ్యాం || ఓతిపద్యచః || సాగ్గోపితిదేవ
 దాశ్శుప్తపహోమాన్ సదసస్సలిచ || మాణవకోమదంతీదసస్సప్తశ్య
 నమోవాచఇతి పృథమేనానవాకేన శాంతింకృత్వా || చతస్రబేదుః
 రిస్సమిధోఘృతేనమూలాదారభ్యాగ్భక్త్యాపృథివ్యాదిభిరాదభీత ||
 పృథివీసమిత్ || అంతరిక్షగోసమిత్ || ఛ్యోస్సమిత్ || ప్రాజాప
 త్యామేసమిదసీత్యైవైమంత్రిః | ఆభదెవతౌవస్తానం || అగ్నవ్ర
 తవతేకాడముషిభ్యః || సౌమ్యవ్రతంచరిష్యామి || తచ్చ కేయతనై
 రాధ్యతాం ఏనంవామోవ్రతసలే || అదిత్యవ్రతసలే || వృతాశాన్వత
 పతే | తతోవ్రతినంశుక్రియమంత్రీ బ్యాహ్తాద్యోఽనువాకానామాదివ
 దాని వాచయతి | యంజయేనవలైది వాపదద్వయం | జయూదిపరిషేచ
 నాంతే మాణవకోమదంతీరుపస్సప్తశ్య శంనోవాతేఇత్యనవాకేన శాం
 తింకృత్వా తతస్సమీలితీవాచం యచ్ఛతి తతోఽహలేనవాససాప్ర
 దక్షిణం సముఖగీర్తవేష్టయిత్వాఅప్తమిత్యోమంప్రపాదయతి | వా
 గ్యతపతాగ్ రాత్రి, తిష్ఠత్యాస్తేవా||కౌవభూతేదితేభద్రదేశే భంజి
 లాద్యగ్నిముపసమాధాయ నుపరిస్తీర్య అథాన్యషట్రయమభిదశం
 యతి సప్తయమిన్యేకే | అగ్నిమాదిత్యముదకుంభమత్తానంనత్సంమ
 హానగ్నాంహిరణ్యం సప్తమం || అపివాదితస్త్రీణిదర్శయిత్వా యథో
 వపాదమితరాశిదర్శయతి | మహానగ్నాకన్యకా | అత్రగురవేవైష్టన
 వాసోదత్యా వయస్సువణౌఇత్యాదిత్యముపలిప్తతే || తతోద్వాహా
 భోజనం || తత్రాహ్లాకాః ||—|| సోమయాక్రనిషత్పదసస్పతింతంత్రవ
 జ్ఞానయాత్సలిలంసమః || శుక్రియేసమిధోగ్నఇతి వ్రతీయంజతే సవి
 తా జయవారిశం || మీలనేయతవాగ్ శిరసస్కృతేవేష్టనైస్తమితే
 గృహమావిశేత్ || స్థీయలైంధవదవ్యధవాస్యైవాగ్నితేనతతోభ్యుదిత
 క్రియా || తతఃవృథా తేషుబహిగృహణౌంవహ్నౌంచ సూర్యుచదధోదు
 త్తుంభం || ఆకాశముద్వీక్ష్యగిరిఃపవత్సంపశ్యేద్ధిరణ్యంచనయస్సువర్తాః

(దద్యాదవ్వరం చైవవయస్సువణాః) అధాన్యబ్రహ్మచ (గృహధి) ర్యాది
 నిత్యమాచరితవ్యం || ఉత్సజనేవిశేషః కృతప్రాణాయామోయజ్ఞశ
 మాణు సౌమ్యవ్రతసోఽన్యజనైన సగ్ సగ్రిష్వగతి సంతలవ్య
 ఉత్సజనంచరిమ్యామితి వృత్తి || వపనస్నానతపణాదిపూర్వవత్ ||
 తతఃప్రాచీముదీపింపేత్పాదిప్రాక్షుమిదాధానాత్కృత్యా || సమిదా
 థానైవిశేషః || ద్యౌస్సమిదిత్యాద్యావృత్తైమంత్రైః సమిధతపఃకథాతి ||
 ద్యౌస్సమిత్ || అంతరిక్షం || పృథివీ || ప్రాజాపత్యాజేనమిదిత్యా
 వృత్తామంత్రాః | అథదెవహవస్తాపనం || అదిత్యవ్రతపత్రవ్రతమచారి
 షం తదశకంత్రస్తేరాధి || ఏవంవాయోఅగ్నే || వృతానాంవ్రతపత్రే ||
 యుజితేనవిశేషి వజ్రముశ్వా జయాదిపరిపెచన మదంత్యుపస్పృశ
 న గురువగద్యాప్తాభోజనాని || తతస్స మీలనాదివజ్రయేత్ || సౌ
 మ్యసోఽన్యజనంసమాప్తమ్ || ఇదిద్వితీయశుక్రియవ్రతం || సర్వవ్రా
 శేషు మాణవకర్మాణ్యేతాని || వపనస్నానతపణాదేవతోపస్తానాని
 సౌమ్యేవ్రతః వపనస్నానతపణా ప్రథమేనమదంత్యుపస్పృశనచతు
 స్సమిధాదానయుజలే సమితేతి వచంత్రమేనమదంత్యుపస్పృశనని
 మీలన వాగ్యమనాగ్నాదిదగ్ధనవాసోదానాదిత్యవస్తానాని || అ
 న్యదాచార్యేణ కతవ్యః | ఆగ్నేయస్య విశేషఉచ్యతే || ఇమంయ
 జ్ఞశమాణమాగ్నేయేన వ్రతైః సగ్ సగ్రిష్వగతి సంతలవ్య || స్నా
 నాదిపూర్వవత్ || తపణాదివిశేషః || అగ్నింకాండముపింతగ్నియామి
 తి | ప్రథమతః అగ్నిముఖాంతే అగ్నేయేకాండముపయోస్వావేతి ||
 అగ్నేనయేతి సూక్తేన వ్రత్యుదం షడాహుతీజాహుతి || అగ్నే
 నయసుసథా || వ్రతశ్శుక్రియ || అచ్చాగ్నిః || అగ్నేత్వమస్తేత్ || అ
 గ్నేత్వంపారయ || ప్రకారవః || సాగ్ సగ్రిష్వగతి సంతలవ్యవత్ || తత
 స్తేనస్థాపనమ్ || అగ్నేప్రతపత్రేకాండముపిభ్యః || అగ్నేయవ్రతచరి
 త్తమి || తచ్చ కేయంతనైరాధ్యతాం || ఏవంవాయోవ్రతపత్రాద్యాది

సమానం ॥ ఉత్పజనేవిశేషః ॥ కృతప్రాణాయామోయజ్ఞశమణః
 అగ్నేయవృతృత్సజనం కిరిష్యతిసంకల్ప్య ॥ ఉపస్థానేవిశేషః ॥
 అదారిషులశకంతనైరాధీతి అన్యత్సంసమా మ ॥ వైశ్వదేవస్యా
 మేవ విశేషః ప్రాజాపత్యుత్ ॥ యజ్ఞశమాణం వైశ్వదేవస్య
 తేనసగ్స్కరిష్యతిసంకల్ప్య ॥ స్నానాదిపూర్వదత్ ॥ తపశ్శావి
 శేషః ॥ విశ్వాదేవా కాండయుషగ్ స్తపయామి ॥ సాగహితి
 రిత్యాదిపూర్వదత్ ॥ తత్సాగ్ముఖంలె విశ్వేభ్యదేవేభ్యః కాండ
 ఋషిభ్యతిహుత్వా ॥ అనావిశ్వేఅస్మాగ్మంతదేవాతిహుక్తాన
 ప్రత్యుపం షడాహుతిజహాతి ॥ అనావిశ్వేఅస్మాగ్మంతదే
 వాః ॥ శంనాదేవాః ॥ దేసవిః ॥ అగ్నేయాహి ॥ ద్యౌఃపితృః ॥ విశ్వే
 దేవాశ్శృణులతి సదృచః సాగహితిభ్యదేవతాభ్యతిహుతి ॥ ఉపస్థా
 నేవిశేషః ॥ అగ్నేవృతపతేకాండఋషిభ్యః వైశ్వదేవవృతచరిష్య
 మి ॥ తచ్ఛక్యే తనైరాధీతా మిత్యాదిజయాదిశేషసమానమ్ ॥ ఉ
 త్పజనేవిశేషః ॥ యజ్ఞశమాణో వైశ్వదేవ వృతృత్సజనం కిరిష్య
 తిసంకల్ప్య ॥ ఉపస్థానేవిశేషః ॥ అగ్నేవృతపతేకాండఋషిభ్యః
 వైశ్వదేవవృతచారిషం ॥ తదశకంతనైరాధీతి ॥ అన్యత్సమానం ॥ త
 త్త్యక్తా ॥ ఋషిన్ముఖంలెజహుయాద్య్రిమ సూక్తాపహామాం
 శ్శదస్పతిచ ॥ ఉపస్థితిశ్చాపిదదేవతానాజయాదయో బ్రాహ్మణత
 పణం ॥ వృతేమచాపరోవిధిర్నూక్త చిత్తమాదికం ॥ ఉపస్థితిర్న
 దేవతాగణస్యకుక్రియాదృతే ॥ వేదవృతానిసమాప్తాని ॥ స్త్రియాను
 పెతేనచ జామోనకతః వ్యవచనాభావే ॥ కారలవణాభ్యమవరా
 న్నైనచసగ్స్కరిష్య హామోనకతఃవ్యః ॥ ఇదంతసాధారణవచ
 నం ॥ యథోపదేశం కామ్యానిబలయశ్చసర్వక్రొతివదనత్ ॥ సర్వ
 ష్యాచారలక్షణేమ కిమనుపవృత్తైమ ॥ యత్సాగ్మ రిష్యాదృతాభా
 వేపి స్వయమేవప్రజ్వలతి తత్ప్రాప్తయశ్చిత్తం ॥ నీవంవిహితేమసావి

హాకారో వికల్పః ॥ ఉద్దీప్య స్వేతిదావభావ్యమృగ్భాన్తీంసమిధావాధా
య ॥ ఆపస్తాంబిఃత్రిమూలాగదితిహాసమిధావాదధాతి ॥ పూర్వయో
జూతవేదాదెవతా ॥ ఆగ్నేయస్తాలీహాకారుధ్వం త్రిరాత్రీముఖ
యోరధశ్శయ్యాబ్రహ్మచర్యవస్త్రాంగం త్వాదలవణవజ్రసూచ ॥ తయో
శ్శయ్యమంతరేణ దండోగంధలిప్తౌ నేయగ్రాధ ఆశ్వత్థస్థాక్షబౌదు
మ్మరౌవా వాససానూత్రేణవాపరిపీత స్తివృతి ॥ తంచతుర్థ్యామపర
రాత్రే త్రిధాగావశిష్టే ఉదీప్య తథాతిదావభావ్యమృగ్భాన్తీంసము
త్తాప్య ప్రాశ్నాశ్య నిధాయాగ్నే రుపసమాధానాదిశమ్యాః పరిభృద్ధే
ఆజ్యధాగాంలైచాపరభూయామగ్నేప్రా యశ్చి త్తథాతిసప్తాజ్యాహు
తీజఃహోతి ॥ అగ్నేప్రా యశ్చి త్తైవాయో ఆదిత్యప్రజాపతేత్వం దే
వానామిత్యనుషంగః ॥ ప్రసవశ్చమధుశ్చ చిత్తంచజయాది పరిషేచ
నాంతం కృత్వాతపరేణాగ్నింవభూముపవేశ్యరస్యాశ్చిరస్యాజ్యశేషాల్
కించిదాజ్యమానీయభూస్సాన్వహా భువస్సాన్వహాసువస్సాన్వహాన్ సాన్వి
హే త్యైతావదుక్తాంతే ఆసయతి ॥ అవశ్యంతేవేతిదావభావ్యముభయోః
పరస్పరంయుగపక్షీక్షణం ॥ పృథమమంత్రోవధావః ఉత్తరమంత్రోవర
గ్య ॥ వధూమన్యోవాచయతి ॥ సమంజస్విత్వృచాజ్యశేషేణదంప
త్యోహ్యుదయదేశౌ సమజ్యప్రజాపతే తస్యమృతతి తిన్రీయుచాజ
పితావ ఆరోహోరుమిత్యనువాక శేషం సమావేశనకాలే జపేత్ ॥
యుతుమధిగమ్యస్నాతాయాం సమావేశనకాలే విష్ణుర్వోనిమిత్యార
భ్యరంమేవాయోసమధయేత్వం తేనవధూమభిమంత్రీయతే । యదిత
తుర్థీసంవేశన మృతుసంవేశనంచ యుగవత్ప్రాప్నోతః ॥ తదాఆ
రోహోరుమితిజపితావ విష్ణుర్వోనిమిత్యభిమంత్రీయతే ॥ చతుర్థాది
వసాదారభ్యామోడశాదృతుదివసాః ॥ అథయస్య కన్యచిత్ప్రయోజ
నాథం గచ్ఛత ఉపకృమవేళాయాం పరిక్షణకృతే పరికాసనేచ ॥
మహాపర్వమున గృహ్యసూత్రమున గలది ॥ అనుహమితిక్షు

తెలనువూతమితి కాసేరారాత్ర ఇత్యుచాచిత్రియంవసస్వతిం నమశ్శ
 కృత్యదే ఇత్యారభ్య మాహిగ్ సీరిత్యంలెన శకృత్వతతిం సిగ్ సీతి
 మామాహిగ్ సీరిత్యంలెనసిగ్వాతం || ఉద్ధౌతెవేత్వచాశకువిశోధ
 నపాదితం || జాయాపత్యోహ్మదయసంసగ్ం కతకమిద్భూత్రి
 రాత్రావరం బ్రహ్మచర్యంచరిత్వా పునర్నసోవశకృతస్రాణాయామః
 జాయాపత్యోహ్మదయసంసగ్ం కరిష్యే ఇతిసంకల్ప్య || తయోరౌ
 పాసనేస్తాలీపాకగ్ శ్రవయిత్వా శ్రవణాభిఘాతం పరిష్టితాభిఘాత
 తాంతంకృత్వాతిస్నిముఖాంతెలనావరద్దాయగ్ స్థాలీపాకాల్ స్తాతర
 గ్నిమితిప్రత్యుచం సప్తాన్నాహుతీజాహుతి || అంతేక్షతాభిఘాత
 తం || అగ్నేయేస్విష్టకృతేస్వాహేతి స్విష్టకృత్ జయాదిప్రతిపద్యలలే
 వయోరితచ || తతఃపరిషేదనాంతేస్తాలీపాకేనసపిషష్టతాద్యవరాకా
 బ్రాహ్మణాన్ భోజయిత్వాసిద్ధింవాచయీత || ఓశమన్సిద్ధిభవంతో
 బుద్ధివంత్పితకర్తా || ఓశమన్సిద్ధిరస్త్వితితరేమ్రువతేతతఃపారాంపరికే
 రితి || పారామేకవింశత్యయవైస్సర్వతోవేష్యయతి || యదివాకుఙ్కసి
 వరుణాత్వానిష్క్రిణామియదిశామ్యసిసోమాత్వానిష్క్రిణామితిశాస్త్రి
 భూరైశమాంఖనామిత్యనయా పారామృత్రాప్య ఉత్తానవక్షాత్ ఇతి
 భిర్భుగ్భిరభిమంత్యోనేవపత్నీ అహమస్తీత్యుచా అవరణాభేన కంచ
 కేన ప్రతిధన్నంహస్తయోరాబధ్నాతి || అసామధ్యాన్ దవ్యబి
 ధ్నాతి తస్యాపిమంత్రోబధ్నరణం || ఉపతేధామిత్యుచాశయ్యకాత
 తాహుధ్యం శతాకరం పరిగృహ్ణీయత్ || ఉపధానలింగచేతి జ్ఞా
 నంకమాంగం వశ్యోభవతిభూతా || పవత్నీబాధనస్య చైతత్కమన్
 భవతి || అధసాపత్నీప్రాగ్భజనకాలాత్ప్రయితానతీ ఉదపామూర్యతి
 గాదిత్యనువాకేన పదాదిత్యముపలిస్తతే || యాపిరాజయక్షగృహీతా
 తివ్రేయస్తాదాదిభిర్వృహీతావౌతాంబ్రహ్మచర్యయశ్తోభరూప భగం
 వతేనముతైః అక్షిధ్యంతే ఇతి యథాలింగ మంగానిసంవృత్య ప్రతీ

౨౩౪ అండుపిళ్ళైగృహ్యప్రయోగవృత్తై .

చీను నిరస్యేత్ సర్వత్యవివృహమిత్యం లేన సంమాజనం అంగా
గాదిత్యవశిష్టాంగం ఏతత్కమసమంత్రా ధావాదం యోవెదత్సై
బ్రాహ్మణాయ పరాదేహిత్యవశిష్టేన మంత్రేణవభూవాసోదద్యాత్ ||

...ఇత్యవస్తమ్మగృహ్యప్రయోగవృత్తై తృతీయఃపటలః...

అథ ఉవనయనకమోచ్యతే ||

కృతప్రాణాయామ ఇమంయజ్ఞశమాణ ముపనెష్య ఇతిసంత
ల్పై || బ్రాహ్మణాభోజయేత్ నాచీశ్రాద్ధవిధినా || నాచీశ్రా
ద్ధం భూతానామినాయథోక్తంప్రదక్షిణముపచారః | యనాస్తిలార్దై
బదరీమిశ్రం దధ్యోదనంప్రదాయ్ || నాచీముఖేభ్యః పిత్తభ్యఃపితా
మపేభ్యః ప్రపితామపేభ్యః స్వధాస్త్రివతి స్వధాకారయగ్నానాం
సంకల్పః || నాచీముఖాఃపితరఃప్రియంతామితివాదనం || నాచీముఖేభ్యః
పిత్తభ్యఃపితామపేభ్యఃప్రపితామపేభ్యఃఇతిపిండానాప్రచోదధ్యోద
నేనదద్యాత్ || నాచీముఖేభ్యఃపిత్తభ్యః పితామపేభ్యఃప్రపితామపే
భ్యఃస్వధాస్త్రివతిస్వధాకారుకేచిన్నకుర్వంతి || నిత్యశ్రాద్ధస్య ౪(౧)౫
మిగోవికారః || నవికారఇత్యవదేశః || ఏషవిధిః సర్వత్యశ్రోతస్తా
తేషు || నకునిత్యః || అపస్తంబేనానుక్రత్యాత్ || శానకీయమభ్యుద
యశ్రాద్ధం కరిష్యఇతి అథాహోభ్యుదయశ్రాద్ధమహంవత్సామి శాన
కః || అమంత్రేణంద్విజాగ్మ్యణాం శుర్యాత్పూర్వేద్యురెవహి | శు
చిహ్మతావంతికంగతావభోజ్యానామగ్రిన్దనామ్ || స్వయమేవాథవా
న్యోనా కుర్యాతైషానిమంత్రేణమ్ || ద్వానిమంత్రయతే విప్రో
విశ్వదేవాఞ్జమాదితః || పిత్తభ్యస్తుయథాశక్తియగ్నే గుణసహోద్వి
జాత్ || అథాపరేద్యురాసీమ బ్రాహ్మణాంస్తు నిమంత్రితాత్ || స్నా
నద్యైవైకృతస్నానానకోధాత్ డేవపూర్వకాత్ || శుద్ధపాదాద్వి
రాధాంతాత్ బ్రాహ్మణానుపవేశయేత్ || అసనేమాపక్వపైషమపిత్వాం
క్రమేత్ || యజ్ఞాపవీతీకతాస్యాత్సర్వేషాం సువణా

మహా || తిలస్తా నెయవార్హ్య ఉపచారిప్రక్షయం || ఇష్ట్యైపా
 జ్ఞుత్వంచ కర్తుంసోపలభ్యతే || పితృపూర్వమృతార్హదర్భా వి
 స్తరాభంధదాతద || అధోదగగ్రస్తేకార్యాన్సర్వేషావహనెష్వి
 హా అపాదదాతసర్వభ్యః పురరేవయథాకరమం || యవగంధోద
 కైః పూర్వందేవానామభ్యున్మగ్రతః || ఏశ్వేదేవాఇదంవాఘ్నం
 వ్రోక్ష్య తాశిసిద్ధిజా || అథదభాంస్తుసంస్తీర్య ప్రాగగ్రాన్వే
 విదక్షణః || ఏకద్రవ్యాణిపాత్రాణి తేషాందద్యాత్సమాహితః || అం
 తర్థాయపదభాన్వేత్తేషుసంచేదపస్తవధో || శంఖాదెపిరిత్యసయా
 కతాతానమంత్రయేత్ | పృథక్పృథగ్యవానాసుప్రక్షిః దభుమం
 త్రతః || యశాససోమదెవ్యాయవమంత్రస్సమూహ్యతే || పాత్రా
 ణిమూః క్రియాస్సరాష్ట్రాన్సంస్తాఇతినిశ్చయః || గక్షాంవిధాయపా
 త్రాణాం పితృభ్యోఘ్నంప్రయచ్ఛతి || గృహీతాన్సంపూర్ణభ్యున్మ
 దానం ప్రత్యేక మేవతు || పిత్రాద్యపేక్షయాత్రిసాన్యన్నిపాతనమితి
 స్థితిః || సనివేద్యాఘ్నంపాత్రస్థాపనాన్సంపూర్ణభ్యున్మకరీమాత్ || అ
 న్యాఅపానిషేక్తవ్యాః పితృధానాన్దత్తనాం || వజ్రానవాగృ
 హీతాన్వధిపితృపాత్రగతాఅవః || నవ్యహస్తగృహీతేన దక్షిణానతుపా
 ణినా || అత్రధేవన తీర్థేనదానమంత్రః ప్రతిద్విజం || ఉక్తాపిత
 రిదంలెఘ్నమితి పిత్రేనివేదయేత్ || ప్రదానమంత్రవేవాసావేనం
 కుర్యాత్సమాహితః | యాదివ్యాఇతిమంత్రేణప్రత్యేక మనమంత్రేణం
 ఏవమేవాఘ్నదానంతు కుర్యాదుత్తరయోదవ్యయోః || అవిస్తయాః
 క్రియాస్సరాష్ట్రాః కతావ్యాఅశ్రమాదిమూః || ఆవదిద్యాన్యిక్తాశ్చాత్త
 యోరెవాఘ్నకల్పనమ్ || త్రయాణాంతుయధాయోగ మితి యజ్ఞవి
 దామతమ్ || ఆసిన్యపృథమేపాత్రేహ్యభ్యున్మశేయోదకంతయోః || అ
 జ్యోన్మంతు పుత్రీకామస్తాభిరిద్భిగృథావిధి (అపిదమ్యస్తుభార్యయాః
 పృథమస్యపదంపితుః) విధానంతత్ప్రయోగః శ్లోకస్త్రాంతీయేనేతికథ్యతే

ఏతత్పాత్రమచాల్పంస్యాద్యావతీమణిసమాప్యతే || అష్టినాగ్న
గంధాద్యైర్విప్రాణాం పూజనంభవేత్ | భోజనస్థానమావీతాదన్నా
వాదాయసహిషా || అనక్రన్నముపాత్తేతృసర్వమేవ విదక్షణః
అదాయాన్నంగృహీతానీతు మేక్షణైసవిదక్షణః || పిత్రథానాం
తు సర్వేషాంపాణాంపానముశుతిహి || అగ్నియేకవ్యవాహనాయ
తథాసోమాయపితృమతే || ఇతిస్వాతాం హేమమంత్రోలమభుక్తై
ష్వథాహుతిః || యథేష్టంభోజయేద్విప్రానన్నంస్యంజనసంయుతమ్ || భు
క్తావీతాన్ శానయత్ప్రాంతృరావన్తధుమతీర్వచః || అత్తన్నమీమదం
లెతి బృహ్మణాంచ్ఛాప్రమేతుష్టనః || సువన్నమితి వృష్టాస్త్రేయ్యా
యస్యంపన్నమిత్యథ | శిష్టమన్నంనివెద్యాధనరావినాచామయెద్దు
భః(మహానావీనీతిదత్తైషా)ముఖనాగ్నిసీదదత్తైషా)ముచ్చిష్టాన్నాని
నక్షయేత్ || ఏతేష్వన్నంప్రకీర్యాధపాత్రంవివృణుయాత్పితుః | త్రితి ||
అధ్యచక్షదక్షిణాదాస్తేఃపితృపూర్వంవిసజయేత్ || ఓంకారణాధనం
థామపిత్రాదీశ్చసన్విహోచ్యతామ్ || ఇత్యుక్తావిస్మజేతృపర్వమే
షాం ప్రతుష్టక్తృంసప్రధా || ప్రియతామిత్యయంశబ్దోఽశ్వేదేవపుర
స్సరః || వాచ్యః కర్తావిధిజ్ఞాన వివర్యాసేనలైరపి || ఏవమిచ్ఛంతి
పూర్వేషుస్సర్వైహదయకమణు || ఇతి శానకీయమాభ్యుదయిశ్చా
ర్థసమాప్తమ్ ||—|| మూలవకెవ సహప్రాబ్దుఖణపవిశ్యసంకల్పః
కతఃప్రయః || అథాచీర్వచనమాపస్తమ్బేనోచ్యతే | ఓంకమణాకీపు
ణ్యాహంభవంతోబ్రువంతిత్రి కతా || ఓం పుణ్యాహంకర్తవోస్త్రి
తి ప్రార్థితాః || ఓంకమణాన్వస్త్రిభవంతోబ్రువంతిత్రికర్తా ఓంక
మణాన్వస్తీతిప్రార్థితాః || ఓంకమణాబుద్ధిం భవంతోబ్రువంతిత్రి
కతా || ఓంకమణాబుద్ధ్యతామితీతరే || ఏవమేకైకత్రిన్త్రి సకృ
త్సకృదాస్తి || అత్రయజ్ఞోపవీతం వరమంపవిత్రం ప్రజాపతేర్యత్స
పాత్రం పురస్తాత్ || ఆయుష్యమగ్నియం ప్రతిముంచశుభం యజ్ఞోప

వీతాబలమస్తులైజః ఇతి యజ్ఞోపవీతం మాణవకేక్షపత్యాచార్యః || తత్రా
 ణ్ణాకః || యజ్ఞోపవీతకాలస్సౌదావచ నెకృతలగిమాం || పురస్తాత్సమి
 దాధానాచ్చివసాన్వమి మలైసతు || తూరాదివజంఽమాణవకం భోజ
 యితౌచమయ్యుక్త్యైసవాయవితీ యజమా ఉపాలపట్టితాసాన్వసీయ ఆ
 వడండుత్విత్సృచామూరస్య శిరఉన త్తి || త్రిగ్రస్త్రీ దభానం
 తథాఽయయేనావపదిగ్యచాపురస్తాద్యవతి || అనావిత్సన్యస్థానె య
 జ్ఞశమేతి నామగ్రహణం యేనస్తాపెతిదక్షిణతిః || యేనభూయతీతి
 పశ్చాత్ || యేనపూషెత్సంత్తరతి || అసాస్తానెయజ్ఞశమన్తితి సం
 బోధనై నామగ్రహణం దక్షిణతావత్తితామాతాతదభావే బ్రహ్మచా
 రీవావపంతమాచార్యం యత్తు రేకైత్యచానుమంత్రయతే అనుమంత్ర
 ణం ప్రథమపనానంతర మేన || అనతుపాశకృత్ప్రిండేయ వాన్నిధా
 య త స్త్రి సర్వాన్మైశాన్సక్తివ్య మాతాబ్రహ్మచారివా ఉదుంబర
 మూలే దభాస్తమైవానిదధాతి || ఉప్తాయకేశానిత్సృచా || తతః
 కుమారస్సన్తి || ఆచారముపవేశ్యతూగ్నైరుపనమాధానాది పా
 త్రప్రయోగైతు దైవానిపాత్రాణి ప్రయజ్యపశ్చాత్కుశకూర్పవస్త్రా
 శ్చదండాజినమేఖలాః సహప్రయంజీతావ నెతాశమాః పరిధ్యథే
 న్నాతంకుమారంపాలాశీగ్నసమిధమాయదాదేవేత్సృచా ఆధాపయ
 తిఆచార్యస్యమంత్రఃఆతిశ్ఠేత్సృచాలశ్చాసమాస్థాపయతి | రెవతీస్తే వ్తితి
 దావధ్యమ్మగ్భ్యంవాసోభిమంత్రయతే | యాలక్మంతన్నితీతిన్యభి
 రావసః పరిధాస్య పరిదమిత్సృచా పరిహిత మనుమంత్రయతే | ఇ
 యదురుక్తా దిత్సృగ్భ్యం మూజం పరిమీయ కుమారం వాచయ
 తి || ఏవమేవ కృష్ణాజినావస్తాపన ప్రోక్షణోత్థాపనేన || — ||
 తత్రాణ్ణాకః || మాంజ్యజినావస్తాపనప్రోక్షణోత్థాపనానీతు || సమం
 త్రమేతాన్యాచార్యః పూర్వం కృత్యాధవాదయేత్ || మిత్రస్యేత్సృ
 చాకృష్ణాజినం | పాత్రప్రయోగేనిహితాకుశానుత్తరేణాగ్నిం సంక్షీ

భ్యలెమ కు శేమలగంల్రైత్యచామాణవకమవస్థాపయత్యాచార్యఃసోవి
 దశాంజలిం కుమారాంజలౌ తూష్టిమానీయసముద్రాదూమిరిత్యన్వ
 చామాణవకంత్రోవ్రోక్ష్య ఆగ్నిష్టేహ స్తమిత్యారభ్యాచార్యస్తవేత్యం
 తమక్తాన్వలె కుమారస్యహస్తం గృహీత్వాఅగ్నయేత్వానరిదహమి
 యజ్ఞశర్మణ్నిత్యాదిప్రధివైన్వేత్సంలైః ప్రతిమంత్రందేవతాభ్యః ప
 రిదానమ్ || తత్రాంశికః || అంలైమనర్వమంత్రాణాం హస్తగ్రహణమి
 స్యతే | దేవతాభ్యఃపరిదానం రక్షణాయప్రథకృథక్ || కుమారంద
 ష్టిణేహస్తేగృహీత్వాదేవస్యతావసవితుఃప్రసవఉపసయేయజ్ఞశర్మణ్ ని
 త్యాత్మన కాశమానీయసుప్రజాఇతి యజుదక్షిణకక్షేజశ్చేత్ || బ్ర
 హ్మచర్యమాగామిత్యారభ్య ప్రసూతృత్వంతం కుమారకహాణోనామూ
 హీత్యాచార్యః || యజ్ఞశర్మణానామాస్తీతి కుమారకహ || కస్యబ్రహ్మ
 చార్యసియజ్ఞశర్మణ్నిత్యాచార్యః || ప్రాణస్య బ్రహ్మచార్యస్తీతి కు
 మారః | యజ్ఞశర్మణేషతే దేవసూర్యబ్రహ్మచారీత్యాది స్వస్తిమనుసం
 శరయజ్ఞశర్మణ్నిత్యంత మాచార్యోజపతి || అధ్వనామితి కుమారం
 వాచయతి || అత్రేమంకుమారం యోగేయోగతష్టస్థంమితి ఏకాదశ
 భిః ఋక్విఃప్రత్యచంవాచయన్నేవహవయతి | ద్వితీయచతుర్థమం
 త్రావాచార్యోబ్రూయాత్ || తత్రాంశికః || ధౌగాదీనావచయన్నేవకు
 మారసహవయేత్థు || ద్వితీయచతుర్థాబ్రూయాదాచార్యోజహుయా
 ద్వట్టుః || ఆచార్యోజహుదిపరిపెచనాంతం కృత్వామాణవకదత్తకూ
 ర్మమాదాయ రాష్ట్రభృదస్తీతి యజుషాతస్త్రిన్నువవిశతి || కుమారక
 చార్యస్య దక్షిణంపాదమన్నారలైవమాహ || సావిత్రింభోఅనుబూ
 హీతి | తస్మాఅన్నాహాచార్యః || ఓంఘాః తత్సవితుర్వరేణ్యం || ఓంఘ
 వః భగోదేవస్యధీమహి | ఓగ్సువః ధియోయోనఃప్రచోదయాత్
 ఓంఘాః తత్సవితుర్వరేణ్యం భగోదేవస్య ధీమహి || ఓంఘవః ధి
 యోయోనఃప్రచోదయాత్ || ఓగ్సువః తత్సవితుర్వరేణ్యం భగో

జేవస్యధీమహి ధియోయోనశప్రచోదమాత్ ॥ ఏవ కుమరోస్య
 నావహాత్మనీయేతువాదనె సమథన్య కుమారన్య సర్వాముక్తావత త
 తక్షమహోన్వాహ ॥ తత్తక్షోః ॥ వచ్చాభూస్తద్భూచోభగన్సు
 వధియశతీవ్యతే ॥ అధర్మభూస్తద్భూచోభియస్సునస్తదన్యథా
 అధకుమారాః అవృథమిత్యాదిగోపాయేత్కలెనాలోమకమోష్ఠముసస్మి
 శ్యాచామేత్ ॥ నాత్రాసౌస్తానెనామగ్రహణమస్తి ॥ ఏవంకర్తాప
 సన్యసాదిత్యోవస్తానదండాదానేషు కుమారపవనమంత్రకం కుర్వా
 త్ ॥ తత్తక్షోః ॥ ఓష్ఠశ్యావాంతవర్తంతం సప్తశత్య వృథమిత్యథ
 ఆచామేన్నేహనామాస్తిక రాభ్యాంయుగవచ్చుతి ॥ కణ్ఠోష్ఠాదిత్య
 త్తదానాం సమంత్రంవటురెవతు ॥ బ్రహ్మణఃసప్తశతీకణ్ఠోష్ఠాదుగ
 వదుపస్పృశేత్ ॥ సుశ్రవణతిథూయా సమిత్యంతేన దండమాదత్తై ॥
 స్తృతంచమణి సర్వవ్రతాభూయాసమిత్యంతం కుమారంపాచమితి
 గుతుః ॥ గురోవరంబేదదామితి కుమారాపహ ॥ ఆచాభ్యస్సప్తదశక
 త్యోపాన్యాదైవస్యోష్ఠిమంత్రంబ్రహ్మణామిహోన్వాహం పఠి
 గృహ్ణీయాత్ ॥ తత్తక్షోః ॥—॥ ప్రత్యగాశిషమన్యేషాం భవేద్వాత
 సమేవతు ॥ గురోవరంబేదదామితున్వాహంసన్యయశోదితమ్ ॥ గృ
 హ్మ్యాలెసావిశీముక్తావరోరుద్రాయగామితి ॥ ఉదాయశ్చేతియజుషో
 క్తాపయతికుమారంవాచయతి తచ్చక్షురితినూర్వందృశేత్కలెన ఆది
 త్యముపతిష్ఠతే కుమారః ॥ యశ్చక్షురోవేదాశ్శత్రోధ్యవయతుంవ్య
 ఖ్యాతుంచసనాయంమద్భిద్యతేత్యనేన కామేనకుమారంజపిణహస్తే
 యస్తికాభూతిమిత్యుచాగృహ్ణీయాత్ ॥ యజ్ఞశమన్తితి సంబోధ
 నేన నామగ్రహణం ॥ ఉపనయశాన్నిత్యహంభారయతి ॥ పరిత్య
 త్యుచాపరితస్సంవృజ్య అగ్నింపరిషీచతి ॥ అగ్నయోసమిధమితి
 దావదశధిస్సాన్వహంతైః సమిధఆదధాతి అగ్నిదేవతా ॥ పరిసమూ
 హ్య పరిపెదనం ఏవమహారహస్సాయంప్రాతరాదధాతి ॥ తదన్యా

దేధానాహృత్యతతామాణవకం ప్రహ్లాదాచార్యసేతి సంశాస్త్రాచార్యః ।
 బాధమితిమాణవకః ప్రతివచనం కుర్యాత్ । అపోశానెశ్యాచార్యః ।
 పూర్వత్ప్రతివచనం కుర్యాత్ । కమలకుర్విత్తుక్తే పూర్వవత్ ॥ మా
 సుమహా ఇత్తుక్తే సూర్యవత్ భిక్షాచర్యం చ రత్నక్తే పూర్వవత్ ఆ
 చార్యాగ్రీవోభవేత్తుక్తే పూర్వవత్ ॥ మంత్రాధికార్యతే ॥ బ్రహ్మ
 చార్యసి బ్రహ్మచర్యశ్రమం ప్రాప్నోసి । అపోశానమయానుజ్ఞాతః తప
 వీచపిబ ॥ కమలకురు ॥ యథాశక్తిశ్చైతన్యతరణకమలకురు ॥ మాసు
 ముఖాః ॥ పూర్వోక్తాయాజఘన్య సువేళిభూయాః భిక్షాచర్యం చర ॥
 కేనదిన్నిమిత్రై నాథుంజానోపి అస్తదధికం భైక్షంచర ॥ ఆచార్యాగ్రీ
 వోభవ మయాననుజ్ఞాతాయాజనాథావనాదికస్యచిత్ మాకాషీః
 చతుర్థేహానినస్తదశక్యత్వాపాన్య యస్యత ఇత్యుచాపూర్వపరిపా
 తంవాసతదత్తే ॥ అన్యతపరిధాప్యతీయకరొత్తిర్యధః ॥ తత్తత్తాకః ॥
 నస్తదశక్యత్వాపాన్యాచతుర్థేహానిగృహ్యతే । యస్యేతి గురుణా
 పూర్వం వాసోన్యతపరిధావ్యతు ॥ తస్యహంతఃకులభైక్షంచరత్ ॥ మాం
 జ్యజీనావస్థాపనప్రోక్షణోక్తావసక్రియా ఆచార్యః కుర్యాద్వటుమం
 త్రా నుచ్చరేదితి శివస్వామ్యాహ ॥ అనుపాకృతపదేన బ్రహ్మచారి
 తాబ్రహ్మయజ్ఞకర్తవ్యేవేదస్థానెగాయత్రీనిగద్యతే ॥ కాండముషిత
 ర్పణం నిత్యం నివీతినాకర్తవ్యమ్ ॥ కాండముషయః ప్రజాపతిసోమో
 గ్నిర్విశ్వేదేవాస్సగోహిత్యాజ్ఞీకోవారుణోహవ్యవాణా ॥ వి
 శ్వేదేవాః బ్రహ్మస్వయంభూర్విశ్వేదేవా అరుణాః సదస్సంధిరిత్యేతే
 తత్తత్తాకః ॥ మాంజ్యజీనావస్థాపనప్రోక్షణోక్తావసక్రియాః ॥ కు
 ర్యాత్పరోపటుమంత్రం శివస్వామి మలైసతు అనుపాకృతపదేనక
 త్తవ్యేబ్రహ్మయజ్ఞకే । వేదస్థానేతుగాయత్రీ గద్యోన్యత్రమంభావత్
 కాండసింధుతపణం నిత్యం ముపేతేన నివీతినా । వాక్యంజలిధిరవైన్య
 త్పు కార్యంసర్వాష్టమీమహా ప్రజాపతిసోమమథాగ్నివిశ్వాన్నివత్త్ర

యంచాపిచ హవ్యవాహమ్ || విశ్వాంతస్త్వయంభుంభునరేవఃశ్వాన్
తతోదణానైవసదసస్పతించ (అజినం)వపనం)వేళిలాదండొదైక్షచ
ర్యవ్రతానిచ | నివతం తెద్విహితీనాం పునస్సంస్కారకమణి || మె
ఖలామజినందండముపవీతకమండలు | అపుష్పాస్య విసమైని గృ
హ్నితానాని మత్రవత్ || కుమారస్యమంత్రాడుచ్యంతే || ఇయందురు
క్షాంతిప్రసాదంత్రానముద్రామామిఃఃబ్రహ్మచర్యం యజ్ఞశమానా
ణస్యాస్యచాయోగయోగశతమిదైధాఅప్సరాకమంఘవరుణ తత్వా
యామి త్వన్నోఅగ్నే సత్వన్నోఅగ్నే త్వమగ్నేతయాసి సావిత్రిం
భూస్తత్సవితరువృధం బ్రహ్మణస్సుశ్రవః స్మృతం గురోవరముదాయు
షా తచ్చక్షుఃపరిత్యాగైబాధమ్ || సమాప్తముపసయనమ్ ||

కేచిత్పాలశంక ర్థమగ్నితీ సదారశ్యాదేధానాహృత్యత్రిరాత్రా
పోషితశ్చతుర్దహనిగ్రామాత్ప్రచీముదీచీవాదిశముపనిష్క్రమ్యబ్ర
హ్మవృక్షసాగధస్థాత్ స్థండిలగల్పయిత్వా ప్రణవశ్రద్ధామేధానా మ
ర్చనంకృత్వా త్రిమధురణబ్రాహ్మణాభోజయిత్వా ఆశిషోవాచయి
త్వా అగ్నేరుపసమాధానాద్యాజ్యభాగాంతేసమంతాదపూజేరగ్నిం
పరిశ్రిత్యయశ్చందసామితిద్ధందస్సుక్తంవాచయేత్ హవయేత్ జయాది
ప్రతిపద్యతే || పరిషేచనాంతింకృత్వా | ఆత్రమేఖలాదీనిపాలాశేనివేశ్యా
నానినవానిగృహ్ణీయాదుత్తరయాసగ్ శాస్తివాసశ్చతుర్థముత్తరయా
దత్తైతస్యత్పరిధావ్య(ఇత్యాంధ్రాచారః) || కేచిత్పాలశంక ర్థమగ్నితీ | త
దుద్యతే || చతుర్దహన్యన్నసంస్కారేణాన్నం సంస్కృత్యఆచార్యేణ
సహప్రాచీముదీచీవాదిశముపనిష్క్రమ్యపూర్వేణాత్తరేణవాపా
లాశంత్రీణుదగపవగాఢస్థండిలానికల్పయిత్వా తేమయథాకరమంప్ర
ణవశ్రద్ధామేధాభ్యోక్తుంపాద్యగంధమాభ్యధూపదీపాదీదత్యా య
శ్చందసామృషభిరత్యనేనశృతంమేగోపాయేత్యంతేన ప్రణవముపత్తిష్ఠ
తే || శ్రద్ధయాగ్నిస్సమిధ్యతఇతిసూక్తేనశ్రద్ధామ్ (మేధాదేవీ) మేధాంమే

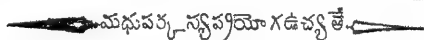
దేవస్సపితేత్యనువాకేనమేధాం || తతఃపలాశములేదండంవిస్ఫుజ్యన్యో
మాదత్తై||వానశ్చ||ఇతిద్రామిడాచారః||అథాచార్యస్తూర్వధృతఃవాన
ఆదత్తై|| అథపి శేషమాచార్యపురోగానాప్రస్తూణాన్భజయేత్ || ఆ
చార్యేణానజ్ఞాతస్సవ్యయఃకుండీత అథాచార్యేణసహచార్యగృహంగ
చ్ఛతి || సమాప్తంపాలాశకర్త

.. ఇత్యావస్తమ్బియగృహ్యప్రయోగవృత్తా చక్షుర్దగ్గపటలి:..

వేదమధీత్యస్నాన్యక్ మధ్యాహ్నాయథావ్రాతానహోమాధవంతి
తథాపూర్వమువక్రమః || తస్యప్రయోగఉచ్యతే || కృతప్రాణాయామః
స్నానంకరిష్యేఇతిసంకల్ప్య ప్రాగుదయాదవ్యజంప్రవిశ్యాంతలూక
మూచమణాదావరమపిధాయాస్తే | వైసమేతదహరాదిత్యోభితృది
తివసనాత్ || తతఃకాలేప్రాప్తైగ్నైరువసమాధానాది పాత్రప్రయో
గవిశేషః || దైవానిపాత్రాణి ప్రయజ్య సూత్రద్వయంవస్త్రద్వ
యం సౌవణ్యమణిస్రజః సుగంధిచందనం ప్రవతేదవ్యయం శీతజలత
స్త్రజలం యవాక్షతురంకటంభత్రిం దండంమాల్యమంజనమాదన్యం ఉ
పానద్వయం కుశాక్ శకృత్సాన మాణ్యమాదుంబరకాష్ఠంచ స
హవ్రయంకుండీత || తత్రాక్షాకః || సూత్రేవస్త్రేమణియగసమిత్స్రక్సుగం
ధౌ ప్రవర్తాశిష్టాబుక్తురకటయవచ్ఛత్రీదండంజనాని | యా
నోపానద్వయకుశశకృత్సానచూర్ణాదపాత్రంస్నాన్యక్యంజ్య
త్సకృదిహసరః కాష్ఠమాదుంబరంచ || శమ్యోపరిధ్యభే అజ్యథా
గాంతే ఇమన్స్తామమిత్సచాపాలాశీగ్నసమిధమాదధాతి || అత్రాగ్ని
దేవతా || అపరేణాగ్నిం కటపీరకాయాం వోపవిశ్యత్రాయుషమి
త్యోవ్రాతురమభిమంత్ర్య శివోనామాసీతి యజుషావస్త్రేప్రయచ్ఛతి
ఉక్తేనవాయువుదకేనేత్యాది కేశనిధానాం తమువసయసవత్ || పశ్చిమా
ధౌవజస్యోపవిశ్య విసగ్నమేఖలాం బిహ్నాచారిణి ప్రయచ్ఛతి ||
 శాస్త్రముఖ్యం శ్రుతిజ్ఞాచారిఉమంబరమూలేదధః స్తంబేవాఇదమహం

యజ్ఞశ్రమః శోగాగ్నాయణస్య పాప్తాసముపగూహః మ్యుత్తరోయజ్ఞశ్రమాద్యిషద్భ్యః ॥ ఇత్యుపగూహతి ॥ షష్ఠ్యదేసతి గాగ్నాయణస్యేతి భవతి ॥ ఏవంసర్వత్ర ॥ ఆహోహిమైతిషడ్భిశ్చితాష్టాభిగ్భిః సానం ॥ అన్నాద్యాయేత్సృచాదేహంబగకామైనదంతథావనం ॥ సానమాణేనసానం ॥ సామస్యతనూరసీతి యజమావాసః పరిధత్తై ॥ సమోగ్రహాయచితి యాఅభిగ్రాహిరీత్యంతై దేవతాభ్యంగంధప్రదానం ॥ అప్పంసిష్టత్యచాఅత్తనోనులేపనం ॥ మణిక్ సౌమణిక్ సోవధానగ్ సూత్రప్రాతమాదాయ ॥ ఇయమోషధఇత్యచాఉడపాత్రైతిః ప్రదక్షిణంపరిష్టాప్య ॥ అపాకౌసురకతిపుణ్యామేత్యంతుక్తాన్ గ్రీవాసాన్విబధ్యతతోబాదరమణిం సూత్రోతమాదాయోడపాత్రైతిః ప్రదక్షిణం తూష్టీంపరిష్టాప్య సప్యేషాణావాబగ్భాహతముత్తరంవాసోరెవతీస్తేతి ద్యాభ్యామృగ్భ్యాం సవీయవేవాభి మంత్ర్యయా అకృం తన్నితిస్మభిర్యజ్ఞోపవీత వత్ప్రాదేశముత్తరీయ వత్క్రృత్యాన్వరిదంవాసఇత్యాత్తానమనుమంత్ర్య ఏవంతస్యవాససాదశాయాంప్రవతో కుండలై ప్రబధ్యదరాన్య అగ్రేష్టాపయిత్యాన్ కుండలయోరాజ్య మాసీయాయుష్యం వర్చస్య మిత్యప్రభిరష్టావాజ్యాహుతీజహతోతి ॥ షష్ఠసప్తమాసాన్వహకారంతో మంత్రోపరిశిష్టాముచః ॥ తతః ప్రవతావాదాయనిధాయ జయాదిపరిషేచనాంతై ఏకంప్రవతమాదాయైతాభిరేయాయుష్యమిత్యష్టాభిదక్షిణేకణై ఆబహ్నీత ॥ ఏతాభిరేవ ప్రవతాంసవ్యేకణై ఆబహ్నీత ॥ శుభికేశిరఇత్యచానౌజశ్చిరసిధారణం ॥ యామాహరదిత్యత్తరయామా ॥ యదాపూర్వయాకృతంతదోత్తరస్యాలోపః ఉత్తరయాచేతూర్వస్యాలోపః ॥ యదాంజనమిత్యగేకా ॥ మయిపర్వతపూరుషమితివత్సారియజాంషి ॥ ఏతేమపంచస్వేకేనమంత్రేణాంజనమక్ష్యోః ॥ యన్దైవచ ఇత్యచాఅదశాః వేక్షణం ప్రతిష్ఠేస్తఇతి సంతా ప్రమిశ్యంతేనాసానపశాప్రతిముంచతి ॥ ప్రజాష

తేరితియజుషా ఛత్రమాదత్తై || దేవస్య త్వేతి యజుషావైణవందండమా
దత్తై || తతోవాచం యచ్ఛత్యానక్షత్రైభ్యః || ఉదితేహనక్షత్రైః
ప్రాచీమదీపీంవాదిశముపనిష్క్రమ్య దేపిష్టదుర్విరిత్యథార్చేన ది
శ ఉపస్థాయ || మాహ స్తహిత్య త్రారథార్చేన నక్షత్రాణి చంద్రమ్
సంచోవతిష్ఠతై || రాతినామిత్రేణ సంభాష్యయథాథాంగచ్ఛతి || ఈ
శ్వరసమేపం || అథవాయు స్తినాశ్రమేపురుషార్థసిద్ధిస్తమాశ్రమమ్ ||
అథాపరంస్నానమాపద్విషయమ్ || కృతప్రాణాయామః స్నానంకరి
ష్యఇతినుకల్ప్య || తూష్టింతీర్థేస్నాతావతర్పణంకృత్వా యత్ర
త్వచాగ్నిమిత్యాదిపరిస్తరణాంతంకృత్వా ప్రాదేశమాత్మింపాలాశీర్
సమిధంప్రజాపతిం మనసాధ్యాయత్తూష్టియగ్నావాదధాతి తతా
బ్రాహ్మణభోజనమాశీర్వచనంచ ||—||స్నానద్యయంసమాప్తమ్||—

మధువర్కస్యప్రయోగఉచ్యతే

యస్మిన్ గృహే పూజాంకరోతి || తత్ర రాష్ట్రభృదస్యాచార్యానందీ
మాత్వద్యోషమితి కూర్చుఉపవిశతి బ్రాహ్మణః || రాష్ట్రభృదసినమ్రాడా
సందీక్షత్రియః || రాష్ట్రభృదస్యధిపత్నానందీతిష్ఠవతిః వైశ్యఇత్య
థః | మాత్వద్యోషమితి మంత్రాంతః || అస్యపాదప్రక్షాళనాయ ఉ
పహృత్యాపః || ఆపహద్యాఇతిమధువర్కదగ్ధప్రాహ || ఆపహ
దావనెజనీరిత్యుచాపఇతిరోభిమంత్రయై || యదిబ్రాహ్మణః పాద
ప్రక్షాళయితా తదాప్రక్షాళనార్థం దక్షిణంపాదంపూర్వంప్రయచ్ఛతి
శూచ్యశ్చైతన్యంప్రథమం || ప్రక్షాళయితారముపస్పృశ్య బాహూద
క్షిణైమయిమహాఇతియజుషాత్తానం ప్రత్యభిమృశ్యావఉపస్పృశేత్ ||
అథస్తానుపరిష్టాచ్చ కూర్చాభ్యాంపరిగృహీతేన మున్నయేన పాత్రై
ణాపఉపహృత్య || అహాచోయాఆవఇతి దాతాప్రాహ || ఆహగన్ని
శ్చ్యుచాన్యోభిమంత్రయతే | తతోదాతాతాసామపాక్షేకదేశం త
స్మాన్ జలాపానయతి || తస్మిన్నానీయచూనే విరాజోదోహాసీతియ

జరితరోజుపేత్ || శేషమస్యపురస్తాద్దాతానినయతి | తదితరః సము
ద్రౌవఇత్యుచానుమంత్రయతే || అత్యయథాశక్తిదేయం దధివ(ప్రతి)
ధావది) సగన్వజ్యకాగ్ సేవన వేషయసాపిధాయ కూర్పభావం ప
రిగ్రహ్య మధువరూఢతి దాతాతహ || ఇతర స్తంపరిగ్రహ్యవనీయపి
థానుత్యయోవిద్యాయాతమాగన్ని తినద్యాభ్యామృగ్భావ మభిమం
త్యనిధాయామృతాపస్తరణ మసీత్యపః పీత్యావమ్యయ స్థానఇత్యు
చాత్రిమృఘపర్కస్య ప్రాశ్నాతి || ఆచమ్యతత్తామృతాపిధానమసీ
వః పీత్యాచమ్య శేషమనుకంప్యాయప్రయచ్ఛేత్ || అనుకంప్యనుగృ
హ్యః పుత్రాదితస్మే శేషం ప్రియచ్ఛతి | రాజ్ఞః స్తవతే చప్రతిగృ
హణమేవ || అభిమంత్రాదిపురొహితస్య | శారిత్యాదిరాజస్తవత్యా
రవ || శారిత్యుక్తేశౌరసీత్యభిమంత్రణం | అమువ్యస్తానెయజ్ఞశమ
ణశ్చేతి దాతుర్నామగృహణం || లోకికేనాపాయేన పశోస్సంజ్ఞవ
నం || అగ్నిః ప్రాశ్నాత్విత్యుచావపాహోమః | అగ్నిదేవతా || య
దుత్పృజేత్ || యజ్ఞోవధతామితిమం త్రాత్రీనుపాగ్ శుజపిత్యా
ఓముస్మృతతేతుప్రచ్చర్వరః ప్రబ్రూయాత్ || ఉత్సర్గేపిభోక్తు రెవ
శాః | అన్నంప్రొక్తంధూతమితి సాదిరాట్ డోజణంధాఇత్యంతై హ
పాంశ్వభిమంత్ర్య ఓంకల్పయతేతుప్రచ్చైః ప్రతిబ్రూయాత్ || తతా
భోజనంకుర్యాత్ || ఆచార్యాదిభ్యః పూజేనంవత్సర ఏషమధువ
ర్కః పునఃకాగ్యస్సకృత్ నారావక్సంవత్సరాత్ || ధర్మశాస్త్రేపిస
హగవామధువర్క ఆచార్యాదిభ్య ఉక్తః || తస్యావ్యయమేవ ప్రియోగః
తత్యత్వధికాశాదీయతే || మధువర్కయోర్వినియోగః క్రియతే ||
స్నాతకాయాచార్యాంశ్చివ్వాజేవేదాధ్యాయాయశ్య శురాయరాజ్ఞః
సహగవామధువర్కాగోహ్యేధర్మఉక్తోవా | ఆచేదాధ్యాయాయ
శ్య శురాయగవాపినాప్రవక్త్రేచిత్రాయచసహగవాగాహ్యః || ష
దాధ్యాయః షడంగవేదమధితవానధ్యజ్ఞశ్చ తస్మే ప్రవక్త్రే | సప్రవ

క్రామ్యస్సత్వంప్రక షేణవక్రిసాధుశబ్దానుచ్ఛరితి వ్యాచప్తత్యత్వః
తస్యేవవశేషణః ౬ త్ర్యంబుకాహోలోకేనచిత్రే॥ స్నాతకాయ,
స్నానవిషస ఆగతాద్దైవనాన్యత్ర॥ స్నాతక పేదాధ్యానాతిధిప్రవక్తృ
భ్యః సకృత్సకృత్ గాహ్యః॥ దధ్నుస్థానేవయోవికల్పేనలభ్యతే ॥ అ,
భావఉదకంచ ॥ తత్ర్యంకాః ॥ ఆచార్యామిత్వజైరాజ్ఞేమధువర్కా
గవాసహ ॥ గృహ్యోక్తోధమేఉక్తోవా పూజేనంపత్నరేపునః । వే,
దాధ్యానస్పృశూరశ్చైత్తస్యేచాపితిదాధవేత్ ॥ తస్యేత్వవేదా
ధ్యానాయభవేద్గాహ్యోగవావినా ॥ వేదాధ్యానాయాతిధయేధ,
మే ఉక్తోగవాసహ ॥ తగైవవేదాధ్యానాయ వరాయాపచితాయ,
చ ॥ తాభ్యాంతప్రవేదాధ్యానాభ్యాం వినేవాన్యతరంగవా । ప్రమ,
క్రైచాపి చిత్రాయ భవేద్గాహ్యోగవాసహ ॥ అధీశ్వయష్టడంగం,
తు వేదంజానాతిచాధతః । వేదాధ్యానస్సతుప్రొక్తి ప్రకాశశ్చి
త్రీడచ్యతే ॥ నూత్రేగోమదుపర్కాహే ఇశ్యస్థిడక్షిణాతుగౌః॥
మధ్యేతుమధుపర్కస్య సాతిథ్యానరవ్వదైవతు ॥ స్నాత కాయ గృహ్య,
ధుపర్కకోగాహ్యక స్తుతిమచోదితవీషహి॥స్నాతకేతుచరితేదిస,
గతేతస్య కాత్యమతిధావితరత్రస । వరస్యయస్యయాశాఖాతచ్ఛాఖా,
గృహ్య మంగతః ॥ మధుపర్కః ప్రదాతవ్యస్తవ్యశాఖాపిదాతరి॥

ఇత్యావస్తమ్భీయగృహ్యప్రయోగవృత్తౌపంచమఃపటలః॥

సీమంత ప్రయోగఉచ్యతే

కేగల్భేనతుదైమాసికృతప్రాణాయామిమాయజ్ఞదాసీమం,
తొన్నయనెనకర్తణానగ్గ్రిష్యఇతిసంకల్పన్॥బ్రాహ్మణానోజయి,
తాన్ శిషోవాదయత్వాగ్నైదుపసమాధానాది పాత్రప్రయోగేదైష్యాని,
పాత్రాణి ప్రయజ్యయిమా వియాధాకాలైశ్శింశలతీర్తిదభవం
బుగ్లవస్సయమానాం జంధనంచ సకృదేవప్రయంజిత ॥ త,

త్ర్యక్షోకః॥యవావియాధాన్యలీనపుంజగ్లవ్యాయపానామపిబంధనంచ
 పతానిసీమంతవిధౌప్రయుంజ్యత్ పాత్రాణిసాకభిలుమానుషాణి ॥ ౩
 మ్యగపరిధ్యభేఽభిభాగాంలైలిన్వాంబ్రాయాం ॥ ధాతాదదాతున
 రయమీశానః ధాతాప్రజాయాదతరాయఈశేధాతాదదాతునారయః
 ప్రాచీః ధాతాదదాతుదాతుషెచహనియస్తాన్వహుదా॥యస్తేత్వగ్
 సుకృతే । లైస్సుపుత్రశవనః ఉక్షక్తైసామఇంచ్యం॥ఇన్యతాభిరష్టాభిః
 ఋగ్వేదావాజ్యాహుతీజుః హోతి ॥ జయదిపరిసెచనాంతే అవధే
 గాగ్నిం ప్రాచీంవధూముపనశ్యత్రీణ్యతానిశఃక్లాని యస్యాఽసతి
 సాత్రేణీయలూపశ్చాందసః తయాశలల్యాత్రిభిర్దవర్భవుఃజ్యేతైః శశా
 లుగ్లపేన సవత్రకోదుంబరఫలస్తబకేనేశ్యర్హః ॥ తేనధూర్భవస్ససరి
 తివ్యాహుతిభిః రాకామహంయాస్తేరాకఇతి దాన్విభ్యామృగాభ్యం
 చోధ్వగ్ సీమంతమున్నయతి । పశ్చిమస్యాండిశి శలల్యాద్వి పక్షి
 ప్యాపఉపసప్నుశ్య । తనోగాయతమితి పీశాగాధినా సఞ్శాస్తి । సా
 ల్వదేశవాసినాం త్రియాణాంవణానాం సీమంలైయాగంధరిత్యస్యా
 ఋచోగానం ॥ అన్యదేశనివాసినాం బ్రాహ్మణానాంసామవీవనఇత్య
 స్యాగానం ॥ అసాస్తానె తత్తద్దేశనదీనిదేశః కతఃవ్యః ॥ తీరేణఘీర
 నదితవ ॥ తీరేణకావేరితవ ॥ గంగతవేల్వేవమాది ॥తత్రోయవాన్విరూ
 ధా నూత్రైబద్ధావ పత్నావ్యః కురేఅబధ్య వాచయచ్ఛత్యానక్ష
 త్రైభ్యః ॥ ఉదితేషు నక్షత్రైషుప్రాచీముదీచీవాది శముపనిష్కృ
 మ్య వత్సమనావరధ్యవ్యాహృతీశ్చ జపితావహచం విసృజేత్ ॥*#*

—ఇతిసీమంతము— అథపుగ్ సవనమ్ ॥ —

ప్యక్తేగర్భే తృతీయే మాసికతఃవ్యం చతుర్థేవా । చతుర్థేచెద్య
 థావరితమెహూప్వసీమంతంకుర్యాత్ । కృత్ప్రాత్రాయామఃఇమాం
 యజ్ఞదాంపుగ్ంసువనేనకమణాసగ్నూరివ్యఇతిసఙ్కల్ప్య ॥ సీ
 మంతవదగ్నై రుపసమాధానాది సర్వంపరిషేచనాంతమ్ ॥ పాత్రప్ర

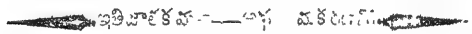
యోగదైవానిపాత్రాణిప్రయజ్య ఫలద్వయసంయక్తావటశుంగారి
 చృషత్సుతౌపావనం వస్త్రంచనకృత్ప్రయంజీత || తత్రక్లోః || ఫలద్వ
 యోగసంయతంవటాంకురందృషత్సుతౌ | సుపావనంచవస్త్రకంక్షిపెత్స
 హేవపునవే || అత్రపరిధయవధవంతినశమ్యాః || అంతేబ్రాహ్మణభో
 జనమాశీర్వచనంచ || తత్రక్లోకః || నేష్టాఃపుంసువనశమ్యాః గృహ్ణీ
 యాత్పరిధీనిహ || బ్రాహ్మణాన్భోజయేదంతే వాచయిత్వాపిషస్తథా |
 పరిషేదనాంతే అప్రాకుర్భూతరజసాకుమార్యాదృషత్సుతైవటాం
 కురందిధాయాన్యైరదృష్త్వత్పత్రైణ పెషయిత్వావస్త్రేణ పరిష్టావ్యా
 పరేణాగ్నిం ప్రాచీమతానాం నిపాత్యదక్షిణేనహస్తేన రసంగృహ్ణీ
 త్వా దక్షిణేనాసికాచ్ఛద్యే రసమంగుఢేనా పినయతిగర్భః ప్రావ
 యతి || తతోబ్రాహ్మణభోజన మాశీర్వచనంచ || సమాప్తంపుగ్ంసువనం
 , క్షిప్రగ్ంసువనముచ్యతే || — పుగ్ంసువనకృతైయస్యాగర్భిణ్యా
 రోగేణవాహిషేణ వాగర్భేణసహజరాయ పతితుమిచ్ఛతి స్వకాలా
 దర్వాకో || తదాకృతప్రాణాయామః క్షిప్రగ్ంసువనంకరిష్య ఇతి
 సంకల్ప్య || అనువహతేన శరావేణానుస్రాతసముదకమాహృత్య త
 స్యాః పాదయోస్తూర్యంతీమధః పుష్పికాఖ్యామోషధీనిధాయ గర్భి
 ణీంప్రసవపీడయాశుష్యంతీంకోష్యమాణామాభిష్టావహమితి యజమా
 మూర్ధాన్యభిమృశతి | హస్తద్వయేన యథైవసామఇతితన్మభిరేతాభి
 రద్భిరవాక్షేత్ || ప్రతితిష్ఠత్విత్వసానం ప్రథమాయాముచః | తథాకృ
 తమితిద్వితీయాయాః || నరన్యతీరితిత్వతీయాయాః | గర్భనిగ్ంలేజరా
 యనామకించిత్త్రిణాముదరాత్పతతి తద్యదికస్యాశ్చిత్కైనచిత్కా
 రజ్జన సవతేత్ || వితుగర్భః ఇత్యుగ్భావంపూర్వోక్తాభిరద్భిరవాక్షేత్

అథజాతకర్తృచ్యతే

కృతప్రాణాయామోజాతం కుమారంజాతకర్మణాసగ్ంస్కరిష్య ఇ
 తి || తత్రాత్మనీతం కుమారం నాశౌలమ్భనాత్ప్రగైవదివస్పరిత్యను

వాకేనాభిమృశతి ॥ అస్తిర్నహమితి యజమాతీ త్తనడవస్థాధాయాం
 గాదం గాదిత్యైగ్భ్యమభిమంత్రణమేతాభ్యామేవ సూధాన్య వ
 ఘ్రూణమేతయోరేవదక్షిణైకజ్ఞా జపః ॥ అసావిత్యత్ర జన్తనక్షత్ర
 నామగ్రహణం సంబోధనైః కృత్తికాసుజాతస్య కృత్తికఇత్యాదినిర్ది
 శతి ॥ తతాదక్షిణైకజ్ఞా రహసినిక్షత్రనామపునరేవ నిర్దిశతి ॥ అ
 త్రసంబుద్ధిర్నభవతి ॥ నిర్దేశపరకారఉచ్యతే ॥ కృత్తికః - రౌహి
 ణః ॥ మౌగేశీషణః- ఆద్రాకః ॥ పునర్వసుః- తిష్యః ॥ ఆశ్రేషః
 మాఘః ॥ ఫాల్గుణః- ఉత్తరఫల్గుణః ॥ హస్తః ॥ చైత్రః ॥ స్వాతిః ॥ వి
 శాఖః ॥ అనూరాధః ॥ జ్యేష్ఠః ॥ మూలకః ॥ ఆషాఢః ॥ ఉత్తరాషా
 ఢః ॥ శ్రవణః ॥ శ్రావణః ॥ శ్రవిష్ఠః ॥ శతభిషక్ ॥ శాతభిషజః ॥ పౌష్కపాదః ॥ ఉ
 త్తరపౌష్కపాదః ॥ రైవతః ॥ అశ్వయుజ్ ॥ ఆశ్వయుజః ॥ అపధరణః ॥
 అపధరణః ॥ తత్తక్లౌకాః ॥ కృత్తికోరౌహిణోశ్వయుజ్విష్ణుశ్చైత్రః
 పునర్వసుః ॥ మాఘపధరణశ్చైత్ర తథాశతభిషకునః ॥ విశాఖా
 రైవతోహస్తః స్వాతిరాశ్వయుజోపివా ॥ అనూరాధశ్రవిష్ఠశ్చ శ్రవ
 ణశ్రావణోపివా ॥ ఆషాఢపౌష్కపాదశ్చ ఫల్గునశ్చతథాపునః ॥ జ్యే
 ష్ఠశ్చ శాతభిషజస్తథాశ్రేషశ్చమూలకః ॥ ఆద్రాకోమౌగేశీషణశ్చ
 నూక్తవాక ఇమానివై ॥ రొరెమమృజ్యేనిమవృద్ధిరాదౌష్ట్యాత్పైచ
 వాంత్యశ్రవిశాశ్వయుక్షు ॥ శేషమనామోవికవరస్వరోంకృతస్వా
 ప్సోర్వరదీఘస్సనిసగజ్ఞాః ॥ మధుఘృతమితి సగ్గంసృజ్య ॥ దర్శణ
 హిరణ్యంనిష్టకృణం బద్ధ్వా తస్మిన్నవధాయమేధాంతఇత్యాది సూ
 ర్యోభ్యాజోదధాతివ్యంతముక్త్యా తేనహిరణ్యేనాంతైప్రాశయతి ॥
 తైత్తియైత్యేతి వంచభిః ఋగ్భిఃసాపయతి దధిఘృతమితి సగ్గంసృ
 జ్యతత్ప్రవహజ్యం కాంసేతనీయతే నకాంసేనవ్యాహృతిభిరొంకా
 రచతుర్థాభిరంతేకుమారం ప్రాశయతి ॥ ప్రాశితశేవపద్భిస్సగ్గం
 సృజ్య గోష్ఠేనిసయేత్ ॥ మూతైకుమారమిత్యుచామాతురంకెద్ధావనం

అయంకూమరభివృద్ధిచాదక్షిణంస్తనం ప్రతిధావయేత్ || యద్బాచే
 మృదయమితి ద్వాభ్యామృగ్భ్యాంపృథివీవభిమృశతి || యత్రకూ
 రశ్చేఽనామయశీతియజమానంవిష్టంకుమారమభిమృశతి | ఆపస్సుప్తే
 ష్వితియజమాశిరస్తడదకుంభం నిధాయ యత్రకవచాగ్ని మిత్యాదిరౌ
 కికమగ్నిముపసమాధాయ పరిస్తీర్యతస్త్రి హోమః అయంకలిమిష్య
 హ్వాభిమృత్యైః సావహారాంలైః ప్రతిసావహారంసంపాపాన్లు
 లీకరణమిశ్రానంజలినాత్రిస్త్రిజాహోతిసకృన్నంలైఃదిష్టాష్టింసావ
 హాకారస్సంవృత్య | తతస్సగ్ శాస్తివ్యవిష్టవ్యవిష్టపీవ తూష్టిమగ్నావాప
 వలెతి | ఏవమహరహరితి సంప్రేషాతిదేశః | అయంకలిమిష్యైః
 వృథమదినసే | అన్యేషహస్సుతూష్టింప్రచ్చేషః | ఆనిదేశతాయాః
 ఆజ్మర్యాదాయాం | లెనదశమేహనిరాత్యానిగణచ్యుతి | తతో
 ద్యాహ్వాణభోజనమాశీర్యదనంచ || ఉపసయనాత్పూర్ణతకాది సం
 స్కాగః స్త్రియాఅపి కతవ్యః దేహసంసారత్యాత్ || కింతుతత్ర
 మంత్రవజ్రమ్ || తత్ప్రణామః || జాతకాచితుసంస్కరణం స్త్రియాదౌ
 పనాయనికాదభిషేచ్యతే | దేహసంస్కరణాయయథాక్రమంకాలాన
 నమస్తమమంత్రకం || కమేస్యే య నిష్కృత్యకతవ్యాః పాశ్ర
 నాదయః || న హోమాదిరితి స్త్రియామస్కంస్కంమమంత్రకమ్ || ***

దశమ్యా నామకరణం కరుణ్య ఏతామాతాంబ్రాస్తా శౌయా
 మా రోహిణీనక్షత్రేజాతస్య హమాగ్నీనామధాస్యావహరణం కిం
 ద్వ్యక్షరంచతురక్షరవానామభిషేతి || నామపదపూర్వమాఖ్యతపదో
 త్తరంచదీర్ఘాభినిష్ఠానాంతంఘోషపదాద్వ్యక్షరం లిప్తంభిషేతిద్వ్య
 క్షరంఘోషాదావాదాఇతి భవతిచతురక్షరంచెత్ యవతిదాహి
 రణ్యదాఇతిభిషేతి | అథవా అయజాక్షరస్య నామ్నోపూర్వత్రసప్ర
 త్త్యాగః || సుకుమారభిషేది || అయజాక్షరమేవకుమారానిః నామ

పూర్వోత్తరాదిశేయోవాస్తీ । యశోదాపుణ్యదా ఇత్యాది ॥ ఆవృ
తాశ్చక్రమం పుణ్యహంస ॥ పుణ్యహంసాచనే యజ్ఞశ్రమః ధైర్య
స్థిరవంతోబ్రువంత్యితి మధ్యమదూతనే ॥ యజ్ఞశ్రమః ధైర్యస్థిర
తిప్రతివచసమ్ ॥ సమాప్తం నామ రణమ్ ॥ ప్రవాసాదేత్యుం
గాదంగాదత్తావతేతి దానాన్యన్యగ్భ్యాన్యన్యసాన్యచింత్యుంజా
భ్యమేనయాధ్యవసూరితాచింత్యుంజాభ్యశ్రమః క్షిప్రసంబోధనైనామ
గ్రహణాకేచిత్ప్రసంసంభాషణమంత్యిత్వీయయాగభూజకర్షం
లి ॥ అగ్నిరాయమృది పంచనూసన ద్విదేవదేవ జగత్ ॥ కైసత్వా
యశేతిసద్విత్రానుషంగః ॥ సవ్యగృహితుశ్చమా కమరీమభిమంత్ర
యలే ॥ పుణ్యహంసాచనేచాక్రు చక్ర్యదేవస్త్వవాసినే ॥ ఉక్తాబా
లకనామాస్తేస్వస్తీచ్యుప్రపంభవేత్ ॥

❖ ఇతిప్రవాసాగతపౌకార్యః—కథాన్నప్రాశనం ❖

జన్తనఇతి వచనాత్ ॥ యస్మిన్మానేయానంతోజివసాచరితాః । తతః
సప్తమేమాసితానంతోలభ్యంతే । కృతప్రాణాయామ ఇమంయజ్ఞశ
ర్తాజంఅన్నప్రాశనెనకర్తృతాసగ్గరిష్యఇతిసంకల్ప్య ॥ బ్రాహ్మణా
భోజయిత్వాశియోవాచయిత్వా దధిమధుఘృతమోదసమితిసగ్గృజ్య
భూరపామిత్యసమాసేనచతుర్ణామంతేప్రాశయేత్ ॥ యజ్ఞశ్రమః
న్నితినామగ్రహణం । చత్వరీః ॥ భూరపాంభువపాం, సువరపాం,
భూర్భుసువరపామితి మంత్రాదయః ॥ ❖ ఇత్యన్నప్రాశనం ❖

❖ అథచౌలముచ్యతే ❖

చౌలంపునట్వసోవ్యకతఃశ్యంతృతీయేనపేద ॥ తస్యప్రయోగః ॥ కృత
ప్రాణాయామఇమంయజ్ఞశ్రమాణంచౌలేనకర్తృతాసగ్గరిష్యఇతి
సంకల్ప్య ॥ బ్రాహ్మణభోజనమాశీర్వచసం కుమారభోజనంచౌపనయ
ననత్కరోతి అగ్నేరుపసమాధానాది పాత్రప్రయోగే దైవానిపాత్రా
ణి ప్రయుజ్య శిశ్నాష్ట్రాచ్యోతసింశకృత్ లైశీంశలలింకౌశేయ పుంజీ

లయవాక్కుశాక్ శలలుగ్గప్పందసమైవప్రయంజిత || తత్రాక్షాః ||
 శిశూష్ణతాయాసశక్యచ్ఛలల్యాకౌశేయపుంజీలయవాక్కుశాంశ్చ | గ్గ
 ప్పంశలాలారితి సుప్రయుంజ్యాత్వాత్రాణిచౌశే సహమానుషాణి¹
 తతఃపవిత్రసంస్కారాది పరిషేచనాంతం సీమంతవత్కరోతి | పరిషే
 చనాంతే అపరేణాగ్నిం ప్రాచంకుమాగముపవేశ్య త్రేణ్యాదినాత
 త్రతూష్ణీం కేశాన్విసయతి | విసయనంవివిధంస్తాపనం | తచ్చశిఖాద్వం
 తత్కుమార్యానాస్త్రీ | యథషిఃశిఖాస్తాపయతి || త్రాప్యపేయస్యతి
 సగ్నిపంచాపేయస్యపంచ | ఏవమస్యత్రయథాక్షలధర్మసాన్ప్ర్యత్ | లై
 ణ్యాదీక్ సీమంతపన్నిరస్యావఉస్పృశ్య తతఉష్ణేనవాయుపిత్యాదినా
 స్తాశ్శీతాసాప్వనీయేత్వాదిక మారభ్య ఉప్రాప్తయకేశానితికేశనిధానాంతం
 ఉపనయనవత్కరోతి || క్షురంప్రక్షాళ్యనిదధాతి | తేనతస్యహంకర్తృ
 నివృత్తిః || వరదదాతిక త్రై || పితాకతాచంద్రక్షిణత ఆసీనాయు
 బ్రాహ్మణయవరంధదాతి ||

అథగోదానస్య ప్రయోగఉచ్యతే

పోడశేవమేపురగ్వసోవ్వికతేన్యః అనన్యస్థిన్నక్షత్రేవాసర్వంచా
 లచత్కరోతి | పాత్రప్రయోగేతు శలలుగ్గప్పంజీలస్త్రీజీంద వజ్జ
 మేత్ || తత్రాక్షాః | పాత్రప్రయోగేఖలు యోజనీయోగోదానకర్త
 ణ్యపి చౌలవత్సః | నగ్గప్పపుంజీలల్య ఇష్టాః అత్రాథలుప్తాని
 భవంతి(త్ర)యస్తాత్ || శిఖాధావాద్విసయనాభావః | సర్వాన్వేశాన్వా
 పయేత్ || ఛండాగోదానస్య ప్రత్యామ్నాయః | కృతప్రాణాయా
 మ ఉదకాపస్పృశనేన సగ్గస్కరిష్యతి సంకల్ప్య బ్రాహ్మణభోజ
 శ మాగిర్వచనమ్ | కుమారముదకం స్పృశ్యుత్వా స్నానంప్రేత్య
 భజః || తదంగుళపాణంవక్ష్యతే || బేదుచదంతర్పయామి
 ప్రాజాపత్యంతర్పయామి || జ్యోత్స్వంతేవయామీత్యనువంశః || ఇ
 త్యేషాం గవతుర్వాత్ ||

“ఇత్యావస్తమ్యైగృహ్యపగ్నోగవృత్తౌ పఠ్యఃపటలః”

అథ గృహసంహృతసన్యకమోచ్యతే

కృతప్రాణాయామోగృహసంహృతసన్యకరిష్యఇతి సంకల్ప్య ||
 యదాదక్షిణోపత్సక్ప్రవణం గృహంతదాఽగారావకాశముద్ధత్యపా
 లాశైః శమిమయైసవోమాపేనేతామెవదిశఽదక్షిణోపగ్రహిచిదిశంయ
 ద్భూమే రిత్యుచోదూహతి | ఏవతిరివారం మంత్రావృత్తిశ్చభవతి
 యథాప్రాగుదక్ప్రవణంభవతి తథోదూహతి స్రాగుదక్ప్రవణం
 కృతంసోపనావృధిపీవ్యృచ భిమ్మశతి పదక్షిణగ్న్హూతాగతాన్హాస
 యితావ్యవృంతరం పాగ్గంసూనుదుప్యఉత్తరాభ్యాందక్షిణద్వాన్దక్షిణా
 మవదధాతి || ఉపనిష్క్రమతోదక్షిణద్వాంసమిపాత్ ఇహైవతిహై
 త్యుగ్భ్యాం దావరహూతా మవదధాతి | ఏవమితరాం యథాభాతమి
 తరాచప్రవధాయవిగ్శమాధీయమానమృతేన హూతావితియజమాభి
 మంత్రీయతే | సంమితంగృహముత్తరైర్భూతాలింగమభిమంత్రీయతే ||
 బ్రహ్మచర్యేతి పూర్వాధికాయజ్ఞశ్చైతి దక్షిణార్థం ఇవశోచ్యతే
 తి పశ్చిమార్థం మిత్రశ్చవరుణశ్చైత్యుత్తరార్థం ధర్మస్తఇతిమధ్యమం
 ఇతిగృహసంహృతసన్యకరిష్యగృహప్రవేశాద్యతే

కృతప్రాణాయామో గృహప్రవేశంకరిష్యఇతి సంకల్ప్య || ఓం పా
 సనోపాలాశంశమీమయం వేద్యమాచీప్య ఉద్ధీయమాణ ఇత్యాది ముం
 చతస్తాదిత్యంతయాముచాసర్వమగ్నిముద్ధతి | ఇంద్రస్యగ్గృహోఇతియ
 జమాలిగారంపత్నీసహవ్రపాద్యోత్తరపూర్వదేశేఽగారస్య యత్ర
 క్వచాగ్నిమిత్యాదికృతాం అమృతాహతి మిత్యుచాతస్మిన్నగ్నింప్ర
 తిష్ఠాపయతి | తస్తాదగ్నే దక్షిణత ఉదధానాయతనంభవతి | తస్మి
 న్నుదధానాయతనే విమాచీనాగ్గౌ నానాదిగగ్గౌ దధాన్తస్
 గ్ స్తీర్య | తేషుదర్భేషు ఏన్న పతఇత్యుచాపీహియవానోష్య తత్రా
 దధానంప్రతిష్ఠాపయతి | తస్మిన్నుదధానే ఆరిష్టాఇతి యజమాచతుర

ఉడకుంభానానయతి । పృథికుంభం మంత్రావృత్తిః । బ్రాహ్మణభోజన
పరిసమాప్తైః ప్రాక్షణికాంచేత్ భూమిర్భూమి మిత్యైవానమం
త్రయతే ॥ చతురదకుంభానయనానంతరం కృతప్రాణాయామో
వాస్తవహృదయకరిష్యంతిసంకల్పన్ ॥ అక్షరసమాధానాద్యాజన్
భాగాంతే వాస్తాష్టత్యత్యైర్భూన్యైర్దేవతాహుతీహుత్యా వాస్తాష్ట
తే పృథరణోనపీఠ్యైర్భూన్యైర్దేవతాహుతీహుత్యా జయాదిప్రతిప
ద్యతే పరిషేచనాంతంకరోతి చతురాంత్రధానహోమానాం వా
స్తాష్టతిరేవ దేవతా ॥ పరిషేచనాంతేశివగోవిందలియజమాండుడభే
నక్రికప్రదక్షిణమంతరకృతాగారనివేశనం వా పరిషేచనబ్రాహ్మణాన్బ్ర
జయేదపూష్టైస్సక్తభిరోదనేనైతి । తతఃతత్యవసమ్ ॥ *~*~*~*

శ్రీకృష్ణ ప్రవేశం - అధర్వగ్రహ శాంతిః

శ్రీనాథముచరిత్ర యోగ్యహః సత్వగ్రహః లెనగృహీతః కుమారం
 రం విశాచిసంశునావాదష్టం కశ్చిత్పితృనానమ్ ॥ పూర్వేష్యరెపత
 పోయుక్తక్షపావ్య శ్వగ్రహగృహీతస్య శాంతింకరిష్యఇతిసంకల్పన్
 జోతెనవర్చిచ్ఛాద్య సప్తపాణివాబధ్యకన్సలూహం కింకిణీంవాఘం
 టాం హృదియన్ అన్యేన పురుషేణధ్వనయన్ కుమారమాదాయా
 ద్వాంరణ సభాంప్రవిశ్య సభయావధ్యేధిదేవనమృద్ధత్యావౌక్ష్య
 విభీతకఫలాన్యోస్యతేహ కుమారముత్తానం నిపాత్యదధ్నాలనణమిశ్రే
 ణంజలినా కూకురభిత్వా రభ్యముసలేనానహస్త్యలూల ఇత్యంతాభి
 దశభిరహౌక్షేత్ । ఏవాప్రాతమఃధ్వందినే సాయంత్రిషష్టిప్ర
 వేశనాది ప్రాక్షణాంతం కర్తానర్తయేత్ ॥ అగదోభవతి అరంగోభవ
 తి కుమారః ॥

శంఖాక్షనవాదంముచటి యోగ్రహస్సశంఖాక్షిణ్యగృహీతం కుమారం
కశ్చిత్తుప్పగ్వనత్రవోయక్త కృతపాత్రాయామః శంఖగృహీతస్యశాం
కరిష్యంతిసంకల్పన్తి ॥ హతశంఖాక్షిణ్యపూజాభిమంత్రి ఋషి.

బోధధత్వచాశ్చ సత్తడకుమ్భమాసయతి ఏవంత్రిష్వపి కాలేమ
కుర్యాత్ ॥ అగదోధవతి కుమారః ————— అధసర్పబలిరుచ్యతే. —————

శ్రావణ్యాం పౌషణమాస్యా మత్తమితేసాయమానాననగహం
త్వా కృతపాశాయామః సంహరింకరిష్యతిసంకల్ప్య ॥ ఔసాస
నేస్థాలీపాకగ్ శృషయిత్వా శ్రవణాభిఘారణః పృతిష్ఠితాభిఘారణః
కృత్వాగ్నేరుపసమాధానాదిపాతృప్రయోగదేవపాత్రాణా మంత్రేణ
తియదర్వాన్సహస్వియోంజలిః ప్రయోక్తస్యః అంజలేశ్చప్రాక్షణమా
జనతపనానికరోతి । అగ్నిముఖాంతే శ్రావణ్యై పౌషణమాస్తేన్వి
స్వావేతిచరోజుహోతి । అత్రశ్రావణేపౌషణమాసీదేవతా । జగ్ధౌ
మశకఙ్గతి స్వాహాకారాంత్రైమంత్రైః ప్రతిస్వాహాకారమంజలినాకిం
శుకానివలాశపుష్పాణిజహోతి॥అత్రా పిద్విరవదానోవస్తరణాభిఘా
రణాని । అశక్తౌపత్న్యావాకర్తవ్యానీత్యక్తమ్అంతక్షతాభిఘారణమ్
కింశుకహోమేషు సర్వాదేవతాః।ఇంద్రజహీతిస్మభిస్త్రిస్రాకర్షధమ
యాస్సమిధతదధాతి।అత్రవృథమర్పణంద్రోదేవతాతత్ప్రతిమితిచతస్స
భిఃప్రత్యృచమాజ్యహవీజహోతి॥అసాంసర్వావవదేవతాః। తతో
జయాది । యద్యకర్షణాభిఘాతాత్తతిఃకింశుకేభ్యశ్చరశ్చావదా
యస్విష్టకృతః । అపూగ్వః కింశుకహోమః । పరిషేచనాంతంకృత్వా
వాగ్యతిస్సంభారానాదాయ సక్రాతా ధానాలాజానాంజనాభ్యంజనే
స్థగరోశీరమితి సంభారానాదాయ ప్రాదీముదీచీంవాదిశముపనిష్క్ర
మ్య శుచాచేశేపీరం కృత్వాతత్రప్రాచీరుదీచీశ్చత్రిస్రాకర్షా
లిఖత్వా ॥ రెఖాకరణ ప్రకారః పూర్వమేనాంతః ॥ తాన్వద్భిరుపని
నీయనమోఅస్తుసర్వేభ్యోయేపాథివాభిఘాదిబలిగ్హరిహ్యమీత్యం
తేలేఖాసులేఖాకర్మమేణసక్రాన్తివవతీతిసకృదేవమంత్రః। సంపుష్క
ధానాలాజానాం జనాభ్యం జనస్థగరోశీరమిద్వైతాని తూష్టిం నివవతి
తక్షకవైశారయేతి తిస్సభిః సమీచీనామాసిప్రాచీద్విష్టేతయోగామస్తే

తద్వాదశభిషర్యాయైశ్చోపతిష్ఠతే | ద్వాదశపర్యాయాణాముపస్తాన
ప్రకారఉచ్యతే | సమీచినామాసీత్యనువాకమారభ్యతంవాంజంభేదదా
మీత్యంతముక్తాన్ | సమీచినామాసిప్రాచీదిక్తస్యాస్తేగ్నిరధిపతిరసితా
క్షితాయశ్చాధిపతిర్యశ్చగోష్టాతాభ్యాంసమస్తానామృడయతాంలైయం
ద్విష్టోయశ్చనాద్వేష్టి తంవాంజంభే దధామి | ఓజస్వినీనామాసిదక్షి
ణాదిక్తస్యాస్తజంధోధిపతిఃపృథాకూరక్షితాయశ్చాధిపతిరిత్యాదిపూ
ర్వవత్ | ప్రాచీనామాసిప్రతీచీదిక్తస్యాస్తేసోమోధిపతిస్వజారక్షితాయ
శ్చ | అవస్తావానామాస్యదీచీదిక్తస్యాస్తే వరణోధిపతిస్త్రిరశ్చ రా
జేరక్షితాయశ్చాధిపతిః | అసిపత్నీనామాసి బృహతిదిక్తస్యాస్తే
బృహస్పతిరధిపతిశ్చిత్తారక్షితా | వశినీనామాసీయందిక్తస్యాస్తే య
మోధిపతిః కల్తాషగ్గివో రక్షితాయశ్చేత్యాదియథాపారంతం వాంజం
భేదదామీత్యంతముక్తాన్ | వేతయోనామస్థలైషాంవఃపురోగృహంఅగ్ని
ర్యజషవస్సలిలావాతనామంతేభ్యోవోనమస్తేనామృడయతలైయంద్వి
ష్టోయశ్చనాద్వేష్టితంవాంజంభేదధామి | నిలింపానామస్థలైషాంవో
దక్షిణాగృహః పితరోవజషవస్సగరోవాతనామంతేభ్యోవో నమస్తే
నామృడయతేత్యాది పూర్వవత్ | వజ్రిణోనామస్థలైషాంవఃపశ్చాద్గృ
హంస్వప్నోవజషవోగహ్వరోవాతనామంతేభ్యోవోనమస్తేనామృడ
యతేత్యాదిపూర్వవత్ | అవస్తావానామస్థలైషాంవఃత్తరార్ధగృహం
అపోవజషవస్సముద్రోవాతనామమిత్యాదిపూర్వవత్ | అధిపతయో
నామస్థలైషాంవఃపరిగృహంవషణంవజషవోవస్వాన్ వాతనామంతే
భ్యోవజషత్యాది పూర్వవత్ || క్రవ్యానామస్థపాథివాస్తేషాంవఃపహ
గృహంఅన్నంవజషవోనిమిషోవాతనామమిత్యాదియథాపాతం | ఏదం
ద్వాదశపర్యాయైరుపస్తాయాపః పరిషిచ్యా పతీక్షస్త్రాష్టిమేత్వాప
శ్వేతపదేత్యేతాభ్యా మృగ్భాగముదకుంభేనతిః ప్రదక్షిణమంతరతా
గ్నారంభిచేశనంవాపరిషిచ్య బ్రాహ్మణాన్ భోజయేత్ || ధానాఃకుమా

ణంకరిష్యఇతిసంకల్పన్య || పత్నీవహంతితాన్విది||నవానాం స్థానీపా
కన్ శ్రవముత్వా శ్రవణాభిఘాటణ ప్రితిప్రితాభిఘాటణాంతకృతాన్వి
అగ్నేరుపసమాధానాద్యగ్నిముఖాంతే దర్వాప్రముపస్త్రీగృహస్థానీపాకా
స్తధాన్విద్విరవదాయాభిఘాట్య ఇంద్రాగ్నిభ్యాగ్నోసావపేతిమధ్యే జ
హోతి || పునశ్చైవమవదాయాభిఘాట్యవిశ్వేభ్యోదేవేభ్యసాన్విపే
తిహుత్వా || పునశ్చైవ మవదాయాభిఘాట్య క్షతాభిఘాటణం కృ
తాన్విద్యావాపుధివీభ్యాగ్నోసావపేతి హుత్వాత్తతస్సిష్టకృత్ అగ్నేయే
సిష్టకృతేసావపేతి | లేవయోరిత్యాదివరిషెదనాంతే తండూలానాంస
వానాం వక్వానాంముఖం పూరయిత్వాత్తైరాస్యం పూరయిత్వేథః||
భక్షయిత్వాచమ్యచరుణాకించిదోదనపిండగ్నంవృత్య పరమేష్ట్యసీతి
యజుషాగారస్య పృష్ఠవంశఉద్విధ్యేత్ || శ్యామాకాగ్రయణేసోమపవ
ప్రధానదేవతా ||

—సమాప్తమాగ్రయణమ్—

—అథసౌమంతప్రత్యవరోహణముచ్యతే—

సౌమంతతౌ ప్రత్యవరోహణం కర్తవ్యమ్ | కృతపాణాయా
మోసౌమంతప్రత్యవరోహణంకరిష్యఇతిసంకల్పన్య || ప్రత్యవరూ
ఢోనాసౌమంతఇత్యేతావదుక్తాన్వి ఖట్వాదః ప్రత్యవరుహ్య శయనదే
శేసవాక్ పల్లవాక్ సంస్త్రీర్యప్రితిక్షత్యితిత్రిభిమంత్యైః దక్షిణైః
పాలైవైః నవన్వస్తరేఫంవిశంతి | దక్షిణతః పితౌత్తరతోమాతామ
ధ్యేకర్తా | ఏవమితరే జ్యేష్ఠాదయస్సహితాః స్వస్తరేఫంవిశంతిస్యో
నాపుధివీబడిత్థాపర్వతానామితి దాన్విభ్యామృగ్భాసం పృథివీమభిమృ
శంతి | ఏవగ్నంవేతనాదిపృథివ్యభిమశానాంతం సర్వేషాం మంత్రా
వృత్తిస్త్రీ

—సమాప్తంసౌమంతప్రత్యవరోహణమ్..

ఈశానబలిరుచ్యతే||—ఉదగయనాదిషు కృతపాణాయామ ఈ
శానబలిం కరిష్యఇతిసంకల్పన్య || ఈశానమృత్తని బుద్ధ్వా ఓపాస
మైష్ఠానీపాకంశ్రవణముత్వా శ్రవణాభిఘాటణ ప్రితిప్రితాభిఘాటణాం

తం కృత్వా । యావంతస్సపిండాస్తేషాంభోక్తుంపర్యాప్తంబృహద్భా
 ణై రౌకికేగ్నా ధైశ్రవత్యంచరు శ్రగంబుత్వాఽఽమాఽభాసనా
 గ్ని మాదాయయేన చాన్యేనద్రవ్యేణాథేభవతి తానిసర్వాణ్యాదా
 యపత్వాద్యైస్సహప్రాచీముదీచీంవా దిశముపనిష్క్రమ్య బహి
 గ్గాఁమేశుచాదేశే నదీతరే శ్చేలాగ్రవాస్తంశిలం కల్పయిత్వా అ
 గ్నైరుపసమాధానాది । పాత్రప్రయోగే విశేషః ॥ దేవపాత్రాణామ
 నైకం సపాత్రత్రయం ద్విచత్వారింశత్పలాశపణాణానిచదవ్వంద్వం ప్ర
 యుజ్యప్రతికం సపాత్రంపలాశపణానామపివృధకృత క్రపససఃమా
 జనపప్రతిపసప్రాక్షణాదీనికతావ్యాని అగ్నిముఖాంతై ఆపరేణా
 గ్నిం దేవకటి ప్రాధ్వానరే కృత్వాదవయోమఁధ్యేజయంతాయ యథా
 వకాశాభవతి తథాకుటీకరౌతి ॥ ఆత్వాసహంత్యిత్యేచ్ఛాదవయోః
 కుట్యౌదక్షిణస్యాంకుట్యామీశానం యహదేన మావాహయతి ఉత్త
 రస్యాంకుట్యాం మీధుషీముమాదేపిమావాహయతి । ఆయాహిమీధు
 షీతి రౌకిక్యావాచాఅవాహయతి । మధ్యేఽనకాశే ॥ ఆయాహిజయం
 రేతి సుబ్రహ్మణ్యం జయంతమావాహయామీత్యావాహ్య । ఈశానా
 యమీధుష్యేజయంతాయేత్వావాహనకృమేణ గంధపుష్పాదిదదాతి ।
 కంసత్రయమాదాయాపరేణాగ్నింకుట్యైః పుస్తాదావాహనకృమే
 ణ నిధాయతేషు త్రిమకాంస్వేషు ఈశానస్తాలీసాకౌ దనానల్పయి
 త్వా ఓదనసహితాః కాంస్యానాదాయాగ్ని సమీపేహోమాధాం
 యథావాహనంనిధాయ । ఉపస్పృశతుమీధావ్కమీధుషేస్వాపేతిఈ
 శానం స్వమోదనముపస్పృశ్య ॥ ఉపస్పృశతుమీధుషీ మీధుష్యై
 స్వాపేతుమాదేపిం స్వమోదనముపస్పృశ్య ॥ జయంతోఽపస్పృశ
 జయంతాయ స్వాపేతి జయంతమ్ స్వమోదనముపస్పృశ్య ॥ ద
 ర్వాన్యసంపస్తీర్య ఈశానౌదనాద్విరవదాయాభిఘాత్య భవాయదే
 వాయస్వాశ్చాన్యైష్టభిస్సాన్వహకారాంతై మఁలైః ॥ ౧౮ ॥ వాహంతీజా

హాతి || అంతేక్షతాభిఘారణం | పవంమీధుష్యాఽదనాద్వివృతహ
యభవన్య దెవన్యపత్నైస్సావపాత్యష్టాభిస్సావహారాంత్రైమం
త్రైర్షావాహాతిజహాతి || అంతేక్షతాభిఘారణమ్ || జయంతాయ
సావహాతి మధ్యాదాదనాద్భుత్వాక్షతాభిఘారణంచక్చత్వాపురద
ర్వాన్యమవస్తీర్య సర్వతః సకృత్సకృడవదాయద్విరభిఘార్యాగ్నయై
స్విష్టకృతఇతి యజమాన్విష్టకృత్ || సర్వాసామాహూతీనాం నిదిష్టా
వినదెవతాః || సన్న్వీసినఃపూణణముఖః పరొక్రమత్స్వితీ యజమేతావతీ
శువతిష్ఠతై తకాలేపయోరిత్యాదివరిషెచనాంతై వలాశపణాన్యాదా
యసమీపేనిధాయనకంపణామూదాయోపస్తీర్యఈశానాదనాదవదా
యాభిఘార్య గృహపాపస్పృశ గృహపాయసావహాతి ఈశానాయ
వక్షిణస్యాం కుట్యాంధతావపునరపి పణాంతరప్రార్థనమంత్రేణైవేశా
నాయదత్వాన్తి | ఏవమితరయోరప్యోవాహనకర్మేణ ఉత్తరస్యాంగ్య
హపున్యవస్పృశేతి ద్వేవణాదాతవ్యే || ఘోషేణఉపస్పృశతేత్వనేన
మంత్రేణమధ్యే ద్వేవణాదాతవ్యే || పునశ్చశాసిన ఉపస్పృశలే
తి దక్షిణస్యాం ద్వేదాతవ్యే || విచిన్వంత ఇత్సుత్తరస్యాం ద్వే || ప్రపూ
న్వంతఇతిమధ్యే ద్వే || సమశ్చింతితి దక్షిణస్యాం ద్వే | దేవసేనాఇ
తి దక్షిణస్యామేవ దతపణాని సాదకానిదదాతి || యాఅఖ్యాతాఇ
తి దశకృత్స్వస్యామేవ కుట్యాం పునరపిదదాతి | దాష్టీరాపోపస్పృ
శేతి దక్షిణస్యాం ద్వే | దాష్టీరాపున్యవస్పృశేత్సుత్తరస్యాం ద్వే || అ
నాన్సారిణఇతి మధ్యే ద్వే || నిషంగిన్నితిదక్షిణస్యాం ద్వే || ఏవంయ
థాన్యమోదనేభ్యః పణాదానమ్ || తత్త్రిణ్ణాకః || త్రిభిగ్యధోఽంపరి
దాయమంత్రైస్తథాపరైముఖైకుటాత్రిభిస్తు || త్రిభిగ్యధోఽం
పునరంతిమేన ముఖ్యన్యసందేష్టికపది శిష్యః | పణాదానశేషాద
నం పింఠీకృత్సప్తపుటేవధాయ - సమోనిషంగిణఇమునిమత ఇత్సంతం

వృక్షావజ్ఞతీ అష్టినామస్తోత్రద్రావ్యసఖ్యైశ్చ

హృశ్నంజపెత్ । ప్రథమోత్తమానువాకౌవా । ఉత్తమానువాక విశేషః । సహస్రాణిసహస్రశ ఇతిదశసుమంత్రేషు లైషాగ్ సహస్రయోజనెవధన్వానిత స్తసీత్యనుషంగః ॥ పశ్చాదయంవిశేషః ॥ సమోరుద్రేభ్యోయేవృధివ్యాం యేషామన్నమిషవస్తేభ్యోదశేత్యాది జంభేదధామీత్యంతః జపతి । సమోరుద్రేభ్యోయేంతరిక్షే యేషాంనాతగవస్తేభ్యోదశేత్యాదిపూర్వవత్ ॥ సమోరుద్రేభ్యోయేదివి యేషాంవషమిషవస్తేభ్యో దశప్రాచీరిత్యాదిపూర్వవజ్జపః । అభితపతమగ్నింగాఘావయతి ॥ యథాప్రధానఘోషకాలపక్షాహఃకాఃధూమః ప్రాపుయాత్ తథాస్థాపయతి । తస్మిన్కాలేతాగాశ్చందనాదినా గంధేవధర్మగుముష్ఠినావౌత్తతిఃపుష్పాణమేవాగ్రేవౌత్తతి సేచనసమర్థమేవై సమశ్చదుహమౌత్తతిత్యధః ॥ అనగ్నౌత్త్రేత్రస్యపఠింజతిభూమావేనశుచౌదేశే ఆత్వానుహతు హరయస్సచేతనఇత్యేచావాహ్యకూర్చం నిధాయ లోకపణానిదత్వారిసప్తవాదాయ సమీపేనిధాయైకం వర్షమాదాయోపస్తీర్య త్రైత్ర్యవత్యాదన్నాదవదాయాభి ఘాత్యైవంసాదనంవర్ణం త్రైత్ర్యస్యవతయేదదామీతిదత్వా ॥ ఏవంత్రికృత్వః కర్తవ్యఃపట్కూర్హివా ॥ పృతివర్ణం మంత్రాన్మత్రిః తతోగంధాదిదత్వాఽతథత్రైత్ర్యవతినావయమిత్యేగ్భ్యం త్రైత్ర్యస్యపతిముపతిష్ఠత్ ॥ ఈశానస్తాలీపాకస్సంతిష్ఠతైతేనసర్పిష్టతాబ్రాహ్మణా భోజయేత్ ॥ తతఃశిశిర్వదశమ్ ॥ తతస్సపిండాస్సస్త్రీకాఃత్రైత్ర్యవత్య చరుంప్రాశ్నంతి॥తతఃపానసాగ్నిమాదాయగృహస్నీత్యావయత్యిక్వచాగ్నిమిత్యాదివాప్రతిష్ఠాయతి॥

❖ ఇతిశానబలిః ❖

❖ ఇతిగృహ్యప్రయోగవృత్తాసప్తమఃపటలః ❖

❖ శ్రీఅథమానిశాధముచ్యతే శ్రి ❖

అపరపక్షేయస్థిన్నహనిక్రియతై తతఃపూర్వేష్యురేవసాయమాపాసన ఘోమేహులైకృతప్రాణాయామః పార్శ్వినావీతిష్ఠఃమానిశాధం

కర్తాస్తీతి మనసానంకలప్య తస్మిన్నైవకాలే కృతసాయమాశా బ్రా
హ్మణానయగ్తాన్నిమంత్రయతే || నిమంత్రణప్రకారఉచ్యతే || శ్వేమా
సిశ్వాద్ధం భవితాతత్రభవద్భిః ప్రసాదః కరణీయఇత్యుక్తైకరిష్యామఽతి
బ్రాహ్మణాః బూయః సంకల్పాదారభ్య అంజనాభ్యంజన మైథునాని
నివర్తంతే || సంకల్పాదప్రాచీనాపిత్యా సమాప్తైః || అపరేద్యుద్విక
తీయ తృతీయమామంత్రణం || తస్యప్రయోగః || డౌవబ్రాహ్మణా వి
శ్వదేవాథే ఆమంత్రయతే పితృథేత్రిక్ | ఆమంత్రణప్రకారఉచ్య
తే || ప్రథమంయజ్ఞోపవీతహస్తా బ్రాహ్మణమేకం నమస్కృత్య గంధ
పుష్పతాంబూలాని ప్రదాయ అద్యశ్చాద్ధంభవిష్యతి తత్రభవతాదే
మాథకం ప్రసాదః కరణీయఇతి కర్తా || కరిష్యామీతి ప్రతిపచనమ్ ||
అథప్రాచీనాపితీ పితౄణామేకంగత్వా పూర్వవద్గంధాదీనప్రదాయ
నమస్కృత్య అద్యశ్చాద్ధంభవిష్యతి తత్రభవతాపితృథేప్రసాదః కర
ణీయః ఇత్యుక్తపూర్వత్ప్రతిపచనమ్ || ఏవంపితామహంప్రపితామహం
పునర్దేవచ సురవృత్తదైవేయజ్ఞోపవీతీ | ఇతరభర్గోధాన్వానాం
వదాథానామేవదైవాదిక్రమః || తతోఽంగక్షౌఢవటద్వయంఖా
త్వామాతామహదిరస్తిచేత్త్రయోవహః || ఉత్తరేఽవతేఉదగగ్రా
పితృథేఉక్షిణోగ్రా దభాంత్సగ్ స్తీర్యైషవశేమ యథాక్ర
మం బ్రాహ్మణపాదాక్ ప్రక్షాళయేత్ || ఉత్తరేఽవతేదేవాధౌఅ
న్యత్రపితృర్దాక్ | దైవేచ ప్రాజ్ఞుభాక్ పిత్ర్యైప్రతుష్టుభాక్ గం
ధాది తాంబూలంకృతసరంచ ప్రక్షేపకంప్రదాయాభ్యంజనైస్సంమృజ్య
స్నాత్వా ఆగచ్ఛ తేత్యుక్తావస్థయమపిస్నాత్వా బ్రాహ్మణభోజనార్హా
దన్యేనాన్నేన వైశ్వదేవం పంచమహాయజ్ఞాంశ్చకరోతి కేచిత్ప్రమా
ప్తైశ్చాద్ధఇతి || అపరాష్టేబ్రాహ్మణభోజనాథకమాపాసనైపాకః ||
శృవణాభిఘోరణం ప్రతిష్ఠితాభిఘోరణంచ కృత్వా తస్మాద్దోమార్ధం
తేజోమహామయమ్ || ద్విపీఠాభ్యామపిష్యాధక మన్నమాదాయాభి

ఘోర్య । బ్రాహ్మణానామూయాగ్నై రుపనమాధానాది ప్రాచీనాపీ
 తినాసరస్యం కర్తవ్యం పరిస్తరణాకౌ వశాత్పురస్తాచ్చ దక్షిణా
 గ్రాణకరోతి ॥ ఏకైకశః పాత్రప్రయోగః తూర్ణీం ప్రసవ్యం
 సకృత్పరిపించతి । ఆఘార సమిధో రాఘారయోరాజ్యభాగయో
 రగ్నిముఖే సిష్టకృతి ప్రాయశ్చిత్రేభుక్తవతాం ప్రదక్షిణానువ్రజ
 నేచ యజ్ఞోపవీతీస్యాత్ ॥ తత్రక్లౌకః ॥ ఆఘారదార్పిణిముఖా
 జ్యభాగ ప్రదక్షిణానువ్రజనేషుచిత్రై ॥ ఆఘారయోసిష్టకృతిప్రసిద్ధం
 యజ్ఞోపవీతంహికవదేనోక్తమ్ ॥ అగ్నిముఖం తేనవతేషు ప్రత్యేచి
 తపాదాకా ఆచాంతాకా భోజనస్థానెకమైతాసనానిదత్వా లైఘాప
 వెశయేత్ ॥ దైవోపాగ్మిభౌ ॥ పితౄణామగ్నిముఖా తత్రాయజ్ఞోపవీ
 తీ దేవాధానస్య దక్షిణహస్తమనావరభ్య విశ్వేభ్యోదేవభ్యో భవతా
 క్షణః కర్తవ్యః ఇత్యుక్తే ఓంతథేతి ప్రతివచనం ప్రాప్నోతుభవానిత్యు
 క్తై ప్రాప్నోవానీతిప్రతివచనం ప్రాచీనాపీతీ పితౄధానస్య దక్షిణహస్త
 మనావరభ్య శ్రాద్ధక్షణః కర్తవ్యఇత్యుక్తే పూర్వవత్ప్రతివచనమ్ ॥
 ఏవమితరయోః ॥ అస్మిన్కాలే మాతామహాదీనామపిక్షణః కర్తవ్యః
 త్ర్యవరాకా బ్రాహ్మణానా మూయశుచాదేశే పాదప్రత్యక్షనంకృ
 త్వా ॥ మాతామహశ్రాద్ధక్షణః కర్తవ్యఇత్యాది ప్రశ్నః ప్రతివచనం
 చ ॥ బ్రాహ్మణాకాగంధాదిభిరభ్యర్చ్య హిరణ్యకౌశేయపాసాంసి ద
 త్వానంకల్పసిద్ధిరస్తివత్ప్రకృతై అస్తునంకల్పసిద్ధిరితి ప్రతివచనమ్ ॥ త
 త్రోహస్తేషు ఏషుకంప్రదాయామంత్యయేత్ । ఉద్రియతామగ్నైచ
 క్రియతామితకర్తాకామముద్ధియతాం కామమగ్నైచక్రియతామిత్యతి
 సృష్ట ఉద్ధరెజ్జహయూచ్చ అఘృణాదీనాంలాహోవా అథదరావ్యము
 పస్తీర్య ద్విరవదాయ సకృదభిఘోర్య యన్తేమాతేత్యుచాజహోతి ॥
 అముష్టాఇతి పితుర్నామగ్రహణం యజ్ఞశమణేనావృషేతి చతుర్థ్యం
 తైష । అత్రపితాదేవతా ॥ ద్విమాతృకస్య యన్తేమాతరౌప్రలులుభతు

శ్చరత్సావననువృతే ఇతివిశేషః ॥ బహుమాత్మకస్య యన్తైమాతరగప్ర
 ఋలుఘశ్చరత్సావననువృతాః ॥ ఇతివిశేషః ॥ పూర్వవత్పునరవదాయ
 యా స్తీష్ఠంతీత్యుచాహోమః ॥ అత్రాపిపితురేవ నామగ్రహణం య
 జ్ఞశమణేనాప్తివేతి ॥ నవీనదేవతాదా పునరవదాయ యన్తైపితామహీ
 త్యుచాహోమః ॥ అత్రపితామహస్య నామగ్రహణంపితామహోదే
 వతా ॥ ద్విపితామహీకస్య ॥ యన్తైపితామహ్యాబహుపితామహీకస్య
 యన్తైపితామహ్యా ఇతివిశేషః ॥ పునరవదాయ అంతఃకేపర్వతై తి
 త్యుచాహోమః ॥ అత్రాపిపితామహస్య నామగ్రహణంనవీనదేవతా
 పునరవదాయ యన్తైప్రపితామహీత్యుచాహోమః ॥ అత్రప్రక్షితామ
 హస్య నామగ్రహణం ॥ ప్రపితామహోదేవతా ॥ ద్విప్రపితామహీ
 కస్యబహుప్రపితామహీకస్యచపూర్వవదూహాః ॥ కేచిదూహంనేచ్ఛం
 తి ॥ తస్మాద్భుచంనాపేదిత్యాస్వలాయనవచనాత్ ॥ ఏవమవదాయాం
 తఃకథంబుతుభిరీత్యుచాహోమః ॥ పూర్వవత్సామచేవతే ॥ పునర
 వదాయాభిఘార్యక్షతాభిఘారణం కృత్వా యేచహపితరఇత్యావరభ్య
 న్నధయామదంతు స్వాపేతి జహోతి ॥ అత్ర విజ్ఞాతపితరౌదేవతాః
 సావహవి త్రైవిశ్వాదిభిష్టాః ప్రతిమంత్రంషడాజ్యాహుతీజహోతి ॥
 ఆజ్యాహుతీనామంత్రరహితానాంపితాదేవతా ॥ అంత్రస్యాగ్నిఃకవ్య
 వాహనౌదేవతా ॥ యజ్ఞోపవీతీస్విష్టకృతమవదాయ హుత్వా ప్రాచీ
 నావీతి ఉదీచీనముష్టం ఘస్తావోహ్యా అహవిష్యోత్కించదవదాయసావ
 హేతిహుత్వా ॥ తత్రాయజ్ఞోపవీతి ప్రాయశ్చిత్తంకృత్వా ॥ ప్రాచీ
 నావీతి తేవయోరిత్యాది ముషేచనాంతే ఏవతే తతేత్యాది యజూ
 గోషి లేమహిమేత్యంతమంత్రావన్నం వ్యంజనానిచాభివృతతి ॥ అనంభ
 వత్యభిమర్శనే మంత్రావృత్తిః ॥ అథ బ్రాహ్మణానామంత్రయతే ద్వే
 చేక్షణః కథవ్యఇత్యాది ॥ యజ్ఞోపవీతీహవిష్యోద్దైకాంగ్గానమా
 హేయ విశ్వదేవతాం స్వేనిధాయవిశ్వేదేవత్సంఖ్యంలేమగ్ హనమిత్స్య

చాభిమృశతి || ఇదంవిష్ణుర్విచక్రమిత్వాది సమాధమన్యపాగ్ సురభి
 త్యంలైనచ విష్ణోహవ్యగ్ రక్షసేవ్యంలైనచ తదన్తం విశ్వదేవానువ
 స్పృశయిత్వా || తతఃప్రాచీనాపీతీగ్రాసమాదాయ పితృకాంస్యేని
 ధాయ పృథివీలైపాత్పమిత్వాది మైమాంశేష్టాఅముత్రాముష్టిక లోక
 ఇత్యంలైన ఇదంవిష్ణుర్విచక్రమిత్వాదిపాగ్ సురభిత్వంలైన విష్ణోక
 వ్యగ్ రక్షసేవ్యంలైనచ పితరంగ్రాసముపన్వశయిత్వా || ఏనుపితా
 మహాప్రపితామహా || పునర్యజ్ఞోపవీతీదేవస్య పృథమముపన్వర్షనం
 తతోన్నానిప్రక్షిప్య విభవేనతి సర్పిరాదిబహుదహ్యాత్ || పరిషేచ
 నకాలే సత్యంత్యతేనెతి ప్రతిపురుషంవదతి || తతోఽమృతావస్తర
 కామసీత్యుక్తా వ్రాణాహుతివేదాయాం || శృద్ధాయాంప్రాణేనవిష్ణో
 మృతంజహామి || శివోమావిశాప్రహాహయ || ప్రాణాయస్వాహే
 త్యాది పంచకంవదతి || తతోభుంజానా బ్రాహ్మణానా హవనీయా
 భేదన ధ్యాయేత్ || పితృగోదీదేవతాల్వైన అన్నంచామృతల్వైన ఆ
 త్మానంద బ్రహ్మల్వైన భుంజానెను వరాజావృత్యరక్షోఘ్నా పై
 త్యుక్తా వైష్ణవా అన్యోశ్చ పావమానమంత్రా ధర్మశాస్త్రే
 తిహాసపురాణానిద భుంజానా బ్రాహ్మణానభిశ్రావయతి || యంజ
 తెమనఃకృణుష్వపాజః | రక్షోహణః! సామాయపితృమతే || ఉశంత
 స్తా || ఆపూర్యాస్తథిత్యనువాక శేషమ్ || అగ్న ఉదధిత్యాదిపంచమం
 త్రా || యాత ఇహరిత్యాదిపంచస్వనుషంగః || శివోవాపీతద్యజ్ఞస్య
 అసావాదిత్యోష్టికా || సంతతిరైవ || ఏకవిగ్ శః || ఇంద్రోవృత్యగ్
 హత్వా || వైశ్వదేవేతావరుణప్రహస్తేః | అగ్నయేదేవభ్యః || ఉ
 శంతస్తాస్వీహవామహ ఆనోఅగ్నేసు కేతునా | అయంవావయః పవ
 త్రైఉశకాహవైవాజశ్రవసః! తగ్ మైతమేకేపశుబంధః || ఋచాంప్రాచీ
 మహాతీదిగుద్యతే || బ్రహ్మమేతుమాం || బ్రహ్మమేధయా || బ్రహ్మమే
 ధనా || మేధాదేవీ || మేధామృతాంబుజః || ఆమాంమేధాసురభిః || మ

యిమేధామిత్యనువాకాః శావయేత్ || తృప్తాః జ్ఞాతాః మధువతీ
 శ్చాగ్రవయతి || అక్షన్నమీమదంతెతిచ | భోజనాంతరామృతాపిధాన
 మసీతి జపితావలపాదతాన్ || అథయెఅగ్నిదధాయేనగ్నిదధాయేవాజా
 తాః కులేమమ || భూమాదత్తైనపిండేన తృపాయాంతుపరాంగతిమితి
 మంత్రేణకేపాదన్నాత్పిండం పితృభోజనదేశే దధ్యేమనిధాయ్ జలం
 చదదాతి || తతఃతాంతేషు యజ్ఞోపవీతే అమాత్రైస్సహపదక్షిణీక్య
 త్య పాగ్దినావీతే శుచాదేశే ద్వే వీధంపుధకృధక్ దక్షిణాగ్రాః ద
 భాంత్యగ్ స్తీర్య పూర్వస్థిన్నాస్తరణే మాజాయంతాం మమపి
 తరఇతి త్రిభిఃవ్రతిమంత్రం దక్షిణాపవగ్లాం పిత్రాదీనాం యథాక్ర
 మమహోదతాన్ ఏవంమాజాయంతాం మమమాతరఇతి త్రిభిః వ్రతిమ
 స్త్రంపశ్చిమాస్తరణేమాత్రాదీనాం ఓదనాద్యంజనేభ్యశ్చపిండాః
 కృత్వా ఏతత్తైతతాసామెచతాన్వమన్వతి తిస్సభిః వ్రతిమంత్రదక్షిణా
 పవగ్లాం పిండత్రయంఏకం పూర్వస్థిన్నాస్తరణేపిత్రాదీనాం ద
 దాతి || పృథమమంత్రే అసావిత్యత్ర పితౄర్నామగ్రహణం యజ్ఞశ
 మ్నాన్నితినంబోధనేన || ద్వితీయేపితామహస్యతృతీయేవ్రతిమహ
 న్య || పశ్చిమాస్తరణే ఏతత్తైమాతరసావతి త్రిభిఃమాత్రాదీనాం దక్షి
 ణాపవగ్లాం పిండత్రయం || పృథమమంత్రేఅసావిత్యత్రమాతుర్నామ
 గ్రహణం || ఏతత్తైమాతః యజ్ఞదేయాశ్చతాన్వమనుఇతి || ద్విమాతృక
 స్య ఏతద్వాం మాతరౌయజ్ఞదేవిష్ణుజనిదేయాశ్చవామను | బహు
 మాతృకస్య || ఏతద్వోమాతరౌయజ్ఞదాః మిత్రజనిదాఃయాశ్చవాను
 ద్వితీయమంత్రే అసావిత్యత్ర పితామహీనామగ్రహణమ్ || ఏతత్తైపి
 తామహీయజ్ఞజనిదేయాశ్చతాన్వమన్వతిద్విపితామహీకన్య ఏతద్వాంపి
 తామహౌయజ్ఞమిత్రజనిదేయాశ్చవామను || బహుపితామహీ
 కన్య | ఏతద్విః పితామహోయజ్ఞదా మిత్రజనిదావిష్ణుజనిదాయా
 శ్చవాను | సర్వత్రస్త్రీనామాంతేదాశ్చభిః ప్రయోక్తస్యః || జనిదే

త్యాది ॥ ఏవమేవచరేషామ్ ॥ పునమాజాయతామిత్యాదియేష
 వాత్యేతిమంత్రేణ పితృపిండాన్యాశ్చనాత్యేతిమాతృపిండాన్తే
 చవహంతామితి పితృపిండాన్ తాశ్చవహంతామితిమాతృపిండాన్
 తృప్యంతుభవంతృణి పితృపిండాన్ తృప్యంతుభవంతృణి మాతృపిం
 డాన్ తృప్యంతృణి తృప్యంతృణి తేతి సరేషాముపస్తాసమ్ ॥ పుత్రానా
 త్సానిత్యైచాత్రిః పృసవ్యంపిండానృపింశతి ॥ న్యుబ్జపాత్యాణియ
 స్త్వికపిండార్థమన్తంగృహీతగతపిన్యబ్జంతృప్యంతేతి యజురనవానం
 జపేత్ ॥ త్యవరాఘ్నమానతయిత్వాప్రోక్ష్యపాత్యాణిద్వంద్వమధ్య
 దాహ్యశ్య నక్షత్రసహదాయప్రాణనివిష్టోఽమృతం హోమిబ్ర
 హ్మణిమహిత్వామృతత్వామృతే శేషస్యగ్రాసావరాఘ్నోపాగ్నిశ్చియాత్ ॥
 మధ్యమంపిండం వలైన్విప్రయచ్ఛతి ॥ తంపత్నిఆధత్తపితరృణి మం
 లైణ పాశ్చాతి ॥ పత్న్యనేకభ్యేషి మధ్యమంపిండం విభజ్యసర్వా
 భ్యః ప్రయచ్ఛతి ॥ పృతిపత్నిమంత్రావృత్తిః ॥ ఆధత్తపితరృగభ్యఃకు
 మారం పుష్కరస్రజం ॥ యథేహపురుషోసత్ ॥ తంపత్ని పాశ్చాతి
 పుమాగ్ సంజనయతి ॥ ❖ ఇతి మాసిశ్శాద్దంసమాప్తమ్ ❖

❖ ❖ అథాష్టకోచ్యతే ❖ ❖

యామాఘాః పౌణమాసాన్యాదిపరిష్టాద్వన్తప్తకా ॥ ఆశ్రేషామ
 ఘావాయమాపౌణమాసాన్యసంగతాసామాఘీ ॥ ఏతస్యాశ్రేపరిద్వన్తప్త
 కా కృష్ణపక్షే ॥ తస్యామష్టమిజ్యేష్ఠయాసంపద్యతే ॥ తామేకాష్టకే
 త్యాచక్షతే ॥ తస్యామష్టకాకార్యా ॥ అసంయోగే సంయోగేపి తస్మి
 న్నాసిజ్యేష్ఠయాకియతే ॥ ఏవంసప్తమ్యాం సాయమాపాససంహితాన్వి
 కృతప్రాణాయామః పాగ్నిహవీశీ అష్టకాంకరిపెన్యృణి సంకల్పన్ ॥
 యజ్ఞాపవీతచతుశ్శరావమపూవగ్ శ్రవయతి ॥ శ్రవణాభిఘోరణ ప్రతి
 ష్ఠితాభిఘోరణాంతంకృత్వా ॥ అగ్నేరుపసమాధానాదిలంజవిదర్శిన్
 స్సృస్కాగ్ అన్నిముఖాతేయూజనాఇత్యేచామంజలినాఅపూపాన్

జడతోతి దర్వాప్యసిష్టకృతమ్ । లేవయారిత్వాదివరిషేచనాంతై ॥ అ
సూవశేష మష్టధావృత్వాబ్రాహ్మణైభ్య ఉపహరతి॥*****

శ్రీఇతివృథమాష్టకాశ్రి

తదాసీమేవ కృతప్రాణాయామః ప్రాచీనావీతీ శోవోమధ్యమాష్ట
కాం కరిష్యేఇతిసంకల్ప్య మాసిశ్శాద్ధవద్వాగ్నిహ్మణానామంత్రయతే॥
శోవోమధ్యమాష్టకాశ్శాద్ధా భవిష్యతి తత్రభవద్భ్యోపసాదః కరణీయౌచ
తి ॥ ఇతఃపృథ్విప్రాచీనావీత్యేన ॥ శోవోమూలై ద్వితీయత్వరీయామం
త్రాణైకృత్వాగ్నాముపస్పృశేయతి । పితృభ్యస్తావజష్టముపాకరోమీతి
తూష్టిం పంచాహ్వనంతిజుఃసూరి ॥ స్వాహాకారోపినాస్తి ॥ ఉపా
కరణంచ పశుపమాణాం ప్రయోజకమ్ ॥ అతస్సర్వసర్వార్థాకరోతి ॥
లేపాంప్రయోగః అగ్నేఃపురస్తాత్పదమపి తూష్టిమవటంభాత్సాత్తస్త్రి
న్నపతేభాదిగం పాలాశంవా యూపంప్రతిష్ఠాప్య త్రివృతాయూపం
తూష్టింపరివీయ పశురశనామపి తూష్టిమాదాయపశోదక్షిణబాహూ
తయారశనయాపరివీయఃకేఢ్వః ముత్స్రృవ్యదక్షిణై శిరసిపాశేనాక్ష
యాప్రతిమవ్య పితృభ్యస్తావజష్టా నియుజ్జీశ్చైత్రతాయూపస్యని
యనక్తిప్రాక్షామీతి ప్రాక్షతి । తూష్టింపర్యగ్నికృత్వా యూపాత్ప
శుం విసృజ్య శమిత్రాసంజ్ఞవనం కారయిత్వా సౌజ్ఞప్తం పశుంప్రక్షా
శ్య ప్రాయశ్చిత్తస్య భవితవ్యదోషనిఘాతాథాం పలాయనస్యపూ
ర్వవద్యదస్యపారఇతి హుత్వావస్తాద్భిషాశక్రత్కరోషీతి హుత్వా
సంజ్ఞప్తహోమం తూష్టింహుతావద్విశూలామేకశూలాంవాదాయ
పితృభ్యస్తావజష్టాముత్స్రృతామీతి వపాముత్థిద్య వపాధుర్దేణవ
పాం శ్రవయిత్వాఽపరేణాగ్నిం దభాణంత్సంస్తీర్య ప్లక్షశాఖాయాం
వపాంనిధాయ పశుంవిశస్యావృష్టకాథాం మాంసమవశిష్యఇతరత్కృ
త్సం లౌకికప్రకారేణ శ్రవయిత్వాతదేకదేశమాసిశ్శాద్ధవద్వాబ్ర
హ్మణామౌజనాద్ధాదన్నాక్షోమాథాముద్ధృత్వాద్ధృతేన్నేమాం సగ్న

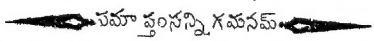
గోనృజ్యమౌనమిశ్రంచదు శ్రవయిత్వా అపరంపిష్టార్థంచదు పయ
సి శ్రవయిత్వాఉభయత్ర శ్రవణాభిఘారణవృత్తితాభిఘారణాంతం
కృత్వా అగ్నేరుపసమాధానాద్యగ్నిముఖాంతే మాసిశ్శార్ధవద్భ్యా
హ్మణానాహూయపాదప్రత్యాశనం కృత్వాక్షణేవిశేషః ॥ మధ్యమాష్ట
కాశ్శార్ధవక్షణః కర్తవ్యఇత్యుక్తేఽపి తథేతి పూర్వవత్ తతస్సంకల్పసి
ద్ధిరస్త్విత్త్యుక్తే అస్తుసంకల్పసిద్ధిః । ఉద్ధ్రియతామిత్త్యుక్తే కామము
ద్ధ్రియతామితిప్రతివచనమ్ ॥ తతఃపలాశవర్ణఉపస్తీర్య హిరణ్యశకల
మనధాయకృత్వాస్పృశవపామనదాయహిరణ్యశకలముపరిష్టాత్కృత్వా
భిఘార్యహవసామిత్సృచావపాఽజహోతి ॥ అస్థివపాహోమే పిత
రౌదెవతా ॥ యజ్ఞోపవీతీ దర్వాన్యముపస్తీర్య మాంసౌదనం ద్విరవదా
యాభిఘార్య యాంజనాఇతి సప్తభిఃప్రత్యచంస్తాహుతీజహో
తి ॥ యాంజనాఇతిచ తన్మమబౌలూఖలా ఇన్యేతస్యాం చౌక్త్యాదిమ
సప్తసుయజ్ఞోపవీతీస్యాత్ ॥ తత్రక్షౌకః ॥ యాంజనాద్యాశ్చతస్యా
యాయావైకౌలూఖలాఇతి । యజ్ఞోపవీతమేవస్యాదుక్త్యాదిమచస
ప్తసు । యాంజనాదిసప్తసేవకాష్టకాదేవతాపిష్టానాం । పిష్టకృతమల
వణంతస్తాదవదాయ ఉక్త్యశ్చైత్యచాజహోతి ॥ మాంసపిష్టలాదెవ
తా ॥ భూః పృథివ్యగ్నినేత్యష్టాభిః ప్రతిమంత్రేషష్టాహుతీజహోతి
తతఃసిష్టకృదాదిగ్రాసావరాధ్యప్రాశనాంతఃసర్వం మాసిశ్శార్ధవ
త్పిండవజ్జంవా ॥

ఇతిమధ్యమాష్టకా

అధైతదపరం దధ్నువవాంజలినా జహోతి ॥ అథప్రథమమధ్యమా
ష్టకయోః ప్రత్యామాయః అష్టమాం ప్రాతరాపాసనైకృతే యజ్ఞో
పవీతీకృతప్రాణాయామౌ దధ్యంజలిహోమం కరిష్యామితిసంకల్పసి
అగ్నేరుపసమాధానాది ప్రతిపద్యతే । అంజలిదరోవ్యస్సంస్కారః ॥
అగ్నిముఖాంతే అంజలాభుపస్తీర్య దధోద్విరవదాయాభిఘార్య ।
యాంజనాఇత్యుచాముఖేన జహోతి ॥ దర్వాన్యసిష్టకృతఽజహోతి ॥

వయోరిత్యాది పరిపెదనాంతే । అస్తిన్నపి పక్షేనవమ్యామస్వప్తకాకర్త
వ్యా ॥ తత్రశ్లోకః ॥ హోమోదన్యంజలఃప్రాతరప్తమ్యా ముపవీతినా ।
పక్షేచాస్తిన్నవమ్యాంతుభవేదస్వప్తకాకియా ॥ ఇతిదగ్ధంజలపణోమః ॥
అథాస్వప్తకా ॥ అప్తమ్యాం సాయమావాసనం హృత్వా ॥ కృతప్రా
ణాయామః ప్రాచీనావీతి శోషస్వప్తకాశ్చాద్ధం కరిష్య ఇతిసంక్త
ల్ప్య ॥ సర్వంమాసిశ్చాద్ధనత్కరోతి ॥ వరణైవశేషః ॥ శోషేనస్వప్త
కాశ్చాద్ధం భవిష్యతి ॥ తత్రభవద్భిఃప్రసాదఃకరణీయఇతి ॥ క్షణైవిశే
షః ॥ అస్వప్తకాశ్చాద్ధక్షణః కతవ్యఇత్యుక్తే ॥ ఓంతథేత్యాది ॥ ఇ
త్యస్వప్తకా— ॥ అథయాచ్చాల్పభరథాదిషంగ్రహః ॥ — ॥

అచార్యాధంయాచ్ఛాకర్తుమిచ్ఛాదాతారంప్రాప్య ॥ అ
న్నమిపలెద్యశజ్జత్యోరభ్య యశాసీత్యేతదంతాన్త్రాజపిత్ ॥ అ
సావిత్సస్యస్తానేదాతుర్నామగ్రహణం యజ్ఞశర్తన్నిత్యాదిసంబోధ
నేన ॥ అథ అచార్యాధం భవంతం యాచామితిహూయాత్ ॥ గర్భా
ల్పబ్రుశ్చైత్రమశ్వైర్వోజయిత్యా ప్రియ్యుభయవస్థాప్య అంకౌన్యంకావ
భితేజత్యోచారధచక్రేవక్షసీనాభివృశతి ॥ అధ్వనామితియజుషారథ
మారుహ్య ॥ అయంవామిత్యేచాప్రాచీముదీచీవాదిశమభిప్రయా
య తతోయథాకామంగచ్ఛేత్ ॥ ఆశ్వశ్చైల్లబ్ధః ॥ ఆశ్వోసిప యోసీ
త్యోరభ్య పత్యాన్యోహీత్యంతముక్త్యా అరోహతి ॥ హస్తీచేల్లబ్ధః ॥ హ
స్తీయశసమిత్యేచాభిరోహతి । అసావిత్సస్యస్తానే విరావతేతి ల
బ్ధిహస్తినోనామగ్రహణమ్— ॥ ఆశ్వహస్తినోరెషణీ । స్వోనాప్య
ధివిబిజితావర్వతానామితిదావభ్యామృగాభ్యంభూమిమభివృశేత్ ॥

సమాప్తంసన్నిగమనమ్.

సంవాదమేష్యకృ బుర్రాదానాదికృతహారం కర్తుమేష్యకృ
త్ప్రాణాయామః ఫలీకరణహోమంకరిష్యఇతిసంకల్పన్ ॥ అగ్నింపరి
క్షేప్య నవ్వేనపాణినాధత్రిం దండంచాడతైదక్షిణేకరేఫలీకరణముష్టిం,

గృహీత్వా అమహిష్వాకనిజహ్వాకేతి జహుయాత్ ॥ అసావిత్యస్యస్తానై
 ప్రత్యన్వినోనామగ్రహణం । తతోవ్యవహారసథాఽగత్వా ఆలవాడ
 మిత్యేతాంజపేత్ ॥ ఆత్రాప్యసావిత్యత్ర ప్రత్యన్వినోనామగ్రహ
 ణమ్ ॥ క్రద్ధశ్చేత్ప్రత్యన్వేత్ ॥ యాతపాఽరాట్యాఽనినూరితి దాప్య
 భ్యా మృగ్భ్యాఽతమభిమత్రయేత్ ॥ కోధరహితోభవతిసః ॥—॥
 అసంభవేపుః పరమామ ॥ స్వభార్యాయాఽపురుషాఽతరఃకన్యసం
 భవమిద్భన్నిత్యథః ॥ యస్యాభిర్తాయదిప్రసత్సన్త్రహేనావశ్శిలేః
 సః స్థూలాధారికాశీన చూణాఽనికారయితాప్వలవ్యామివేద్యచాసు
 ప్రాయాధార్యాయానోచూణాఽన్యావతి ॥ ప్రవాసాదేత్యవర
 పురుషశంకాయాంకపిలామూత్యేణయోనింప్రత్యాశయాతపునరపిసిద్ధ్య
 థే ॥—॥ యదస్యగృహేపణ్యగ్స్యాత్తతతదాయాగ్నిం పరిస్తీ
 ర్య యదహంధనైత్యచాజహుయాత్ ॥ వైశ్యస్యవైశ్యవృత్తైరావ
 స్యార్థసేవణ్యంపణనీయం ధాన్యతిలవస్త్రాద్యప్రాణి । తస్యాగ్ని
 ముఖాంలేయదహంధనైనేతి పశ్యాదవదాయ జహోతి । సిద్ధిప్తృదాది
 పరిషేచనాంతం— యంభరారమన్యంవాప్రీతియుక్తం మత్తానఞ్చ
 ద్యైతేతియాస్త్రీకామయతేసాజీవంత్యాగోశ్శృంగసంమూత్రమాసీ
 యసుష్టంవతిం పరిత్యేతిదాప్యభ్యాంత్రీః ప్రసవ్యంపరిషించేత్ ॥—
 యేనపథాదాసకర్తకరాః పలాయెర్కగచ్ఛేయరిత్యథః తస్మిన్నధి
 భూమావగ్నిమిధ్యా ఆవతేనవతేయేతిచ తస్య ఆఖ్యాహుతీజాహో
 తి—యద్యేనగద్విజంవృత్తాదేః ఫలమభిసవతేత్ తద్దేశంయదివృత్తా
 దితి ప్రత్యాశయాత ॥ కంకాదికుత్సితపక్షిపక్షాఘాతార్ధూతశరీర పృ
 థేశంయేపక్షిణ్యతిప్రత్యాశయాత—॥నవగసాదీనా మసతినిమిత్తేయ
 దివిందురభిసవతేత్తగ్దివోనుమేతిప్రత్యాశయాత—॥అగారస్థాణా
 ఖరోహణై అగారపవమదున ఉపవేశనెకుప్త్యాం చుల్లికాయాం కపోత
 దశనే పుత్రాదీనాముపర్యపరిమరణై అన్యేమచాద్భుతోత్పాదేమ

భూకంపరాత్రింద్రధనుడశనాదిమ అమావాస్యాయాం నిశాయాం
ముహూర్తద్రవ్యదశనాదూర్ధ్వం యత్రాపాంశేబ్దం నశ్యణయా
త్తస్మిన్ దేశే అగ్నేరుపసమాధానాది శమ్యాః పరిధ్యభేః॥ ఆజ్య
భాగాంలే ॥ ఇమం మేవరుణేతి దశాహుతీజ్ఞాపహాతి । జయాదిప్రతి
పద్యతే పరిషేచనాంతం కరోతి ఆభిముఖ్యనమృతేభ్యః దక్షిణతః ॥
ఇమంజీవేభ్యఃతస్మాదనం పరిధిందధాతి । జీవతాంత్రాణాథమ్॥***
—ఇత్యాపస్తమ్బీయగృహ్యప్రయోగవృత్తౌ అష్టమఃపటలః—
అనుక్తమత్యుక్తమయక్తియక్తంవ్యక్త్యంతరోక్తంబహుయక్తియక్తం
తత్సర్వమార్యాఃపరిశోధయంతు గృహ్యప్రయోగాఖ్య నిబంధనంచ ॥

ఇతిశ్రీతాలవృత్తనివాసికృత-ఆంధ్రపిళ్ళాభ్యు

గృహ్యప్రయోగస్సమాప్తః.

